

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SON DÖNEM OSMANLI İLMİHALLERİNDEN *VESİLETÜ’N-
NECÂT*, *MUSAHHAH DÜRR-İ YEKTÂ* VE *İLMİHAL*’ İN
DEĞERLENDİRME VE LATİNİZESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nur İlkay CERRAH

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: İslam Hukuku**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muharrem KILIÇ

ŞUBAT – 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SON DÖNEM OSMANLI İLMİHALLERİNDEN *VESİLETÜ'N-
NECÂT, MUSAHHAH DÜRR-İ YEKTÂ* VE *İLMİHAL*'İN
DEĞERLENDİRME VE LATİNİZESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nur İlkay CERRAH

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: İslam Hukuku

Bu tez 10/02/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Muharrem KILIÇ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Murteza BEDİR

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nur İlkay CERRAH

06.02.2010

ÖNSÖZ

Bu çalışma, fıkıh literatüründe ilmihal kavramının ortaya çıkış sürecini ve tanıtımını, günümüze kadar olan süreçte ortaya konmuş belli başlı eserlerin hangileri olduğunu genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Tez husûsiyetle, Osmanlının son dönemine ait ilmihal çalışmalarından olan *Vesîletü'n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* ve *İlmihal* adlı eserlerin tanıtım, Latinize ve değerlendirmelerini; ayrıca bu eserlerin müellifleri olan Ahmed Ziyâüddîn, İmâmzâde Es'ad Efendi ve Süleyman Hüsnü Paşa'nın biyografileri hakkında kısaca bilgi vermeyi konu edinmektedir.

Tezimle ilgili çalışmalarında, danışmanlığının ilk anından itibâren görüş, yönlendirme ve tavsiyelerini esirgemeyen, çalışma tempomun devamlılığı açısından moral desteğini eksik etmeyen, tez hazırlık sürecinde bir danışman hocadan beklenebilecek her türlü etkin ve yetkin tutumu samimiyetle ortaya koymuş olan pek kıymetli hocam Doç. Dr. Muharrem KILIÇ Beyefendi'ye; tezimin kapsadığı konuların olası eksiklerden arınmasında tavsiyelerinden istifâde ettiğim değerli hocalarım Doç. Dr. Murteza Bedir, Prof. Dr. Recep Kaymakcan ve Yrd. Doç. Dr. Abdullah Özcan Beylere; tez çalışmalarım esnasında döküman temini hususunda yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Cahit Subaşı Bey'e; huzurlu, nezih bir çalışma ortamı ve ilmî verilere kolayca ulaşma imkânı sağlayan İSAM'ın değerli yetkili ve çalışanlarına; eğitim hayatım boyunca maddî ve mânevî destekleriyle her zaman yanımda olan, dinî, millî ve ilmî tüm dinamiklerimin kaynağını borçlu bulunduğum ve haklarını asla ödeyemeyecek olduğum muhterem babacığım ve anneciğime; tezin teknik noktalarında katkılarını ve desteğini esirgemeyen pek sevgili kardeşime en kalbî şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Nur İlkay CERRAH

06.02.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	III
ÖZET	V
SUMMARY	VI
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İLMİHAL KAVRAMI ve SON DÖNEM OSMANLI İLMİHAL LİTERATÜRÜ	3
1.1. İlmihal Kavramı	3
1.1.1. İlmihal Bilgisinin Önemi, Gerekliliği ve Faydaları	4
1.1.2. İlmihal Kitaplarının Tarihî Seyri	6
1.2. Son Dönem Osmanlı İlmihal Literatürü	11
BÖLÜM 2: AHMED ZİYÂÜDDÎN, İMAMZÂDE ES'AD EFENDİ ve SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN HAYATLARI, İLMÎ KİŞİLİKLERİ ve ESERLERİ	13
2.1. Ahmed Ziyâüddîn	13
2.1.1. Biyografisi ve İlmî Kişiliği	13
2.1.2. Eserleri	14
2.2. İmâmzâde Es'ad Efendi	16
2.2.1. Ailesi, Doğumu ve Soyuna	16
2.2.2. Şahsiyeti ve İlmî Kişiliği	16

2.2.3. Öğrenim ve Çalışma Hayatı	17
2.2.4. Eserleri	17
2.3. Süleyman Hüsnü Paşa	19
2.3.1. Ailesi, Doğumu ve Soyu	19
2.3.2. Şahsiyeti ve İlmî Kişiliği	19
2.3.3. Öğrenim ve Çalışma Hayatı	21
2.3.4. Eserleri	22
BÖLÜM 3: <i>VESİLETÜ'N-NECÂT, MUSAHHAH DÜRR-İ YEKTÂ</i> ve <i>İLMİHAL'İN TANITIMI ve DEĞERLENDİRİLMESİ</i>.....	26
3.1. <i>Vesîletü'n-Necât</i> 'ın Tanıtımı ve Değerlendirilmesi	26
3.2. <i>Musahhah Dürr-i Yektâ</i> 'nın Tanıtımı ve Değerlendirilmesi	33
3.3. <i>İlmihal</i> 'in Tanıtımı ve Değerlendirilmesi	39
BÖLÜM 4: <i>VESİLETÜ'N-NECÂT, MUSAHHAH DÜRR-İ YEKTÂ</i> ve <i>İLMİHAL'İN LATİNİZE EDİLMESİ</i>.....	43
4.1. <i>Vesîletü'n-Necât</i> 'ın Latinize Edilmesi	43
4.2. <i>Musahhah Dürr-i Yektâ</i> 'nın Latinize Edilmesi	126
4.3. <i>İlmihal</i> 'in Latinize Edilmesi	180
SONUÇ	206
KAYNAKÇA	211
ÖZGEÇMİŞ	214

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e.** : Adı geçen eser
- a.g.md.** : Adı geçen madde
- AÜİFD** : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- b.** : Bin, İbn
- bkz.** : Bakınız
- d.** : Doğumu
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- h.** : Hicrî
- H.z.** : Hazreti
- h.zr.** : Hazırlayan
- İSAM** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- ktp.** : Kütüphane, kütüphanesi
- nşr.** : Neşreden
- m.** : Miladî
- ö.** : Ölümü
- ör.** : Örnek
- r.a.** : Radıyallâhu anh, Radıyallâhu anhâ
- s.** : Sayfa
- s.a.v.** : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
- SBE** : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- sdl.** : Sadeleştiren

- s.y.** : Sayı
- trc.** : Tercüme, Tercümesi
- thk.** : Tahkîk eden
- t.y.** : Tarihi yok
- v.b.** : Ve benzeri
- v.dğr.** : Ve diğçerleri
- Yay.** : Yayını, Yayınları, Yayınevi
- y.y.** : Basım yeri yok

Tezin Başlığı: Son Dönem Osmanlı İlmihallerinden *Vesîletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihal*'in Değerlendirme ve Latinizesi

Tezin Yazarı: Nur İlkay CERRAH

Danışman: Doç. Dr. Muharrem KILIÇ

Kabul Tarihi: 10/02/2010

Sayfa Sayısı: VI (ön kısım) + 214 (tez)

Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri

Bilimdalı: İslam Hukuku

Bu tez, fıkıh literatüründe ilmihal kavramı, Osmanlının son döneminde ortaya konan ilmihallerden *Vesîletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ, İlmihal*'in tanıtım, değerlendirme ve Latinizesi ve müellifleri hakkında bilgi sunmaya dayalı bir çalışmadır.

Çalışma, dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ilmihal kavramı, ilmihal bilgisinin önemi, gerekliliği ve faydaları, ilmihal kitaplarının tarihî seyri, son dönem Osmanlı ilmihal literatürü hakkında kısa ve genel bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Ahmed Ziyâüddîn, İmâmzâde Es'ad Efendi ve Süleyman Hüsnü Paşa'nın hayatları, ilmî kişilikleri ve eserleri hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, *Vesîletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihal* adlı eserlerin tanıtım ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Eserin dördüncü ve son bölümünde ise *Vesîletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihal* adlı eserler Latinize edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, İlmihal, *Vesîletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ, İlmihal*

Title of the Thesis: Evaluations and Latinizations of The Last Period Ottoman Catechisms' Books which are *Vesîletü'n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* and *Ilmihal*.

Author: Nur İlkey CERRAH

Supervisor: Assoc. Prof. Muharrem KILIÇ

Date: 10/02/2010

Nu. of pages: VI (pre text) + 214 (main body)

Department: Fundamental Islamic Sciences

Subfield: Islamic Law

This thesis is a study that providing information about of the concept of catechism in fiqh literature; presentation, assessment, latinization and author of catechisms that named *Vesîletü'n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ*, *Ilmihal* which laid down in the last period of Ottoman.

The study consists of four essential sections. In the first section, brief and general informations about the concept of catechism, importance, necessity and benefits of the catechism knowledge, historical process of catechism books, the last period Ottoman catechism's literature, are given.

In the second section, brief informations about the Ahmed Ziyâüddîn, İmâmzâde Es'ad Efendi and Süleyman Hüsnü Paşa's lifes, scientific personalities and works, are given.

In the third section, the presentation and assessment of books which named *Vesîletü'n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* and *Ilmihal*, has been done.

In the fourth and final section of the study, the books named *Vesîletü'n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* and *Ilmihal*, has been latinized.

Keywords: Ottoman, *Ilmihal*, *Vesilet'ün-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ*, *Ilmihal*

GİRİŞ

Sözlükte “durum bilgisi” mânâsına gelen “ilmihal”, Fıkıh literatüründe önemli yere sâhip kavramlardan birisidir. Bu önemi; Müslümanların, inançlarıyla aynı paralelde bir hayat biçimi ortaya koymalarıyla, ilmihal kavramının terim anlamının kesişmesinden kaynaklanmaktadır.

Kavramın sâhip olduğu bu önem, zaman içinde, bu kavramın alanı üzerine eserler kaleme alınmasını ve bir “ilmihal geleneği”nin oluşması sonucunu doğurmuştur. Bu geleneğin ürünü olarak ise çok sayıda ilmihal kitapları yazılmış, Müslümanların istifâdesine sunulmuştur ve günümüzde de sunulmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Fıkıh literatüründe önemi hâiz olan ilmihal kavramının tanımı, ortaya çıkış süreci, bu alanda verilen başlıca eserlere yönelik bilgileri pekiştirmeyi; Osmanlının son döneminin önemli şahsiyetlerinden olan Ahmed Ziyâüddîn, İmâmzâde Es’ad Efendi ve Süleyman Hüsnü Paşa’nın tanınmasına katkı sağlamayı; bu zâtlara âit üç ilmihal çalışması olan *Vesîletü’n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* ve *İlmihal*’i ilim dünyasına daha yakın bir şekilde tanıtmayı ve araştırmacıların bu eserlerden istifâdelerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, ilmihal kavramı hakkında bilgi sunmasının yanı sıra, Ahmed Ziyâüddîn, İmâmzâde Es’ad Efendi ve Süleyman Hüsnü Paşa hakkında bilgi vermektedir. Çalışmanın altı çizilmesi gereken esas önemli yönü ise, *Vesîletü’n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* ve *İlmihal* adlı eserlerin günümüz Türkçesine aktarılması yani Latinizesinin yapılmasıdır. Ayrıca, adı geçen eserler incelenmiş, tanıtım ve değerlendirmeleri de yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmamızda, öncelikle ilmihal kavramı ele alınmıştır. Tanımı, ortaya çıkış süreci, ilmihallerin önemi, gerekliliği ve faydaları, günümüze kadarki süreçte ortaya konmuş belli başlı ilmihaller hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın esas ve en önemli kısmı olan üç eserin tanıtım, değerlendirme ve Latinizesinde ise; öncelikle eserler genel hatlarıyla incelenmiştir. “Tanıtım” bölümlerinde eserler hakkında genel bilgi akabinde metin bölümlerinde yer alan mevzular zikredilmiştir. Latinizeleri yapıldıktan sonra metinler, yazım ve imlâ, terminolojik ve kavramsal tercihler bakımında incelenmiştir. Eserlerdeki eksik noktalar tespit edilmiştir. Bu hususlar çalışmamızdaki “Değerlendirme” bölümlerinde zikredilmiştir.

Eserlerde kullanılan dipnotlar, çalışmamızda da ilgili yerlerde verilmiştir. Metinlerdeki âyet-i kerîmelerin sûre ve âyet numaraları tarafımızdan tespit edilmiş ve çalışmamıza dipnot olarak eklenmiştir. Metinlerdeki âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîflerden Arapça metni ve Türkçe mânâsı verilenler, çalışmamızda aynen yer bulmuş; Arapça metni ve Türkçe mânâsı verilmeyenler, çalışmamızda da yer almamıştır.

Eserlerinin Latinizesi esnasında, metinlerin kaleme alındığı dönemde yaygın kullanılan ancak günümüzde artık güncelliğini korumayan ifâdeler, o günün telâffuzu ile yazılmıştır. Bugün hâlâ kullanılmakta olan ifâdeler ise günümüz Türkçesiyle kaydedilmiştir.

Müelliflerin eserlerde genel olarak takip ettikleri metod hakkında da çalışmamızda bilgi verilmiştir.

Çalışmamızda, ilmihal kavramı hakkında bilgi sunumu için konuya dair makaleler ve eserlerden istifâde edilmiştir. Hayri Kırbaçoğlu’nun “İlmihal Dindarlığının İmkânı Üzerine” adlı makalesi, Hatice Kelpetin’in *DİA*’da yer alan “ilmihal” maddesi, yine Kelpetin’e âit olan *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı* adlı eseri ve Hayrettin Karaman’ın *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri* adlı eserleri bu cümleden olarak zikredilebilir.

Çalışmamıza konu olan müelliflerin hayatlarına dair bilgi sunumu için ise, aralarında *Mu‘cemu’l-Müellefîn*, *Osmanlı Müellifleri*, *Sicill-i Osmânî*, *Huzûr Dersleri* eserlerinin de bulunduğu çok sayıda kaynak kullanılmış bulunmaktadır.

BÖLÜM 1: İLMİHAL KAVRAMI VE SON DÖNEM OSMANLI İLMİHAL LİTERATÜRÜ

1.1. İlmihal Kavramı

“İlmihal” kelimesi “ilim” ve “hâl” kelimelerinin biraraya gelmesiyle oluşmuştur ve “durum bilgisi”, “durum ve hâl bilgisi”¹ mânâsına gelir. Arapça bir isim tamlamasıdır.

İlmihal kelimesinin terim mânâsı ise “Her Müslümanın yapmak ve öğrenmek mecburiyetinde olduğu itikad, ibâdet ve ahlâka âit lüzumlu dinî bilgileri öğreten ilim”; “İnanılması icap eden esaslarla yapılması veya sakınılması lâzım gelen amelleri gösteren dinî hâl ilmi”²; “Bir Müslümanın günlük yaşantısında lâzım olan, kul ile Allah ve kulların kendi aralarındaki ilişkilerini düzenleyen ve herkesin bilmesi gerekli olan bilgileri ihtiva eden ilm”³; “İnanç, ibâdet, muamelât (günlük yaşayış), ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Rasûl-i Ekrem’in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı”⁴ şeklindedir. “İlmihal kitabı” ise, bu bilgilerin yer aldığı eserlere denir.

İlmihal; her Müslüman’ın dini bilgi ve uygulama açısından hâllerinin birleştiği, kesiştiği bir ortak sahanın varlığı gerçeğinden hareketle, bu ortak sahanın bilgisine verilen isimdir.

İlmihal kavramı daha çok Arap olmayan Müslümanlarda yaygındır. Araplar ise bunun yerine “*ed-darûrâtu’-d-diniyye*” ve “*fıkhu’l-ibâdât*” gibi ifadeler kullanmaktadırlar.⁵

*“İlmihal tabiri bir bilim adı olarak yalnız Türkçe yazılan eserlerde kullanılmıştır; İlm-i kelâm ve İlm-i akaid tabirlerinden daha ihatalı ve maksadı ifâdede daha elverişlidir.”*⁶

İlmihaller, inanç esasları ve ibâdetler öncelikli olmak üzere, İslâm’ın fert ve toplum hayatına dair ortaya koyduğu prensipleri, emir, yasak ve tavsiyeleri ile Müslümanların

¹ Karaman, Hayrettin, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yay., İstanbul, 2001, III, 132.

² Yörükan, Yusuf Ziya, “İslam İlmihali”, *AÜİFD*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952, sy. I, s. 5.

³ Erdoğan, Mehmet, “İlmihal”, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul, 1998, s. 194.

⁴ Kelpetin, Hatice, “İlmihal”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, XXII, 139.

⁵ Kurt, Hasan, *İlmihal Kitaplarında İman Esasları*, Rağbet Yay., İstanbul, 2005, s. 23.

⁶ Yörükan, *a.g.m.*, s. 5.

tarih boyunca bu kurallar etrafında kazanmış oldukları örf, anane ve âdetlerini; bunun yanısıra İslâm âlimlerinin yorum ve önerilerini öz olarak sundukları için, Müslüman bir ferdin başucundan eksik edemeyeceği el kitabı mahiyetindedir.

İmâm Muhammed'in "*Kitâbu'l-Kesb*"i ilmihal kelimesinin ilk kullanıldığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. İmâm Muhammed, ilim öğrenmenin diğer farzlara önceliği olan bir farz olduğunu ifâde etmiş; bunu ise Efendimiz (s.a.v.)'in "İlim talep etmek her Müslüman'a farzdır"⁷ hadîs-i şerifine dayandırmıştır.⁸ Buradaki ilimden kasıt "durum bilgisi" (ilmihal bilgisi)dir.

İlmihallere dair zikredilebilecek ilk örnek olarak ise karşımıza İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve *el-Fıkhü'l-ekber* eseri çıkar. Bu yüzden adı geçen eser büyük önemi hâizdir. Esere bakıldığında, ilmihalin akaid ile ilgili kısmını içerdiği gözlenir. Yine bu hususta ilk örnekler arasında sayılabilecek bir diğer eser ise, Ahmed b. Hanbel'in "*Kitâbu's-Salât*"ıdır. Bu eser, ilmihalin ibâdet ve amel kısmına ait ilk deneme mâhiyeti taşımaktadır.⁹

Bundan sonraki süreçte ilmihal hususunda verilen eserlere bakıldığında, akaid ve ibâdetlerin bazen ayrı bazen aynı kitaplar içinde yer almış olduğu; kimi zamanda "ahlâk, siyer, âdâb" bahisleri de eklenerek ortaya konulduğu görülür. Amaç, ihtiyaca cevap verebilmek olmuştur. "*Şurûtu's-salât, Necâtü'l-mü'minîn, eski Amentü Şerhi, Mızraklı İlmihal, Halebî tercümesi Babadağî, kısmen Ni'metü'l-İslâm, Büyük İslâm İlmihali*" bunlara örnek olarak sayılabilir.¹⁰

İlmihal kitaplarındaki inanç, ibâdet ve ahlâkla ilgili konu başlıklarının ise Cibrîl hadîsi¹¹'ndeki açıklamalara göre belirlenmiş olduğu görülür.

1.1.1. İlmihal Bilgisinin Önemi, Gerekliliği ve Faydaları

İlmihal bilgisinin ne denli önemli olduğu; tanımını, konu bakımından kapsam alanı ve yapılan çalışmalar dikkate alındığında açığa çıkmaktadır.

⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, "Mukaddime", 17.

⁸ Şeybânî, Ebû Abdullah b. Muammed b. Hasan b. Ferkat el-Hanefî, *Kitâbu'l-Kesb*, thk. Abdulfettah Ebû Guddê, Mektebetü'l-Matbaati'l-İslamiyye, Haleb, 1997, s. 148.

⁹ Karaman, *a.g.e.*, III, 134.

¹⁰ Karaman, *a.g.e.*, III, 134.

¹¹ Buhârî, "*İman*", 37.

İnsanın yaratılış amacı Rabb'e kulluktur.¹² Kulluğun ne olduğu, nasıl ifâ edileceği ise yine Rab tarafından belirlenmiştir. Kişi, yaratılış amacına uygun biçimde yaşam sürmek istediğinde, kulluk alanının sınırlarını, "kulluk" biçimini, bu hususta üzerine düşen sorumlulukları, kaçınmak durumunda olduğu hâlleri bilmekle karşı karşıya kalır. Yüceliklerle, aşkın olanla bağ kurma özlemini gidermek, kendisinin tüm beşeriyetine ve fânîliğine rağmen Yaratan ile diyalog kurmak için, söz varlığını, semantiğini ilâhî vahyin ve rahmânî örgünün kurduğu özgün, aşkın Tanrısal dili kullanmak durumunda kalır.¹³ Ancak doğru bir yol kişiyi doğru sonuca ulaştırır. Bu bakımdan insan, Rabb'in rızasına çıkacak doğru yola muhtaçtır. Yani "Kulluğumu doğru biçimde nasıl ifâ edebilirim?" sorusunun cevabını bulmalıdır. Bu sorunun temel cevap kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Sünnet'idir. Kulluk, bu iki kaynakla ortaya konmuş, açıklanmıştır. Ancak herkesin her zaman kapasitesi, bu iki temel kaynağı olması gerektiği gibi tahlile, kavrayışa yetmez. Bu noktada da, bu kapasitenin ortaya konmadığı durumlarda, muhtaç olunan doğru yolu öz, sade, kolay biçimde aktarabilecek bir aracıya ihtiyaç duyulabilmektedir. İşte ilmihaller bu noktada devreye girmektedir.

Müslüman için ilmihal, muhtaç olduğu doğru yolu; yani Rab rızasına ulaşmak için yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarını, kaçınması gereken hususları öğrenebileceği kaynaklardır. Kişi, hem inanç, hem ibâdet, hem de muamelâta dair ihtiyaç duyduğu bilgileri ilmihaller vasıtasıyla öğrenmekte, anlamakta, kavramakta ve uygulamaktadır. İlmihallerin bu önemi, ilmihallerin kapsamının, içerdiği bilgileri doğru ve ihtiyaca cevap verecek biçimde ortaya koymasının da ne denli büyük ehemmiyet taşıdığını gözler önüne sermektedir. Aktardıklarını doğru biçimde sunamayan yahut sunarken gerekli etkinlik ve yetkinliği ortaya koyamayan ilmihaller; Müslümanların kulluk bilgilerinin yanlış veya eksik oluşmasına neden olacaktır ki bu, ortaya çıkmaması için çaba sarfedilmesi gerekli bir durumdur. Dolayısıyla, dinin istediği yöndeki davranış değişikliğine vesile oldukları sürece ilmihallerin faydalı; aksi yöndeki gelişmeleri besleyici olmaları hâlinde ise zararlı olabilecekleri söylenebilir.¹⁴ İlmihallerin birbirinin tekrarı mâhiyeti taşıması, din kuralları ve dini hükümlerin aşırı

¹² *ez-Zâriyât*, 51/56.

¹³ Kılıç, Muharrem, *Oruç Kitabı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 15.

¹⁴ Kırbaoğlu, Hayri, "İlmihal Dindarlığının İmkânı Üzerine", *İslamiyat*, V/4 (2002), s. 109-124.

derecede katı gösterilmesi, asıl ilkelere ilaveler yapılarak dinin yaşanması zor bir şekilde sokulması ise, ilmihâl geleneğinin hedefleri arasında yer almamaktadır.

Yetkin bir biçimde hazırlanan ilmihaller, doğru ve temel dini bilgiye topluca ulaşılmasına; mükelleflerin üzerlerine düşen görevleri, yapmaları ve yapmamaları gereken şeyleri öğrenmelerine; meselelere uzun, detaylı tartışmalardan, yoğun delil zikirlerinden ve ihtilaflardan arınmış biçimde vâkıf olunmasına; farklı yaş ve bilgi düzeyine sahip kişilerin herbiri için gerekli ortak şeyleri kolay, pratik bir biçimde öğrenip hayatlarına tatbik etmelerine; yazdıkları dönemlerin şartlarına, öncelikli meselelerine ve din anlayışına dair fikir sahibi olunmasına; İslâmî bilginin bid'at ve hurâfelerden arınmasına; halkın dini hayatının yön bulup şekillenmesine; dinin tebliğ ve irşâdına katkı sağlar.

Önemine binaen köklülük ve devamlılık arz eden ilmihal çalışmalarının ülkemizde hâli hazırda iyi temsil ve icra edildiği hususunda ise ciddi boyutta menfi kanaat sahipleri mevcuttur.¹⁵ Tüm muhatapların ihtiyacına cevap verebilecek etkinlik ve yetkinlikteki ilmihallerin azlığı şikâyet sebebidir. Bu alanda atılan adımlara örnekler zikredilse de yeterli olmadığı hususu vurgulanmakta, bu alana eğilinmesi, geleneğin “ihya ve tecdîd” edilmesi gerektiği ifâde edilmektedir.¹⁶

1.1.2. İlmihal Kitaplarının Tarihî Seyri

Peygamber Efendimiz zamanından itibaren insanların ilmihal bilgisine duydukları ihtiyaçları karşılama biçimlerine bakıldığında, Hz. Peygamber döneminde yaşayanların ya Allah Rasûlü'ne bizzat danıştıkları, onun söz ve yaptıklarını dikkate aldıkları ya da Allah Rasûlü'nün taşraya gönderdiği öğretici kişiler vesilesi ile sorularına cevap buldukları görülmektedir. İlk halîfeler dönemi ve hemen akabinde ise bu ihtiyacın sahabe ve onlardan beslenen ikinci nesil âlimler vasıtasıyla karşılandığı, bunun da şifâhi ağırlıklı olduğu müşahede edilmektedir.

İlmihallere dair zikredilebilecek yazılı ilk örnek olarak ise karşımıza İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve *el-Fıkhü'l-ekber* eseri çıkar ve bu yüzden adı geçen eser büyük önemi hâizdir. Esere bakıldığında, ilmihalin akaid ile ilgili kısmını içerdiği gözlenir. Yine bu

¹⁵ Bunlardan birisi Hayrettin Karaman'dır. Karaman'ın bu görüşü için bkz. Karaman, *a.g.e.*, III, 135.

¹⁶ Karaman, *a.g.e.*, III, 135.

hususla ilk örnekler arasında sayılabilecek bir diğere eser ise, Ahmed b. Hanbel'in "*Kitâbu's-Salât*"ıdır. Bu eser, ilmihalin ibâdet ve amel kısmına âit ilk deneme mâhiyeti taşımaktadır.¹⁷

Müctehid imâmlar döneminde ictihad faaliyetlerinin yaygınlaştığı eser teliflerinin başladığı görülmektedir. İmâm Muhammed, Ebû Yûsuf, İmâm Şâfi'î, İmâm Mâlik ilk müellifler olarak sıralanabilir. Akabinde ihtisar ve şerhler gelmiş, fıkıh alanındaki tedvin sürmüştür. İlmihal konularının fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde yer aldıkları görülmektedir.

İslâmın yayılma alanının genişlemesi; nelerin İslâm esaslarına dâhil olup olmadığını Kur'ân kaynaklı ortaya koymak, farklı milletlerin bunlara vâkıf olmasını temin için de onların dillerine göre yazıp tanıtmak gereğinin ifâ edilememesi sonucunda, Tabiîn devrinde, sıfatların ezeliği, Kelâmullâh'ın mahlûk olup olmadığı, hürriyet, kaza-kader, hayır-şer meseleleri; Kaderiyye, Cebriyye, Mu'tezile, Müşebbihe gibi mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezhepler kendi görüşlerini yazmış; Ehl-i sünnet ve'l-cemâat da onlara karşı akaidi müdafaa etmek durumunda kalmışlardır. Bu müdafaalar elimizdeki en eski ilmihallerdir.¹⁸ Bu süreç ise tekfiri gündeme getirmiştir. Bu süreçten yararlanmak isteyenler çıkmıştır.

Halkın, ihtiyaç duyduğu bilgileri sade, yalın, kolayca elde etmek ve tatbîk etmek talebi içinde olması ise; yoğun konu içeriğine sâhip, meseleleri müctehid bazında ve delilleri ile tartışarak işleyen eserleri halka hitap eder olmaktan uzaklaştırmıştır. Halkın talebi, zamanla ilmihal alanına yönelik çalışmaların tarzını belirlemiştir. Halk, temel konularda özlü bilgiler içeren, sade bir dile sahip, basit anlatımlı, ezberlenmeye müsait eserler talep etmiştir. Bu sebeple Osmanlılar döneminde ilk ilmihaller ortaya çıkmıştır.

Gelenek seyrinde önce Arapça yazılmış eserlerden bazıları Türkçeye çevrilmiş, eksik kısımlar tamamlanmıştır. Ebu'l-Leys es-Semerkindî (983)'nin *el-Mukaddimetü fi's-salât* adlı namaz risâlesinin Türkçeye çevrilmiş¹⁹, inanç, ibâdet ve ahlâka dair konuların eklenmiş hâli olan ve Kutbüddin İznikî (ö. 821/1418)'ye ait *Kitâbu'l-*

¹⁷ Karaman, *a.g.e.*, III, 134.

¹⁸ Yörükan, "a.g.md.", s. 5.

¹⁹ Cici, Recep, "Klâsik Dönem Osmanlı Hukuk Düşüncesi: Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, XI, 372.

Mukaddime bunun ilk örneğidir.²⁰ İznikî'nin eserinin dil ve muhteva bakımından oldukça iyi bir örnek olduğu, Hanefî Mezhebinin görüşleri esas alınarak yazılan ilmihalde, diğer mezhep görüşlerine de atıflar yapıldığı ve fikhî konuların yanında ahlâki konulara da değinildiği söylenmektedir.²¹ İznikî bu eseriyle Türkçe ilmihal geleneğini başlatmış ve Türkçenin ilim dili olmasına da katkı sağlamıştır.²² İznikî'nin aynı zamanda bir mutasavvıf olması ise fıkıh ile tasavvufun meczedilmesini sağlamıştır.²³

Abdurrahman Aksarâyî'nin *İmâdü'l-İslâm*'ı, Mehmed b. Bâlî'nin *Güzîde*'si, Muhammed İbn Bîr Ali Birgivî'nin *Vasiyetnâme (Risâle-i Birgivî)*'si bu alandaki ilk örnekler arasında zikredilebilir.

“İlmihal” adının kullanıldığı ilk kitap XVI. yüzyıldan sonra yazıldığı tahmin edilen ve zamanımıza kadar etkisini sürdüren *Mızraklı İlmihâl*'dir.²⁴ Eserin, bir dönemin en fazla kullanılan ve okutulan ilmihali olduğu görülür. Bu hususta Kelpetin; “*Mızraklı İlmihal*'in sıbyan mekteplerinde, camilerde köy odalarında ve evlerde yaygın olarak okunması sebebiyle halkın din anlayışını etkilediği bilinmektedir. Bu yüzden modernleşme döneminde adı zikredilerek çokça tenkide konu olmuştur.”²⁵ aktarımını yapmaktadır.

Kadıızâde İstanbulî'nin *Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fi Şerhi'l-vasıyyeti'l-Muhamediyye*'si de ilk ilmihaller arasında zikredilir.

Tanzimat öncesi, Müslümanlar gayr-ı Müslimlere “davet ümmeti” gözüyle bakmış; Tanzimat'tan sonra ise zamanla kendilerini ve gayr-ı Müslimleri algılayışları değişmiştir. Batı'nın ön plana çıkan değerleri karşısında kapılıp gidenlerin artmasıyla ise zamanla nesiller arası kopmalar, farklı değer sistemlerinin hâkimiyeti zuhûr etmiştir. Bu ise, ilmihal alanındaki çalışmaların da metod ve muhteva bakımından birbirine göre farklılıklar içermesi sonucunu doğurmuştur. Zamanla farklı konuların

²⁰ Kelpetin, “a.g.md.”, *DİA.*, XXII, 139-140.

²¹ Akkuş, Süleyman, “Kültürlerin Buluşma Noktasında Uluslararası İznik Sempozyumu Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, 2005, XII, 262.

²² Cici, “a.g.md.”, *Türkler*, XI, 372.

²³ Cici, “a.g.md.”, *Türkler*, XI, 379.

²⁴ Kelpetin, “a.g.md.”, *DİA.*, XXII, 140; Arpağuş, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 43.

²⁵ Kelpetin, “a.g.md.”, *DİA.*, XXII, 140.

aynı eser içinde işlendiği, farklı yaş gruplarına aynı anda hitap eden, bilgilendiren, savunan, ihtimallere hazırlayan karaktere sahip eserler oluşturma zorunluluğu zuhûr etmiştir.

Eyüp Necâti'nin *Felsefeli Din Dersleri*, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Bey'in *Üss'i İslâm (Yeni İlm-i Akaid)*'ı, Ahmed Hamdi Akseki'nin *İslâm Dini*, Prof. M. Hamidullah'ın *İslâma Giriş*'i bu hususta örnek olarak zikredilebilir.²⁶

Tanzimat'tan sonraki duruma bakıldığında, açılan okullarda din derslerinin programda yer almasının ilmihal yazımını hızlandırdığı görülür. Mevcut kitapların din öğretimi ihtiyacını karşılamaktan uzak, hurafeler ve hikâyelere dolu, iyi tasnif edilmemiş, giderek dini hayatın zayıflamasına zemin hazırlayıcı olduğu düşünüldüğü için yeni ilmihal kitaplarının telifi gündeme gelmiştir.²⁷ Birgivî'nin *Vasiyetnâme*'si, Mustafa Bey'in *Telhîsü'l-Mülâhhas, Mülâhhas İlmihal, Mufassal İlmihal*'i; Mesud Mahmud'un *Muhtasar İlmihal*'i yeni kurulan ibtidaiye ve rüştiye mekteplerinde okutulan eserlerdendir.

İşkodralı Lutfi Paşa'nın *Sual ve Cevaplı İlmihal*'i, Abdulhamîd b. Mustafa Reşîd'in *Zübde-i İlmihâl*'i, Süleyman Hüsnü Paşa'nın *İlmihâl-i Kebîr ve İlmihâl-i Sagîr*'i, Fâtih Ahmed Hamîdî'nin *İlmihal*'i, Mehmed Üstüvânî'nin *İlmihal*'i, Rûmî Efendi'nin *İlmihal*'i, Ahmed Akhisârî'nin *İlmihal*'i, Oflu Mehmed Emin Efendi'nin *Necâtü'l-mü'minîn*'i, Mehmed Zihni Efendi'nin *Ni'met-i İslâm*'ı, İmâmzâde Es'ad Efendi'nin *Dürr-i Yektâ*'sı, Halim Sabit (Şibay)'in *Amelî İlmihal*'i, İskilipli Mehmed Âtîf'ın *İslâm Yolu - Yeni İlmihal*'i bu dönemde telif edilen ilmihaller arasında zikredilebilir.²⁸

İlmihal yazımının II. Meşrutiyet'le hızını sürdürüp Cumhuriyet döneminde de devam ettiği ve zamanla daha düzenli bir telif türü hâlini aldığı görülmektedir. 1928 harf inkılâbından sonra dinî bilgilerin öğrenilmesi için yeni alfabeyle yazılmış eserlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu husustaki zorluk halkın Osmanlıca ve Arapçadan uzaklaşması; mevcut eserlerin ise bu iki dil ağırlıklı olması nedeniyle olmuştur. Ortaya çıkan ivedi ihtiyacı karşılamak için yazılan ilk eser A. Hamdi Akseki'ye ait olan "*İslâm Dini*" isimli eserdir. 1933 yılında yazılan eserde itikad, ibâdet, ahlâk konuları

²⁶ Karaman, *a.g.e.*, III, 135.

²⁷ Kelpetin, "a.g.md.", *DİA.*, XXII, 140.

²⁸ Kelpetin, "a.g.md.", *DİA.*, XXII, 140.

işlenmiş; eser daha sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nca basılmış ve İmam-Hatip Okulları'nda da okutulmuştur. Genellikle temel kaynaklara dayanan Cumhuriyet dönemi ilmihallerine bakıldığında duâ, vaaz ve irşad mâhiyeti taşıyan bölümler içerenlerin sayısının; sadece inanç, ibâdet, ahlâk ve günlük yaşayış bilgilerini ihtiva edenlere oranla az olduğu görülmektedir.

Ahmet Hamdi Akseki'nin *İslâm Dini*, Numan Kurtulmuş'un *Yeni Âmentü Şerhi*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslâm İlmihali*, Mustafa Âsım Köksal'ın *İlmihal*'i, Ali Fikri Yavuz'un *Geniş İslâm İlmihali - İslam Fıkhı ve Hukuku*, Süleyman Ateş'in *Muhtasar İslâm İlmihali*, Celal Yıldırım'ın *Hanefî ve Şâfi'î Mezheplerine Göre Büyük İlmihal*'i, Hamdi Döndüren'in *Delilleriyle İslâm İlmihali* bunlara örnektir. 1963 yılında basılan *Saadet-i Ebediyye* de bu örnekler arasında zikredilebilir.

İlmihallerin konularına göre tasnif edilmelerinin yanısıra hacimleri gözönünde bulundurularak ansiklopedik, mufassal, muhtasar ilmihal ve cep ilmihali tarzında da gruplandırıldığı olmuştur. Ayrıca manzum olarak yazılanlar da mevcuttur. Akaid ve ibâdet konularının özetlendiği “otuz iki farz”; ilmihal bahislerini kısaca içeren “elli dört farz” adlı el kitapları da yaygındır.

Mehmet Söymen'in *Cep İlmihali*, Asım Köksal'ın *İlmihal*'i, Ali Özek'in *İslâm'da İbâdet İlmihali*, Manastırlı Mehmed Rıfat'ın *Manzum İlmihal*'i, Ali Efendi'nin *Manzum İlmihal*'i bunlara örnek verilebilir.

Ahmet Tabakoğlu ile İsmail Kara'nın *Ansiklopedik Büyük İslam İlmihali*, İbrahim Kâfi Dönmez'in *İslâm'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin yayımladığı *İlmihal* de Cumhuriyet dönemi eserlerindedir.

Selâmi Ali Efendi'nin *Tarikat İlmihali*, Mehmed Zihni Efendi'nin *Hanımlar İlmihali*, Ahmed Cûdî'nin *Yeni İlmihal – Akaid Dersleri*, Hüseyin Hıfzî'nin *Kızlara Küçük İlmihal*'i, Abdurrahim Hûyî'nin *İmâmiyye İlmihali*, Uryânîzâde Ali Vâhid'in *Asker İlmihali* ve *Köy Hocası*, Ahmet Hamdi Akseki'nin *Askere Din Kitabı*, Muallim Cevdet'in *Askerî Din Dersleri*, Cemal Öğüt'ün *Kadın İlmihali*, Muharrem Kılıç'ın *Oruç Kitabı*, Murteza Bedir'in *Kurban Kitabı*, Haydar Kaya'nın *Bektaşî İlmihali*, Halil Gönenç'in *Büyük Şafi'î İlmihali* adlı eserleri ise akaid, ibâdet, insanlar arası münâsebet

gibi konulardan yalnız birini veya sadece bir mezhebin, bir tarikatın esaslarını yahut bir zümreyi ilgilendiren bilgileri ihtiva eden özel ilmihallere örnektir.²⁹

1.2. Son Dönem Osmanlı İlmihal Literatürü

Osmanlı'nın klasik dönemine âit ilmihaller incelendiğinde Arapça ve Farsça'dan tercümeler yapıldığı, bunlara ilâve kısımlar dahil edildiği görülmektedir. Bu ilmihallerde yer yer tarihî ve ilmî gerçeklere uymayan birgiler yer almıştır. Konuların anlatımında kullanılan delillerden güvenilirlik arzetmeyenler de bulunmaktadır.³⁰ Başlıca konuları arasında imân, küfür, ibâdetler, haklar, âdâb, kıyâmet ve alâmetleri, âhiret ahvâli, peygamberlerin sıfatları, meleklerle ve kitaplara imân, Allah'ın sıfatları, elli dört farz, ahkâm-ı şer'iyeye, evliyânın kerâmeti, kabir azâbı, kazâ-kader, organların âfetleri, fazîletler, ölüm, v.b. yer alır. Genellikle Hanefî mezhebinin görüşleri esas alınmış, diğer mezheplerin görüşlerine yer verildiği de olmuştur. Mütercim veya müelliflerin tasavvufî olan ilgileri, Fıkıhla tasavvufun meczedilmesine de etki etmiştir. Klasik dönem eserlerinin Osmanlı halkının dinî kültürünün oluşmasında etkisi büyüktür. İçlerinde okunmakla kalmayıp ezberlenenleri de olmuş, yaygın eğitimin yanı sıra örgün eğitim kurumlarında din bilgisine başlangıç kitabı olarak okutulmuşlardır.³¹

Tanzimat'tan sonraki süreçte Müslümanların gayr-ı Müslimleri algılayışlarındaki değişiklik, Batı'nın ön plana çıkan değerlerinden etkilenme dozajının artması sonucu, nesiller arası kopmalar zuhûra gelmiş, bu da önceki döneme âit ilmihallerden farklı tarzda ilmihaller ortaya çıkmasına neden olmuştur. Değişim, farklı konuları aynı eserde işleyen, farklı yaş gruplarına aynı anda hitap eden, yeni problemlere çözüm sunan ilmihalleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet dönemi ilmihallerinde ise itikad ve ahlâk konuları çok az işlenir. Genelde temel kaynaklara dayanmalarına ve güvenilir bilgiler sunmalarına rağmen, kaynak gösterimi hususunda eksikliklere sâhip olanlar da vardır. Ele alınan bölümlerin bazıları diğerlerine oranla daha detaylı işlenmiştir. Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflere yer verilmiş, çok fazla teferruata girmek yerine konular sade olarak ele alınmıştır.

²⁹ Kelpetin, "a.g.md.", *DİA.*, XXII, 141.

³⁰ Arpaguş, *a.g.e.*, s. 42.

³¹ Arpaguş, *a.g.e.*, s. 43-44.

Osmanlının son dönemlerinde ortaya konmuş olan ilmihal çalışmalarının başlıcalarını şu şekilde zikretmek mümkündür.³²

Sual ve Cevaplı İlmihal; İškodralı Lutfi Paşa

Zübde-i İlmihâl; Abdulhamîd b. Mustafa Reşîd

İlmihâl-i Kebîr ve İlmihâl-i Sagîr; Süleyman Hüsni Paşa

İlmihal; Fâtih Ahmed Hamîdî

İlmihal; Mehmed Üstüvânî

İlmihal; Rûmî Efendi

İlmihal; Ahmed Akhisârî

Necâtü'l-mü'minîn; Oflu Mehmed Emin Efendi

Ni'met-i İslâm; Mehmed Zihni Efendi

Dürr-i Yektâ; İmâmzâde Ahmed Es'ad Efendi

Amelî İlmihal; Halim Sabit (Şibay)

İslâm Yolu - Yeni İlmihal; İskilipli Mehmed Âtîf

Vesilet'ün-Necât; Ahmed Ziyâüddîn

³² Kelpetin, "a.g.md.", *DİA.*, XXII, 140.

BÖLÜM 2: AHMED ZİYÂÜDDİN, İMAMZÂDE ES‘AD EFENDİ VE SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA’NIN HAYATLARI, İLMÎ KİŞİLİKLERİ VE ESERLERİ

2.1. Ahmed Ziyâüddîn

2.1.1. Biyografisi ve İlmî Kişiliği

Muhammed İhsan Oğuz’un *Vesîletü’n-necât İslâm İlmihali* adlı eserinde ismi, “Ziyâeddîn” diye yazılmaktadır.³³ Bursalı Mehmed Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin günümüz harfleriyle olan baskısında ise “Ziya Efendi Evliyazâde Ahmed Ziyaeddin Efendi” diye geçmektedir.³⁴

Muhammed İhsan Oğuz’un eniştesi ve hocası olan Ahmed Ziyâüddîn, Kastamonu’da dünyaya gelmiştir. Ancak araştırmamız esnasında başvurduğumuz kaynaklarda, doğum tarihi hakkında bir kayıta rastlanamamıştır. Ömrünün büyük bölümünü Kastamonu’da geçirdiği anlaşılan Ahmed Ziyâüddîn, yine burada h. 1233 / m. 1817 tarihinde genç yaşta³⁵, ansızın vefât etmiştir.³⁶

Kaynaklar; ilme olan düşkünlüğü, azmi, gayretli kişiliği³⁷ ile tanınan Ziyâüddîn Efendi’nin, büyük bir âlim ve müderris olduğunu aktarmaktadır.³⁸ Kastamonu Rüstiyye-i Askeriyye’si Lisân-ı Osmânî havâcesi müderrislerindedir. Ders halkasında birçok talebe yetiştirmiş, onlarda derin izler bırakmıştır. Zira bu durum, Ahmed Ziyâüddîn Efendi’nin vefâtının talebeleri üzerinde uyandırdığı derin teessürden anlaşılmaktadır.³⁹ Aynı zamanda tasavvufî yönü de bulunan Ziyâüddîn Efendi’nin Şeyh Vefâ Hazretleri’ne intisabı olduğu bildirilmektedir.⁴⁰

³³ Oğuz, Muhammed İhsan, *Vesîletü’n-Necât İslâm İlmihali*, Oğuz Yay., İstanbul, 1995, 4. baskı, s. 7.

³⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, sđl. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul, t.y., I, 474.

³⁵ Oğuz, *a.g.e.*, s. 7.

³⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333, I, 345.

³⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, I, 474.

³⁸ Oğuz, *a.g.e.*, s. 7.

³⁹ Oğuz, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, I, 345.

2.1.2. Eserleri

1. *Hülâsatü'l-efkâr*

Eser, muhtasar *Menar* şerhidir.

2. *Vesîletü's-Saadet*

Eser, muhtasar tecviddir.

3. *Vesîletü'n-Necât*

Eser, Müslümanların, özellikle de etfâl-i mü'minînin istifâdesi için⁴¹ hazırlanmış; amel, itikad ve cihâda dair mesâil-i mühimme-i dîniyyeyi kapsayan bir ilmihaldir. Uzun yıllar askerî rüştiyelerde okutulmuştur. Tertibi açısından ilmî kıymeti haiz bir çalışmadır. Konular ihtiyaca cevap verecek nitelikte, sade ve anlaşılır bir dille işlenmiştir.

4. *Âdabü'l-Evsıya*

Fıkıhın furu'undan (*Âdabü'l-Evsıya*) ismindeki risâlesi h. 1300 senesinde iki cilt üzerine Mısır'da basılan (*Câmi'u'l-Fusûleyn*)'de yazılı bulunmaktadır.⁴²

***Vesîletü'n-Necât* Adlı Eserle Aynı İsmi Taşıyan Eserler**

Araştırmalarımız esnasında, Ahmed Ziyâüddîn'in *Vesîletü'n-Necât* adlı ilmihal eseriyle aynı ismi taşıyan, bu nedenle bu eserle karıştırılma ihtimali bulunan başka eserlerle de karşılaştık. Bunlar:

1. *Vesîletü'n-Necât – İslâm İlmihali*

Eser, Muhammed İhsan Oğuz'a âittir. Ahmed Ziyâüddîn, Oğuz'un eniştesi ve hocasıdır. Muhammed İhsan Oğuz'a âit bu eser, Ahmed Ziyâüddîn'e âit olandan farklı bir eserdir. Oğuz, eserini kendisi kaleme almıştır. Bunu bizzat kendisi eserin önsözünde ifâde eder.

⁴¹ Ziyâüddîn, Ahmed, *Vesîletü'n-Necât*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet, 1319, s. 3.

⁴² Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, I, 345.

“Uzun zamandır bir ilmihal yazmak düşüncesinde idim. Son zamanlarda bu düşüncemi gerçekleştirme arzusu kuvvetlenerek “*Vesîletü'n-Necât – İslâm İlmihali*” adını verdiğim bu eser Allah’ın lütuf ve yardımıyla meydana geldi.”⁴³

Eserin, Oğuz Yayınları’na birden fazla baskısı yapılmıştır. Bizim incelediğimiz ise İstanbul, 1995, 4. baskısıdır.

2. *Vesîletü'n-Necât Seâdet Yolu*

Derleme bir eserdir. Abdürreşîd Avanoğlu’na aittir. Farklı eserlerden istifade edilerek hazırlanmış 10 risâlenin biraraya getirilmesiyle oluşmuştur. Bunu bizzat yazar eserinin önsözünde ortaya koyar.

“İşbu *Vesîletü'n-Necât* kitabı gerçekten sonsuz kurtuluşa vesile olacak bir Seâdet Yolu ve felah anahtarıdır. İçerisinde yüzlerce eserden istifade edilerek hazırlanmış on risale bulacaksınız. Değişik, lüzumlu ve önemli konuları ihtiva eden bu on önemli meclisin her biri ayrı ve doyurucu bir risaledir.”⁴⁴

Eser, 1972 yılında İstanbul’da Berekât Yayınevi’nce basılmıştır.

3. *Vesîletü'n-Necât (Mevlîd)*

İslâmî Türk Edebiyatı’nın önemli örneklerinden olan, Süleyman Çelebi’ye âit bu manzûme, Müslümanlar arasında daha ziyâde Melîd-i şerîf diye bilinmekte ve çokça okunmaktadır. Süleyman Çelebi’nin mevlîd husûsunda bir çığır açan, XV. yüzyılda ortaya koyduğu bu eseri, ele aldığı mevzûları samîmi, inandırıcı bir tarzda ifâde etmekte, hem halk hem de kültürlü zümreye hitab eder bir mâhiyet arz etmektedir.⁴⁵ Eserde, Allah’ın sıfatları, büyüklük ve kudreti, fitratu’l-âlem, rûh-u Muhammedî, Hz. Muhammed’in doğumu ve kıymeti, özellikleri, mucizeleri, Mirâc hâdisesi, Hz. Muhammed’in vefâtı, duâ gibi konular yer almaktadır.

⁴³ Oğuz, *a.g.e.*, s. 23.

⁴⁴ Avanoğlu, Abdürreşîd, *Vesîletü'n-Necât Seâdet Yolu*, Berekât Yay., İstanbul, 1972, s.6.

⁴⁵ Pekolcay, Neclâ, *İslâmî Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996, s. 233.

2.2. İmâmzâde Es‘ad Efendi

2.2.1. Ailesi, Doğumu ve Soyu

Musahhah Dürr-i Yektâ adlı eserin kapağında ismi İmâmzâde Ahmed Es‘ad Efendi diye geçmektedir.⁴⁶

İmâmzâde Es‘ad Efendi’nin doğum yeri İstanbul diye belirtilmiş; fakat doğum tarihi, çocukluğu ve öğrenimi hakkında bilgi verilmemiştir.⁴⁷ Babası, Zeyrek Câmîî imâmlarından Abdullah isimli Konyalı bir zâttır. Bazı kaynaklarda ise ismi Ahmed diye geçmektedir.⁴⁸ Es‘ad Efendi, babasına nisbetle “İmâmzâde” diye bilinmektedir.⁴⁹

Es‘ad Efendi, 3 Cemâziye’l-evvel 1267 (7 Mart 1851) tarihinde, bir gece Meclis-i Vâlâ reisi Rif‘at Paşa’nın konağında hastalanıp evine dönüşünde⁵⁰ vefât eylemiştir.⁵¹ Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1276 (1859) olarak gösterilir.⁵² Ancak mezar taşındaki kitâbede 1267 tarihi kayıtlıdır.⁵³ Kabri, Süleymâniyye Türbesi haziresinde bulunmaktadır.

Oğlu Mehmed Mesud Efendi, Yenişehir ve Filibe kadılığı yapmıştır.

2.2.2. Şahsiyeti ve İlmî Kişiliği

Es‘ad Efendi, II. Mahmud devri âlimlerindedir.⁵⁴ Dersiam ve müderris olarak görev yapmış; kadılık, mekâtip müdürlüğü, kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur. Muhatap ve mukarrir olarak Huzûr Dersleri’ne katılmıştır.

Doğru sözlü, sözünü sakınmayan,⁵⁵ güzel konuşan⁵⁶ bir kişi olduğu ifâde edilmektedir. Pâdişâh nezdinde de itibar gören bir kişidir. Yeniçeriliğin kaldırılması sırasında pâdişâhın yanında yer aldığı bilinmektedir.

⁴⁶ İmamzâde, Ahmed Es‘ad Efendi, *Musahhah Dürr-i Yektâ*, Bâb-ı âlî Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1318.

⁴⁷ Cici, Recep, “İmâmzâde Es‘ad Efendi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, XXII, 211.

⁴⁸ Mardin, Ebu’lulâ, *Huzûr Dersleri*, nşr. İsmet Sungurbey, İstanbul Üniversitesi Yay. - İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, II-III, 155; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu‘cemu’l-Müellefîn*, Beyrut-Lübnan, t.y., I, 49.

⁴⁹ Cici, “a.g.md.”, *DİA*, XXII, 211.

⁵⁰ Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, hzr. Ali Aktan-Abdulkadir Yuvalı-Metin Hülagü, Sebil Yay., İstanbul, 1996, II, 492.

⁵¹ Kehhâle, *a.g.e.*, I, 49.

⁵² Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, I, 244.

⁵³ Cici, “a.g.md.”, *DİA*, XXII, 211.

⁵⁴ Mardin, *a.g.e.*, II-III, 155.

Halvetiyye tarikatının Yiğitbaşı şubesine mensuptur.⁵⁷

2.2.3. Öğrenim ve Çalışma Hayatı

Kaynaklarda, Es'ad Efendi'nin çocukluğu ve öğrenimi hakkında bilgi verilmemiştir.

Es'ad Efendi, dersiam ve müderris olarak görev yapmış; Ramazan 1232'de (Temmuz 1817) Kudüs, Rebû'l-âhir 1239'da (Aralık 1823) Mısır, 1243'te (1827) Medine, 1245'te (1829) Halep kadılıklarına getirilmiştir. Aynı yıl Mekke kadılığı pâyesi almış, daha sonra evkaf müfettişliği yapmıştır. Bir müddet sonra da İstanbul kadılığı pâyesi almıştır. 1256 (1840) senesinde Rumeli pâyesi almıştır. 1265 senesinde (1849) Edebiyye ve İrfaniyye mekteplerinin mekâtip müdürlüğüne havale edilmiş, kendisine Meclis-i Vâlâ âzâlığı görevi verilmiştir. 1226–1240 seneleri arasında muhatap, 1241-1251 senelerinde ise mukarrir olarak Huzûr Dersleri'ne katılmıştır.⁵⁸

2.2.4. Eserleri

1. *Dürr-i Yektâ*

Eser, Türkçe bir ilmihaldir. Hanefî fıkında sahîh kabul edilen görüşlerden derlenerek kaleme alınmıştır. Rüşdiyye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Çeşitli baskıları yapılmıştır. Daha sonra üzerinde bazı düzeltmeler yapılarak *Musahhah Dürr-i Yektâ* adıyla da basılmıştır.

2. *Dürr-i Yektâ Şerhi*

Es'ad Efendi'nin *Dürr-i Yektâ* adlı kendi eserine yazdığı şerhtir. Çok sayıda baskısı bulunmaktadır. Latin harfleriyle de yayımlanmıştır.

3. *Şerhu's-Sirâciyye fi'l-ferâiz*

Eser, Secâvendî'nin ferâize dair eserinin Türkçe şerhidir. Bu şerh, *Bahr-i faiz fi ilmi'l-ferâiz* veya *Cerîdetü'l-ferâiz* adlarıyla da anılmaktadır. 1249'da (1833) tamamlandığı anlaşılmaktadır.

⁵⁵ Cici, "a.g.md.", *DİA*, XXII, 211.

⁵⁶ Süreyya, *a.g.e.*, II, 492.

⁵⁷ Cici, "a.g.md.", *DİA*, XXII, 211.

⁵⁸ Mardin, *a.g.e.*, II-III, 155.

4. *Feth-i Kostantiniyye*

Sultan II. Mahmud, İstanbul'da medfûn bulunan ashâb-ı kirâmın kabirlerinin yerlerine dair çalışmalar yaptırmıştır. Bu eser de bu vesileyle kaleme alınmıştır. Eserde, fetihle ilgili hadîs-i şerîf açıklanmakta, Emevî ve Abbasî döneminde İstanbul'u almak amacıyla düzenlenen seferler hakkında kısaca bilgi verilmektedir. İstanbul'un Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethi, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin yerinin bulunması, aşıktan İstanbul'da medfun olan diğer zevatın mezar yerleri hakkındaki malumât da eserde yer almaktadır.

5. Es'ad Efendi'nin Bakara Sûresi 212. âyet-i kerîmesinin Türkçe tefsiri ve *Mülteka'l-ebhur*'da süt akrabalığı konusundaki istisnaları açıklamak için kaleme aldığı iki risâlesi mevcuttur.

6. *Tenkid-ü İmâmzâde Es'ad Risâle fî telhisi'l-ma'nâ ve tashihi'l-i'râb, Risale fî'l-ebvâb, Risale fî tefrîki'l-kaziyye ve't-taşdîk, Risale fî'l-hisâb, Risale fî vaz'i'l-kadem ve ref'iha fî's-sücûd, Es'ile ve ecvibe* adlı risâleleri mevcuttur.

7. Es'ad Efendi'nin mantık ilmi ve Arap gramerine ilişkin temel bilgiler için hazırladığı tablonun *Mecmû'atü'r-resâ'il* adı altında tıpkıbasımı mevcuttur.

8. Es'ad Efendi, Hat sanatıyla da meşgul olmuştur. Kendi el yazısıyla bir meşk murakkâi mevcuttur.⁵⁹

İmâmzâde Es'ad Efendi'ye Âidiyet Atfedilen Eserler

Güzelhisârî'nin *Hilyetü'n-nâcî* adlı eserinin ise bazı müelliflerce⁶⁰ Es'ad Efendi'ye ait sanıldığı, ancak ona ait olmadığı; baskıya esas alınan nüshanın başına Es'ad Efendi'nin yazdığı takrizden dolayı bu karışıklığın yaşandığı ifâde edilmiştir.⁶¹

⁵⁹ Cici, "a.g.md.", *DİA*, XXII, 211-212.

⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, I, 244.

⁶¹ Cici, "a.g.md.", *DİA*, XXII, 212.

2.3. Süleyman Hüsnü Paşa

2.3.1. Ailesi, Doğumu ve Soyu

Süleyman Hüsnü Paşa h. 1254 / 9 Ekim 1938'de İstanbul'da, Süleymaniye civarındaki Molla Gürâni Mahallesi'nde doğmuştur. Babası, Yeniçeri Ağası torunu olan es-Seyyid Halid Efendi'dir. Süleyman Hüsnü Paşa'nın soyu baba tarafından Emir Sultan'a, anne tarafından Tosya'da türbesi bulunan Şeyh Pınar'a dayanmaktadır.⁶²

Mebâni'l-İnşâ adlı eserinin Dibace kısmında kendisini tanıtırken "Seyyid" ifâdesini kullanmıştır; *Târih-i Âlem* adlı eserinin Davet bölümünde de bu ünvanı kullandığı bilinmektedir. Sorgulanması esnasında ve Divân-ı Harb'deki ilk celsede yapılan kimlik saptamasında da kendisinin ve babasının isimlerini "es-Seyyid" ünvanıyla kullanmıştır. Tüm rütbe ve ünvanları geri alındıktan sonra sürgünde iken imzalarını ve şahsî mührünü "es-Seyyid Süleyman Hüsnü" olarak kullandığı aktarılmaktadır.⁶³

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin sona ermesinden sonra yenilginin baş sorumlusu olarak gösterilmiş, yapılan muhakemenin ardından 20 Şubat 1879'da Bağdat'a sürgün edilmiştir. Buradaki sürgün esnasında sağlığı bozulmuş, sürgün cezasının 14. yılında 7 Ağustos 1892 tarihinde vefât etmiştir. Kabri, Bağdat'taki İmâm Mûsâ Kâzım Câmîî haziresinde bulunmaktadır.

Oğlu, Sami Süleyman Paşazâde (Süleyman Nesib); kızı, Mediha Gezgin babalarının eserlerinin yeni dile ve yeni harflere çevrilerek yayımlanmasında etkin olmuşlardır. Ayrıca, babalarının hayatına dair eserler yayımlamışlardır. Torunu, Mühendis Semûhi'dir.

2.3.2. Şahsiyeti ve İlmî Kişiliği

Süleyman Hüsnü Paşa, 1871 yılında Yemen'den İstanbul'a döndükten sonra Mekteb-i Harbiye'de "münşeât muallimliği"ne başlamış, Tarih dersleri de vermiştir. 1873'te Mekâtib-i Askeriye Nâzır-ı Sânilîği'ne ve Ders Nâzırlığı'na tâyin edilmiş, 1874'te Mekâtib-i Askeriye Nâzır'ı olmuştur. Bu görevi esnasında Askerî Rüştîyeleri kurmaya

⁶² Süleyman Paşazâde, Sami, *Süleyman Paşa Muhakemesi*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1912, s. 3.

⁶³ Özbilgen, Erol, *Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilişi Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 310-311.

muvaffak olmuştur. Şam'da, Bağdat'da birer, İstanbul'da dokuz tane Askerî Rüştiye açılmasını sağlamıştır. Süleyman Hüsnü Paşa aynı zamanda Darüşşafaka'nın kurucularındandır. Bu kurumun eğitim faaliyetleri içinde, telif ve çeviri eserlerinin yazılması da vardır. Süleyman Hüsnü Paşa'nın bu konuda teşvik edici çalışmaları olmuştur. *İlm-i Sarf-ı Türkî*, *İlmihal-i Sagîr* ve *İlmihal-i Kebîr* adlı eserlerini yazıp yayımlaması buna örnek verilebilir.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın Türkçülük açısından büyük bir değer olduğu kanaati mevcuttur. Türkçülük tarihinin mihenk taşlarından birisidir. Türkçülüğün önderleri arasında görülmektedir. Namık Kemal'den sonra, askerî okullardan yetişenler başta olmak üzere nesiller üzerindeki etkisi en çok görülen isimdir. Hüseyin Namık Orkun, Süleyman Hüsnü Paşa'yı "Millî tarihimizi ilk defa yazarak mekteplerimizde okutan ve bu sûretle millî şuurun uyanmasına mühim bir hizmette bulunan şahsiyet" olarak sunmaktadır.⁶⁴ Geniş kültürü, vatanperverliği, milliyetçiliği ile tanınmış olan Süleyman Hüsnü Paşa, Türkçenin gâyet zengin ve müstakil bir dil olduğunu, devletin adının Osmanlı Devleti, fakat dilinin Osmanlıca değil Türkçe bulunduğunu ilk savunup yazan kişi olarak gösterilmektedir.⁶⁵

Süleyman Hüsnü Paşa dürüst, temiz, inkılâpçı, açık sözlü bir asker ver iyi görüşlü, muvaffakiyetli bir kumandan olarak tanımlanmıştır. Zaman zaman alıngan, şüpheli, kuruntulu, kibirli, hırçın ve saldırgan, kinci, inatçı, sanılarıyla davranan bir kişi olduğuna dair bilgiler de aktarıldığı olmuştur.⁶⁶ Siyasi entrikalara ve saray siyâsetine yatkın olmadığı için bazen mütalaalarını açık ettiği, bunun ise bazı ileri gelenleri gücendirdiği söylenmektedir.⁶⁷

Süleyman Hüsnü Paşa, Arapça'dan Türkçe'ye eser tercüme etmiş, ilmihaller kaleme almış, dilbilgisi üzerine eser yazmış, Türk Tarihi ve önemli dönemler üzerine eserler ortaya koymuştur. Bildiği diller arasında Arapça, Farsça, Fransızca yer almıştır.

İbâdetlerini yerine getirmeye düşkün bir kişi olduğu, millet ve ümmet kavramlarını İslamî anlayış içinde değerlendirdiği, Şıpka Geçidi'nde yaptığı başarılı gece

⁶⁴ Orkun, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 48.

⁶⁵ Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 381.

⁶⁶ Özbilgen, a.g.e., s. 316.

⁶⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Şıpka Kahramanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, s. 211.

baskınında parola olarak “Ka’be”yi seçtiği, dindarlığının Sultan Abdülhamîd tarafından da övüldüğü bildirilmektedir.⁶⁸

2.3.3. Öğrenim ve Çalışma Hayatı

Süleyman Hüsnü Paşa, çeşitli Mekâtib-i İbtidâiyye ve Dâru’l-Maarif’te ilköğrenimini tamamladıktan sonra bir süre de Beyazıt Câmîi’nde, Mudurnulu İsmail Efendi’den din dersleri almıştır. 1863–1866 yılları arasında Eyüp Mahkemesi Reisi Şehrî Ahmed Nüzhet Efendi’nin “Ulûm-ı Arabiyye ve Diniyye” derslerine katılmıştır ve Arapça ve Din Bilgisinden icâzetnâme almıştır. 1854’te, Maçka’da bulunan Mekteb-i İdâdî-i Askerî’ye girmiş, 1856’da buradan mezun olmuş, akabinde Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye’ye geçmiştir. 1861 yılında buradan mülazım-ı sâni rütbesiyle mezun olup Bosna-Hersek’teki İkinci Ordu-ı Osmanî’nin 5. Talia Taburu’nun 4. Bölüğü’nde göreve başlamıştır. 1862’de “mülâzım”, sonra da “kolağalığı”na terfi etmiştir. Daha sonra ise İstanbul’daki Rikâb-ı Hümâyûn-u Sâf Bölüğü’ne atanmıştır. 1863 yılında bu bölüklerin Umûr-ı Tahririyye’sine memur edilmiştir. 1865’te “sol kolağası”, akabinde “silâhşorân sağ kolağası” olmuştur. 1867’de Karahisar-ı Sâhib Redif Taburu’na “binbaşı” rütbesiyle tâyin edilmiş ve akabinde taburuyla Girit’e gönderilmiştir. Girit muharebelerinde gösterdiği başarılarından dolayı 1870’te “kaymakamlığa” terfi etmiştir. 1871’de Yemen’de iken “miralay” rütbesine yükselmiştir. Aynı yıl hastalanınca izinli olarak hava değişimi için İstanbul’a gönderilmiştir. Üç aylık dinlenme izni bitiminde Mekâtib-i Harbiye’de “münşeât muallimliği”ne başlamış, Tarih dersleri de vermiştir. 1873’te “mirlivalığa (tuğgeneral)” yükselmiş, Mekâtib-i Askeriye Nâzır-ı Sâniligi’ne ve Ders Nazırlığı’na tâyin edilmiştir. 1874’te Mekâtib-i Askeriye Nâzır-ı olmuştur. 1876’da “ferik”liğe terfi etmiş, akabinde Müşâvir-i Harp olarak Sırp Muharebesi’ne katılmak için Sofya’ya gönderilmiştir. Daha sonra Şhirköy (Purut) Ciheti Komutanlığı’na atanmış ve büyük başarılar kazanmıştır. Sırp muharebelerinin ardından yapılan barış antlaşmasından sonra İstanbul’a dönmüştür. Mithat Paşa başkanlığında toplanan Kanûn-i Esâsi’nin bütünü üzerine inceleme yapan komisyona da başkanlık etmiştir. Aynı yılın sonunda padişah tarafından “müşîr” rütbesiyle Bosna-Hersek Komutanlığı’na tayin edilmiştir. Ünlü “Şıpka Geçidi” harekâtına girişmiştir. 1877’de Tuna Umum Komutanı olmuştur. Daha sonra ünvanı Umum Rumeli Harp Orduları

⁶⁸ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 307-309.

Komutanlığı'na çevrilmiştir. 1877'de emir üzerine Umum Komutanlığı'ndan istifâ etmiş, görev yeri değişmiştir. Sonraki süreçte Bolayır Mevki Komutanlığı'na tâyin edilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin sona erip Ayastefanos Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, yenilginin baş sorumlusu olarak Süleyman Hüsni Paşa gösterilmiş ve 16 Şubat 1878 tarihinde Gelibolu'da tutuklanmıştır. Önce Çanakkale'ye nakledilmiş, bir ay sonra İstanbul'a getirilerek Taşkışla'da hapsedilmiştir. Bir yıl süren muhakemenin ardından rütbelerinin alınmasına ve Bağdat'ta altı yıl süreyle ikâmete mahkûm edilmesine karar verilmiştir. 20 Şubat 1879'da Bağdat'a sürgün edilmiş, aynı yıl kendisine Mazuliyet Maaşı bağlanmıştır. Sürgünde sağlığı bozulmuş, daha mutedil iklimli bir yere nakil müracaatları kabul görmemiştir. Süleyman Hüsni Paşa, sürgün cezasının 14. yılında 7 Ağustos 1892 tarihinde vefât etmiş, Bağdat'taki İmâm Mûsâ Kâzım Câmîî haziresine gömülmüştür.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nde 35. Yedi'nin başı olarak⁶⁹ çeşitli siyasal faaliyetlerde bulunmuş olan Süleyman Hüsni Paşa, Sultan Abdülaziz'in hal'inde de çok önemli rol oynamıştır.

Süleyman Hüsni Paşa, hayatı boyunca, büyüklü küçüklü 84 muharebeye katılmıştır.

2.3.4. Eserleri

Süleyman Hüsni Paşa'nın sağlığında basılmış yapıtları *İrade-i Cüz'iyye Risâlesi*, *İlmihaller*, *Mebani'l-İnşa*, *İlm-i Sarf-ı Türkî* ve *Tarih-i Âlem*'dir.

1. *İrade-i Cüz'iyye Risâlesi*

Osmanlı din âlimi Akkermanî Mehmed Efendi'nin, *Efalü'l-ibad ve'l-irâdetü'l-cüz'iyye* adlı Arapça eserinin Türkçeye çevrilmiş durumudur. Süleyman Hüsni Paşa bu çeviriyi kolağası iken yapmıştır. Eserin sekiz bölümü mevcuttur ve her bölüm tanınmış filozofların "*İrade-i Cüz'iyye*" hakkındaki görüşlerini içermektedir.⁷⁰ Eser, 1866'da Maarif-i Umûmiyye'ce, Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.

⁶⁹ Ebuzziya, Tefik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, İstanbul, 1973, I, 85.

⁷⁰ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 350.

2. *İlmihal-i Kebîr*

Süleyman Hüsnü Paşa'ya ait "*İlmihal*"ler dizisinin ilkidir. Eser, liselerde okutulmak için, Süleyman Hüsnü Paşa'nın kolağası olduğu dönemde kaleme alınmıştır. İlk kez 1286 (1869) yılında bastırılmıştır. *İlmihal-i Kebîr*, üzerine "Dârüşşafaka'da okutulmak üzere Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiye tarafından seçilmiş ve onanmıştır", "Süleyman Hüsnü Paşa'nın eseridir" yazısı konularak üç kere basılmıştır. Eser, 124 sayfadır.

3. *İlmihal-i Sagîr*

İlk ilmihâlin kısaltılmışıdır. 54 sayfadır. Eser, daha basit, didaktik bir uslûp ve sâde bir dille yazılmıştır. Bu özelliği sayesinde de öğrencilerin yanı sıra halk tarafından da aranır olmuştur.

4. *İlmihal*

İlmihal-i Kebîr'in Darüşşafaka'da ve rüştiyelerde okutulmak üzere içeriği üçte iki oranında azaltılarak basılmış hâlidir. Yedi kez baskısı yapılmıştır.

5. *Muhtasar İlmihal*

İlmihal-i Sagîr'in, Süleyman Hüsnü Paşa'nın ölümünden yirmi yıl sonra 1329 (1913)'da yapılan son baskısıdır. Kapağına "Ma'arif-i Umûmiye Nezâret-i Celîlesi'nce umûm mekâtib-i ibtidâiye programınca kabul edilmiştir", "Merhum Süleyman Hüsnü Paşa'nın yapıtıdır", "Her hakkı Darüşşafaka'ya aittir", "Mekteb mühürünü hâvi olmayan nüshalar sahtedir" notları konularak ve bazı terimlerin öztürkçeleri bulunup eskileriyle değiştirilerek, ilkokullarda okutulmak için hazırlanmıştır.

Yukarıda ismi geçen ilmihaller çok açık ve yalın bir Türkçe ile yazılmıştır. Yusuf Akçura'nın ifâdeleri bunu ortaya koymaktadır:

"*Sagîr İlmihal*"ini ben daha Rüşdiye-i Askeriye'de iken ders olarak okumuş ve ezberlemiştım. Bu mini mini ilmihâl, çok açık ve sâde bir Türkçe ile yazılmıştır. Bu risâlede Arapça, Acemce kelimelerden, bileşimlerden çekinilmiştir. Örneğin, Allah-u Teâlâ'yı târif ederken: Bir'dir, kendisinin hiç ortağı ve hiç yardımcısı ve benzeri yoktur; dünyâda gördüğümüz ve bildiğimiz şeylerden hiçbirisi O'na benzemez. Anadan, babadan, oğuldan, kızdan, karıdan, uykudan,

uyuklamakdan, yemeden, içmeden, gülmeden, ağlamadan, sevinmeden, yerinmeden berâdir der.”⁷¹

Süleyman Hüsnü Paşa'nın Darüşşafaka'da nezareti zamanında tanzim ettiği Ders Programı'nda “*İlmihal-i Sagîr*” ikinci sene ve “*İlmihal-i Kebîr*” de üçüncü sene dersleri içinde bulunmuştur.⁷² *İlmihal*'lerin Süleyman Hüsnü Paşa sürgünde iken de, ölümünden sonra da baskıları yapılmıştır.⁷³

6. *İlm-i Sarf-ı Türki*

Eser, 64 sayfalık küçük bir dilbilgisi kitabıdır. İsim, sıfat, fiil gibi çeşitli dilbilgisi konularını içermektedir. Bu eser, Süleyman Hüsnü Paşa'nın “Türkçü” yönünü göstermesi bakımından önemlidir.

7. *Tarih-i Âlem*

Süleyman Hüsnü Paşa bu eseri Askerî Mektepler Nâzırı iken yazmıştır ve 1874 yılında yayımlanmıştır. İçeriği, bir mukaddime ve on üç fasıldan ibârettir. Kâinatın ve dünyanın yaratılışı, tarihten önceki devirler ve ilk çağ anlatılmıştır. Eser, 1875 Paris Coğrafya Kongresi'nde ikincilik ödülü de almıştır. Süleyman Hüsnü Paşa'nın Türkçülük yönünün en önemli örneğini oluşturması ve “Tavaif-i Türk” başlığı altında “bütün Türklük” hakkında ilk kez bilgi verilmesi ise bu eserin en önemli yanlarıdır.⁷⁴

8. *Mebani'l-İnşa*

Süleyman Hüsnü Paşa bu eseri Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'de Edebiyat öğretmenliği yaparken kaleme almıştır. Eser, 1872'de iki cilt olarak yayımlanmıştır. Birinci ciltte kelâm, mecaz-ı mürsel, istiare, kinaye, fesahat, belâgat konuları ve bunlara ait örnekler verilmekte; ikinci ciltte ise “Sanayi-i Manevîyye” başlığı altında edebî sanatlar ve mânâ ile ilgili konular ele alınmaktadır. Süleyman Hüsnü Paşa'nın bu eserini, Türk dilinin özel durumunu az çok belirleyen ilk eser olarak gösterenler vardır.⁷⁵

⁷¹ Akçura, Yusuf, *Türk Yılı*, Türk Ocağı Yay., İstanbul, 1928, s. 319.

⁷² Süleyman Paşazâde, *a.g.e.*, I, 17.

⁷³ Özbilgen, *a.g.e.*, s. 351-353.

⁷⁴ Sevik, İsmail Habip, *Tanzimat Devri Edebiyatı*, İstanbul, t.y., s. 190.

⁷⁵ Danişmend, İsmail Hami, *Tarihî Hakikatler*, Tercüman Tarih ve Kültür Yay., İstanbul, 1979, s.538.

9. *Hiss-i İnkılâb*

Eserde Abdülaziz'in hal'i ve V. Murat'ın tahta çıkarılması anlatılmaktadır. Eserin tam ismi "Hiss-i İnkılâb yahut Sultan Abdülaziz'in Hal'i ile Sultan Murâd-ı Hâmis'in Cülûsu"dur. Süleyman Hüsnü Paşa bu eserini 1877 yılında kaleme almıştır. Yayımlayan ise Süleyman Hüsnü Paşa'nın oğlu Süleyman Paşazâde Sami'dir. Eserin yayım yılı 1911'dir. Eser, Süleyman Hüsnü Paşa'nın kızı Mediha Gezgin tarafından da yeni harflerle ve dili sadeleştirilerek 1953'te yeniden neşredilmiştir. Eser, Süleyman Hüsnü Paşa'nın samimi bir Meşrutiyet taraftarı olduğunu ifâde etmesi bakımından önemlidir.

10. *Umdetü'l-Hakâyık*

20 Aralık 1880'de Ceride-i Askeriye'de Harb-i Âhir ve İstihkâmât başlığı altında, 1877–1878 Osmanlı-Rus harbine dair, Fransız bir yazarın eserinin tercümesi yayımlanmaya başlamıştır. Bu tercüme, Süleyman Hüsnü Paşa'nın, savaşın kaybedilmesinde baş sorumlu olduğunu iddia etmektedir. Bu durum üzerine, Süleyman Hüsnü Paşa bir nevi savunma olarak *Umdetü'l-Hakâyık* adlı eserini yazmıştır. 1877–1878 Osmanlı-Rus harbinin en büyük ve ayrıntılı eseri *Umdetü'l-Hakâyık*'tır. Eser, hem bir savunmadır, hem de savaşın seyrini birinci ağızdan ortaya koyması bakımında önemi haizdir. *Umdetü'l-Hakâyık* toplam altı cilt, 2176 sayfadır. İlk cildi 1928'de 29 numaralı Mecmua-i Askeri'ye ek olarak yayımlanmıştır. Eserin içeriğini ise Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tercüme-i Hali, İfâde-i Müstensih, Karadağ Kısmında İkinci Seferin Birinci Devri ve Sırp Muharebesi bölümleri oluşturmaktadır. *Umdetü'l-Hakâyık*, Süleyman Hüsnü Paşa'nın elyazmalarından, torunu mühendis Semûhi tarafından yayıma hazırlanmıştır.

BÖLÜM 3: VESİLETÜ’N-NECÂT, MUSAHHAH DÜRR-İ YEKTÂ VE İLMİHAL’İN TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Vesîletü’n-Necât’ın Tanıtımı ve Değerlendirilmesi

Tanıtım

“Kurtuluş Vesîlesi” anlamına gelen *Vesîletü’n-Necât* adlı eser, Ahmed Ziyâüddîn’e aittir. Meclis-i Celîl-i Meârif-i Askeriyye’ce Mekâtib-i Askeriyye’de tedrisine karar verilmiştir. Dâire-i Celîle-i Fetevâpnâhiye’de tedkîk ve tasdîk olunduktan sonra Meârif Nazaret-i Celîlesi’nin 24 Şubat 1313 tarih ve (3) numaralı ruhsat-ı resmiyesiyle tab‘ olunmuştur. Tekrar tab‘ı müellifine aittir. 4. tab‘dır. Dersaadet’te, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1319 tarihinde, Şems Kitabhanesi’nde tab‘ ve neşr edilmiştir.

Kapak

Eserin kapak sayfasında eserin ismi, akabinde eserin şâmil olduğu konusal alan zikredilmiştir. Daha sonra, eserin yazarının ismi, okutulacağı müessese, eserin tedkîk ve tasdîk olduğu makam, tab‘ olduğu tarih ve resmî ruhsat makamı zikredilmiştir. Tekrar tab‘ı hakkında bilgi ve uyarıya yer verilmiş, kaçınıcı baskı olduğu belirtilmiş, basıldığı yer ve matbaa, tarih, tab‘ ve neşreden kütüphane de belirtilmiştir.

İfâde-i mahsûsa

Esere, “İfâde-i mahsûsa” başlıklı bir giriş bölümüyle başlanmıştır. Giriş bölümü; devrin pâdişâhını metheden, onun ilme ve bu alandaki faaliyetlere önem verdiğini belirten; akabinde eserin yazılış amacı, içeriği, yazılış usûlü, isminin zikredildiği; vâki olabilecek noksanlıkların mazur görülmesine dâir temennî sunulduğu; devrin pâdişâhının bundan sonraki hayatına dâir duâların edildiği ve bir Arapça duâ cümlesi ile noktalanın; ayrıca eserin yazıldığı yer ve tarihin ve eser sâhibinin isminin

düşüldüğü bir bölümdür. “İfâde-i mahsûsa” başlıklı bölümden sonra, eserin ismi tekrar zikredilmiştir.

Ana Metin

Besmele, hamdele, salât ve selâm Arapça olarak verilmiştir. Akabinde, ilmihal öğrenmenin hükmü, dinî terimlerin mânâsının bilinmesi gerektiği, inanç ve amelde mezhebine göre davranmanın önem ve gerekliliğinin anlatıldığı bir bölüm mevcuttur.

Ders 1-13

İlmihal, şerî’at, mezheb, itikâta mezheb, amelde mezheb, din-i millet, imân-ı İslâm, imân, icmâlî imân, tafsîlî imân, her Müslümanın inanması gerekli olan şeyler, Allah’a imân, sıfat-ı ilâhiyye, sıfat-ı subûtiyye, sıfat-ı ma’neviyye, meleklere imân, kitaplara imân, peygamberlere imân, peygamberlerin sıfatları, âhirete imân, kader, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna imân anlatılmıştır.

Ders 14-26

Ef’âl-i mükellefîn, edille-i şer’iyye, İslâmın şartları, namazın farzları, hadesten tahâret, guslün farz ve sünnetleri, guslü gerektiren hâller, abdestin farz, sünnet, müstehab ve mekrûhları, abdesti bozan şeyler, abdest duâları, bu duâları bilmeyenlerin durumu, mest üzerine mesh, farz ve sünnetleri, mest üzerine meshi bozan şeyler, mukîm, müsâfir, müddet-i sefer, çizme ve sargı üzerine mesh, teyemmümün farz ve sünnetleri, su aramanın şartları, necâsetten tahâret, necâset isâbet eden şeyi temizleme biçimleri anlatılmıştır.

Ders 27-54

Setr-i avret, istikbâl-i Kible, sûtire, vakit, kerâhat vakitleri, niyet, tahrîme, ezân ve ikâmet, kıyâm ve kıyâmdan acz hâli, kırâat, cehr ve ihfâ, rukû’, secde, namazın âhirinde teşehhüd miktârı oturmak, ka’de-i ûlâ, namazın vâcip, sünnet, müstehab, âdâb ve mekrûhları, namazı bozan şeyler, secde-i sehiv, namazın rükünlerinin tertîb üzere edâ olunması, namazda kaç rekat kıldığı hususunda şüphe eden kimsenin durumu, beş vakitte farz olan namazların sayısı, beş vaktin sünnetleri, salât-ı vitr, Kunûd’u unutup

rukû'a giden kişinin durumu, kazâ namazı ve kılınışı, sâhib-i tertîb, tertîbi ıskat eden şeyler, terâvîh namazı anlatılmıştır.

Ders 55-69

Cemâatle namaz, imâma iftitâh tekbîrinde erişemeyen kişinin durumu, rüknlerde imâma tabiyyet, imâmın işlemediği zaman cemâatın da işlememesi gereken şeyler, imâmın işlemesine rağmen cemâatın işlememesi gereken şeyler, sünnet kılınacak mahal, namaz tekmîlinde imâmın cemâata doğru dönmesi, istiğfâr, Âyetü'l-kürsî, tesbîhât ve duâ, namaz duâları, cuma namazının sıhhat ve farziyyet şartları, cuma namazının vâcipleri, sünnetleri, mekrûhları, cumanın farzından sonra kılınan namazlar, bayram namazının kılınışı, bayram ve cuma namazlarının mukayesesi, tekbîr-i zevâid, bayram namazına sonradan erişen kimsenin durumu, teşrîk tekbîrleri, sâhib-i ömr, cenâze namazının kılınışı, cenâze namazının şartları, rüknleri, sünnetleri, müstehabları, cenâze namazının evveline erişemeyen kişinin durumu, erkek ve kadınlara mahsûs kefen anlatılmıştır.

Ders 70-84

Zekâtın farziyyet şartları, nisâb, zekâtın kimlere verilip verilemeyeceği, fakirde olan alacağın zekâta sayılıp sayılamayacağı, orucun önemi, farz olma şartları, orucun farz ve müstehabları, Ramazân-ı şerîfte oruçlarını bozması câiz olan kimseler, fidye, oruca zarar etmeyen şeyler, yalnız kazâ gerektiren şeyler, keffâret ve keffâret gerektiren durumlar, fitre, kurban kesmesi gereken kişiler, kurbanın vâcip olma şartları, rüknü, sünnetleri, müstehabları, haccın farz olmasının şartları, haccın farzları, vâcipleri, sünnetleri anlatılmıştır.

Ders 85-108

Cihâdın önemi ve fazîleti, cihâda niyet, muharabeyi kimin kimle yapacağı, ûlu'l-emre itâatın önemi, İslâm ordularının muzafferlikleri, silâh talimi ve nişân atma taliminin önemleri, muharabe için at beslemenin ecri, mü'minlerin ırz ve malını muhâfaza için nöbet bekleyeninin ulaşacağı ecr, Allah yolunda şehîd olanların durumu ve ulaşacakları ecr, şehîdlerin sûret-i defni, nehb, gârat ve esrâ hakkında muâmelenin nasıl olması

gerektiği, iâne-i harbiyye ve bu husûsta İslâm tarihinden örnekler, guzâta ve şuhedâ ailelerine iânenin önemi ve ecri anlatılmıştır.

Hâtîme ve Fihrist

Eserin metin bölümü bir hâtîme kısmı ile bitirilmiştir. Hâtîme kısmının ilk bölümü, en son ele alınan konuya; hâtîmenin 2. kısmı ise Sultan 2. Abdulhamîd'in anılması ve övülmesine ayrılmıştır. Son kısım ise, askerın muzafferiyetine, yazarın kendisinin, ebeveyninin, hocalarının ve tüm mü'minlerin affına yaptığı bir duâya; selâm ve hamde ayrılmıştır Eserin en sonunda ise Fihrist bölümü yer almaktadır.

Değerlendirme

Terminolojik ve Kavramsal Tercihler Açısından

Eser, dönemin pâdişâhının övüldüğü; yazılan eserin kısa tanıtımının yapıldığı, yazım amacına dair kısa bilgilerin yer aldığı bir bölümle başlamıştır. Metin kısmına Besmeleyle başlanmış, hamdele, salât ve selâma yer verilmiştir. Anlatılan şeyler “Ders” şeklinde ana bölümlere ayrılmıştır.⁷⁶ Eserde, terimlerin tanımlarına yer verilmiştir. (ör. Mezheb)⁷⁷ Konuda geçen terimlerin dipnotta⁷⁸ ya da metin içinde⁷⁹ açıklandığı olmuştur. Paragraf sistemi kullanılmıştır. Dipnot sistemi kullanılmıştır.⁸⁰ Dipnotlama yapılırken, süreğen bir sıralama yerine her sayfaya özel sıralama kullanılmıştır.⁸¹ Dipnotlarda açıklama ve ek bilgilere yer verilmiştir.⁸² Eserde örneklere yer verilmiştir. Bu örnekler bazen dipnot içinde,⁸³ bazen de metinde yer almıştır. Ele alınan konunun bir parçasının, eserin başka bir bölümünde yer aldığı belirtildiği, o bölüme atıf yapıldığı olmuştur.⁸⁴ Verilen bilginin yanlış anlaşılması için dikkat çekilmiştir.⁸⁵ Okunacak duâlara yer verilmiştir.⁸⁶ Konuların her yönüyle ele

⁷⁶ Ziyâüddîn, Ahmed, *Vesiletü'n-Necât*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet, 1319, s. 5.

⁷⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 5.

⁷⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 86.

⁷⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 85.

⁸⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 6.

⁸¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 6.

⁸² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 6.

⁸³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 11.

⁸⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 37.

alınmadığı olmuştur.⁸⁷ Bir konudaki farklı görüşler, görüş sâhipleri zikredilerek verilmiştir. (ör. Tadîl-i erkânın hükmü)⁸⁸ Aynı mevzu farklı yerlerde geçtiğinde, ilk anlatıma atıf yapılmıştır.⁸⁹ Konunun iyi anlaşılması için tanımlamalara yer verilmiştir.⁹⁰ Anlatılan konunun hükmü söylenirken “Âyet-i kerîme, ehâdîs-i şerîfe ile sâbittir” denilip bunların hangileri olduğunun belirtilmediği olmuştur. (ör. Ramazân orucunun hükmü açıklanırken)⁹¹ Konuların eksik anlatıldığına rastlanmaktadır.⁹² Anlatılan şeyin hadîs-i şerîfe dayandırılıp söz konusu hadîsin zikredilmediği olmuştur.⁹³ Hadîs-i şerîflere yer verildiği, yer verilen hadîs-i şerîfin mânâsının açıklandığı olmuştur.⁹⁴ Yer verilen hadîs-i şerîfin bulunduğu eserin belirtilmediği olmuştur.⁹⁵ Duâ cümleleri kullanılmıştır.⁹⁶ Konuya dair âyet-i kerîme zikredilmiştir⁹⁷ ve mânâsının verildiği olmuştur⁹⁸; fakat hangi sûrede yer aldığı ve kaçınıcı âyet-i kerîme olduğu belirtilmemiştir.⁹⁹ Konular anlatılırken tarih kitaplarına atıf yapılmıştır¹⁰⁰; fakat, eser ismi zikredilmemiştir. Bazen konuda değinilen duâ ibârelerinin / âyet-i kerîmelerin mânâsının verilmediği olmuştur.¹⁰¹ Anlatılan konuya Siyer-i Nebî’den örnekler verilmiştir.¹⁰² Arapça metni verilmeden, sadece anlamı verilen hadîs-i şerîfler mevcuttur.¹⁰³ Ulemânın fikrinin isim ve eser zikredilmeden aktarıldığı olmuştur.¹⁰⁴ Anlatılan şeyin selef-i sâlihînin eserlerinde olduğu söylenen eser ismi belirtilmediği görülmüştür.¹⁰⁵ Arapça kısımların harekelendiği olmuştur.¹⁰⁶

Eser, “Hâtîme” bölümüyle bitirilmiştir. Bu Hâtîme kısmının ilk bölümü, en son ele alınan konuya dair; Hâtîme’nin 2. kısmı ise Sultan 2. Abdulhamid’in anılması ve

⁸⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 46.

⁹⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 55.

⁹¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 77.

⁹² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 78.

⁹³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 84.

⁹⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 88.

⁹⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 88.

⁹⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 89.

⁹⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 90.

⁹⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 90.

⁹⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁰⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁰¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁰² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁰³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁰⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁰⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 23. Daha fazla örnek için bkz. s. 24.

övülmesine dair oluşturulmuştur. Son kısmı ise, askerin muzafferiyetine, yazarın kendisinin, ebeveyninin, hocalarının ve tüm mü'minlerin affına yapılan bir duâ; selâm ve hamd ile bitirilmiştir.¹⁰⁷ Eser, Fihrist ile noktalanmıştır.

Eser, düzenli bir biçimde ve anlaşılır bir dil kullanılarak oluşturulmuştur. Genel olarak, bilgiler ana noktalarıyla ve doyurucu bir biçimde verilmiştir.

Yazım ve İmlâ Açısından

Eserde, bir sayfanın ikiye bölünerek kullanıldığı olmuştur. (ör. Namazın Mekrûhları işlenirken)¹⁰⁸ Cümle düşüklükleri mevcuttur.¹⁰⁹ Dipnot sayıları bazen yanlış verilmiştir.¹¹⁰ Hâtîme'de Sultan 2. Abdulhamid Hân'ın ismi özel bir işâret içinde yazılmıştır. Eserde, süsleme işaretleri kullanılmıştır.¹¹¹ Bölüm başlıkları parantez içinde verilmiştir.¹¹² Ana şıkların parantez başlıklarıyla verilmesi hususunda farklılıklar yapılmıştır; bazıları verilmiş¹¹³, bazısının ise verilmediği olmuştur.¹¹⁴ Eserde, noktalama işaretleri kullanılmıştır.¹¹⁵ Noktalama işaretleri bazen yanlış yerde kullanılmıştır.¹¹⁶ Virgöl kullanımında zaman zaman birliğin sağlanmadığı görülmektedir.¹¹⁷ Şıklar sıralanırken, iki nokta üst üste işâreti bazen kullanılmış, bazen kullanılmamıştır.¹¹⁸ Şıklar genelde paragraf başı yapıp sıralanmıştır; fakat düz metin içinde sıralandığı da görülmektedir.¹¹⁹ Virgöl yerine nokta¹²⁰, nokta yerine virgül¹²¹ kullanıldığı olmuştur. Bazen kelimelerde yanlış noktalama yapılmıştır.¹²² Tırnak işâretinin kullanımında eksiklik yapılmıştır.¹²³ Cümle sonunda nokta kullanımında

¹⁰⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 108.

¹⁰⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 44. Daha fazla örnek için bkz. s. 45.

¹⁰⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 77.

¹¹⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 86.

¹¹¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 5.

¹¹² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 7.

¹¹³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 29.

¹¹⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 20.

¹¹⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 5.

¹¹⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 13.

¹¹⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 15.

¹¹⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 15.

¹²⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 26.

¹²¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 30.

¹²² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 27.

¹²³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 37.

eksiklik mevcuttur.¹²⁴ Tire işâretinin kullanıldığı olmuştur.¹²⁵ İki nokta üst üste işâretinin fazla olarak kullanıldığı olmuştur.¹²⁶ Duâ tâbirleri (cümleleri) genelde parantez içinde verilmiştir.¹²⁷ Metin içinde yer alan dipnot numaraları köşeli parantez içinde verilmiştir.¹²⁸ Dipnotlarda kullanılan sıralama sayıları parantez içinde verilmiştir.¹²⁹ Arapça duâ / ibârelerin tırnak içinde verildiğine rastlanmaktadır.¹³⁰ Şıklar açıklanırken, şık başlıkları parantez içinde verilmiştir.¹³¹ Arapça ibârelerde harekeleme yapıldığı olmuştur.¹³² Hz. Muhammed (s.a.v.) dışındaki peygamberlerin isimleri parantez içinde verilmiştir.¹³³ Tablovari sıralamaya yer verilmiştir.¹³⁴ Şıklar düz metin içinde yer aldıklarında, şık numaraları parantez içinde verilmiştir.¹³⁵ Arapça ibârelerin parantez içinde verilmesine de rastlanmaktadır.¹³⁶ Farazi cümlelerin tırnak işâreti veya parantez içine alınmadığı olmuştur.¹³⁷ Sıralamalarda sayılar bazen parantez içine alınmış, bazen alınmamıştır.¹³⁸ Farazi / örnek cümleler parantez içinde verilmiştir.¹³⁹ Birden fazla şık hakkında ortak bilgi verilirken tire işâreti kullanılmıştır.¹⁴⁰ Parantez kullanımında eksiklik yapıldığı olmuştur.¹⁴¹ Duâların tırnak işâreti içinde verildiği ve harekelendiği görülmektedir.¹⁴² Vurgu yapılan kelimeler tırnak işâreti içinde verilmiştir.¹⁴³ Âyet-i kerîmelerin parantez içinde¹⁴⁴, hadîs-i şerîflerin tırnak işâreti içinde verildiğine¹⁴⁵; mânâlarına yer verildiğine rastlanmaktadır.¹⁴⁶ “Yani” kelimesinin tırnak işâreti¹⁴⁷, “virgöl”, iki nokta üst üste¹⁴⁸

¹²⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 58.

¹²⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 86.

¹²⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 87.

¹²⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 6. Daha fazla örnek için bkz. s. 7, 105.

¹²⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 6.

¹²⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 6.

¹³⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 7.

¹³¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 11.

¹³² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 11.

¹³³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 13.

¹³⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 14.

¹³⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 15.

¹³⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 31.

¹³⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 51.

¹³⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 51.

¹³⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁴⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁴¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁴² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁴³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁴⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁴⁵ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁴⁶ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 92.

gibi işâretlerle kullanımında farklılıklar mevcuttur. Eksik harf kullanılmıştır.¹⁴⁹ Açıklaması yapılacak olan terim / kelime farklı hatla yazılmıştır.¹⁵⁰ Dikkat çekilecek şeylerin / ibârelerin tırnak işâreti veya parantez içine alınmasında farklılıklar yapılmıştır.¹⁵¹ Arapça ibârelerin harekeleme yapılmadan verildiği olmuştur.¹⁵² Harflerin kullanımında¹⁵³ ve harflerdeki noktalamada¹⁵⁴ yanlışlığa rastlanmaktadır.

3.2. Musahhah Dürr-i Yektâ'nın Tanıtımı ve Değerlendirilmesi

Tanıtım

Eser, İmâmzâde Ahmed Es'ad Efendi'nindir. Yazara âit olan ve "İnci Tanesi" anlamına gelen *Dürr-i Yektâ*'nın tashîh edilmiş hâlidir. Zükür ve İnâs Mekâtıb-ı Rüşdiyyesi'nde tadrîs olunmak üzere Meârif-i umûmiyye Nezâret-i celîlesince kabul olunmuştur. Meârif Nezâret-i celîlesi'nin ve Matbûât-ı müdîriyyet-i âliyyesi'nin ruhsatıyla, İstanbul, Bâb-ı âlî Caddesi'nde 38 numaralı matbaada, 1318 tarihinde tab' olunmuştur.

Kapak

Eserin kapağında eserin ismi, eser sâhibinin ismi, eseri kabul eden kurum ve kabul gerekçesi, tab' olunmasına ruhsat veren kurum, basım yeri, tab' olunduğu matbaanın ismi ve basım tarihi yer almaktadır.

Fihrist

Kapağın akabinde Fihrist bölümü yer almıştır. Fihrist bölümünün ardından ise bir iç kapak yer almaktadır.

Ana Metin

Eser, Besmeleyle başlamıştır. Akabinde hamdele, salât ve selâma yer verilmiştir.

¹⁴⁷ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁴⁸ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁴⁹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁵⁰ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁵¹ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁵² Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁵³ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁵⁴ Ziyâüddîn, *a.g.e.*, s. 51. Daha fazla örnek için bkz. s. 66.

İmân

Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmak, irâde-i cüz'iyeye, beş vakit namazın önemi ve namaz borcu, evlâdına ve diğer hükmünde olanlara namazı emretmenin önemi, namazın farzları, hadesten tahâret, guslün farzları, mûcib-i gusl, abdestin farzları, sünnetleri ve müstehabları, abdesti bozan şeyler, mest üzerine mesh, mukîm ve müsâfir, müddet-i sefer, sâhib-i öZR, sargı üzerine mesh, teyemmüm ve teyemmümü bozan şeyler, necâsetten tahâret, setr-i avret, istikbâl-i Kible, sûtire, namazın vakitleri, mekrûh vakitler, namaza niyet, tekbîrâtü't-tahrîme, ezân ve ikâmet, kıyâm, kırâat, cehr ve ihfâ, rukû', sucûd, rukû' ve sucûddan acz hâli, ka'de-i ûlâ ve ka'de-i ahîra, namazın âdâbı, namazdan ihtiyâr ile çıkmak, namazın rükünlerinin tertîb üzere edâ olunması, secde-i sehiv, namazda kaç rekat kıldığını bilemeyip şüphe eden kişinin durumu, namazın müstehab, mendûb, âdâbı, namazı ifsâd eden şeyler, namazın rekatları ve mukîm ve müsâfir hakkındaki miktarları, beş vaktin sünnetleri, salât-ı vitr, Kunûd'u sehiv edip rukû'a gidenin durumu, salât-ı terâvîh, ahkâm-ı cemâat, imâmın taşıması gereken şartlar, müezzinin cehren tekbîr alması, cemâatla farza başlanmazdan evvel o farza yalnız başlayanın durumu, cemâatla farza başlanmazdan evvelce sünnete başlamış olanın durumu, imâma iftitâh tekbîrinde erişemeyen kimsenin durumu, rükünlerde imâma mütâbeat, imâm işlemezsse cemâatın dahi işlemeyeceği şeyler, imâm işlese dahi cemâatın işlemeyeceği şeyler, son sünnet kılınacak mahal, namazdan sonra imâmın cemâata doğru teveccüh etmesi, istiğfâr, Âyetü'l-kürsî, tesbîhât ve duâ anlatılmıştır.

Bâbu'l-cuma

Cuma namazının vakti, fazîleti, sıhhat ve farziyyet şartları, cumanın farzından sonra kılınan namazlar anlatılmıştır.

Bâbu'l-ıydeyn

Bayram namazının kılınışı, cuma namazı ile mukâyesesi, bayram namazında imâmın tekbîri unutulması, bayram namazına sonradan iktidâ edenin durumu, teşrîk tekbîrleri anlatılmıştır.

Bâbu'l-cenâze

Kendisinde alâmet-i mevt zuhûra gelen kimseye yapılması gerekenler, gaslden önce yapılması gereken şeyler, cenâzeyi gasl, tekfîn-i cenâze, salât-ı cenâzenin kılınış biçimi, cenâzenin kabre götürülüşünde sünnet olan şeyler, defn-i cenâze, kabirde suâl ve telkîn anlatılmıştır.

Bâbu'ş-şehîd

Şehîd olan kişi hakkında gasl, tekfîn ve namaz husûsları, şehîdlerin ulaşacağı ecr, kimlerin şehîd sayılacağı anlatılmıştır.

Bâbu'z-zekât

Zekâtın önemi, niyet, nisâb, zekât vermesi gereken kişi, zekâtın kime verilip kime verilemeyeceği, sâdât-ı kirâma ve azâtlılarına zekât vermenin hükmü, fakîr zimmetinden olan alacağın zekât sayılıp sayılamayacağı, zekât vermede müstehab olan şeyler anlatılmıştır.

Bâbu's-savm

Ramazân orucunun önemi, subût-u hilâl, Ramazân ve sâir oruçların niyeti, keffâret-i savm, oruçta yalnız kazâ icâp eden şeyler, oruca zarar vermeyen şeyler, oruçluyken tütün içmek, halîlesini öpmek, hacamât olmak v.b. şeylerin hükmü, sahûr ve iftâr, fidye-i savm, orucu bozmayı câiz kılan şeyler, müddet-i sefer-i baîd, üzerine oruç kazâsı lâzım olmuş iken kazâ etmeden vefât edenin durumu, oruç tutmanın harâm olduğu eyyâm, i'tikâf, fitre, fitreyi kimin kime vermesi gerektiği, fitrenin verilme zamanı ve nelerden verileceği anlatılmıştır.

Bâbu'l-hac

Haccın önemi, farzları, haccın kime farz olduğu, farîza-i haccı edâ için yola çıkıp yolda fevt olan Müslimin durumu, kişinin kendisi için hacc olunmaya vasiyyet etmesi gereken durumlar, bedel-i hac akçesinden artan miktârın ne yapılması gerektiği anlatılmıştır.

Bâbu'l-cihâd

Cihâdın önemi ve fazîleti, harp alât ve edevâtına verilmesi gereken önem, bu konuda İslam tarihinden örnekler, ümerânın emrine itâatın önemi, harpten kaçmanın hükmü, umûr-u mühimmede duânın önemi ve bu konuda Efendimiz (s.a.v.)'in hayatından örnekler zikredilmiştir.

Değerlendirme

Terminolojik ve Kavramsal Tercihler Açısından

Eserde, Fihrist bölümü mevcuttur. Esere Besmele, hamdele, salât ve selâmla başlanmıştır. Eserin ilk kısmında, eserin yazılış amacı ve içeriğinden öz olarak bahsedilmiştir. Eserde, Arapça metinlere yer verilmiştir.¹⁵⁵ Eser “Bâb”lara ayrılmıştır.¹⁵⁶ Verilen bilgilere kaynak gösterildiği olmuştur. (ör. “İşte melâike-i kirâma bu vecihle îmân olunmak lâzım olduğunu Ebûssuûd Efendi tefsîrinde tenbîh etmiştir.”)¹⁵⁷ Kavramlar açıklanmıştır. (ör. mukîm)¹⁵⁸ Aktarılan görüşlerin sahipleri zikredilmiştir. (ör. “Öğle namazının vakti İmâm-ı A‘zam Ebû Hanîfe hazretlerinin ‘indinde...”)¹⁵⁹ Duâların Arapçalarına yer verilmiştir. (ör. Sübhâneke)¹⁶⁰ Bazen bir konudaki farklı rivâyetler zikredilmiştir. (ör. “Ve bu kadar doğru durmakta üç rivâyet vardır: Bir rivâyette sünnet ve bir rivâyette vâcip ve bir rivâyette farz.”)¹⁶¹ Verilen bilgiye dair hadîs-i şerîf verilip, râvinin ve hadîs-i şerîfin yer aldığı eserin zikredildiği, hadîs-i şerîfin Arapça metninin harekelenip Türkçe mânâsına yer verildiği olmuştur. (ör. “Fazîleti hakkında vârid olan âsârdan biri İmâm-ı Müslim rahimehullâh, Ebû Hureyre radiyallâhu teâlâ anhdan rivâyet eder ki...”)¹⁶² Ele alınan konuya dair farklı düzenleme / sıralamaların varlığından bahsedilip bu farklılıkları yapanlar belirtilmiştir. (ör. “Bunları işbû tertîb üzere Halebî tasrîh etmiştir. Ammâ sâhib-i *Dürer*

¹⁵⁵ İmâmzâde, Ahmed Es‘ad, *Musahhah Dürr-i Yektâ*, Bâb-ı âlî Caddesi 38 numaralı matbaa, İstanbul, 1318, s. 4.

¹⁵⁶ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵⁷ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁵⁸ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁵⁹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 19. Daha fazla örnek için bkz. s. 26, 29.

¹⁶⁰ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁶¹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁶² İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 42.

metninde...”)¹⁶³ Bazı yerlerde konu, anlatılan şeye uygun, ona atfen duâ ile bitirilmiştir. (ör. Bâbu’ş-şehîd’in sonu)¹⁶⁴ Ele alınan konuya dair terimlerin açıklamasına yer verilmiştir. (ör. Nisâb)¹⁶⁵ Anlatılan şeyleri zikreden kişilerin, isimlerine ya da eserlerine atıflar yapıldığı olmuştur. (ör. “Eğer beraber olurlarsa ihtiyâten hâlisleri hükmünde olduğundan Kâdîhân ve sâhib-i Hulâsâ zekâtın vucûbunu ihtiyâr etmişlerdir.”)¹⁶⁶ Konuların bazı kısımlarına yer verilmediğinde bunun nedeni açıklanmıştır. (ör. “Ma’lûm ola ki hayvânât-ı sevâimin zekâtı ashâbına tüfevvîz olunmayıp şer’ân imâmu’l-müslimîn tarafından ahz olunduğundan işbû risâlede îzâh olunmaya hâcet messetmemekle ancak emvâl-i bâtınanın...”)¹⁶⁷ Çeşitli alanlardaki eserlerden istifâde edilmiş / onlara atıflar yapılmıştır. (ör. “... ta’rîfiyle mancınık inşâ ve o Nebî zîşâna âlet-i ezâ kılındığı kütüb-ü tefsîr ve siyerde tahrîr olunmuştur.”)¹⁶⁸ Müellifin, ele aldığı konuda uyarı uslubu kullanıp o noktalardaki örneklere atıf yaptığı olmuştur. (ör. ...düşmanın iptidâ-i emrde bozulduğunu gördüklerinden ğanîmet sevdâsıyla saflarını bozmayalar. Zîrâ bu sûretle...”)¹⁶⁹ Bazen ele alınan konuya dair tavsiye cümleleri ile konunun önemine dikkat çekilmiştir. (ör. “Hutbe aralarında kalben duâ etmekte gaflet olunmaya.”)¹⁷⁰ Hadîs-i şerîflere Arapça metin ve Türkçe açıklamalarıyla yer verilmiştir. (ör. Fezâil-i cihâd bölümünde)¹⁷¹ Eserde bazı eksik yerler mevcuttur.¹⁷² Genelde, konuyla ilgili âyet ve hadîs var denmiş ama örneklerine yer verilmemiştir.¹⁷³ Ele alınan konuya dair bilgiler sunulurken “Kütüb-ü mu‘teberede” ifâdesi kullanılmış ama eser ismi zikredilmemiştir. (ör. “Hükmünde Olanlara Namaz İle Emretmek” başlıklı bölümün sonu)¹⁷⁴ Anlatılan konuya dair bir bölüm zikredilip, konuyla ilgili diğer maddelere yer verilmediği, o maddelerin

¹⁶³ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁶⁴ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁶⁵ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁶⁶ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁶⁷ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁶⁸ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁶⁹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 80-81.

¹⁷⁰ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁷¹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁷² İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁷³ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 9. Daha fazla örnek için bkz. s. 55.

¹⁷⁴ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 9.

zikredildiği esere atıf yapıldığı görülmüştür.¹⁷⁵ Bazı şıklar eksik yazılmıştır.¹⁷⁶ Metin bölümü duâ ile bitirilmiştir. Eser, Arapça bir bölümle noktalanmıştır.

Eser, anlaşılır bir dille, doyurucu bir içerikte yazılmıştır.

Yazım ve İmlâ Açısından

Eserde, konunun farklı kısımları paragraf açarak verilmiştir.¹⁷⁷ Noktalama işaretleri kullanılmıştır (. , :). Sayfa numaraları ve bölüm başlıkları değişik iki tarz parantez içinde sunulmuştur.¹⁷⁸ Arapça metinler tırnak işareti içinde verilmiştir. (ör. Âmentü duâsı)¹⁷⁹ “sallallâhu aleyhi ve sellem” gibi lafızlar tırnak işareti içinde verilmiştir.¹⁸⁰ Arada süs işaretleri kullanılmıştır.¹⁸¹ Kavramlar tırnak işareti içinde verilmiştir.¹⁸² Şıkları belirtirken parantez kullanıldığı olmuştur.¹⁸³ Duâların ve Arapça lafızların parantez içinde verildiğine de rastlanmaktadır.¹⁸⁴ Ara cümleler tırnak işareti içinde verilmiştir.¹⁸⁵ Harflerin noktalamasının yanlış yapıldığı olmuştur. (ör. “âyet” kelimesinin yazımında)¹⁸⁶ Bazı bölüm başlıkları genel kullanımın aksine paranteze alınmamıştır.¹⁸⁷ Harfler bazan kelime bütünlüğü bozulacak kadar ayrı yazılmıştır.¹⁸⁸ Bazı yerlerin yanlış yazıldığı olmuştur.¹⁸⁹ İbâre ve duâların Arapça metinleri, zaman zaman harekeli zaman zaman harekesiz verilmiştir.¹⁹⁰ Duâların Arapçaları verilirken parantez ve tırnak işareti kullanımında farklılıklar yapılmıştır.¹⁹¹ Noktalama işaretlerinde yer yer eksiklikler mevcuttur.¹⁹² Harflerin yazımında hatalara rastlanmaktadır.¹⁹³ Bazı şıkların sayımında tire işareti kullanılmıştır. Bu işaret,

¹⁷⁵ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷⁶ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁷⁷ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁷⁸ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁷⁹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁸⁰ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁸¹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁸² İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁸³ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁸⁴ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 24. Daha fazla örnek için bkz. s. 41.

¹⁸⁵ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁸⁶ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 6. Daha fazla örnek için bkz. s. 7, 26, 56, 72.

¹⁸⁷ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁸⁸ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁸⁹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁹⁰ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 24. Daha fazla örnek için bkz. s. 41.

¹⁹¹ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 27-28.

¹⁹² İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 32. Daha fazla örnek için bkz. s. 34.

¹⁹³ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 38.

paragraf açılmadan kullanılmıştır.¹⁹⁴ Bu işaretin, aynı şık grubunun sunumunda tüm şıklarda kullanılmadığı da olmuştur.

3.3. *İlmihal*'in Tanıtımı ve Değerlendirilmesi

Tanıtım

Eser, Süleyman Hüsni Paşa'nındır. Yazara âit olan *İlmihal-i Kebîr*'in Darüşşafaka'da ve rüştiyelerde okutulmak üzere içeriği üçte iki oranında azaltılmış hâlidir. Cem'iyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye tarafından tertîb olunmuş; Mekâtib-i Funûn-u Harbiyye-i Hazreti Şâhâne matbaasında, 24 Recep 1292 ve 13 Ağustos 1291 tarihinde tab' olunmuştur.

Kapak

Kapakta eserin ismi, eserin kime ait olduğu, eseri tertîb eden kurum yer almıştır.

Ana Metin

Bâbu'l-i'tikâd

Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, hayr ve şerrin Allah'tan olduğuna imân anlatılmıştır.

Bâbu'l-amel

Farz, vâcip, sünnet, müstehab, harâm ve mekrûhun tanımları yapılmış ve bunlara örnekler verilmiştir. İslâmın şartları zikredilmiş, namaz vakitleri, namazın şartları, hadesten tahâret, guslü gerektiren hâller, guslün farz ve sünnetleri, abdestin farz, sünnet ve müstehabları, abdesti bozan şeyler, mest üzerine mesh, teyemmüm ve teyemmümü bozan şeyler, necâsetten tahâret, necâset bulaşan şeyi temizleme biçimleri, setr-i avret, istikbâl-i Kible, Kible'de iştibah, namazın vakitleri, namaza niyet, tahrîme, ezân ve ikâmet, kıyâm, kırâat, rukû', sucûd, ka'de-i ûlâ ve ka'de-i ahîra, namazın âdâbı, namazın farz ve sünnet olan rekâtları, cemâata sonradan yetişen kimsenin durumu, kerâhat vakitleri, vitr ve terâvîh namazları, cuma namazının önemi, cumanın farz ve sünnetleri, cumanın farzından sonra kılınan namazlar, cumaya

¹⁹⁴ İmâmzâde, *a.g.e.*, s. 40.

sonradan erişen kimsenin durumu, bayram namazının önemi ve kılınışı, imâma sonradan erişen kişinin durumu, teşrîk tekbîrleri, cenâze namazının kılınışı, cenâze namazına evvelinde yetişemeyenin durumu, zekâtın önemi, zekât vermesi gereken kişi, nisâb, zekâtta niyet, zekâtın kimlere verilip kimlere verilemeyeceği, Ramazân orucunun önemi, oruç tutması gereken kişi, orucu bozan şeyler, oruçta kazâ veya keffâret gerektiren şeyler, orucu bozmayan şeyler, sahûr ve iftâr, fidye, orucunu bozmaya izin verilen kişiler, üzerine oruç kazâsı lâzım olup da kazâ etmeden vefât eden kişinin durumu, sadaka-i fitr, kurban kesmesi gereken kişi ve kurbanlık hayvanlar, haccın önemi, hacca mükellef olan kişi, haccın farz ve vâcipleri, cihâdın önemi, muharabeyi kimin kimle yapacağı, silâh taliminin ve nişân atma taliminin önemi, askerın zâbitlerine itâat etmesinin gerekliliği, gazâda niyet, şehîdlerin ulaşacağı ecr anlatılmıştır.

Değerlendirme

Terminolojik ve Kavramsal Tercihler Açısından

Eserde, Fihrist bölümü mevcut değildir. Eser; besmele, hamdele, salât ve selâm ile başlamıştır. Eserde, eserin yazılış amacı ve içeriği hakkında kısa ve ön bilgi içeren bir başlangıç bölümüne yer verilmemiştir. Paragraf sistemi kullanılmıştır. Eserde, “Bâbu’l-i’tikâd” ve “Bâbu’l-amel” olmak üzere iki ana kısımlandırma görülmektedir. Konular, yer yer ilgili âyet-i kerîme¹⁹⁵ ve hadîs-i şerîflerden¹⁹⁶ örneklerle sunulmuş, Türkçe mânâlarına yer verilmiştir. Ele alınan konuya dâir âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf olduğu zikredilip, bunlara yer verilmediğine rastlanmaktadır. (ör. Oruç konusu)¹⁹⁷ Anlatılanlara örnekler verilmiştir. (ör. Farz’a örnek)¹⁹⁸ Terim kullanılmıştır. (ör. Fâsık)¹⁹⁹ Tanımlama yapılmıştır. (ör. Niyet)²⁰⁰ Arapça, harekesiz ibâreler ve onların açıklamalarına yer verilmiştir. (ör. Kelime-i şehâdet ve mânâsı)²⁰¹ Okunacak duâların Arapça metinlerine yer verilmiştir. (ör. Sübhâneke)²⁰² Eserde, dipnot kullanılmamıştır.

¹⁹⁵ Paşa, Süleyman Hüsni, *İlmihal*, y.y., t.y., s. 52.

¹⁹⁶ Paşa, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁹⁷ Paşa, *a.g.e.*, s. 43. Daha fazla örnek için bkz. s. 49.

¹⁹⁸ Paşa, *a.g.e.*, s. 9. Daha fazla örnek için bkz. s. 19.

¹⁹⁹ Paşa, *a.g.e.*, s. 8. Daha fazla örnek için bkz. s. 9.

²⁰⁰ Paşa, *a.g.e.*, s. 18. Daha fazla örnek için bkz. s. 19.

²⁰¹ Paşa, *a.g.e.*, s. 10.

²⁰² Paşa, *a.g.e.*, s. 21. Daha fazla örnek için bkz. s. 23.

Ele alınan konuya dâir farklı görüşler zikredilip, görüş sâhiplerinin isminin verilmediği görülmektedir. (ör. Hz. ‘Üzeyr, Lokmân ve Zülkarneyn’in peygamber olup olmadığı mevzusunda)²⁰³ Ele alınan konunun ayrıntılarına girilmediği olmuş ve bunun gerekçesi bazı yerlerde dile getirilmiştir. (ör. Haccın farz, vâcip ve sünnetleri)²⁰⁴ Âyet-i kerîmelerin sûre ve âyet numaraları; hadîs-i şerîflerin kaynağı verilmemiştir. Yalnızca bir hâdîs-i şerîfin râvîsi belirtilmiştir.²⁰⁵

Eser, anlaşılır bir dille yazılmıştır. Konuların sunumu kısa ve öz olarak yapılmıştır.

Eser, metin kısmından sonra bir duâ cümlesiyle bitirilmiştir.

Yazım ve İmlâ Açısından

Eserde, Besmele, farklı bir hat ve punto ile yazılmıştır. Bâb ve bölüm başlıkları genelde parantez içinde sunulmuştur. (ör. Bâbu’l-i’tikâd)²⁰⁶ Sayfa numaraları parantez içinde verilmiştir.²⁰⁷ Konular, sıra sayılarıyla sunulmuştur.²⁰⁸ Şıklar açıklanırken parantez içinde yazılmıştır. (ör. Allah-u Teâlâ hazretlerine inanmak)²⁰⁹ Parantez içinde ek açıklamalar yapılmıştır. (ör. Abdesti bozan şeyler kısmında, dayanıp uyumak hususu)²¹⁰ Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler * * işâretleri arasında verilmiştir.²¹¹ Arapça, harekesiz ibâreler görülmektedir.²¹² Arapça ibârelerin parantez içinde verildiği olmuştur.²¹³ Eserde, noktalama işâretlerinin kullanımı bakımından eksiklikler mevcuttur.²¹⁴ Maddeleştirmelerde, maddelerin sunumunda farklılıklar mevcuttur.²¹⁵ Bazen kelimelerin yeri karışmıştır. (ör. Vâcip anlatılırken “onu” ve “Teâlâ” kelimeleri)²¹⁶ Şıklar parantez ile sunulurken, bazıları bölüm başı (ör. Necâsetten tahâret)²¹⁷, bazıları sadece paragraf başı (ör. Setr-i avret)²¹⁸, bazıları ise metin içinde

²⁰³ Paşa, *a.g.e.*, s. 6.

²⁰⁴ Paşa, *a.g.e.*, s. 51.

²⁰⁵ Paşa, *a.g.e.*, s. 54.

²⁰⁶ Paşa, *a.g.e.*, s. 2.

²⁰⁷ Paşa, *a.g.e.*, s. 3.

²⁰⁸ Paşa, *a.g.e.*, s. 2.

²⁰⁹ Paşa, *a.g.e.*, s. 2.

²¹⁰ Paşa, *a.g.e.*, s. 12.

²¹¹ Paşa, *a.g.e.*, s. 52-53.

²¹² Paşa, *a.g.e.*, s. 22. Daha fazla örnek için bkz. s. 23.

²¹³ Paşa, *a.g.e.*, s. 30.

²¹⁴ Paşa, *a.g.e.*, s. 3.

²¹⁵ Paşa, *a.g.e.*, s. 7.

²¹⁶ Paşa, *a.g.e.*, s. 9.

²¹⁷ Paşa, *a.g.e.*, s. 15.

(ör. Hadesten tahâret)²¹⁹ verilmiştir. Şıklarda “-ci, -cisi” gibi eklerin kullanımında farklılıklar mevcuttur. (ör. Beşinci, namazın vakitleri; altıncısı, niyet)²²⁰ Bazı kelimelerin yazımında harf eksiklikleri mevcuttur. (ör. “dağılmalıdır” kelimesi)²²¹

²¹⁸ Paşa, *a.g.e.*, s. 17.

²¹⁹ Paşa, *a.g.e.*, s. 10.

²²⁰ Paşa, *a.g.e.*, s. 17-18.

²²¹ Paşa, *a.g.e.*, s. 43.

BÖLÜM 4: VESİLETÜ'N-NECÂT, MUSAHHAH DÜRR-İ YEKTÂ VE İLMİHAL'İN LATİNİZE EDİLMESİ

4.1. Vesîletü'n-Necât'ın Latinize Edilmesi

Vesîletü'n-Necât

İtikâd ve amel ve cihâda müteallık hayli mesâil-i mühimme-i dîniyyeyi hâvidir.

**Kastamonu Rüşdiye-i askeriyyesi lisan-ı Osmanî havacesi müderrisinden Ahmed
Ziyâüddîn**

**Meclis-i celîl-i meârif-i askeriyye'ce Mekâtib-i askeriyye'de tedrîsine karar
verilmiştir.**

**Dâire-i celîle-i fetevâpnâhiye'de tedkîk ve tasdîk olunduktan sonra Meârif
nazaret-i celîlesi'nin 24 Şubat sene 1313 tarih ve (3) numaralı ruhsat-ı
resmiyyesiyle tab' olunmuştur.**

Tekrar tab'ı müellifine aittir, mühürsüz nüshaları sahtedir.

4. tab'ı

Dersaadet

Şirket-i mürettebiye Matbaası

1319

Tab'ı ve neşri Şems Kitabhanesi

İfâde-i mahsûsa

Câlis evrenin mukaddes hilâfet buyuruldukları rûz-u saâdet efrûz-u hümâyunlarından beri cihânı müsteğrik derya-ı lutf ve adâlet ve cihâniyânı müstenîr envâr-ı ilm ve ma'fîret buyuran pâdişâh-ı adâletperver ve şehinşâh-ı meârif küster-i velînimet bîmüntemiz velînimet-i akdes ve a'zamımız efendimiz hazretleri her hususta teba-ı sâdika-ı şehriyârîlerinin hayr ve menâfiini mûcib ve nice fevz ve saâdetin husûlünü müstevcîp müessir celîle-i inâyetsâzi ibzâliyle cümleyi arz-ı şükran ve imtinâna mecbûr buyuruyorlar.

Hele terakki-i meârif emr-i ehemminde her türlü himâyât ve müsâadât-ı celîle-i şehinşâhlarını râyikân buyurmakla bilcümle bendekân-ı sadakatnişân-ı mülûkânelerini âfitâb-ı âlemtâb-ı maâriften iktibâs-ı envâr-ı kemâlât ettirmek esbâbını istikmâle inâyet-i mahsûsa-i şehriyârîlerini bîderiğ buyurarak herkesi nûr-u surûr-u ilm ve irfâna gark buyurmaktadırlar.

İşbu asr-ı maârifhasr-ı hümâyunda kesb-i kemâlât-ı ilmiyye eden nice erbâb-ı fazl ve kemâl o bâbdaki müsâadet-i âliye-i şehriyârîden bilistifâde funûn-u 'âliye ve 'âliyeden pekçok kütüb ve resâil neşr ve ta'mîmi husûsunda ekdâm-ı tâm ederek rızâ-i meâlî irtizâ-ı hazret-i pâdişâhiye muvâfık sûrette ibzâl-ı mesâîl etmekten bir ân hâlî kalmıyorlar.

İşte bu cümleden olarak, efdal-i ulûm olan ilmihale dâir neşredilmiş bulunan resâile bir lâhika olmak üzere bu 'abd-ı kemter de rızâ-i meyâmin-i ihtivâ-ı hazret-i pâdişâhı istihsâline çalışmak ve ihvân-ı dîn ve ale'l-husûs etfâl-i mü'minîne bir hıdmet-i nâcizânede bulunmak ve vesîle-i afv ve mağfîret olmak maksad-ı hayr marsadıyla ehemmi-i vecîbe-i İslâmiyyeden olan amel ve itikada ve akdes-i vazıyfe-i insâniyyeden bulunan cihâda müteallık mesâil-i mühimme-i dîniyyeyi muvazzaf ve fakat açık ibâre ile cem' ve tertîb ederek kâriîn ve tâlibîne suhûlet bahşolmak üzere birtakım derslere taksîm eylediğim işbu kitâbın "*Vesîletü'n-Necât*" tesmiyyesiyle muvakki' intişâre vaz'ına cüreyyâb oldum.

Vukû'-u tabîî olan nekâyıs-ı dâyanemin erbâb-ı ilm ve meârif nezdinde mazhar-ı afv-ı âlî olacağına ümitvârım.

Cenâb-ı feyyâz-ı mutlak asr-ı celîl-i mağfiret delîl hümâyunlarının her dakîkası bir devr-i ikbâl addolunan tâcidâr-ı eşfâk ve halîfe-i bilhak pâdişâh-ı diyânetperver ve şehriyâr-ı kemâlât küster efendimiz hazretlerini ilâ yevmi'l-kıyâme makâm-ı mukaddes hilâfette kemâl iz ve saltanatla dâim ve erbâb-ı fazl ve kemâli sâye-i feyzuvâye-i mülûkânelerinde âmâl-i âliye-i hasruvânelerine muvâfık hademât-ı celîleye muvaffâkıyetle şerî'at-ı Ahmediyye'ye hâdim buyursun. آمين انه الموفق والمعين.

Kastamonu 9 Teşrîn-i sâni 1313

Ahmed Ziyâüddîn

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْمُرْسَلِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

وآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

Âkil ve bâliğ olan her bir Müslümana ilmihalini öğrenmek farz-ı ayn olduğu gibi şerîat, mezheb, dîn, millet, îmân, İslâm ne demek olduğunu dahi bilmek ve şer'-i şerîfde beyân buyurulduğu üzere itikâd ve amelde mezhebinin muktezasıyla âmil olmak ehem ve elzemdir.

Ders 1

İlmihal: İnanmak ve işlemeye dair olan mesâil-i dîniyyedir.

Şerîat: Peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhisselâmın Vâcib-i Teâlâ Hazretleri tarafından işlemeye dair getirdiği şeylerdir.

Mezheb: Müctehidîn-i kirâm hazerâtının edille-i şer'iyeden çıkardıkları mesâil ve ahkâmıdır.

İtikâdde Mezheb: İtikâdde cümle mü'minlerin mezhebi birdir. Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebidir. Yani cemâati ve muhacirîni ve ensâr (radiyallâhu anhüm) hazeâtının itikâdleri üzere olmaktır.²²²

Amelde Mezheb: Dörttür. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezhebleridir.²²³ Bu dört mezhebden hangisine iktida olursa câizdir.

Biz Hanefî Mezhebindeniz: İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahimehullâh) Hazretleri'ni amelde yani ibâdet ve muamelede imâm edindik ve onun Kitâb-ı ilâhîden ve ehâdîs-i şerîfeden anlayıp çıkardığı mesâili kabul ve onun sözüyle amel ettik.

Ders 2

Dîn-i millet: Hz. Muhammed (aleyhisselâm)'ın taraf-ı ilâhîden inanmaya dair getirdiği şeylerdir.

İmân-ı İslâm: Hazreti Muhammed (aleyhisselâm)'ın taraf-ı ilâhiyyeden getirip haber verdiği yakinen malum olan şeylerin hak olduğunu bilip kalbiyle tasdik ve diliyle ikrar etmektir.

İmân: İki türlüdür: İcmâlî²²⁴, tafsîlî.

İmân-ı icmâlî: Şerîat-ı mutahhirede icmâlen malum olan şeyleri icmâlen bilip itikâd etmektir.

İmân-ı tafsîlî: Tafsîlen itikâdı lâzım olup “أمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وبالقدر خيره وشره من الله تعالى” dahlinde beyân olunan altı şeye yani Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahvâl-i âhirete, hayr ve şer Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin takdiriyle olduğuna inanmaktır.

²²² Ehl-i sünnet itikâdında imam ikidir: (1) Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî Muhammed b. Mahmûd'dur. (2) Şeyh Ebû Hasan Ali b. İsmâil Eş'arî Hazretleri'dir. İmâm-ı A'zam mezhebinde olanlar İmâm Ebû Mansûr'u, İmâm Şâfiî ve Mâlikî ve Hanbelî mezhebinde olanlar İmâm Ebû Hasan Eş'arî'yi itikâdde imâm edinmişlerdir. Bu iki imâm beyninde pek az mesâil-i itikâdiyyede ihtilâf var ise de mal ve mehuza birdir. Bunların mezhebi, mezheb-i ehl-i hidâyedir.

²²³ (1) İmâm Ebû Hanîfe Numân b. Sâbit (2) İmâm Muhammed b. İdrîs Şâfiî (3) İmâm Mâlik b. Enes (4) İmâm Ahmed b. Hanbel rahimehumullâh

²²⁴ İmân-ı icmâlî, mü'min olmakta kâfi İslâmın muhitinde vâfi ise de diyâr-ı İslâm'da bulunan her mü'mine akâid-i ehl-i sünneti tafsîlen öğrenip itikâd etmek vâciptir.

Her bir Müslümana bu altı şeye inanmak farz-ı ayndır. Bunlara sıfat-ı îmân ve (مؤمن)
۴۰۰ yani inanması lâzım olan şeyler denir.

Ders 3, 4

(Birincisi, Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne İnanmak)

Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin künh ve hakîkati bilmek mümkün değildir ve bilmekle mükellef değiliz.

Ve Zât-ı uluhiyyet, akl ve fikre gelen vehm ve hayâlerden berîdir. Ve Zât-ı ilâhiyyeyi düşünmek (neûzübillâh) kâfir olmaya sebeptir.

Allah-u Teâlâ Hazretleri'ni bilmek ancak Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurduğu sıfat-ı celîlelerini bilmekle olur.

(Sıfat-ı ilâhiyye)

Sıfat-ı ilâhiyye: Yani Vâcib-i Teâlâ Hazretleri hakkında bilinmesi vâcib olan sıfatlar (3) türlüdür: Zâtiyye, subûtiyye, maneviyye.

Sıfat-ı zâtiyye: Altıdır: Vucûd, kidem, bekâ, vahdâniyyet, muhâlefetün li'l-havâdis, kıyâm bi nefsihi.

1 Vucûd: Var olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri vardır. Varlığı, yarattığı şeylerin varlığına benzemez.

2 Kıdem: Evveli olmamak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'nin varlığının evveli yoktur. Yani bizim gibi evvelden yok olup sonra var olmuş değildir.

3 Bekâ: Âhiri olmamak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'nin varlığın âhiri yoktur. Yani bizim gibi sonradan yok olmaz. Biz, ecelimiz geldiği gibi ölüp kıyâmete kadar yok oluruz. Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne yokluk âriz olmaz.

4 Vahdâniyyet: Bir olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri birdir. Kendisinden başka ibâdet olunmaya lâıık hiçbir kimse yoktur.

5 Muhâlefetün li'l-havâdis: Hiçbir şeye benzememek. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri dünyada gördüğümüz ve bildiğimiz şeylerden hiçbir şeye benzemez. Ve yarattığı

şeylerden hiçbir şey kendisine vucûdda, ilimde benzetilmez. Ve onun için renk, şekil, sûret hatıra getirilmez. Anadan, babadan, oğuldan, kızıdan, karıdan, uykudan, uyuklamadan, yemeden, içmeden, gülmeden, ağlamadan, sevinmeden, yerinmeden, berîdir. Yani bu gibi şeyler Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'nde yoktur.

6 Kıyâm bi nefsihi: Mekâna muhtaç olmamak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri bizim gibi duracak yere muhtaç değildir. Yani gökte, yerde, sağda, solda, önde, arkada değildir. Lâkin her yerde hâzır ve nâzırdır.

Ders 5, 6, 7

Sıfat-ı subûtiyye

Sıfat-ı subûtiyye sekizdir:

Hayat, ilim, semi', basar, irâde, kudret, kelâm, tekvîn.

1 Hayat: Diri olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri kendi diriliğiyle diridir. Diriliği kimseden değildir. Ve diriliği yarattığı şeylerin diriliği gibi fâni değildir. Ve O'nun için ölüm yoktur.

2 İlim: Bilmesi olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri her şeyi bilir. Göklerde, yerlerde olanları, gizlileri âşikareleri, olmuşları olacakları, gelmişleri gelecekleri, hatıra gelenleri dil ile söylenenleri bilir. Bilmediği hiçbir şey yoktur.

3 Semi': İşitmesi olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri her şeyi işitcidir. Gizli âşikare avâzı ve kulaklara söylenen fısıltıları işitir. Fakat işitmesi bizim gibi kulak ile değildir. Kendi kadîm işitmesiyle işitir. İşitmediği hiçbir şey yoktur.

4 Basar: Görmesi olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri her şeyi görür. Karanlık gecede kara taş üzerinde kara karıncanın yürüdüğünü görür. Lakin görmesi bizim gibi göz ile değildir. Ve O'nun için hiçbir şey perde olamaz.

5 İrâde: Dilemesi olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri dileyicidir. Dünyada, âhirette olmuş olacak, büyük küçük, az çok, hayr şer, fâide zarar hepsi O'nun dilemesiyle hâsıl olmuştur. Ve dilediğini yapar. Ve yaptığından suâl olunmaz. Ve her işlediği ve dilediği

şeylerde nice fâide ve hikmetler vardır. Kulun akli ermez. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri dilemeyince bir küçük sinek kanadını kımıldatamaz.

6 Kudret: Gücü yetmesi olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'nin her şeye gücü yeter. Ölüyü diriltmeye, taşı ağacı söyletmeye ve yürütmeye ve bütün dünyayı bir anda yok etmeye ve tekrar var etmeye ve suları yukarı akıtmaya ve bir kulunu bir anda meşrıktan mağrıbe, mağrıbtan meşrığa iletmeye kâdirdir. Ve her ne murat ederse yapar. Murat ettiği şeyi yapmak için hiçbir mâni' yoktur ve Allah-u Teâlâ Hazretleri için ufak bir şey yaratmakla bütün göğü ve yeri yaratmak birdir.

7 Kelâm: Söylemesi olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri söyleyicidir. Peygamberlere gönderdiği kitapların hepsi kendi kelâmıdır. Lakin söylemesi bizim gibi ağız ve dil ve harf ile değildir.

8 Tekvîn: Yaratması olmak. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri yaratıcıdır. Her şeyi yaratan yani yoktan var eden evveldir. O'ndan gayrı yaratıcı yoktur. Cümle mahlûkatın işlerini güçlerini, fâidelerini zararlarını, ibâdetlerini günahlarını, hayrlarını şerlerini yaratan evveldir.

Ders 8

Sıfat-ı ma'neviyye

Sıfat-ı ma'neviyye sekizdir:

(Hay, alîmün, semîun, basîrun, mürîdün, kâdirun, mütekellimün, mükevvinün)dür.

(Hay) diridir, (Alîmün) bilicidir, (Semîun) işiticidir, (Basîrun) görücüdür, (Mürîdün) dileyicidir, (Kâdirun) gücü yeticidir, (Mütekellimün) söyleyicidir, (Mükevvinün) îcâd edicidir demektir.

İşte Allah-u Teâlâ Hazretleri'ni bilmek ancak işbu yirmi iki sıfat-ı celîlelerini bilmekle olur. Bu sıfatların zıtları noksan²²⁵ sıfatlar olmakla Vâcib-i Teâlâ Hazretleri hakkında muhâldir. Yani bu sıfatların zıtları O'nda yoktur. Ve olmak mümkün değildir, fakat bu sıfat-ı kemâliyyeyi bilip onlarla Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'ni isbât eylemek ve zıtlarını

²²⁵ Meselâ ilim sıfatının zıttı cehldir. Allah-u Teâlâ Hazretleri cehl ile muttesif olmak muhâldir; sâirleri buna kıyas oluna.

bilip onlardan Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'ni tenzîh ve takdîs eylemek her mü'min-i mükellef ve mü'mine-i mükellefeye farz-ı ayndır.

İkincisi, Meleklerle İnanmak

Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'nin melekleri vardır. Daima emrini icra edip asla âsi olmazlar. Kendileri nûrdan halk olunmuş latîf cisimlerdir. Türlü türlü sûretlerde zâhir olurlar. Onlarda erkeklik ve dişilik yoktur. Yemezler, içmezler. Bizim gibi öyle etten, kemikten, kandan ibâret değıllerdir. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri her birini bir hıdmete koymuştur. İçlerinde mukarribleri ve peygamberleri vardır. Onlar da; Cebrâîl, Azrâîl, İsrâfîl, Mikâîl (aleyhimüsselâm)dır.

Ders 9, 10

Üçüncüsü, Kitaplara İnanmak

Vâcib-i Teâlâ Hazretleri hak olan dîni kullarına bildirmek için Cebrâîl aleyhisselâm ile peygamberlerine birtakım kitaplar göndermiştir. Ve emrettiğı şeylerle nehyettiğı yani yapıldığına rızası olmadığı şeyler o kitaplarda yazılıdır. Ve emrini tutanlara cennet vaadettiğı gibi emr ve nehyini tanımayan âsi kulların da cehenneme gireceklerini haber vermiştir. Bu kitapların adedi yüz dört olup yüzü suhuf-u şerîfe, dördü büyük kitaptır. Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin gönderdiği kitapların en şerefli si Kur'ân-ı azîmü'ş-şân, sonra Tevrât sonra İncîl sonra Zebûr sonra suhuflardır.

Kur'ân-ı Kerîm: İktiza ettikçe ara sıra inzâl buyurularak yirmi üç yılda tekâmül olmuştur. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri'nin kelâmıdır. Cibrîl-i emîn vasıtasıyla Peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhisselâma vahyolunmuştur. Cümle kütüb-ü ilâhiyenin ahkâmını câmidir. Hükümü, kıyâmete kadar bâkîdir. Bütün ins ve cin bir yere gelseler bir kısa âyetinin mislini getiremezler.

Tevrât: (Hz. Mûsâ)'ya nâzil olmuştur.

Fakat, Yahûdî ve Hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrât'ın (Hz. Mûsâ)'ya nâzil olan Tevrât olduğuna kanaat getirecek bizce bir senet yoktur. Ve ellerinde bulunan Tevrât'ta cennet ve cehennem ve âhîret ahvâline dâir bir harf bile yazılmamıştır.

İncîl: (Hz. İsâ)'ya nâzil olmuştur.

Fakat, Hıristiyanların ellerinde bulunan dört İncîl, Kur'ân-ı Kerîm'de zikrolunan ve Cibrîl-i emîn vasıtasıyla (Hz. İsâ)'ya nâzil olan asıl İncîl-i şerîf değildir.²²⁶

Bu dört İncîl'i, Matta, Markos, Lûka, Yuhannâ isimlerinde dört nefer kimse (Hz. İsâ)'nın urûcundan sonra onun hâl ve şânını beyân için tarih tarzında yazmışlardır.

Zebûr: (Hz. Dâvûd)'a nâzil olmuştur.

Fakat, Yahûdî ve Hıristiyanların ellerinde bulunan Zebûr'un Hz. Dâvûd'a nâzil olan Zebûr olduğu bizce malum değildir.

Suhuf-u şerîfe: Den on suhuf Âdem aleyhisselâma, elli suhuf Şît aleyhisselâma, otuz suhuf İdrîs aleyhisselâma, on suhuf İbrahim aleyhisselâma nâzil olmuştur.

Sâir peygamber-i zîşân (aleyhimüssalavâturrahmân) hazerâtından her biri, kendilerinden evvel gelen peygamberlerin şerâtıyla âmil olmuşlardır.

Bu kitapların cümlesini, taraf-ı bâriyeden Cebrâil aleyhisselâm getirmiştir, fakat Kur'ân-ı Kerîm evvelki kitapların ahkâmını nesh etmiştir.

Ders 11

Dördüncüsü, Peygamberlere İnanmak

Hak Teâlâ Hazretleri insanlara yine kendi cinslerinden olmak üzere kendisini tanıttırmak ve dünya ve gerek âhiretçe doğru yolu göstermek için birtakım peygamberler göndermiştir.

Bunların evveli Hz. Âdem aleyhisselâm ve en sonra gelen Hz. Muhammed aleyhisselâmdır. Bu ikisinin arasında geçen peygamberlerin sayısını ancak Cenâb-ı Hak bilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikrolunan yirmi sekiz peygamber-i zîşândır ki isimleri bunlardır:

Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhîm, İshak, İsmâil, Yakûb, Yûsuf, Şuayb, Lût, Yahyâ, Zekeriyâ, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Süleymân, İlyâs, Eyyûb, Elyesa, Zûlkifl, İsâ, Yûnus, Üzeyr, Lokmân, Zûlkarneyn, Muhammed aleyhimüsselâm.

²²⁶ Asıl Tevrât, asıl İncîl, Hz. Muhammed aleyhisselâmın bi'setlerinden evvel zâyi olmuştur.

Fakat Üzeyr, Lokmân, Zûlkarneyn hazerâtı için ihtilaf vardır. Bunlar için bazı ulemâ peygamberdir dediler. Bazıları da evliyâullâhdandır dediler.

Ve ne kadar peygamber gelmiş ise cümlesi Allah'ın emrini, nehyini ümmetlerine haber vermişlerdir. Ve efdali ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin ziyâde-i sevgilisi Hz. Muhammed aleyhisselâmdır.

Cümle Peygamberler Hakkında Bilinmesi Vâcib Olan Sıfatlar

Cümle peygamberler hakkında bilinmesi vâcib olan sıfatlar beştir:

Sıdk, emânet, tebliğ, fetânet, ismet.

- 1 Sıdk: Cümle peygamberler sözlerinde sâdik ve gerçek olmak.
- 2 Emânet: Cümle peygamberler her şeyde emîn olmak.
- 3 Tebliğ: Hak Teâlâ'dan kendilerine vahyolunan ahkâmı ümmetlerine haber vermek.
- 4 Fetânet: Cümle peygamberler akl-ı kâmil ve zekâvet-i fevkalâde ashâbı olmak.
- 5 İsmet: Cümle peygamberler gerek ammüden ve gerek sehven günâh-ı kebâirden ve ammüden sığâirden berî olmak demektir.

Bu sıfatların zıtları yani kizb, hıyânet, kitmân, hamâkat, isyan-ı kâffe, peygamberler hakkında muhâl olan sıfatlardandır.

Ve bizim peygamberimize mahsûs olmak üzere üç sıfat daha vardır ki şunlardır:

(1) Cümle peygamberlerden efdaldır.

(2) İns ve cinne gönderilmiştir.

(3) Hatemu'l-enbiyâdır. Yani kendilerinden sonra artık peygamber gelmeyecektir. Mekke-i Mükerra'me'de dünyaya teşrîf buyurdular. Kırk yaşlarında peygamberlik gelip on üç sene daha Mekke-i Mükerra'me'de ikâmet buyurduktan sonra elli üç yaşlarında Medîne-i Münevvere'ye hicret ve on sene sonra altmış üç yaşlarında Medîne-i Münevvere (شرفها لله الى يوم القيامة) de âhirete teşrîf buyurdular. Pekçok mucizâtı vardır. En büyüğü Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'dır.

Ders 13

Beşincisi, Âhirete İnanmak

İnsan, öldükten sonra tekmîl-i eczâsıyla yine dirilecektir. Ve ruhu geri gelerek vucûduna girecektir. Ve herkes kabirlerinden kalkıp mahşer meydanına toplanır. Ve cümlesinin dünyada işlediği amellerin defteri ellerine verilerek okunur. Ve hesap olunur. Ve seyyiâtı ve hasenâtı veznolunur. Ve sırat köprüsünden geçilip ehl-i cennet, cennete ve ehl-i cehennem, cehenneme giderler. Ve mü'min olan fâsık da bulunsa ebedî olarak cehennemde kalmaz. Cenâb-ı Hak dilerse onu affeder. Âhîret gününde mazlumların hakkı zâlimlerden alınacak ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin adâleti yerini bulacaktır. Ve kabirde dahi ruh bedene gelir. Ve Münker Nekîr isminde iki melek Rabbisinden, peygamberinden, dîninden, kitabından, itikâdından, kiblesinden suâl ederler. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri ölü için bir türlü dirilmek yaratır. İnsan, o dirilikten dolayı kabrin elem veyahut safâsını hisseder. Ve kabir azabı kâfirlerin cümlesine ve mü'minlerin bazı âsi ve fâsıklarına vardır. Bu dünya fânîdir. Tertîb ve nizâmı bozulacak ve kıyâmet kopacak, o vakit dünyada ne kadar canlılar var ise ölüp asla kimse kalmayacaktır.

Altıncısı, Kader, Hayr ve Şer Allah-u Teâlâ'dan Olduğuna İnanmak

Dünyada her ne vukû' bulursa Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin irâdesi ve yaratmasıyla olur. Kul için ancak yapabileceği şeyleri murat etmek ve istemek veyahud istememek vardır. Kul ne tarafa kudretini sarf ederse Allah-u Teâlâ Hazretleri akabinde dilerse o tarafı kendi kudretiyle yaratır. Kulun dilediği şey rızasına muvâfık ise tâat addolunup kul sevaba girer. Ve eğer rızasına muhalif ise günah addolunup kul cezaya müstahak olur.

Ders 14, 15

Efâl-i Mükellefîn

Efâl-i mükellefîn sekizdir:

Farz, vâcib, sünnet, müstehab, mübâh, haram, mekrûh, müfsid.

(1) Farz: Allah-u Teâlâ Hazretleri buyurup delil-i kat'î ile sâbit olan şeylerdir. Farz iki türlüdür: Farz-ı ayn, farz-ı kifâye.

Farz-ı ayn: Her bir mü'min-i mükellef ve mü'mine-i mükellefeye işlemesi lâzım olup işlemeyenden sâkit olmaz. İmân getirmek, ilmihal öğrenmek, namaz kılacağı vakit abdesti yok ise abdest almak, cünüb ise yıkanmak, beş vakit namaz kılmak, Ramazân orucu tutmak, zekât vermek, hacetmek gibi.

Farz-ı kifâye: Mü'minlerden birkaç kimse onu işlemekle, işlemeyenlerden sâkit olur. Cenâze namazı kılmak gibi. Farzı terk eden kâfir olmaz. Cehennem azâbına lâayık olur. Farzlardan birine inanmayan (neûzübillâh) kâfir olur.

(2) Vâcip: Allah-u Teâlâ Hazretleri buyurup delîl-i zannî ile sâbit olan şeylerdir. Vitr namazı, Kurban bayramında kurban kesmek, Ramazân bayramında fitre vermek gibi. Vâcibi işlemeyen azâba lâayık olur. Vâcip olan şeylerden birinin vâcip idiğine inanmayan kâfir olmaz. Lakin, "Şer'atte vâcip yoktur" diyen (neûzübillâh) kâfir olur.

(3) Sünnet: Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın ekseri zamanda işleyip farz veya vâcip olmadığını beyân için bazı vakitte terk etmiş olduğu şeylerdir. Misvâk tutunmak, cemâatle namaz kılmak gibi. Sünneti gaflet ile terk eden azâb olunmaz. Lakin şefâatten mahrûm olmaya lâayık olur. Terkini âdet eden, fâsık olur. Sünnetlerden birine razı olmayan veyahud istihfâf eden (neûzübillâh) kâfir olur.

(4) Müstehab: Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın ömründe bir veya iki veya ziyâde kere işlemiş olduğu şeylerdir.²²⁷ Nâfile namaz kılmak, nâfile oruç tutmak, nâfile sadaka vermek gibi. Müstehabı işlemeyen azâb olunmaz ve şefâatten mahrum olmaz. Lakin, işlemesinde sevâb vardır.

(5) Mübâh: İşlemesinde sevâb terkinde günâh olmayan şeylerdir. Oturmak, kalkmak gibi.

(6) Harâm: Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin işlemekten delîl-i kat'î ile nehyetmiş olduğu şeylerdir. Anaya babaya âsi olmak, nâhak yere adam öldürmek, domuz eti yemek,

²²⁷ Müstehab sünneti, sünnet vâcibi, vâcip farzı tekâmül eder; onun için farz olan şeylerin kemâliyle vücûda getirilmesi vâcip, sünnet, müstehab ve âdâbına riâyetle olur.

şarap içmek, zîna etmek gibi. Harâmı işleyen cehennem azâbına lâayık olur. Ve harâm olan şeylerden birine helâl diyen (neûzübillâh) kâfir olur.

(7) Mekkûh: Delîl-i zannî ile nehyolunan şeylerdir. At eti yemek, tütün içmek gibi.

Mekkûh iki kısımdır: Tahrîmî, tenzîhî. Kerâhat-i tahrîmiyye, vâcipleri terk etmek,²²⁸ kerâhat-i tenzîhiyye, sünnetleri terk etmektir. Mekkûhu işleyen azâba lâayık olmaz. Lakin, şefâatten mahrûm olmaya lâayık olur.

(8) Müfsid: Namaz, oruç ve sâir amelleri bozan şeylerdir.

Ders 16

Edille-i şer'iyye

Ahkâm-ı şer'iyyeyi isbât eden edille-i şer'iyye, dörttür: Kitâb, sünnet, icmâ-ı ümmet, kıyâs-ı fukahâ.

(1) Kitâb: Kur'ân-ı azîmü's-şân'dır.

(2) Sünnet: Peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhisselâmın kavli ve fi'li ve takrîridir.²²⁹

(3) İcmâ-ı ümmet: Ümmet-i Muhammed aleyhisselâmdan bir asırda bulunan müctehidlerin bir hükm-i şer'î üzere ittifâk etmeleridir.

(4) Kıyâs-ı fukahâ: Bir müctehidin, hakkında nass yani âyet, hadîs olan bir hükme, hakkında nass olmayan bir hükmü tatbîk etmesidir.

Ders 17

İslâmın Şartları

İslâmın şartları beştir. Müslüman olan kimselerde bu beş şart bulunmalıdır.

(1) Kelime-i şehâdet getirmek.

²²⁸ Kerâhat-ı tahrîmiyye harâma, kerâhat-ı tenzîhiyye helâle karîbdir. Bazı ulemâ, sünnet-i müekkedelerin terkinde kerâhat-ı tahrîmiyyeden addetmişlerdir.

²²⁹ Yani sünnet 3 türüdür: (1) Efendimiz'in işlenmesiyle emr buyurdıkları (2) Bizzat işledikleri (3) Huzur-u saâdetlerinde işlendiğinde sukût buyurdıkları şeylerdir.

- (2) Beş vakit namaz kılmak.
- (3) Zengin olanlar her sene malının zekâtını vermek.
- (4) Ramazân orucu tutmak.
- (5) Kudreti olanlar ömründe bir kere hacetmektir.

Birincisi, Kelime-i şehâdet Getirmek: Kelime-i şehâdet (أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد) demektir. Manâsı, “Ben şehâdet ederim ve kalbimle inanırım ki, birçok ilahlar yoktur ancak bir Allah-u Teâlâ Hazretleri vardır. Hz. Muhammed, o birliğine inandığımız Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin kulu ve rasûlüdür.”

İkincisi, Namaz Kılmak: Müslüman olan kimselere, beş vakitte sünnet-i seniyye üzere namaz kılmak farzdır. Namazın farzları on ikidir. Yedisi, namaza başlamazdan evveldir, onlara “şart” denir. Beşi, namaza başladıktan sonradır onlara “rûkn” denir.

Namaza Başlamazdan Evvel Olan Yedi Farz: Hadesten tahâret, necâsetten tahâret, setr-i avret, istikbâl-i Kible, vakit, niyet, tahrîmedir. Bu yedi şey, namaza başlamazdan evvel farz ve lâzımdır. Bunlardan birini terk edenin namazı sahîh olmaz.

Birincisi, Hadesten Tahâret: Yani cünüb veya abdestsizlikten temizlenmektir. Bu da su bulunup da evvel su ile gusl yani yıkanmak lâzım olduğu hâlde gusl etmeye, abdest lâzım olduğu hâlde abdest almaya kudreti olur ise gusl etmek yahud abdest almak ve su bulunmaz veyahud su bulunup da kullanmaya kudreti olmazsa, teyemmüm etmekten ibârettir.

Ders 18

Gusl Etmek

Guslün farzı üçtür:

- (1) Bir kere ağzına su vermek.
- (2) Bir kere burnuna su vermek.

(3) Bir kere sâir bedeni yıkamaktır.²³⁰

Guslün Sünnetleri: Evvelâ ellerini ve sonra murdarlık çıkan yerlerini yıkamak, vücûdunda murdarlık ve sidik ve meni var ise öyle olan yerlerini yıkamak, âdet üzere abdest almak, niyet etmek²³¹, bedeni üç kere yıkamak ve evvelki defasında eliyle ovmak, evvel sağ omuzuna sonra sol omuzuna ve sonra başına ve sâir azâsına su dökmektir.

Gusl İcâb Eden Şeyler

Uyurken ihtilâm olmak, uyanık iken şehvetle meni çıkmak, uykudan kalktığıında döşeginde ya don veyahud sâir libâsında meni bulaşığı bulmak ve hatunların hayz ve nifâs günleri tamam olmaktır.

Ders 19

Abdest Almak

Abdestin farzı dördtür:

- (1) Bir kere yüzünü yıkamak.
- (2) Bir kere kollarını dirsekleriyle beraber yıkamak.
- (3) Bir kere başının dört bölükte bir bölüğünü su ile mesh etmek.
- (4) Ayaklarını topuklarıyla beraber yıkamaktır.²³²

Abdestin Sünnetleri

Evvelâ ellerini bileklerine kadar üç kere yıkamak, abdeste başlarken **بسم الله العظيم** demek, misvâk tutunmak, ağzına ve burnuna üç kere su vermek ve yüzünü yıkarken abdeste niyet etmek²³³, bıyık ve kaşının altına suyu

²³⁰ Bu üçü, birer kere yıkandığıyla insan temizlenmiş olur ise de sünnet-i şerîfe üzere temizlenmek için sünnetlerine de riâyet lâzımdır.

²³¹ Gusl niyeti (Niyet ettim cünüblükten pak olmaya) demektir. Bunu kalb ile hatırlamalıdır, lisân ile söylemesi müstehabdır.

²³² Bu dört azâdan üçü, birer kere yıkanıp ve başı mesh edildiğinde hadesten tahâret edilmiş olursa da sünnet-i şerîfe üzere abdest almak için sünnetlerine de riâyet lâzımdır.

²³³ Abdestte niyet (Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne takrib için abdeste niyet ettim) demektir. Bunu, kalbiyle hatırlamak sünnet ve lisânıyla söylemek müstehabdır.

geçirmek, sakalını ve el ve ayak parmaklarını hilallemek ve bazı vakitte başını tamamen mesh etmek ve her yıkadığı azâyı üçer kere yıkamak, farzların arasını kesmeyip ulaştırmak, tertîbe riâyet edip evvel yüzünü sonra kulaklarını yıkamak ve sonra başını mesh etmek ve sonra ayaklarını topuklarıyla beraber yıkamaktır.

Abdestin Müstehabları

Abdest alacağı vakit yüksek bir yere oturmak, ibriğin sapını üç kere yıkamak, ibriği sol tarafa koymak, abdest arasında dünya kelâmı söylememek ve ağzını burnunu sağ eliyle yıkamak, kulaklarının içini şehâdet parmağının içiyle ve ardını baş parmağının içiyle mesh eylemek, ve el ve ayaklarını yıkarken sağından başlamak, ve her azâyı yıkarken selef-i sâlihînden âsârda vârid olan duâları okumaktır.

Ders 20

Abdest Duâları

Ellerini yıkarken الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْمَاءَ طَهُورًا وَجَعَلَ الْإِسْلَامَ نُورًا

Ağzını yıkarken اللَّهُمَّ اسْقِنِي مِنْ حَوْضِ نَبِيِّكَ كَأْسًا لَا أَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا

Burnuna su verirken اللَّهُمَّ أَرِحْنِي رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَأَرْزُقْنِي مِنْ نَعِيمِهَا وَلَا تُرْحِنِي رَائِحَةَ النَّارِ

Yüzünü yıkarken اللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِتُورِكَ يَوْمَ تَبْيِضُ وَجُوهٌ وَتَسْوَدُ وَجُوهٌ

Sağ kolunu yıkarken اللَّهُمَّ اعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا

Sol kolunu yıkarken اللَّهُمَّ لَا تُعْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي وَلَا مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي وَلَا

تُحَاسِبْنِي حِسَابًا شَدِيدًا

Başına mesh ederken اللَّهُمَّ حَرِّمْ شَعْرِي وَبَشْرِي عَلَى النَّارِ وَأَظْلِنِي تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ

Kulaklarına mesh ederken اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمْعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

Boynuna mesh ederken اللَّهُمَّ اعْتِقْ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَاحْفَظْنِي مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ

Sağ ayağını yıkarken اللَّهُمَّ تَبَّتْ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَنْزَلُ فِيهِ الْأَقْدَامُ

Sol ayağını yıkarken اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي سَعْيًا مَشْكُورًا وَدَنْبًا مَغْفُورًا وَعَمَلًا مَقْبُولًا وَتِجَارَةً لَنْ تَبُورَ

Ve abdest bittiğinde اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ duâlarını okumalıdır.²³⁴

Abdestin Mekrûhları

Sağ eliyle sümkürmek, üçten ziyâde ve eksik yıkamak, Güneş'te ısınmış su ile abdest almak, suyu yüzüne şiddetli vurmaktır.

Abdesti Bozan Şeyler

Önden veya arddan çıkan şey, arddan çıkan yel, her azâdan çıkan kan ve irin ve sarı suyun akması, ağız dolusu kusmak, âdeten yatıp uyumak, veyahud dayanıp dayandığı şey alındığında düşecek kadar uyumak, bayılmak, sarhoş olmak, namaz içinde yanındaki adam işitecek kadar gülmektir.

Ders 21 ve 22 ve 23

Mest Üzerine Mesh Etmek

Gerek mest ve serhadlik ve gerek mest gibi topuklarına kadar örtecek ve içerisine su geçmeyecek mest yerine giyilen sâir ayakkabıları üzerine mesh câizdir.

Ayaklarını yıkayıp mestlerini veya ayakkabılarını giyen kimseden abdesti bozan şeylerden birisi zuhûr ettiği hâlde, mukîm ise, abdesti bozduğu vakitten ertesi o vakte

²³⁴ Bu duâları okumaya muktedir olmayanlar, evvelinde Besmele ile başlayıp her azâyı yıkarken Kelime-i şehâdet getirmelidir. Ve abdest bittiğinde, dünya kelâmı söylemeksizin bir kimse bir kere “أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله” dese, onun için sekiz cennet kapısı açılacağı ve iki abdest arasındaki günahı affolunacağı ve yüzünü silerken (أنا أنزلناه) sûresini bir kere okuyanın amel defterine elli yıllık ibâdet sevâbı yazılacağı, iki kere okursa enbiyâ ve siddîkîn ile haşrolacağı, üç kere okursa ona cennet ihsân buyurulacağı eserde vârid olmuştur.

kadar, müsâfir ise, abdesti bozduğundan itibâren üç gün, üç gece tamamına kadar mesh eder.

Mukîm

Mukîm: Kendi memleketine yakın olan yerde ikâmet eden veyâhud müddet-i sefer uzak olan memlekette on beş gün veya daha ziyâde ikâmete niyet eden kimsedir.

Müsâfir

Müsâfir: Demek, müddet-i sefer ya ziyâde bir mahal kasdıyla mahalinden ayrılan ve bir de gittiği mahalde on beş gün eğlenmeğe niyet etmeyen kimsedir.

Müddet-i sefer

Müddet-i sefer: Karada orta yürümekle, denizde mülâyim hava ile kısa günlerden öğleye kadar üç günlük yerdir. Bu kadar mahal kasdıyla olduğu mahalden ayrılan kimse, yola çıktığından itibâren dört rekâtlı farzları iki kılar. Ve mesti üzerine üç gün üç gece mesh eder.

Meshde Farz

Meshde farz olan, mestlerin üzerine üç parmak miktarıdır. Sünnet olan, ayaklarının parmakları tarafından mestlerin boğazına doğru ve parmaklarını açarak ve ellerinin ayasını dokundurmaksızın ve ellerini aşağı yukarı hareket ettirmeksizin bir kere mesh eylemektir. Ve mestlerin birinde bir yerde veya başka başka yerlerde uzunluğuna ve enliliğine üç parmak görünecek miktârı açık olsa, mesh eylemek câiz olmaz.

Çizme Üzerine Mesh

Mest üzerine giyilen çizme üzerine mesh câiz olur. Eğer abdest alıp ayaklarını yıkadığı vakit abdesti bozulmadan giyip çizmelerde pak ise.

Sargı Üzerine Mesh

Kırık, çıkık ve yara sargılarını çözüp altını yıkamakta veya mesh etmekte zarar olacağı malum olursa, sargı üzerine mesh etmek câizdir. Bağlandığı vakit abdestli olmak lâzım değildir. Bir ayağında yara veya kırık veya çıkık olup sargı üzerine mesh etmekle öbür ayağın mestine mesh câiz olmaz. Her abdest aldıkça mestini çıkarıp ayaklarını

yıkamak lâzımdır. Ama yalnız bir ayağı var ise ona mest giyip üzerine mesh etmek câiz olur.

Ders 24

Teyemmüm Etmek

Teyemmüm, pak toprak ile hadesten tahâret etmektir.

Abdest veya gusl lâzım olduğu mahalde su bulunmasa yahud bulunsa da dört bin adımdan uzak olsa ve su az olup kendi veya hayvanı susuz kalmasından korksa ve suyu bulmaktan âciz olsa veya suyu bulsa da evvel su ile gusl etmeye veya abdest almaya iktidârı olmasa, teyemmüm etmekle pak olur.

Teyemmümün Farzları

Teyemmümün farzı üçtür:

(1) Teyemmüm edecek olan kimse niyet etmek²³⁵

(2) Ellerini bir kere pak toprak veya toprak cinsinden bir şeye vurup elleri toz olur ise silkip yüzünü kaplayıp mesh etmek.

(3) Bir kere daha vurup sol eliyle sağ kolunu, sağ eliyle sol kolunu parmakları uçlarından dirseklerine kadar bir kere mesh etmeli ki, kolunun içinde dışında asla mesh olunmadık yer kalmamalıdır. Eğer abdest alındığı halde cenâze ve bayram namazları fevt olacak ise, teyemmüm ile kılmak câizdir. Teyemmüm suyu bulup o su ile gusl etmek veya abdest almaya kudreti olduğu halde bozular. Bir de abdest bozan şeylerden her biriyle bozular. Ve abdest ve gusl suyu para ile satılan mahallerde kudreti olursa değer pahâsıyla almak vâcib olur.

Ders 25

Teyemmümün Sünnetleri

Teyemmümün sünnetleri altıdır:

²³⁵ “Niyet ettim abdestliksizden pak olmakla” yahud “Niyet ettim cünüplükten temizlenmeye” demektir. Bunu, kalp ile hatırlamak farz, lisân ile söylemek müstehabdır. Gusl ve teyemmüm evvelinde “Besmele” okumak müstehabdır. Esnasında bir şey okumak icâb etmez.

- (1) Besmele okumak.
- (2) Ellerini pak toprağa veya toprak cinsinden bir şeye vurmak.
- (3) Ellerini vurduğunda bir kere ileri, geri çekmek.
- (4) Parmaklarını açmak.
- (5) Ellerini silmek.
- (6) Evvel yüzünü sonra kollarını mesh etmektir.

Su Aramanın Şartları

Su aramanın şartı dörttür:

- (1) Memurluk
- (2) Suyu haber almak.
- (3) Su olacağına zann-ı gâlip olmak.
- (4) Suyu aramak için korku olmamaktır.

Bu şartlar mevcûd olduğu mahalde teyemmüm edecek kimse, olduğu mahalden dört tarafa suyu üçer yüz adımdan dörder yüz adıma kadar aramak lâzımdır.

İkincisi Necâsetten Tahâret

Necâsetten tahâret demek, namaza mâni‘ olan murdarlıktan pak olmaktır. Namaz başlamazdan vücûdunda ve giydiği şeylerde ve namazda kıyâm, kuûd, sucûd azâlarının dokunacağı yerlerde katı ve habiseli necâset-i ğâlizalardan dirhemden ziyâde ve şarap ve sidik gibi sulu olanlardan el ayasından ziyâde yere isâbet ettiyse de gerek topu bir yerde olsun ve gerek ayrı ayrı yerlerde olsun pak eylemek farzdır.

Necâset-i hafife: Yani eti yenilen hayvanların ve atın ve güvercin ve serçe gibi olan kuşların necâsetleri beden ve elbiseye isâbet ettiğinde cem‘i beden veya libâsın dörtte birinden ziyâde olursa, temizlemek lâzımdır.

Ders 26

Necâset İsâbet Eden Şeyi Temizlemek

Necâset isâbet eden şey bir kap içinde yıkanırsa, her bir defasında damlası kesilinceye kadar sıkarak üç kere yıkamakla pak olur. Sabun ve sabun gibi bir şeye muhtâç değildir. Sıkamak mümkün olmayan şeyleri üç defa yıkamak ve her defasında kurutmak lâzım olur. Eğer üzerinden su akarak yıkanırsa, sıkamak veya kurutmak lâzım değildir. Yalnız temizlendiğini aklı çözüm edinceye kadar yıkamakla pak olur.

İstibra: İstibra, sidikten beri olmak demektir. Abdesti bozduktan sonra istibra vâciptir. Fakat, evvela âletinde yaşlık göremeyecek kadar bir yere mesh etmek sonra istibra ile başlamak iktizâ eder. Bunun usûlü, sol eliyle sığayarak meydana gelen sidiği bir parmağının ucu ile alıp bir tarafa silmektir. Lakin, istibrayı memişhânelerin havâlisinde veya تنها bir mahalde edep dâiresinde etmelidir.²³⁶

Ders 27

Üçüncüsü, Setr-i Avret

Setr-i avret: Avret yerini örtmek demektir. Erkeğin avreti, göbek altından dizinin altına kadar sekiz azâdan ibârettir. Bu sekiz azâyı karanlık gecede dahi örtmek lâzımdır. Hatunlardan esir olanlar, bu sekiz azâdan başka, arkası ve karnı ve yanlarını dahi örtmek lâzımdır. Esir olmayanlar, yüzü ve elinin içi ve ayaklarından mâadâyı örtmek lâzımdır. Eğer namaz kılan kimsenin azâlarından dörtte biri kendi ihtiyârıyla açılrsa, o vakit namazı fâsid olur. Eğer kendi ihtiyârı ile açılmadı ise, (سبحان الله) diyecek kadar açık dursa namazı fâsid olur. Ve e er derhal setrederse fâsid olmaz.

²³⁶ Ke f-i avret harâmdır. Bakana, baktırana Allah lânet eder. Onun için hatunlar namazda ve namazın gayrında dahi avret addolunan mahallerini ve hele u zamanda fazla olarak yüzlerini ve ellerini ve ayaklarını da mümkün merteye örtmek lâzım oldu u gibi, erkekler de avret mahalleri açılmamak ve kimse görmemek üzere istibrayı gizli yerde etmelidir. Ve istibra esnâsında selâm almak, selâm vermek ve bir kimse ile konu mak hilâf-ı edeb ve terbiye oldu undan hizmetlidir.

Ders 28

Dördüncüsü, İstikbâl-i Kible

İstikbâl-i Kible: Ka'be cihetine dönmek demektir. Ka'be-i Muazzama karşısında olan kimseler, aynı Ka'be'ye ve Ka'be-i Mükerreme karşısında olmayanlar, Ka'be'nin olduğu tarafa yüzünü çevirir.

Kible'de İştibah: Kible ne tarafta olduğunu bilemeyip ve suâl edecek kimse bulamayan, akli ne tarafı keserse o tarafa durur. Ve namaz içinde yanlış durduğunu anlarsa yahud akli başka tarafta olduğunu çözüm etse veyahud namaz kılarken hariçten diğer birisi gelip de Kible'nin bulunduğu mevkiyi kendisine ihtâr eylese, namazın içinde o tarafa döner. Ve namazı bozulmaz. Bâkîsini de döndüğü tarafa kılar. Ve akli hiçbir tarafı çözüm etmezse, kılacağı namaz kaç rekât ise hepsini dört defa dört tarafa kılar.

Sütire

Sütire: Namaz kıldığı mahalde önünden adam geçmek ihtimâli olur ise, önüne parmak kalınlığında ve bir arşın uzunluğunda bir şey dikmektir. Cemaatle kılınır ise, yalnız imâmın önüne dikmek kifâyet eder.²³⁷

Ders 29

Beşincisi, Vakit

Vakit: Her namazı vakt-i muayyilinde kılmak demektir. Farz olan namazların mahsus vakitleri vardır. Namazı o vaktin içinde kılmak şarttır. Ve ondan namazı çıkarmak câiz değildir. Bir sebeble vaktinden çıktığı halde kılsa, edâ etmiş olmaz. Belki kazâ etmiş olur.

Sabah Namazının Vakti: Etraf açıldığından Güneş doğuncaya kadardır.

Öğle Namazının Vakti: Zevâl yani her şeyin gölgesi kısalmakta nihâyet bulup sonra artmaya başladığından tâ gölgesi iki katı oluncaya kadardır.

İkinci Namazının Vakti: Öğlenin vakti tamam olduğundan Güneş batıncaya kadardır.

²³⁷ Mümkün olan mahallerde bu sütireyi terk etmemek müstehabdır.

Akşam Namazının Vakti: Güneş battığından beyazlık gâib oluncaya kadardır.

Yatsı Namazının Vakti: Beyazlık gâib olduğundan sabah namazının vakti girinceye kadardır.

Ders 30

Kerâhat Vakitleri

Kerâhat Vakitleri: Namaz kılmak câiz olmayan vakit üçtür:

(1) Güneş doğarken iki mızrak yani yirmi dört karış yükselinceye kadar.²³⁸

(2) Zevâl yani her şeyin gölgesi kısalmakta nihâyet bulunduğu vakit.

(3) Güneş batacağı vakittir.

İşbu üç vakitte farz, vâcip olan namazları kılmak câiz değildir. Lakin, kılacağı o günün ikindi namazı ise, Güneş batarken kılınması sahihtir.

Sünnet Kılmak Câiz Olmayan Vakitler: Bu üç vakitte ve bundan başka sabah namazının vakti girdiğinden Güneş doğuncaya kadar. Ve ikindinin farzından sonra Güneş batıncaya kadar ve Güneş battıktan sonra akşamın farzından evvel nâfile namaz kılmak kerâhat-ı tahrimiyeye ile mekrûhdur.

Ders 31

Altıncı, Niyet

Niyet: Kılacağı namaz, beş vaktin farzlarından hangisi olduğunu düşünerek Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin rızâ-ı şerîfi için edâsını kalbiyle kasdeylemektir. İmâma uyacak ise, niyette imâma uymaya dahi kasd lâzımdır. Ve niyet ile iftitâh tekbirinin arasında namaza müteallık olmayan amel işlenmemelidir. Kalb ile niyet bu vecihledir mesela, (Niyet ettim öğle namazının farzına) yahud sünnetine deyip kalbiyle kasdeylediğini müteakip (الله أكبر) demelidir, imâma uyacak ise, (Niyet ettim öğle namazının farzını kılmaya, uydum imâma) deyip kalb ile düşünmelidir.

²³⁸ Güneş'in bu kadar yükselmesi, Güneş doğmaya başladığından itibâren nihâyet kırk beş dakika geçmekle hâsıl olur

İmâm olan kimse, cemâatinde hatun olmadığı sûrette tıpkı münferid gibi niyet eder. Cemâatinde hatun var ise, onların imâmetini hatırlamak lâzımdır.

İşte farz olan niyet budur. Lisân ile söylemesi de müstehabdır.²³⁹ Ve salât-ı vitrde, vitr namazı ve bayram namazlarında, bayram namazı ve cuma namazında, cuma namazı diye tasrih lâzımdır.

Yedincisi, Tahrîme

Tahrîme: Hak Teâlâ'ya ancak tazim ifâde edip başka bir şeye delâlet etmeyen lafız ile namaza başlamaktır. (الله اكبر, الله اعظم, الله اجل) gibi; fakat الله أكبر ile başlamak vâciptir.

İftitâh tekbîrini imâm ile beraber alan kimse, “الله” lafz-ı şerîfinden imâmdan evvel fârik olsa, “أكبر” lafzından imâmdan sonra fârik olsa bile namaza şurû' etmiş olmaz. Ve lafz-ı celâleyi imâm ile beraber yahûd imâmdan sonra dese, (أكبر) lafzını imâmdan evvel derse yine namaza şurû' etmiş olmaz. İmâmeyn mezhebini ihtiyâr ile imâmdan sonra alınması ihtiyatlıdır.

Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne tazim ifâde etmeyen başka bir kelâm ile başlamak kerâhat-ı tahrimiye ile mekrûhdur.

İftitâh tekbîrinde erkeklere sünnet olan, elinin parmaklarını sıkmayarak kulaklarına kadar kaldırıp tekbîr ederken başını eğmemelidir. Kadınlar, namaza başladıklarında ellerini omuz başına kadar kaldırmalıdır.

²³⁹ Lisân ile söyleyecek ise, yalnız kılsın cemâatle kılsın, her namazın iptidasında (Niyet ettim Allah rızası için) ibâresini zikretmeli. Sonra, farzlarda (bu günün sabah) yahud “öğle” yahud “ikindi” yahud bu geceki “yatsı” (namazının farzını), sünnetlerde “sünnetini” (kılmaya الله أكبر) demeli. İmâma uyacak ise, “الله أكبر” demezden evvel (Uydum şu hâzır olan imâma) deyip sonra “الله أكبر” demelidir. Son sünnetlerde öğle, yatsı, cumanın son sünnetini kılmaya ve terâvîhde terâvîh namazını kılmaya ve âhir-i zuhrda âhir-i zuhr “ve sünneti'l-vakitte” vaktin sünnetini ve salat-ı vitrde vitr namazını ve bayram namazlarında Ramazân ve Kurban bayramı namazını kılmaya demelidir. Nâfile sünen-i revâtib ve terâvîh misallî farzın gayrı olan namazlarda tayin etmeyerek Allah-u Teâlâ'nın rızası için namazı kasdetmek de kâfidir. İmâm tıpkı münferid gibi niyet etmek kifâyet ederse de cemâatinde hatun bulunmak ihtimali olan yerlerde ve ihtiyaten her vakitte tabiyet edenler için imâm olduğunu derhatır etmesi elzemdir.

Ders 32

Ezân ve İkâmet

Farzların edâ ve kazâsında erkekler hakkında ezân ve ikâmet sünnet-i müekkededir.

Ezân: İptida dört kere (الله أكبر) sonra ikişer kere (أشهد أن لا إله إلا الله), (أشهد أن لا إله إلا (الله أكبر), (حي على الفلاح), (حي على الصلاة), (محمدًا رسول الله) demektir. Ancak sabah ezanında (حي على الفلاح)dan sonra iki kere (الصلاة خير) (من النوم) demek müstehabdır.

İkâmet: İkâmet, ezân gibidir. Fakat ikâmette iki kere (حي على الفلاح) dedikten sonra iki kere de (قد قامت الصلاة) ziyâde edilir. Ve kelimâtın araları kesilmez ve ezân ve ikâmeti ayakta edip Kible'ye karşı durmalıdır.²⁴⁰

Namazın İçinde Olan Beş Farz

Namazın içinde olan beş farz: Kıyâm, kırâat, rukû‘, sucûd, namazın âhirinde teşehhüd miktârı oturmaktır.

Birincisi, Kıyâm: Kıyâm demek, namaz kılan kimsenin cismen kudreti olduğu halde Kur’ân okumak için ayakta durmasıdır.²⁴¹ Hastalık veya başka bir mâni‘ ile kıyâmdan âciz olanlar oturarak farzı edâ câizdir.

Ders 33

İkincisi, Kırâat

Kırâat demek, namaz kılan kimse kendisi işitecek kadar diliyle harfleri yerli yerince çıkartarak bir âyet miktârı okumaktır. Namaz kılacak her bir Müslümana bir âyet ezberlemek farzdır. Ve sûre-i Fâtiha’yı ve başka bir sûre ezberlemek vâciptir. Ve iki rekat olan farzların ve vitrin ve nâfile namazların her bir rekatında okumak farzdır. Üç veya dört rekatlı olan farzların ancak iki rekatında okumak farzdır. O iki rekat hangisi

²⁴⁰ İkâmet olunurken müezzin (حي على الصلاة) dediği vakit ayağa kalkmak ve (قد قامت الصلاة) derken namaza başlamak müstehabdır.

²⁴¹ Kıyâmda ellerini ne sûretle bağlayacak ve nereye bakacağı, namazın müstehab ve âdâbında beyân olunur.

olur ise olsun, velakin evvelki ve ikinci rekatlarında okunması ve sûre-i Fâtiha ve bir kısa sûre veya bir uzun veya üç kısa âyet miktârı zammolunması vâciptir.²⁴² Ve okumazdan evvel, her namazın iptidaki rekatında “سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك” , “وتعالى جدك ولا إله غيرك” “اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم”, “وتعالى جدك” , “وتعالى جدك” demek sünnettir.²⁴³ Ancak, cenâze namazında “وتعالى جدك” lafzından sonra “وجل” “وتعالى جدك” ziyâde olunur.

Cehr ve İhfâ

Yani, açık ve gizli okumak.

Sabah namazında ve akşam ve yatsı namazının birinci ve ikinci rekatında. Ve cuma ve bayram namazlarında ve vitrde ve terâvîhte, imâm sesini cemâati işitecek kadar çıkarmak ve bunlardan başka cemâatle kılınan namazlarda gizlemek vâciptir.

Ders 34

Üçüncüsü, Rukû‘

Rukû‘: Elleri dizlerine yetiyecek kadar eğilmek demektir. Namaza başlayan kimse okumak bittiğinde (الله أكبر) diyerek rukû‘a gider. Sünnet üzere rukû‘n sûreti, başını arkasıyla bile arkası düzelinceye kadar eğip parmaklarını açarak elleriyle dizlerini tutup topuklarını birbirine yapıştırarak inciklerini dikmektir. Ve rukû‘ için eğilmek farz, bir kere (سبحان الله) diyecek kadar durmak vâcip, öyle üç kere (سبحان ربّي العظيم) demek sünnettir.²⁴⁴

²⁴² “Bu kadar vâciptir” demek, eksik okunması câiz değildir demektir. Yoksa, bir rekatta bir cüz’ okunsa hepsi farz olur.

²⁴³ Sünnet-i gayr-ı müekkededen mâadâ her namazın ikinci, üçüncü, dördüncü rekatlarında (Besmele) ile başlamak sünnettir. Sünnet-i gayr-ı müekkedelerde ikinci, dördüncü rekatta yine (Besmele) ile ve üçüncü rekatta Sübhâneke ve Eûzü besmele ile başlamak sünnettir.

²⁴⁴ Tesbîhleri tamam etmeden imâm rukû‘dan kalkıverirse, imâma tabiyyet edip kalkmak lâzımdır.

Ders 35

Dördüncüsü, Secde

Secde: Ellerini, ayaklarını, dizlerini, alnını ve burnunu yere koymaktır. Her bir rekatta iki kere secde farz ve secdede bir kere (سبحان الله) diyecek kadar eğlenmek vâcip ve öyle üç kere (سبحان ربى الأعلى) demek sünnettir.

Rukû'dan secdeye varırken iptida yere dizlerini koyup sonra parmaklarını sıkarak ve Kible'ye çevirerek ellerini komak sonra başını iki ellerinin arasına koymak ve başını koyduğu mahalın katılığını anlayacak mertebe yerleştirip alnını, burnunu yere dokundurmak lâzımdır. Ve ayaklarının parmaklarını Kible'ye çevirmelidir. Ve dirseklerini açıp ayaklarını karnından irak etmek sıkıntı olmadığı halde sünnettir.²⁴⁵ Ve secde ederken başındaki şey çıktığında, bir eliyle giyip kılmak başı açık kılmadan iyidir. Sonra (الله أكبر) diyerek kalkıp teşehhüde oturduğu gibi bir kere (سبحان الله) diyecek kadar oturur. Sonra ikinci secdeyi eder.

İkinci secdeden sonra yere dayanmayıp ve oturmaksızın ikinci rekata kıyâm eder. Eğer rukû' ve sucûddan âciz olursa, rukû'a biraz ve secdeye ondan ziyâdece eğilerek işâretle kılar.

İkinci rekatta iptidâki rekatta beyân olunan kırâat ve rukû' ve secdeden sonra erkeklere sünnet olan, sol ayağını yatırıp ve üzerine oturup ve sağ ayağının parmağını Kible'ye çevirerek dikip sağ elini sağ uyluğunun üzerine ve sol elini sol uyluğunun üzerine parmaklarının uçları dizlerine beraber olarak komalıdır. Kadınlar, sol tarafı üzerine oturup ayaklarını sağ taraftan çıkarırlar.

Ders 36

Beşincisi, Namazın Âhırinde Teşehhüd Miktârı Oturmak

Teşehhüd miktârı demek, (Ettahıyyâtü)'yü tamamen okuyacak kadar oturmak demektir. Eğer kılınan namaz iki rekat olup selâm verilecek ise, bu oturuş namazın rükünlerinden olup oturuldukta “التحيات لله والصلوات والطيبات السلام عليك أيها النبي

²⁴⁵ Kadınlar için dirseklerini ayırmak, ayaklarını irak etmek olamaz.

ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد
اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم ، ”أن محمدا عبده ورسوله
اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت ، ”وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد
ربنا اغفر لى ولوالدىّ وللمؤمنين “ sonra ” على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد
” yahud başka bir duâ okunur. Ve sonra iki tarafta yüzünün beyazı
görünecek kadar dönerek selâm verilir.

Ka'de-i ûlâ

Ve eğer kılınan namaz üç veya dört rekatlı ise, bu oturuş namazın rükünlerinden
olmayıp vâcib olan birinci oturuş olmakla farzda ve vâcipte ve sünnet-i müekkedede
ancak vâcib olan (Ettahıyyâtü)'yü âhirineden okuyup üçüncü rekata kalkar. Ve sünnet-
i gayr-ı müekkedede salavât-ı mezkûrayı dahi okuyup üçüncü rekata kalktıktan sonra
“Sübhâneke” ve “Eûzü” ile başlar.

Ders 37

Namazın Vâcipleri

- 1 Farz ve vâcib ve sünnet olan namazların her rekatında Fâtiha-ı şerîfe okumak.
- 2 Fâtiha'yı tekrar etmeyip bir kere okumak.
- 3 Fâtiha'yı sûre üzerine takdim etmek.
- 4 Farzların iki rekatında ve mâadâsının cem'i rekatında Fâtiha'dan sonra Kur'ân-ı
Kerîm'den bir kısa sûre veya bir uzun veyahud üç kısa âyet-i şerîfe okumak.
- 5 Üç veya dört rekatlı farzların evvelki iki rekatını farz olan kırâata tayin etmek.
- 6 Sabah ve akşam ve yatsı ve terâvîh ve bayram ve cuma namazlarında imâm sesini
cemâatı işitecek kadar çıkarmak.
- 7 Öğle ve ikindi namazlarında gizli okumak.

- 8 Tadîl-i erkân²⁴⁶ yani rukû‘ ve sucûdda ve kavmede yani rukû‘dan kalkıp doğrulduğunda ve “celse”de yani evvelki secdeden kalkıp doğrulduğunda “سبحان الله” diyecek kadar eğilinmek
- 9 İki secdeyi birbiri ardınca etmek.
- 10 Ka’de-i ûlâda teşehhüd miktârı oturmak.
- 11 Bayram namazlarında her rekatta üç kere tekbîr-i zevâidi almak.
- 12 Farzın tehiri ve vâcibin terk ve tehiri için secde-i sehv etmek.
- 13 Namazlarda secde âyetini okuduktan sonra üç âyet miktârı daha okursa secde-i tilâvet etmek.²⁴⁷
- 14 Namazdan kendi ihtiyârıyla çıkmak.
- 15 Selâm ile çıkmak.
- 16 Salât-ı vitrde Kunûd için tekbîr almak.
- 17 Kunûd duâsı okumaktır.

Ders 38, 39

Namazın Sünnetleri

- 1 İftitâh tekbîrinde erkekler ellerini kulaklarına, hatunlar omuzu başına kaldırmak.
- 2 Okumazdan evvel her namazın evvelki rekatında “Sübhâneke” okumak.
- 3 Eûzü besmele okumak.
- 4 Kıyâmda sağ elini sol eli üzerine koyup göbek altına ve hatunlar göğsüne koymak.
- 5 Her rekatta Fâtîha’yı okudukça veya imâmdan işittikçe yavaşça “âmîn” demek.

²⁴⁶ Rukû‘da, sucûdda tadîl, İmâm-ı A’zam ile İmâm Muhammed’e göre vâcib ve kavmede ve celsede dahi bir rivâyette vâcib diğer rivâyette sünnettir. İmâm Ebî Yûsuf’a göre rukû‘, sucûd, kavme, celseden hepsinde farzdır. Farz ve vâcib rivâyetine göre kasden terk ile namazın îâdesi ve vâcib rivâyetine göre sehven terk ile secde-i sehv lâzım geleceğinden ihtimâm lâzımdır.

²⁴⁷ Üç âyet okumazdan evvel secdeye giderse, namaz secdesiyle secde-i tilâvet sâkit olur “اقرأ” sûresini okuyup sûre bittiğiyle secdeye gitmek gibi.

- 6 Bir farzdan diğer farza geçerken “الله أكبر” demek.
- 7 Rukû‘da parmakları açık olarak elleriyle dizlerini tutmak.
- 8 Rukû‘da başıyla arkasını düzlemek.
- 9 Rukû‘da öyle üç kere “سبحان ربى العظيم” demek.
- 10 Rukû‘da üç kere “سبحان ربى العظيم” diyecek kadar durmak.
- 11 Rukû‘dan kalkarken imâm ise “سمع الله لمن حمده”, imâma uydu ise “رَبَّنَا لَكَ الْحَمْد” demek. Yalnız kılarsa, ikisini cem‘ etmek.
- 12 Secdede öyle üç kere “سبحان ربى الأعلى” demek.
- 13 Secdede üç kere “سبحان ربى الأعلى” diyecek kadar durmak.
- 14 Secdede alnını, burnunu yere koymak.
- 15 Secdede alnını, parmaklarını birbirine yapıştırmak.
- 16 Erkekler, karnını uyluklarından çekip kollarını yerden kaldırmak; kadınlar, karnını uyluklarına yapıştırıp kollarını yere döşemek.
- 17 Sol ayağı üzerine oturup sağ ayağını dikmek ve hatunlar iki ayağını sağ yanından çıkarmak.
- 18 Sünnet-i gayr-ı müekkedelerde ka‘de-i ûlâda salavâtı okumak.
- 19 Üçüncü rekata kalktığıında “Sübhâneke” ve Eûzü ile başlamak.
- 20 Farzlarda ka‘de-i âhirede salavâtı okumak.
- 21 Edîye-i mesûradan bir duâ okumak.
- 22 İmâm (tekbîr) ve (tesmi‘) ve (selâmı) cehr ile okumak.
- 23 Evvel sağına sonra soluna selâm vermek.

24 Selâmdan sonra “اللهم انت السلام و منك السلام تباركت ياذا الجلال و الاكرام” demek.

Ders 40

Namazın Müstehab ve Âdâbı

- 1 Müezzin ikâmet ederken “حى على الصلوة” dediğinde ayağa kalkmak.
- 2 İmâm mihraba giderken önünden geçtiği adamların ayağa kalkması.
- 3 İftitâh tekbîrinde ellerini kulağı yumuşağına değdirmek.
- 4 Müezzin “قد قامت الصلوة” dediği vakitte namaza başlamak.
- 5 Kıyâmda, sağ elinin başparmağıyla küçük parmağını halka edip sol bileğini tutmak.
- 6 İmâmın aşikâre ettiği tekbîrleri tekrarlamak.
- 7 Selâmı tekrarlamak.
- 8 Kıyâmda secde yerine bakmak.
- 9 Rukû‘da ayaklarının üzerine bakmak.
- 10 Secdede yüzünün üstüne bakmak.
- 11 Secde ederken, yere evvel dizlerini ba‘dehu ellerini koymak.
- 12 Oturuşta kucağına bakmak.
- 13 Selâm verirken omuz başlarına bakmak.
- 14 Esnediği vakit ağzını açmamak.
- 15 Buna kâdir olamazsa eliyle ağzını tutmak.
- 16 İftitâh tekbîrinde ellerini yeninden çıkarmak.
- 17 Kudreti olduğu kadar öksürüğünü def etmek.

18 Kudreti olduğu kadar güzelce esvâb ile kılmak.

Ders 41, 42

Namazın Mekrûhları

- 1 Namaz içinde boynun eğip bakmak.
- 2 Elbisesinden veya vucûdundan bir nesne ile oynamak.
- 3 Yüzünü Kible'den çevirmek.
- 4 Büyükler meclisine varamadığı elbise ile kılmak.
- 5 Parmağı çıtlatmak.
- 6 Elini böğrüne koymak.
- 7 Adam yüzüne karşı kılmak.
- 8 Bir veya iki kere bir yerini kaşımak.
- 9 Özürsüz bağdaş kurmak.
- 10 Esnemek.²⁴⁸
- 11 Gerinmek.
- 12 Zaruretsiz öğürmek.
- 13 Hâilesiz kabre karşı kılmak.
- 14 Ateşe karşı kılmak.²⁴⁹
- 15 Önünde veya üstünde veya elbisesinde insan veya hayvan sûreti olmak.
- 16 İki ökçesi üzerinde oturmak.
- 17 Kaftanını önüne alıp kollarını koltuğundan çıkarmak.
- 18 Gözlerini yummak.

²⁴⁸ Define kâdir değilse eliyle ağzını kapamak.

²⁴⁹ Muma ve kandile karşı mekrûh değildir.

- 19 Başı açık kılmak.
- 20 Secde ve Tahiyât'ta el ve ayak parmağını birbirinden ayırmak.
- 21 Önünde açık yer var iken saf ardında yalnız kılmak.
- 22 Bir avretle beraber durup başka başka namaz kılmak.²⁵⁰
- 23 Kaza-ı hâcet telaşı var iken kılmak.
- 24 Secdede bir ayağını kaldırmak.
- 25 İmâmdan evvel rukû' etmek.
- 26 Rukû'dan başını imâmdan evvel kaldırmak.
- 27 İmâmdan evvel secdeye varmak.
- 28 İmâmdan evvel secdeden kalkmak.
- 29 Sarığı üzerine secde etmek.
- 30 Secdeye inerken ellerini dizlerinden evvel yere koymak.
- 31 Secdeden kalkarken dizlerini ellerinden evvel kaldırmak.
- 32 Rukû' ve sucûd tesbîhlerini üçten noksan etmek.
- 33 Özürsüz yere veya duvara dayanarak kalkmak.
- 34 Önünden adam geçmek ihtimali olan yerlerde sütre dikmemek.²⁵¹
- 35 Namazda iken özürsüz alnından toprak ve ter silmek.
- 36 Kasden bir sûre veya bir âyet atlamak.
- 37 İkinci rekatta, evvelki rekatta okuduğunun üstünden okumak.
- 38 Farzda iki rekatta bir sûreyi kasd ile okumak.
- 39 İkinci rekatta, evvelki rekatta okuduğundan üç âyet ziyâde okumak.

²⁵⁰ Yani avretle hailesiz bir hizada durup ayrı ayrı namaz kılmak, bir sünnet biri farz kılmak yahud biri öğlenin biri ikindinin farzını kılmak gibi.

²⁵¹ Sütre yukarıda bahs-i mahsusunda beyân olunmuştur.

- 40 İmâmın ardında Kur'ân okumak.
- 41 Kâh sağına kâh soluna eğilmek.
- 42 Kıyâmda özürsüz asâ veya duvara dayanmak.
- 43 Kolları ve ayakları sığalı kılmak.
- 44 Âyet, rukû', sucûd veya tesbîhleri parmağıyla saymak.²⁵²
- 45 (Eûzü) ve (Besmele) ve (senâ) ve (âmîni) cebr ile demek.
- 46 Kıyâmda bir ayak üzere durmak.
- 47 Özürsüz imâm mihrabın gayrında kılmak.
- 48 İmâm yalnız alçakta durup cemâat bir arşın miktârı yüksekte olmak.
- 49 Cemâat alçakta olup imâm yüksekte olmak.²⁵³
- 50 Kur'ân'ı rukû'a inerken tamam etmek.
- 51 Tekbîrleri yerlerinden ayırmak.
- 52 Her zikir ve kırâatı mahalinden ayırmak.
- 53 Rukû' ve sucûd tesbîhlerini, başını kaldırdıktan sonra demek.
- 54 Bir şey koklamak.
- 55 Üfürmek.
- 56 Tükürmek.

Ders 43

Namazı Bozan Şeyler

- 1 Namaz kılarken söz söylemek.
- 2 Kendi işitecek kadar gülmek.²⁵⁴

²⁵² Namazdan sonra okunan tesbîhleri parmağıyla saymakta beis yoktur.

²⁵³ Bazı cemâat, imâm ile beraber olursa mekrûh değildir.

- 3 Ah u enîn etmek.²⁵⁵
- 4 Musibet ve ağrıdan dolayı ağlamak.
- 5 Zaruretsiz boğazın aklamak.
- 6 Sakız çiğnemek.
- 7 Bir rükünde üç kere saç veya sakalını taramak.
- 8 Bir rükünde üç kere kıl koparmak.
- 9 Bir rükünde, her birinde elini kaldırarak üç kere bir yerini kaşımak.
- 10 Secdede iki ayağıyla duvara değmek.
- 11 Bir ayağıyla üç kere değmek.
- 12 Secdede iki ayağı birden yerden kaldırmak.
- 13 Bir rekatta iki saf kadar yürümek.
- 14 Zaruretsiz imâmdan ileri geçmek.
- 15 Kıldıkları namaz bir olmak şartıyla hâilesiz (سبحان الله) diyecek kadar avretle beraber durmak.²⁵⁶
- 16 İmâma uyduğunda avretin yanında veya ardında durmak.
- 17 Yüzünü ve göğsünü birden bilâ zarûret Kible'den ayırmak.
- 18 İmâmının gayrıya fethetmek.
- 19 Mushaftan okumak.
- 20 Selâm vermek.
- 21 Kasten selâm almak.

²⁵⁴ Gayrı işitecek kadar olursa abdesti dahi bozular.

²⁵⁵ Eğer cennet ve cehennem düşünmekten olursa zarar vermez.

²⁵⁶ Rukû' ve sucûd sâhibi olan bir namazda, hatun ile mekânları cihetleri bir olarak ve beynlerinde haile olmayarak bir rükn edâ edecek kadar muhâza oldukları halde erkek imâm olsa yahud ikisi muktedi veya lâhık olarak bir imâma iktidâ etseler ve imâm hatunun namazına niyet etmiş olsa, erkeğin namazı fâsid olur.

22 Bir şey yemek.

23 Bir şey içmek.

24 Manâ bozulacak kadar Kur'ân'ı pek sür'atli ve yanlış okumak.

Ders 44, 45

Secde-i sehiv İcâb Eden Şeyler

Secde-i sehiv üç şeyden lâzım gelir: Farzın te'hîrinden, vâcibin te'hîrinden, vâcibin terkinden.

1 Farzın Te'hîri: Namazın içinde olan farzlardan birini te'hîr eylese, meselâ ibtidâki rekatta kıyâmdan evvel rukû' edip sonra kıyâma dönse, birinci rekâtın kıyâmını te'hîr etmiş olur.

Kıyâmda (Sübhâneke) okuduktan sonra bir rükn miktârı kırâate başlamasa, kırâati te'hîr etmiş olur.

Kırâat bittiğinde rukû'a gitmek lâzım iken gitmeyip bir rükn miktârı eğlense, rukû'u te'hîr etmiş olur.

Rukû'dan sonra secdeye gitmek lâzım iken bir rukû' daha etse yahut bir rükn miktârı eğlense, secdeyi te'hîr etmiş olur.

Secdelerden sonra ikinci rekata kalkmak lâzım iken kalkmayıp bir rükn miktârı otursa, ikinci rekâtın kıyâmını te'hîr etmiş olur.²⁵⁷

Ka'de-i ûlâda farz ya vâcip ya sünnet-i müekkedede "Ettehıyyâtü"den sonra sehven "اللهم صل على محمد" dese, üçüncü rekâtın kıyâmını te'hîr etmiş olur. Ka'de-i ahîrada oturmak lâzım iken sehven kalkıp bir rükn miktârı sonra hatırına gelerek otursa, ka'de-i ahîrayı te'hîr etmiş olur. Bunların hepsinde farz te'hîr edilmiş olacağından, bunlardan birini işleyene secde-i sehiv etmek vâcip olur.

2 Vâcibin Te'hîri: Namazın vâciplerinden birini te'hîr eylese, meselâ sûre-i Fâtiha'dan evvel sûre okusa da sonra Fâtiha'yı okusa, Fâtiha'yı te'hîr etmiş olur. İkinci

²⁵⁷ Sâir rekâatlar birinci rekata kıyâs oluna.

rekatın secdelerinden sonra ka'de-i ûlâ için oturmak vâcip iken kalkıp bir rûkn miktarı sonra otursa, ka'de-i ûlâyı te'hîr etmiş olur. Ka'de-i ûlâda otursa da bir rûkn miktarı Tahiyât'ı okumasa, Tahiyât'ı te'hîr etmiş olur. Bunların hepsinde vâcip te'hîr edilmiş olacağından, bunlardan birini işleyene secde-i sehv vâcip olur.

3 Vâcibin Terki: Namaz içinde olan vâciplerden birini sehven terk eylese, meselâ sûre-i Fâtiha'yı okumasa veya sûreyi zammetmese veyahut ka'de-i ûlâda oturmasa veya ka'de-i ûlâ ve sâniyede Tahiyât'ı okumasa ve selâm vermese, bunların hepsinde vâcibi terk etmiş olacağından secde-i sehv etmek vâcip olur.

Secde-i Sehv

Secde-i sehv demek, namazdan iki tarafa selâm verdikten sonra iki kere secde etmek ve sonra namazın nihâyetindeki oturuş gibi oturup "Ettahiyatü"nü ve (salavât ve duâ)yı okuduktan sonra selâm vermektir.²⁵⁸

Ders 46

Namazın Rükünleri Tertîb Üzere Edâ Olunmak

Namazın rükünleri iki nevidir: Biri, namazın her rekatında tekrar etmez; kıyâm, rukû' gibi. Bunda tertîb farzdır. Tertîbe riâyet olunmayıp meselâ kıyâmdan evvel rukû' ya rukû'dan evvel secde etse veya secdeye varmayıp rukû'dan sonra ikinci rekatın kıyâmıyla meşgul olsa, farz olan tertîbe riâyet bulunmadığından itibâr olunmayıp te'hîr eylediği rûknü edâ ve mahalinin gayrıya fi'liyle meşgul olduğu rûknü yeniden iâde ve secde-i sehv lâzım olur. Diğer, her rekatta tekrar eder; secde gibi. Bunda tertîb vâciptir. Tertîbe riâyet olunmayıp geçen rekattan birinin secdelerinden birini sehven terk eylese, sonraki rekatın kıyâm ve rukû' ve sucûdunda herhangisinde hatırına gelse, o anda secdeyi kazâ eder ve namazından her ne bâkî kaldıysa kılıp terk ettiği secde ile kazâsının arasında fi'liyle meşgul olduğu rükünleri iâde lâzım değildir. Ancak, selâmdan sonra secde-i sehv eder. Ve birkaç kere sehv eylese secde-i sehvin tekrârı lâzım gelmez. Ve imâma iktidâ eden kimseden secde-i sehv icâb eder bir şey vukû'yla

²⁵⁸ Namazda secde-i sehv icâb eden şeylerden birini sehven işlerse, secde-i sehv ile namazı tamam olur; lakin kasden işlerse, kerâhat-i tahrimiyeye ile mekrûhdur. Namazın iâdesi lâzım gelir.

secde-i sehv lâzım gelmez. Lakin, imâma secde-i sehv lâzım olsa cemâat dahi imâm ile secde-i sehv etmek lâzım olur.

Ders 47

Namazda Kaç Rekat Kıldığını Bilemese

Namazda kaç rekat kıldığını bilemeyip şüphe eden kimse, aslında hiç başına gelmemiş ise, o anda selâm verip yeniden başlamak lâzımdır. Eğer kendine her zaman vâki' olursa, düşünüp aklı kaç kıldığını keserse onunla amel eder. Velâkin düşünmekle bir kere “سبحان الله” diyecek kadar meşgul olursa secde-i sehv lâzım gelir. Eğer aklı kaç kıldığını kesmezse, az olan ihtimâli itibâr edip meselâ iki yahud üç rekâtı mı kıldım diye şüphe vâki' olursa iki kıldım diyerek oturma mahali zannettiği yerlerde oturarak tamam edip sonra secde-i sehv eder.

Beş Vakitte Farz Olan Namazların Sayısı

- 1 Sabah namazının farzı, iki rekat;
- 2 Öğle namazının farzı, dört rekat;
- 3 İkinci namazının farzı, dört rekat;
- 4 Akşam namazının farzı, üç rekat;
- 5 Yatsı namazının farzı, dört rekattır.

Müsâfir olan kimse hakkında öğle, ikinci, yatsı namazlarının farzları, ikişer rekattır. Lakin, mukîm bir imâma iktidâ ederse dört rekat kılar.

Ders 48

Beş Vaktin Sünnetleri

Sabah namazının farzından evvel iki rekat, sünnet-i müekkededir. Bir kimse sabah namazında cemâat farza başladıktan sonra gelip de imâma bir rekatta erişeceğini aklı keserse, terk etmeyip edâsı sünnettir. Bu kadarca dahi erişeceğini aklı kesmezse, terk

edip imâma uyar, farzdan sonra kazâ olunmaz.²⁵⁹ Ammâ, farz kazaya kaldığı gün öğleye kadar farzıyla berâber kazâ olunur.

Öğle namazının farzından evvel dört rekat, sünnet-i müekkededir. Hâzır cemâat bulup farz başlamakla sâkıt olmaz. Farzdan sonra kazâ olunur. Farzdan sonra iki rekat, sünnet-i müekkededir.

İkinci namazının farzından evvel dört rekat, sünnet-i gayr-ı müekkededir. Farzdan sonra kılınmaz.²⁶⁰

Akşam namazının farzından sonra iki rekat, sünnet-i müekkededir. Yatsı namazının farzından evvel dört rekat, sünnet-i gayr-ı müekkededir ve farzdan sonra iki rekat, sünnet-i müekkededir. Müsâfir olan kimse, beş vakitte zikrolunan sünnet-i müekkedeleri emniyet ve vüs'at hâlinde kılıp havf ve müzâyega hâlinde terk eder.

Ders 49

Salât-ı Vitr

Yatsının son sünnetinden sonra “salât-ı vitr” niyetiyle üç rekat namaz kılmak vâciptir. Ka'de-i ûlâdan üçüncü rekata kalktığında Fâtiha ve zammı sûreden sonra ellerini kaldırarak tekbîr alıp Kunûd-u vitr için gizlice edîye-i me'sûradan bir duâ okumak vâciptir; velâkin sünnet olan bu duâyı okumaktır:

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنُتُوبُ إِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُتِنِّي عَلَيْكَ
الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُونَثْرَكَ مَنْ يَفْجُرُكَ

اللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَخْفِدُ نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ إِنَّ
عَذَابَكَ بِالْكَفَّارِ مُلْحَقٌ

Bunu güzelce okuyamaz ise “ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار” yahud üç kere “اللهم اغفر لي” deyip rukû' eder.

²⁵⁹ Çünkü kerâhat vaktine tesâdüf eder.

²⁶⁰ Zîrâ kerâhat vaktine tesâdüf eder.

Ders 50

Kunûd'u Unutmak

Kunûd'u unutup rukû'a giden kimseye secde-i sehv lâzım olur. Rukû'da hatırına gelse artık rukû'da okumak ve Kunûd için geri kıyâma dönmek lâzım gelmez. Lakin, döndüğü sûrette namazı bozulmaz. Rukû'u îade etsin, etmesin. Ammâ, imâm Kunûd'u unutup rukû'a gittiği hâlde cemâat uymak lâzım iken uymayıp da imâm geri kıyâma dönüp Kunûd'u okuduktan sonra rukû'nda cemâat imâma uydukları hâlde, cemâatin namazı fâsid olur.

Zîrâ, imâm ibtidâyı yalnız eylediği rukû'la farzı edâ ettiğinden ikinci rukû'u nâfiledir. Cemâatin rukû'u henüz edâ olduğundan farz olmakla, imâma rukû'da iktidâları sahîh olmaz.

Ders 51

Kazâ Namazı

Bir sebeble vaktinden çıkarılıp sonra kılınan namazdır.

Farz, vâcib namazlar kazâ olunur, sünnetler kazâ olunmaz.

Namazı kazâyâ bırakmak kıtâ-ı tarîk veya hırsız korkusu veya bunlar misallî şerân özl sayılabilecek şeylerden dolayı olursa kazâsı lâzım olur. Kazâ edildikten sonra âhiretçe mesuliyet tertip etmez. Tekâsül veya dünya umûruyla uğraşmak gibi şerân özl sayılmayan şeylerden dolayı ise, kazâsı farz olduğu gibi özl-i şer'ıyyesiz te'hîr edilmiş olduğundan nâib ve müstağfir olmakta lâzım gelir.

Namazı Kazâ Eden Kimse

Namazı kazâ edecek kimse ya sâhib-i tertîb olur.

Yani; ömründe hiç kazâyâ namaz bırakmamış veyahud bırakmış ise de kazâ ile ikmâl edip ashâb-ı tertîb sırasına lâhık olmuş olur.

Sâhib-i tertîb olan kimse, bir vakit namaz fevt ettiğinde kazâ etmeden ilerisindeki vakit namazını kılmak câiz değildir, kaçırdığı namazı ilerisindeki vakit namazından evvel kılmak lâzımdır. Şâyet fâiteyi birinci vakit namazdan evvel kılmayıp vakit namazını

evvel kılsa, vakit namazı İmâm-ı A'zam'a göre mevkûfen, İmâmeyn'e göre²⁶¹ katıyyen fâsid olur. Altıncı vakte kadar böyledir, yani ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci vakit namazlarından her kaçını fâiteden evvel kılsa, birinci vakit namazını takdim ettiğinde olduğu gibi yine arada kıldığı vakit namazları hep fâsid olur. Lakin altıncı vakte kadar kazâ etmeyip altıncı vakti kıldıktan sonra kazâ ederse, aradaki fâsid-i mevkûf ile fâsid olan beş vakit namazı sıhhate müngalib olur.

Sâhib-i tertîb olmayan; yani, altı vakit ya ziyâde namazı vaktinden çıkarıp kazâ etmemiş olan kimseler.

Kerâhat vakitlerinin gayrı her ne zaman isterlerse kazâ edebilirler.

Ders 52

Tertîb Üç Şeyle İskât Olunur

- 1 Nisyân; yani, kazâyâ bıraktığı namazı ilerisindeki vakit namazının vakti çıkıncaya kadar unutmak.
- 2 Sık vakit; yani, vakit dar olup fevt ettiği namaz ile vakit namazından her ikisini de kılmaya müsaade olmamak.
- 3 Kesret-i fevâit; yani, kazâyâ altı vakit yahud daha ziyâde namaz bırakmak. Namazlardan her biri tertîbi iskât eder.

Fevâit: Yani, kazâyâ bırakılan namazlar iki türlüdür: Kadîme, hadîse.

- 1 Kadîme; eskiden kalmış birtakım namazlardır.
- 2 Hadîse; sonra namaza müdâvim olup da bir aralık yani ikinci defa olarak yenice fevt ettiği namazlardır.

²⁶¹ Fesâd-ı mevkûf demek, fevt ettiği namazdan sonra altı vakit farz namazlarını fâite hatırında iken edâ eylese, altıncıyı edâ ettiği gibi altısı da sıhhate müngalib olur. Lakin altıncıdan evvel kazâyâ bıraktığı namazı kılsa, kazâyı kıldığından evvel kaç vakit namazı kıldı ise hepsi fâsid olur. Melselâ: Bir kimse sabah namazını fevt eylese ondan sonraki öğle, ikindi, akşam, yatsı ve ertesi günün sabah namazını fâitesini unutmuyarak edâ eylese, işbu kıldığı beş vakit namaz fâsid-i mevkûf ile fâsid olur; yani sıhhatiyle hükmolunmaz, belki tüvekkîf olunur. Eğer bir kimse ertesi günün öğle namazını fevt ettiği sabah namazını kazâ etmeksizin edâ eylese, kılmış olduğu altı vakit namazı sıhhate müngalib olur ve eğer fevt ettiği sabah namazını ertesi günün öğle namazını kılmaksızın kazâ ederse, kılmış olduğu beş vakit namaz fâsid olur.

Fevâit-i hadîse, altı vakit ya ziyâde olduğunda ulemânın ittifâkıyla tertîbi iskât eder.

Fevâit-i kadîmede ihtilâf var ise de muhtar olan, fevâit-i kadîmesi olanlar zaten tertîbi iskât etmişlerdir; evvelce kazâya bıraktıkları namazların hepsini kazâ etmedikçe sâhib-i tertîb addolunamazlar.

Ders 53

Kazâya Bırakılan Namazları Kılmak

Kazâya bırakılan namazları hangi sıfat üzere fevt edilmiş ise o sıfat üzere kazâsı lâzım gelir. Müsâfir iken terk olunan dört rekatlı namazı mukîm iken kazâ etse, yine iki rekat kazâ olunur. Ve mukîm olduğu hâlde terk olunan dört rekatlı namazı seferde kazâ etse, yine dört kazâ etmelidir. Ve Kurban bayramının tekbîr alınan beş günlerinde kılınan namazlardan birini terk ettiği hâlde o sene tekbîr alınan günlerde kazâ ederse, selâmdan sonra tekbîr almak vâciptir ve tekbîr alınan günlerden evvel terk ettiği namazları tekbîr günlerinde kazâ ederse tekbîr getirmez.

Namazda Tertib

Vakit namazları beyinde tertîb farz olduğu gibi kazâ namazı vakit namazı beyinde de tertîb farzdır. Kezâlik, kazâya bıraktığı namazların adedi üç veya beşi tecâvüz etmeyerek kazâ olunursa, fâite beyinde tertîb farzdır.

Kazâ Kılmak İçin Vakit

Kazâ namazı kılmak için mahsûs vakit yoktur. Belki kerâhat vakitlerinden mâadâ cem‘i evkâтта kılınır. Ve yalnız kılsın cemâatle kılsın, kazâ için ezân ve ikâmet lâzımdır. Lakin, müteaddid kazâ namazını birden kılacak ise, yalnız ibtidâsında bir ezân okumak kâfidir. İmâm her vakitte bir ikâmet eder. Vitr namazı kazâya kalmış ise yalnız terk olunmuş ise ezân lâzım değildir. İkâmetle iktifâ olunur. İkâmet etmese de olur.

Ders 54

Niyet

Kazâya niyet ederken “en evvel” veyahud “en sonra kalan sabah” veya “öğle namazının farzına” diye niyet olunur. Kazâ namazına edâ niyet etse câiz olmaz. Lakin, “Dünkü öğle namazını edâya niyet ettim” dese câizdir. Farzın vakti çıktıktan sonra çıkmadı zannıyla edâya niyet etse câizdir. Vakti çıkmadan çıktı zannıyla edâya kazâ niyet eylese bu dahi câizdir. Kazâya çok namazı kalan kimseler, sünnet-i gayr-ı müekkedelerin yerine kazâ kılmak evlâdır. Namazı kazâya bırakmak büyük kabahat olduğundan, herkes günâhına vâkif olmamak için kazâ namazını mescidde kılmak lâyük değildir. Belki günâhını setr için evinde kılmak evlâdır. Ve namaz cehriyye olsun ihfâiyye olsun muhtâr olan, kazâ ederken gizli okumaktır.

Terâvîh Namazı

Ramazân-ı şerîf gecelerine mahsûs olarak yatsının farzından sonra erkeklere kadınlara yirmi rekât terâvîh namazı, sünnet-i müekkededir. Her iki rekâtı bir namaz olduğundan, efdal olan iki rekatta bir selâm verip dört rekât başında dört rekât miktârı oturmaktır. Dörtte bir selâm verilirse, iki rekât başında oturduğunda (Ettehiyyâtü) okumak vâcip ve (salavâtı) okumak sünnettir. Ve üçüncü rekata kalkıldığında (Sübhâneke) okumak dahi sünnettir. Selâmdan sonra dünya kelâmı söylemez ise, evvelinde bir niyet kifâyet eder. Selâm verdiğiinde dünya kelâmı ederse, yeniden niyet lâzımdır. Ramazân-ı şerîfede salât-ı vitr dahi cemâatle edâ olunur. Ve yatsı namazını kılmamış olan kimse imâmı terâvîhde bulunduğunda, ibtidâ yatsının farzını kılıp sonra terâvîh için imâma iktidâ ve terâvîhden kaç rekât kaldı ise cemâatle vitri kıldıktan sonra tamamen edâ eder.

Ders 55

Cemâat

Farzlarda erkek hakkında cemâat, sünnet-i müekkededir²⁶² ve mescidde cemâatle kılmanın fazıyleti daha ziyâdedir. Terâvîh dahi böyledir.

²⁶² Yalnız kılmadan yirmi yedi derece sevâbı ziyâdedir.

İmâma iktidâ eden yalnız ise, imâmın ardına ya soluna durmayıp sağına berâber durur. Cemâatle farza başlanmazdan evvel bir kimse o farza yalnız başlamış olsa, birinci rekatin secdesine varmadı ise, ayakta olarak bir tarafına selâm verip namazdan çıkar, o imâma uyar.

Ve eğer birinci rekatin secdesine vardı ise, kılınan farz dört rekatlı olduğu sûrette iki rekât başında teşehhüdden sonra selâm verip yine imâma uyar. Üçüncü rekatin secdesini edâ ettiyse, namazı yalnız başına tamam edip cemâatle kılınan namaz ikindinin farzı olup belki öğlenin yahud yatsının farzı ise, nâfile olarak imâma uyar. Ve cemâat sevâbını kazanır. Sabah ve akşam namazlarında ikinci rekatin secdesine varmadı ise, namazı bozmayıp tamam eder. Ve bunlarda ve ikindiye nâfile olarak imâma uymaz²⁶³ ve cemâatle farza başlamazdan evvel bir kimse sünnete başlamış olsa, sünneti bozmak olmaz. Belki kıldığı namazı tek bırakmayıp çift edince oturup Tahiyât ve salavât ve duâyı okuduktan sonra selâm vermek lâzımdır. İmâma iftitâh tekbîrinde erişen kimse, imâm cehren kırâate başlamadıkça “Sübhâneke”yi okumak sünnettir.

Ders 56

İmâma İftitâh Tekbîrinde Erişemese

İmâma iftitâh tekbîrinde erişemeyen kimse, imâmı kıyâmda bulduğunda imâm âşikâre okumazsa iftitâh tekbîrini alıp yine “Sübhâneke”yi okumak sünnettir. Âşikâre okursa, “Sübhâneke”yi terk edip imâmın okuyuşunu dinlemek lâzımdır. İmâmı rukû‘da bulduğunda, (Sübhâneke)’yi okuyup da imâma rukû‘da erişeceğini aklı keserse (Sübhâneke)’yi okur, aklı kesmezse rukû‘a gider, birinci secdeye dahi böylece aklı ile amel eder. Ammâ, imâmı ikinci secdeye bulsa iftitâh tekbîrini aldıktan sonra kıyâmda eğlenmeyip secdeye gider.

İmâma Erişemediği Rekatları Kazâ

İmâm rukû‘dan kalkmazdan evvel rukû‘da imâma erişemeyen, o rekata erişmiş olmaz. Her kaç rekata erişemediyse imâm selâm verdikten sonra kalkar kılar.

²⁶³ İkindinin ve sabah namazının farzlarından sonra kerâhat vaktine tesâdüf edeceğinden, nâfile olarak imâma uyamaz. Ve üç rekatlı nâfile olmadığından, akşam namazının farzını kıldıktan sonra nâfile olarak imâma uyması sahih olmaz.

Bir veya iki rekata erişemediyse, kazâ etmeye kalktığında Fâtiha ve zammı sûre vâciptir. Üç rekata erişemediği sûrette, Fâtiha ve zammı sûre ile bir rekât kılıp oturur, ancak (Ettehiyyâtü)'yü âhirînedan okuyup kalkar. Yine Fâtiha, zammı sûre ile bir rekât dahi kılar; dördüncü rekatta yalnız Fâtiha ile iktifâ edip sonraki oturuşta (Ettehiyyâtü) ve (salavât) ve (duâ) bittiğinde selâm verir. Ve yalnız kıldığı miktârın içinde secde-i sehv icâb eder bir şey olursa secde-i sehv lâzım olur.

Ders 57

Rükünlerde İmâma Tabıyyet

Namazın rükünlerinden okumaktan mâadâsında cemâat imâma uyup imâm ile birlikte işlemek lâzımdır.

Rukû' ve sucûdda imâmdan evvel kalkmayıp imâmdan bir tesbîhten ziyâde geri kalmamalıdır.

Çünkü imâmdan evvel kalkmış olsa, imâma uymamış olup namazı fâsid olur.

Kunûd duâsında dahi imâm evvel tamam edip rukû'a gitse, artık cemâat Kunûd duâsını tamam etmek iktizâ etmeyip imâm ile rukû'a gitmek lâzım olur.

Beş Şeyi İmâm İşlemese Cemâat Dahi İşlemez

- 1 Kunûd duâsı
- 2 Bayram namazının tekbîrleri
- 3 Ka'de-i ûlâ
- 4 Secde-i tilâvet
- 5 Secde-i sehv

Bu beş şeyi imâm işlemezse cemâat dahi işlemez.

Dört Şeyi İmâm İşlerse Cemâat İşlemez

- 1 Ziyâde secde eylese.
- 2 Bayram namazının tekbîrinde revâitten ziyâde eylese.

3 Cenâze namazında dört tekbîrden ziyâde eylese.

4 Sehven beşinci rekata kalksa.

Bu dört şeyi imâm işlerse cemâat işlemez.

Ders 58

Sünnet Kılınacak Mahal

İmâm son sünnete kalktığıında farz kıldığı mahali değiştirmek lâzımdır. Ve imâma uyanın yahud yalnız kılanın değiştirmeleri evlâdır. Ve farz edâ olunduktan sonra safi bozmak müstehabdır. Lakin, kılınırken safların doğru ve düzgün sûrette olması ve safların arasında boş yer kalması lâzımdır.

İmâm Cemâata Yönelmek

Namaz tekmilinde imâm cemâata yüzünü çevirmek sünnettir. Ve cemâat iki kişi olursa da yine böyle etmelidir. Meğer ki, kendine karşı namaz kılan buluna, bu sûrette sağına yahud soluna döner.

İstiğfâr ve Âyetü'l-kürsî ve Tesbîhât ve Duâ

Namazdan sonra üç kere istiğfâr edip ve Âyetü'l-kürsî ve Muavvizeteyn yani “قل اعوذ” لاله الاالله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير “سبحان الله” ve “قل اعوذ برب الناس” ve “رب الفلق” ve otuz üç kere “الحمد لله” ve otuz üç kere “الله اكبر” ve bir kere de “لا اله الاالله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير” deyip ellerini göğsü karşısına dek kaldırıp ve araları açık olarak gökyüzüne doğru açıp rahmet ve mağfiret ve namazın kabulüne dâir bir duâ okur ve duâ bittiğinde “سبحان ربك رب العزة عما يصفون و سلام” “على المرسلين و الحمد لله رب العالمين” demek müstehabdır. Ve duâdan sonra eliyle yüzünü mesh eylemek sünnettir.

Ders 59

Namaz Duâsı

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا صَلَاتَنَا وَصِيَامَنَا وَقِيَامَنَا وَقِرَائَتَنَا وَرُكُوعَنَا وَسُجُودَنَا وَتَشَهُدَاتَنَا وَتَضَرُّعَنَا تَمِّمْ تَقْصِيرَنَا وَلَا تَضْرِبْ بِهَا وَجُوهَنَا يَا مَوْلَانَا يَا إِلَهَ الْعَالَمِينَ يَا خَيْرَ النَّاصِرِينَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِوَالِدِينَا وَلَا سَاتِرِينَ وَلَا فَرِيَانَنَا وَلِسُلْطَانِنَا لِجِيرَانِنَا وَلِمَشَايِخِنَا وَلِمَنْ لَهُ حَقٌّ عَلَيْنَا وَاسْتَجِبْ دُعَائِنَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا صَلَاتَنَا

264 ` صَلَاةُ الْفَجْرِ `

مَقْبُولَةٌ كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَ سَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Ders 60

Cuma Namazı

Cuma günü öğle namazı vaktinde, cumanın sıhhatinin şartları mevcûd olan yerlerde, farzıyetinin şartları kendilerinde bulunan her bir Müslümana cuma namazı niyetiyle cemâatla iki rekat namaz kılmak farz-ı ayndır. Câmiye vardığında Kur'ân okunursa dinleyip okunmazsa hatîb minbere çıkmadan cumanın sünneti niyetiyle dört rekat sünnet-i müekkede kılar. Eğer namaz arasında iken hatîb minbere çıkarsa, okumayı hafifleştirip en kısa sûre ile tekmil eder. Ve eğer câmiye geldiği vakit hatîb minbere çıkmış ise, hutbe tamam oluncaya kadar dinlemek lâzımdır. Hutbe arasında ve duâsı esnâsında sünneti kılmak câiz değildir. Cumanın farzından sonra edâ etmelidir.

Hutbe tamam olduktan sonra ikâmet olunup cumanın farzı niyetiyle cemâatla iki rekat edâ olunur.

²⁶⁴ Ve öğle namazı ise (salâtu'z-zuhr) ve ikinci namazı ise (salâtu'l-'asr) ve akşam namazı ise (salâtu'l-mağrib), yatsı namazı ise (salâtu'l-'ışâ) demelidir.

²⁶⁵ Bu duâları okuyamaz ise, akli erdiği kadar Türkçe, namazının kabulünü ve pâdişâhının ve anasının ve babasının ve üstâzının sıhhat ve selâmet ve mağfiretini Allah'tan ricâ eder.

Cumann Sihatinin Şatları

- 1 Cuma namazı kılınacak mahal mısır olmak yani câmi-i kübrâ ahâlisine vefâ etmeyen memleket olmak.
- 2 Pâdişâh-ı İslâm hazretleri yahud tarafından me'zûn hatîb bulunmak.
- 3 Öğle namazı vaktinde kılınmak.
- 4 Hutbe okunmak.
- 5 İmâmdan başka akıllı üç erkek cemâat bulunmak.
- 6 İzn-i âmm olmak yani cuma namazı edâ olunan mahale kimse duhûlden men' olunmamak.

Bu şartlar bulunmayan yerde cuma namazı kılınmaz.

Ders 61

Cuma Namazının Faziyetinin Şatları

- 1 Namazı kılacak kimse mısır tabir olunan mahalde mukîm olmak.
- 2 Hasta olmamak.
- 3 Hür olmak.
- 4 Erkek olmak.
- 5 Ağma olmamak.
- 6 Kötürüm olmamak.
- 7 Câmiye gitmeye şedîd yağmur ve fırtına veya zararı melhûz olan bir şeyden korku olmamak.

Bu şartları kendisinde bulunmayan kimselere cuma namazı farz olmaz.

Cumann Vâcipleri Beştir

- 1 Evvelki ezânı işittiğinde her ne ile meşgul ise terk etmek.

- 2 Câmiye seî etmek.
- 3 Hatîb hutbede iken nâfile namaz kılmamak.
- 4 Dünya kelâmı söylememek.
- 5 Her şeyden sukût etmek.

Ders 62

Cumanın Sünnetleri

- 1 Gusl etmek.
- 2 Cumaya erken gitmek.
- 3 Misvâk tutunmak.
- 4 Pak elbise giyinmek.
- 5 Güzel koku sürünmek.

Mekrûhları

- 1 Cuma namazı kılınmadan öğle namazını kılmak.
- 2 Cuma namazı kılınan mahalde mazûr veya mahpûs veya müsâfir olan kimseler, cuma günü öğle namazını cemâatla edâ etmek.²⁶⁶
- 3 Hatîb hutbede iken Kur'ân okumak.
- 4 Selâm vermek.
- 5 Aksıran kimseye (يرحمك الله) demek.
- 6 Yemek yemek.
- 7 Su içmek.
- 8 Namazda mekrûh olan şeylerden birini işlemek.

²⁶⁶ Cuma namazı kılınmayan yerlerde öyle namazını cemâatla kılmak da kerâhat yoktur.

Cumadan Sonra Kılınan Namazlar

Cumanın farzından sonra cumanın son sünneti niyetiyle dört rekât sünnet-i müekkededir. Sonra (Hâlen edâsı müyesser olmayıp üzerimde sâbit olan âhir-i zuhra niyet ettim) diyerek her rekatta Fâtîha ve zammı sûre ile dört rekât kılmak evlâdır. Bundan sonra dahi vakit sünneti niyetiyle iki rekât evlâdır. Ve cuma namazının her ne miktârına erişirse, imâm selâm verdikten sonra kalkıp fevt olanı kıldığıyla cumayı kılmış olur. Hatta teşehhüdde ya secde-i sehve erişse yine böyledir.

Ders 63, 64, 65

Bayram Namazı

Hutbeden mâadâ cuma namazının sıhhat ve farzıyyetinin şartları muteber olarak Ramazân ve Kurban bayramında cemâatla iki rekât namaz kılmak vâciptir. Bayram namazlarından sonra hutbe sünnettir. Câmiye vardığında tekbîr ve tehlîl ile meşgul olup Güneş doğup iki mızrak boyu yükselerek kerâhat vakti çıktuktan sonra ezân okumaksızın ve ikâmet getirmeksizin bayram namazı niyetiyle imâm ve cemâat iftitâh tekbîrini alıp namaza şurû' ederler.

“Sübhâneke” okunup imâm ve cemâat ellerini kaldırıp tekbîr aldıktan sonra ellerini yanlarına salıverirler, üç tesbîh miktârı eğlenip yine ellerini kaldırarak tekbîr alıp ellerini salıverirler. Bittekrar üç tesbîh miktârı eğlenip yine ellerini kaldırarak üçüncü tekbiri aldıktan sonra yanlarına salıverip bağlarlar. İmâm gizlice Eûzü besmele ve âşikâre olarak Fâtîha ve üç âyet miktârı okuduktan sonra rukû' ve sucûd olunup kıyâma kalktığına Fâtîha ve zammı sûre akabinde evvelki rekatta olduğu vecihle üç tekbîr alınır. Ve üçünde de ellerini yanlarına salıverirler. Dördüncüsünde, ellerini kaldırmaksızın tekbîr alarak rukû'a giderler. Rukû' ve sucûddan sonra oturulup Ettehiyyâtü ve salavât ve duâ okunduktan sonra selâm verilir.

Tekbîr-i zevâid

Sâir namazların tekbîrinden ziyâde olarak bayram namazlarına mahsûs tekbîr altıdır. Üçü, okumazdan evvel birinci rekatta; üçü dahi okuduktan sonra ikinci rekattadır. Bunların altısı da vâciptir. İkinci rekâtın rukû' tekbîri dahi vâcip olan tekbîrlere mukârran olduğundan vâciptir.

Bayram Namazlarına Sonradan Erişilse

İmâm bayram namazının tekbîrlerini edip okurken uyan kimse, iftitâh tekbîrinden sonra derhal bayram namazının tekbîrlerini eder. İmâm rukû'da iken gelecek olursa, iftitâh tekbîrini aldıktan sonra rukû'da erişeceğini aklı keserse bayram tekbîrlerini kıyâmda eder. Eğer rukû'n fevtinden korkarsa, iftitâh tekbîrini alıp rukû'a gider. İmâm rukû'dan kalkmadan bayram tekbîrlerini ellerini kaldırmayarak rukû'da eder. Ve eğer bayram tekbîrlerini tamam etmeden imâm rukû'dan kalksa, imâma uymak lâzım olup bâkî kalan tekbîrler sâkıt olur.

Birinci Rekata Erişemese

Bayram namazının birinci rekatına erişemeyen kimse, imâm selâm verdikten sonra kazâ eder. Ve işbu kazâda ibtidâ Fâtîha okur ve sûre zamm eder. Ve sonra bayram tekbîrlerini alır. Ve rukû' ve sucûd ve teşehhüdden sonra selâm vererek namazı ikmâl eder. Ve ikinci rekatın rukû'nda erişse, tekbîr-i husûsî, birinci rekatın rukû'nda eriştiği sûrette beyân olunan vech üzeredir.

Ve eğer ikinci rekatın secdelerinde ya teşehhüdünde erişse, yine uyup imâm selâm verdikten sonra kalkıp bayram namazını tertîbi üzere yalnızca kazâ eder. Kurban bayramı dahi bu tafsîl üzeredir. Ancak, Kurban bayramında namazdan evvel bir şey yemeyip ve yolda tekbîri de cehran etmelidir.

Kurban Bayramında Yirmi Üç Vakit Tekbîr

Kurban bayramında Arafe günü sabah namazından bayramın dördüncü günü ikindi namazına değin yirmi üç vakit farzlarının selâmı akabinde bir kere tekbîr-i teşrîk yani "الله أكبر الله أكبر لا إله إلا الله والله أكبر الله أكبر والله الحمد" demek vâciptir. Bu yirmi üç vakit farzlarından biri yahud birkaçı vaktiyle edâ olunamayıp kazâyâ kaldığı hâlde, o sene tekbîr alınan günlerde kazâ olunursa yine tekbîr vâciptir.

Ders 66

Sâhib-i özr

Sâhib-i özr, namaz vakitlerinden bir vaktin evvelinden âhiline değin özrü devam edip vaktin içinde farz edâ edecek kadar zaman özrü kesilmeyen kimselerdir. Bu kimseler her vakit namaz için ayrı ayrı abdest almak lâzımdır.

Vakit hurûc edinceye dek o abdest ile farz, vâcip, sünnet, nâfileden dilediği namazı kılar. Vaktin hurûcuyla abdesti bozulur. Yani öğle namazının vakti çıkıncaya kadar öğle namazını ve kazâ ve nevâfili kılmak câizdir. Vaktin içinde illetinin gayrı abdesti bozan şeylerden biri vukû' buldukça abdesti bozulmaz, lakin vaktin çıkmasıyla ve vakit arasında abdesti bozan şeylerden biri vukû' bulmakla bozulur. Sâhib-i özrlükten çıkıp sahîh addolunmak, namazın vakitlerinden bir vaktin içinde mübtelâ olduğu özr asla zuhur etmemekle olur. Ve sâhib-i özr olan kimse mübtelâ olduğu özrü kesildiği hâlde abdest alıp özrüne dâir bir şey zuhur etmedikçe mestlerini giyse, özrsüz kimseler gibi mukîm ise bir gün bir gece müsâfir ise üç gün üç gece mesh eder. Ve eğer özrü hâlinde giyse, giydiği vakit çıktığıyla müddeti tamam olup yeniden abdest alıp ayaklarını yıkamak lâzım olur.

Ders 67, 68, 69

Cenâze Namazı

Cenâze namazı farz-ı kifâyedir. Bazı mükelleflerin edâsıyla mâadâsından sâkit olur. Cenâze namazı kılacak kimse, cenâzenin er kişi yahud hatun olduğunu bilip (Niyet ettim Allah için namaza, şu er kişi veyahud hatun için duâya, uydum imâma) demeli; cemâattan cenâzenin erkek veya hatun olduğunu bilemeyenler (İmâm her kimin üzerine namaz kılsa ona duâya) demelidir. Sübyanda dahi (şu oğlancık için) yahud (şu kızcağız için duâya) demelidir. Ve birinci tekbîrden sonra (وجل تناؤك) lafzıyla (Sübhâneke) okuyup ikinci tekbîri alıp namazın âhinde okunan (salavâtları) okur. Sonra üçüncü tekbîri alıp rahmet ve mağfirete dâir olan bu (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَ مَيِّتِنَا) (وَشَاهِدِنَا وَ غَائِبِنَا وَ صَغِيرِنَا وَ كَبِيرِنَا مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ أَجْمَعِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ) duâsını okur. Ve dördüncü tekbîri alıp akabinde sağına ve soluna selâm verir.

Cenâze Namazının Şartları

- 1 Namazı kılınacak cenâze İslâm olmak.
- 2 Tâhir olmak.
- 3 Azâsının hepsi yahud birçoğu cenâze namazını kılanların önünde bir mahale konmak.

Cenâze Namazının Rükünler İkidir

- 1 Kıyâmdır: Özürsüz oturarak kılmak câiz değildir.
- 2 Dört kere tekbîr almaktır.

Sünnetleri

- 1 Cenâze musallaya konurken başı imâmın sağına gelmek.
- 2 İftitâh tekbîrinde imâm ve cemâat ellerini kaldırmak.
- 3 İftitâh telbîrinden sonra “وجل ثناؤك” lafzıyla “Sübhâneke” okumak.
- 4 İkinci tekbîrden sonra “اللهم صل , اللهم بارك” okumak.
- 5 Üçüncü tekbîrden sonra rahmet ve mağfirete dâir bir duâ okumak.
- 6 Dördüncü tekbîrden sonra selâm vermek.
- 7 Cenâzeyi dört tarafından dört kimse götürmek.

Müstehabları

- 1 Evvel sağına sonra soluna selâm vermek.
- 2 Cemâat ne kadar az olursa da üç saf olmak.
- 3 Cenâze gördükte “اللهم اعذه من الشيطان الرجيم” demek.
- 4 İmâm cenâzenin göğsü karşısına durmak.
- 5 Cenâzeyi götürürken tabutun dört tarafından onar adım götürmek.

6 Kefen beyaz olmak.

Cenâze Namazının Evveline Erişemese

Cenâze namazının evvelinde başlayamayıp bazı tekbîrâtı yetiştiremeyen kimse, hemen iftitâh tekbîrini alıp imâma uyar. İmâm selâm verdikten sonra cenâze omuza kalkmadan, yetişemediği tekbîrleri birbiri ardınca kazâ eder. Dördüncü tekbîrden sonra selâmdan evvel erişilse yine böyledir. Doğduğu vakit sağ olduğuna alâmet olup akabinde vefât eden sübyanın ismini komak ve gasl ve tekfin ile namazını kılmak lâzımdır. Ve eğer hayatına alâmet olmazsa namazı kılmaz. Yalnız gasl olunup ve ad verildikten sonra bir astara sarılıp defnolunur. Ve gemide vefât edenler kıra uzak bulunursa derhâl gasl ve tekfin edilir. Ve namazı kılınıp denize atılır.

Erkek ve Kadınlara Mahsûs Kefen

Erkeklerde sünnet olan kefen üç kat olmaktır: Gömlek, izâr, lifâka.

1 Gömlek, omuzdan ayağa kadar olur.

2 İzâr }

Lifâka } Bu ikisi, baştan ayağa kadar olup cem'î azâyı setreder.

Hatunlar bu üçünden başka başörtüsü ve bir de göğüslerine sargı sünnettir.

Ders 70

İslâmın Şartlarından Üçüncüsü, Zekâtıdır

Zekâtın farz olduğu âyet-i kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile sâbittir.

Farzıyyetinin şartı altıdır:

1 Müslüman olmak.

2 Hür olmak.

3 Âkil olmak.

4 Bâliğ olmak.

5 Hâcet-i asliyyesinden yani esvâbı, evi ve evinin takımı ve borcundan ve bineceği at ile kullanacağı silâhından başka alış veriş ile artabilir “nisâb miktârı” malı olmaktır.

6 O malın üzerinden bir sene geçmektir.

İşbu şartlar kendilerinde bulunan kimseler, her sene malını hesap edip kırk cüz’ünden birini ayırdıktan sonra Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin rızâsı için bir veya birkaç fakir Müslime vermesi farzdır.

Nisâb

Nisâb, altından sikkeli veya sikkesiz yirmi miskâldir. Gümüşten iki yüz dirhemdir.²⁶⁷ Ve sâir ticâret metalarından yirmi miskâl sikkeli altın yahud iki yüz dirhem sikkeli gümüş kıymetli metadır.

Hatunların ziynetlerine mahsûs olup kullanması helâl olan altın ve gümüşten ziynete dâir olan şeyler nisâbda muteberdir.

Ders 71, 72, 73

Nisâb Üzere Tertîb Eden Mesâil

Nisâb, bir cinsten olmak lâzım değildir.

Belki bir kimsenin bir miktar altın ve bir miktar gümüş ve bir miktar ticâret metâsı olup hepsinin kıymeti altın veya gümüş nisâblarından birine bâliğ olursa, zekâtı lâzım olur. Altın, gümüş, bâkır veya sâir bir maden ile karışık olursa gâlip ve beraber ise altın veya gümüş itibâr olunur.²⁶⁸

Altın ve gümüş az olup maden fazla ise pahâsı biçilir.

Sâir bâkır dâri hükmünde olup ev takımı sayılan şeylerde ve inci ve cevherde zekât yoktur. Eğer olup satıcısı ise, o sûrette ticâret metâsı gibi kıymeti itibâr olunur.

²⁶⁷ بھری yüz sekiz kuruş hesabıyla 1439 biçok kuruşluk Osmanlı lirası yirmi miskâl vezinde bulunduğu gibi بھری yirmi kuruş hesabıyla 533 biçok kuruşak sîm mecdiye dahi iki yüz dirhem sıklisinde olduğundan bu miktar altın veya gümüşe mâlik olanlar bilhesâb zekât vermeleri icâb eder.

²⁶⁸ Yani altın karışık olduğu madenden fazla veyahud ikisi beraber ise o karışık olan şey altın itibâr olunur. Gümüş dahi böyledir.

Zekât Verilmesi Câiz Olmayanlar

Zekât verilecek kimse, yakın akrabâsı yani kendinin babası veyahud büyük babaları ya anası ya büyük anaları ya kendinin evlâdı veyahud evlâdının evlâdı olmamalıdır. Amca, dayı, teyze, hala ve sâir akrabâsına câizdir.

Belki akrabâsından muhtâç var iken gayrıya vermemelidir.

Ve koca ve karı birbirine zekâtlarını vermek câiz değildir. Ve köle ve câriyesine vermek dahi câiz değildir. Ve Müslümandan başkasına zekât verilmez. Ve zekât parasıyla mescid yapılmaz. Ve meyyit kefen olunmaz ve onunla azâd için köle ve câriye alınmaz. Ve zengine verilmez. Ve bir memleketten başka memlekete zekât gönderilmez. Her kavmin zekâtı kendi içinde dağıtılmalıdır. Eğer başka memlekette kendi akrabâsından muhtâç var ise yahud göndereceği kavim kendi memleketinin ahâlisinden ziyâde muhtâç ise o vakit câizdir.

Zekât Vermede Müstehab Olan

Verecek fakirin hâline göre verdiği gün rızık olacak miktarı vermektir. Ve bir günlük yiyeceği olan kimselerin dilenmesi harâmıdır.

Zekât Verilecek Kimseler

Zekât pekaz bir şeye mâlik olan fakire yâhût hiçbir şeyi olmayan miskine ve borçlu kimselere ve muhârabeye gideceklere ve memleketinde parası var ise de başka diyârda bulunduğu cihetle parasız kalmış olan yolculara verilir.

Fakirde Olan Alacağı Zekâtına Saymak

Bir kimse fakirde alacağı olan şu kadar kurûşu malının zekâtına mahsûb etmek murât ederse, o fakire malının zekâtından o kadar akçe vermeli fakir de aldıktan sonra o akçeyi borcu için geri vermelidir. Yoksa, “Zimmetinde alacağım olan şu kadar akçemi zekâtım için sana verdim” deyip o fakir de “Ben dahi kabul ettim” demekle malının zekâtını vermiş olmaz.

Ders 74, 75, 76, 77, 78

İslâmın Şartlarından Dördüncüsü, Oruçtur

Ramazân-ı şerîfin orucu farzıyyetin şartları kendilerinde bulunan her bir Müslümana farz-ı ayn olduğu âyet-i kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ve icmâ-i ümmetle tevâtüren sâbittir.

Oruç: Demek, ibâdet niyetiyle fecr-i sâdıktan Güneş batıncaya kadar orucu bozan şeylerden kendini hıfzetmektir.

Orucun Farz Olmasının Şartları

Orucun farz olmasının şartı yedidir:

- 1 Müslüman olmak.
- 2 Bâliğ olmak.
- 3 Âkil olmak.
- 4 Mukîm olmak.
- 5 Hasta olmamak.
- 6 Hâiz olmamak.
- 7 Nifâs üzere olmamak.

Orucun Farzları

Orucun farzı üçtür:

- 1 Niyet etmek.
- 2 Niyetin evvel ve âhir vaktini bilmek.²⁶⁹
- 3 Şafak yeri ağarmazdan evvelce vakitten Güneş batıncaya kadar kasten yemek içmekten ve her türlü şehvât-ı nefsâniyyeden kendini hıfzetmektir.

Bu farzlar bulunmadıkça oruç sahîh olmaz.

²⁶⁹ Niyetin evvel vakti, iftâr zamanı ve âhir vakti, ertesi günün zevâl vaktine kadardır.

Müstehabları

Orucun müstehabları üçtür:

- 1 Sahûr yemek.
- 2 En son vaktinde yani fecr-i kâzibden sonra olan karanlıkta yemek.
- 3 İftâra acele etmek.

Ramazân-ı şerîfde Oruçlarını Bozması Câiz Olanlar

- 1 Hasta olup oruç sebebiyle hastalığının ziyâdelenmesi me'mûl olanlar.
- 2 Kale ve tâbya tamiri veya yapılması ile meşkûl olup sığağın şiddetinden zayıflaşmak ihtimâli olanlar.
- 3 Emzikli olup oruç hâliyle gayet zayıflık gelerek kendinden başka bir hâtunun emzirmesi de mümkün olamayarak kendinin veya çocuğunun telef olmasından korkan hatunlar.
- 4 Müsâfir yani Ramazân-ı şerîfte memleketinde olmayan veya müsâfir olduğu mahalde on beş gün ya daha ziyâde eğlenmeğe niyet etmeyen kimseler.
- 5 Hâiz yani âdetlerini gören hâtunlar.²⁷⁰
- 6 Nüfesâ, yani çocuk getiren hatunlar.
- 7 Gebe olup oruç tutmaya iktidârı olmayan hatunlar.
- 8 Şeyh-i fânî yani yaşı ziyâdeleşip ihtiyâr olanlardan oruçtan âciz bulunanlar.

²⁷⁰ Hayz, bâliğa olan hâtunun maruzasız rahminden gelen kana derler. Nifâs, çocuk ardınca ya ekseri dünyaya geldikten sonra hâsıl olan kana derler.
Hâiz hâtun namazı terk eder, kazâsı lâzım gelmez. Orucu terk eder, kazâsı lâzım gelir.
Hayz hâlinde cimâ eden kimseye istiğfâr lâzımdır ve hayz günlerinin evvelinde cimâ etse yüz arpa ağırlığında bir altın, âhirinde cimâ etse yarım altın sadaka vermek lâzım olur. Hayz müddeti tamam olduğunda gusl etmeden cimâ etmek helâl olursa da gusl edip cimâ etmek müstehtabtır.
Hayzın ekalli, üç gün; ekseri, on gündür. Üç günden eksik, on günden ziyâdesi dem-i istihâzadır. Nifâsın ekaline had yoktur. Ne vakit kesilirse gusl edip namazı kılmak ve orucu tutmak lâzımdır. Ekser müddeti kırk gündür. Hayzda on günden sonra, nifâsta kırk günden sonra kesilsin kesilmesin gusl edip namazını kılar orucunu tutar; lakin sâhib-i özrden madûd olduğundan her vakit namaz için ayrı ayrı abdest almak lâzımdır.

Bunların, Ramazân-ı şerîfte oruçlarını bozup sonra kudretleri olduğu vakitte kazâ etmeleri câizdir.²⁷¹

Lakin, müsâfir yola çıktığı gün oruçlu bulunursa, o gün orucunu bozmamak lâzımdır. Yolculuk arasında meşakkat vermezse devâm üzere orucu tutmak efdaldır. Ve bunlardan biri, üzerine kazâsı lâzım olan günler, kazâ edecek kadar sağ kalmış iken kazâ etmeden vefât etse, vasiyeti var ise malının üçte birinden her bir günün fidyesi verilmek lâzım gelir.

Vasiyeti yok iken vârisleri kendiliklerinden vermeleri de sahîhtir. Ammâ, tarafından kazâ olmak üzere oruç tutuvmeleri câiz değildir. Şeyh-i fânî olanlar, Ramazân günlerinde yiyip her bir gün için bir fidiye vermeleri câizdir. Lakin sonra tutmaya iktidârı olursa, yine kazâsı lâzım olur.

Fidiye

Her bir gün için beş yüz yirmi dirhem buğday yahud bin kırk dirhem arpa yahud hurma veyahud akçelerini sadaka vermektir. Cümlesini Ramazân ibtidâsında ve âhîrinde vermek de câizdir.

Oruca Zarar Etmeyen Şeyler

- 1 Ramazân gününde unutup yemek.
- 2 İçmek.
- 3 Uyuyup su iktizâ etmek.
- 4 Nikâhlısıyla oynamak.
- 5 Kaykılıp mahsûs olmayarak kusmak.
- 6 Cünüb olarak sabaha kalmak.
- 7 Boğazına toz veya sinek kaçmak.
- 8 Yemek pişirmekle boğazına tütün kaçmak.

²⁷¹ Şeyh-i fânî, elli yaşını tecâvüz eden kimsedir.

9 Dumanını çekmeyerek od ağacı veya anber ile âdet üzere tütsülenmek.

Bunlardan hiçbirisi oruca zarar etmez.

Yalnız Kazâ Lâzım Olan Şeyler

- 1 Dişinin arasında kalan nohut kadar şeyi yutmak.
- 2 Nohuttan küçük olan şeyi ağzından çıkarıp sonra yutmak.
- 3 Ağzını çalkalarken boğazına su kaçmak.
- 4 Tahammül olunmaz bir cebr veya zor ile bozdurulmak.
- 5 İhtikân etmek.
- 6 Burnuna ilaç çekip burnunun kemiğine vâsıl olmak.
- 7 Kulağına yağ akıtmak.
- 8 İçeri kadar işlemiş yarasına ilaç etmek.
- 9 Taş veya teymûr yutmak.
- 10 Mahsûs olarak ağız dolusu kusmak.
- 11 Mahsûs olmayarak kustuktan sonra orucu bozuldu zannıyla yiyip içmek.
- 12 İmsâk vaktinden sonra gece zannıyla yiyip içmek.
- 13 Güneş batmamış iken battığı zannıyla iftâr etmek.
- 14 Orucu unutup yedikten sonra hatırına gelip de bozuldu zannıyla kasten yemek içmek.

Bunların hepsinde ancak kazâ lâzım olur.

Keffâret Lâzım Olan Şeyler

- 1 Ramazân-ı şerîfte oruca niyet etmiş iken imsâk vaktinden sonra muayyebât ve fuhşiyâta dâir hâlâtta bulunmak.

2 Hayz veya şiddetli hastalık gibi bir özürlü yok iken, yenilir veya içilir şeylerden azık veya ilaç kabilinden bir şey yemek ve içmek.

Bunlarda, o günü kazâ ve oruç keffâreti lâzım olur.

Keffâret

Oruç keffâreti için köle azâd etmeli, buna kâdir olmazsa altmış gün birbiri arasını kesmeyip ve Ramazân karıştırmaksızın oruç tutmak lâzım olur.²⁷²

Eğer altmış gün oruç tutmaya kudreti yok ise, altmış fakire her birine beş yüz yirmi dirhem buğday yahut bin kırk dirhem arpa veyahut akçesini verir. Veyahut akşam, sabah karınlarını doyurur ve bir fakire altmış gün verse de olur. Lakin altmış günlüğü bir günde bir fakire verse olmaz.

Ders 79

Fitre

Kendi geçineceğinden başka nisâba mâlik olan her bir Müslümana nefsi için ve zengin olmayan küçük çocuğu için ve malı olup ticâret niyet etmediği köle ve câriyesi için sadaka-i fitr vermek vâciptir.

Hür minik ve bâliğ olan evlâdının fitreleri, kudretleri var ise kendilerine vâcip olur. Ve zengin olan küçük çocuğun fitresi kendi malından lâzım gelir. Fitrenin vâcip olması Ramazân bayramı günü fecr-i sâdik tulu' ettiği vakittedir. Lakin, daha evvel verilmesi müstehabtır.

Bayramdan sonraya kalmakla sâkit olmaz. Ve fitre buğday ve dekıyktan beş yüz yirmi dirhem, arpa ve üzüm ve hurmadan bin kırk dirhemdir. Kıtlık olmakla pahalı olduğu seneler ayları ve bolluk ve ucuzluk vakitte kıymetleri verilmek efdaldir.²⁷³

²⁷² Fakat, oruç keffâretine başlayan hatun birkaç gün murûrunda hayzını görüp de hayz günlerinde tutmasa zarar etmez. Lakin, hayzdan pak olduğunda hayz bahânesiyle tutamadığı günlerin arasını ayırmayarak kazâyâ başlamak ve tamam etmek lâzım olur.

²⁷³ Fitre ve kurban nisâbı, zekât nisâbı gibi iki yüz dirhem gümüş yahut yirmi miskâl altın veya bunlardan birinin kıymetine mâlik olmaktır. Fakat, fitre ve kurban, nisâba mâlik olmakla vâcip olur. Zekât gibi üzerinden bir sene geçmek lâzım gelmez. Ve mâlik olduğu malın zekâtta olduğu gibi alış veriş ile artabilecek mal olması şart değildir.

Ders 80, 81

Kurban Kesmek

Ramazânda fitre vermek vâcip olan kimselere Kurban bayramında kurban kesmek vâcip olur. Lakin, kurban ancak kendi nefsi için vâcip olur.

Kurban Vâcip Olmasının Şartları

Kurban vâcip olmasının şartı dörttür:

- 1 Müslüman olmak.
- 2 Mukîm olmak.
- 3 Hür olmak.
- 4 Nisâba mâlik olmak.

Bu şartlar kendilerinde bulunmayan kimselere kurban vâcip olmaz.

Kurbanın Rüknu

Koyun veya keçi veya sığır veyahut deve olmaktır.

Koyun ve keçi bir kişi için, deve ve sığır yedi kişi için kurban olur.²⁷⁴

Sünnetleri

- 1 Devenin mâadâyı yatırıp bağlamak.
- 2 Deveyi ayakta kesmek.
- 3 Koyun ve keçi ve sığırdaki çene altından kesmek.
- 4 Deveyi göğsünden boğazlamak.

Müstehabları

- 1 Kurban eden kimse, kurbanın ve kendi vücudunun kâffe-i eczâsı cehennemden halâs olmasına niyet etmek.

²⁷⁴ Koyun ve keçi bir ve sığır ve camış iki ve deve beş yaşına girmezden evvel kurban edilmek câiz olmaz. Lakin, kuzu büyük olup bir senelikten fark olmazsa altı ayı tamam edince kurban olur.

- 2 Birkaç gün evvel alıp beslemek.
- 3 Kesecek yere tazîm ile götürmek.
- 4 Kible'ye karşı sol tarafına yatırıp üç ayağını bağlamak.
- 5 إِيَّيَّ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ âyet-i kerîmesini²⁷⁵ okumak
- 6 Tekbîr getirmek
- 7 بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُ أَكْبَرُ demek.
- 8 Bıçak keskin ve büyük olmak.
- 9 Dört damarı kesmek.
- 10 Başını ezmemek.
- 11 Kendi kesmek.
- 12 Kâdir olmazsa, başkasına emredip kendisi hâzır bulunmaktır.

اللَّهُمَّ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ وَرَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ اللَّهُمَّ هَذَا مِنْكَ وَلكَ وَعَلَيْكَ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْهُ مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ يَا أَكْرَمَ الْاَكْرَمِينَ diye duâ edip matlûbunu istemeli, nâil olacağı hadîs-i şerîfte beyân buyurulmuştur.

Ders 82, 83, 84

İslâmın Şartlarından Beşincisi, Hacdır

Haccın farz olmasının şartı yedidir:

- 1 Müslüman olmak.
- 2 Bâliğ olmak.

²⁷⁵ el-Enâm, 6/79

- 3 Âkil olmak.
- 4 Vucûdu sağlam olmak.
- 5 Köle ve câriye olmamak.
- 6 Havâyic-i aslıyye yani oturacağı ev ve sâir kendine lâzım olan şeylerden ve haccedip dönünceye kadar iyâlinin nafakasından mâadâ geçineceği bulunmak.
- 7 Yollarda muhâtara olmamak.

Bu şartlar kendilerinde bulunan kimseler ömründe bir kere haccetmek farzdır.

Bir çocuk âkil ve bâliğ olmazdan evvel ya bir köle veya câriye azâd olunmaksızın haccetmiş olsalar hac sâkıt olmaz. Ve üzerine hac farz olup Mekke-i Mükerrerme'den uzak yerde bulunan hatunun, kocası ve mahreminden kimsesi olmasa bir âkil ve bâliğ kimseye varması vâcip olur.

Haccın Farzları

Haccın farzı üçtür:

- 1 İhrâm yani: Kalple niyet, lisân ile telbiye etmektir.

Telbiye: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ demektir.

- 2 Arafât'ta vakfeye durmak.²⁷⁶
- 3 Kurban günlerinden birinde ziyâret tavâfı etmektir.

Haccın Vâcipleri

- 1 Mîkât'tan ihrâmlanmak²⁷⁷

²⁷⁶ Arafê gün zevâl vaktinden bayram günü fecr-i sâdığın tulû'na dek bir saat kadar Arafât'ta bulunmak.

²⁷⁷ Medîne-i Münevvere ve Medîne-i Münevvere'den geçenlerin mîkâtı (Zülhuleyfe) - Âbâr-ı Alî İstânbûl cihetinden ve Mısır'dan gidenlerin (Cuhfe) - Râbiğ İrâk yani Basra ve Kûfe cihetinden gidenlerin (Zâtü'ırk) Abbâs cânibinden gidenlerin (Karn) Yemen tarafından gidenlerin (Yelemem)'dir. Bu mîkâtlar, Kâbetullah'a tazîm için vaz' olunmuştur. İhrâmsız mîkâta tecâvüz edenler Kâbetullah'a tazîm etmemiş olduklarından günâhkâr olup kendilerine kurban vâcip olur. İhrâm için iki bez alıp birini belinden aşağı diğerini omuzundan aşağı tutunmalıdır.

- 2 Safâ ile Merve arasında sa'y etmek.
- 3 Yürümeğe kâdir olan sa'yı yürüyerek etmek.
- 4 Arafe vakfesini Güneş batıncaya kadar uzatmak.
- 5 Bayram günü sabah namazı vaktinde Müzdelife'de vakfe etmek.
- 6 Mînâ'da üç gün cemre taşlarını atmak.
- 7 İlk günün taşlamasından sonra ihrâmdan çıkıp hemen tıraş olmak yâhut saçını kırmak.
- 8 Âfâki²⁷⁸ olanlar memleketlerine avdet ederken vedâ tavâfı etmek.
- 9 Her tavâf ardınca tavâf namazı niyetiyle iki rekat namaz kılmak.²⁷⁹
- 10 Kudreti olanlar tavâfı yürüyerek etmek.
- 11 Tavâfı tahâretle etmek.
- 12 Tavâfta setr-i avret etmek.
- 13 Temiz esvâb ile etmek.
- 14 Tavâfın yedi şavtından sonraki üç şavtıdır.²⁸⁰
- 15 Tavâfı, hicr-i İsmâîl a.s. ardından eylemek.
- 16 Gecenin bir miktâr zamanı Arafe günü akşamı bayram gecesi vakfede bulunmak.
- 17 Tavâfa Hacer-ü esved'in sağ yanından başlayıp sağına yürüyerek etmek.
- 18 Mahrûm olan özürsüz dikişli elbise giymemek.

Haccın Sünnetleri

- 1 Tavâf-ı kudûm yani: Âfâkî olanlar Mekke-i Mükerrreme'ye vardıklarında tavâf etmek.

²⁷⁸ Âfâkî, mîkâtlar hâricinden olan huccâca denir.

²⁷⁹ Tavâf namazında birinci rekatta Fâtiha'dan sonra "قل يا ايها الكافرون", ikinci rekatta İhlâs sûresini okumak ve namazdan sonra kendine ve ahbâbına hayr duâ etmek müstehabdır.

²⁸⁰ Evvelki dört şurûtu farzdır.

- 2 Ardınca, Safâ ve Merve’de sa’y vâcip olan tavâfların üç şavtında reml yani, süratli yürüyerek omuzlarını kımıldatmak ve dördünde yavaş yavaş yürümek.
- 3 İztibâ’: Yani, ihrâmın bir ucunu sağ koltuğu altıdan alarak sol omuzu üstüne atıp sağ omuzu açık olmak.
- 4 Arafe günü Mescid-i İbrâhîm’de öğle ve ikindi namazını cemâatle cem’ etmek.
- 5 Bayram gecesini Müzdelife’de geceleme.
- 6 Mînâ günlerinde Mînâ’da geceleme.
- 7 Arafe gecesini sabaha kadar Mînâ’da geceleme.
- 8 Müzdelife’de vakfeyi Güneş doğmaya iki rekat namaz kılacak kadar vakit kalıncaya dek uzatmak.
- 9 Telbiye ederken sesini çok çıkarmak.
- 10 Zaman ve mekân değiştikçe telbiye etmek.
- 11 Mînâ’dan kalkınca “أَبْطَحَ” denilen mahalde bir parça eğlenmek.

Mezkûr sünnetlerden birini kasten terk eylese, kurban ya sadaka lâzım gelmez. Lakin, isâet etmiş olur. Ve haccın sevâbı kâmil olmaz, zîrâ ibâdetin sevâbı kâmil olmak cemî-i sünen ve âdâb ve müstehebâtına riâyetle olur.

Ve haccdan sonra aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz’i ziyâret, ibâdetlerin en iyisidir. Ve Efendimiz’i ziyâret etmeksizin avdet edenler Efendimiz’e cefâ etmiş olacakları “ مَنْ حَجَّ النَّبَيْتَ وَلَمْ يَزُرْنِي فَقَدْ جَفَانِي ” hadîs-i şerîfiyle beyân buyurulmuştur.

“Her kim ki, hacc-ı şerîfi edâ ettikten sonra beni ziyâret etmezse, bana cefâ etmiş olur” demektir.²⁸¹

²⁸¹ Haccdan sonra ziyâret efdaldır. Evvel ziyâret edilse de olur.

Ders 85

Cihâd ve Cihâda Müteallık Mevâd-ı mühimme

Cihâd: Düşman ile muhârabe etmek demektir.

Cemî vaktinde herbir Müslümana düşman ile muhârabe farz-ı kifâyedir. Müslümânların içinden kifâyet miktârı gazâyâ gitmesiyle başkalarından farz sâkıt olur. Hiçbir kimse düşman ile kavgaya çıkmazsa, cümle Müslümânlar Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne âsî olurlar.

Muhârabe, dîn-i İslâm düşmanları veyâhut ahâliyi peygamber vekîli olan pâdişâhın itâatından çıkarmaya çalışan âsîlerle olur. Eğer düşman bir memlekete hücûm etmez veyahut gazâyâ gitmek için pâdişâh “خلد الله ملكه الى يوم القيام” hazretleri tarafından halkın “nefir-i âmm” yazılması için fermân çıkmazsa, o vakit gazâ, düşmana yakın olan memleket ahâliysiyle pâdişâhın muvazzaf olarak beslediği asker üzerine vâciptir.

İktizâ ederse, bunlardan sonra sınıf-ı ihtiyât, redîf, müstahfiz askeri üzerine vâcib olur.

Ve eğer düşman Müslüman memleketlerden birine hücûm ederse, evvel vakit o memleket üzerine farz-ı ayn olur. Düşman kuvvetli olup da İslâm memleketlerine hücûm ettiği hâlde askerle ve civâr ahâli ile defî mümkün olmazsa, tadrîc ile şarktan garba kadr eli silâh tutmaya muktedir bulunan cemî-i ehl-i îmâna farz-ı ayn olur.

Ders 86

Ûlu'l-emre İtâatın Vucûbu

Cemî-i ehl-i îmânın emîru'l-mü'minîn halîfet-i Müslimîn hâmî-i dîn ve devlet pâdişâh-ı sâhib-i şevket efendimiz hazretlerine ve taraf-ı saltanat-ı seniyyelerinden mansûb me'mûruna ve bi'l-cümle me'mûrunun âmirlerine ve ala'l-husûs asâkir-i şâhânenin mâfûkları bulunan zâbitâna itâatları vâciptir. Çünkü, kumandanların nâil-i muzafferiyât olmaları, taht-ı emrinde bulunan efrâd-ı askeriyenin dürce-i nihâyede itâatlarıyla hâsıl olur. Ve zâbita itâat, onu me'mûr eden emîru'l-mü'minîn pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin emrine itâat demek olup âyet-i kerîmede (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ)

(أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ) buyurulmuştur.²⁸² Manâ-ı münîfî; “Ey mü’minler! Allah-u Teâlâ Hazretleri’ne ve Rasûlü’ne ve içinizden emr ve kumanda sâhibi olanlara itâat ediniz” demektir. Her hâl u kârda şer’-i şerîfe imtîsâl bâis-i saâdet dârın olup devlet-i ebed-i müddet Osmâniyyemizin fütûhât-ı kesîraya mazhariyyeti ve ilâ-ı şân ve şevket ve ebgâ-ı nâm ve şöhreti ise husûs-ı mezkûra herbir ferдин alâ kadri’t-tâka saî ve ikdâm eylemesiyle husûl-u pezîr olacağından, fütûhât ve muzafferiyât-ı İslâmiyyenin “üssü’l-esâsı” demek olan emiru’l-mü’minîn efendimiz hazretlerinin emr ve fermân-ı hümayûnlarına cân ve gönülden itâat ve inkıyât eylemek, vecîbe-i mühimme-i İslâmiyyedendir.

Nitekim, husûs-ı mezkûra fevkalâde dikkat ve itinâ sebebiyle kûsûh ve emsâli ehl-i salîb muhârabâtında asâkir-i İslâmiyyenin mansûr ve muzaffer olmaları kütüb-ü tevârihte meşhûd dîde-i iftihâr olmaktadır. Bâhusûs, içinde bulunmakla hakkan ki müftehar ve mesûd olduğumuz dûr celîl-i ulûyyet-i delîl hazret “Abdulhamîd” Hân-ı Sâni’de Yûnân devletinin ahd-i şekenâne ve tecâvûzkârâne îkâ’ ettiği muâmelesi üzerine, fî 5 Nîsân sene 1313 tarihinden 6 Mâyıs sene 1313 tarihine kadar ancak bir ay kadar devâm eden muhârabânda bihavle teâlâ tecellî nemâ-i celâlet ve setavet olan gâlibiyât ve muzafferiyât ve bütün cihân, cihâniyânın inzâr takdîr ve tahsînini celb eden şaşaalı müvaffakiyât ve tecelliyât hep sâye-i adl ve raftunda kemâl-i refâhiyyet ve saâdetle yaşadığımız o halîfe-i azim ve o hâmi-i şerîat ve emim-i pâdişâh-ı ikdas ve ikrâmımız efendimiz hazretlerine olan ferd-i sadâkat ve itâattan ileri gelmiştir.

Ders 87

Cihâda Niyet

Gazâyâ gidecek adamın niyeti hâlis olup düşmanı kahretmekten ve Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin rızâsını tahsîl eylemekten başka arzusu olmamalıdır.

Ve guzât ve şühedâyâ ihsân buyurulacak menâzil-i azm-i murâtıb-ı kusvâ dercât-ı kübrâ makâmât-ı âliyân içlerinden niyet-i hâlisâ ashâbına mahsûstur.

Niyette ihlâs olmayıp “Bana gâzî desinler” ya “Ganâim alayım” yahut “Terfî edeyim” veya bunlar misallî agraîz-ı nefsanîyye ve menfeat-ı zâtiyye için olursa, gazâsından

²⁸² en-Nisâ, 4/59

fâide olmaz. Ammâ ki hebâ olur. Gazâ ve şehâdet sevâbı alamaz ve belki ağrâz-ı nefsânîyyesine de nâil olamaz.

Ammâ, niyeti hâlis olanlar, uhrevî merâtib-i âliye kat' edeceklerinden başka dünyaca dahi terfî ve terakkîlere nâil ve hatırlarında olmayan nice nîmetlere vâsıl olurlar.

Ders 88, 89, 90, 91, 92

Fazîlet-i cihâd

Düşman ile muhârebe etmenin fezâili hakkında pekçok ehadîs-i Nebeviyye vardır. Cümleden biri “لُعَزُوهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ أَرْبَعِينَ حَجَّةً” ve “أَقْرَبُ النَّاسِ أَفْضَلُ النَّاسِ مُؤْمِنٌ جَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى بِنَفْسِهِ وَ” “مِنْ دَرَجَةِ النَّبِيِّ أَهْلِ الْجِهَادِ مَالِهِ” hadîs-i şerîfleridir.

Yani; “Fî sebîlillah gazâ etmek Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin 'indinde Beytullâh'ı kırk kere hacetmekten muhabbetlidir” ve “Mü'minlerin enbiyâ derecesine ziyâde yakın olanları mücâhidleridir.” Ve “Nefs ve malıyla Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin rızâ-ı şerîfi için muhârebe eden mü'minler, nâsın efdalidir” demektir.

Ve Müslümânlar gazâyâ çıktıklarında çekecekleri her türlü yorgunluk ve zahmet için amel defterlerine irice ecr ve sevâb yazılır, hatta hadîs-i şerîfte “مَنْ إِعْتَبَرَتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ فَهُمَا حَرَامَانِ عَلَى النَّارِ” buyurulmuştur. Yani; “Her kimin ki ayakları fî sebîlillah günde bir saat kadar dolanmış olsa, ayakları için cehenneme girmek harâmdır” demektir.

Ve denizde gazâ etmek karada cenkleşmekten daha ziyâde efdaldır. Ve on misli ecr ve sevâbı vardır. Zîrâ, bir deniz kavgası Allah-u Teâlâ Hazretleri 'indinde on kara kavgasına bedeldir.

Ve asker gazâyâ çıktığı vakit, mümkün olduğu sûrette behemehâl abdestli ve su bulunmadığı yerlerde teyemmümlü bulunmak ve îmâ ile olsun kılınması mümkün olan mahallerde namazı kazâyâ bırakmamak ve muhârebenin şiddetli bulunması gibi bir mâni'-i şer'iyyeden dolayı vaktinden tehîr edilen namazları müsâit vakit bulunduğu derhâl kazâ etmek ve her hâlde Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne tevekkül edip dâima

O'ndan yardım istemek ve tedbîrde kusûr etmemek ve düşman askerinin çokluğunu görüp korkmayarak Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin lutf ve inâyetini hatırlamak lâzımdır.

Ve Rasûl-i ekrem salallahu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin rûh-u perfütûh Muhammediyelerinden yardım talep edip asâkir-i muvahhidînin nusretine 'indillâh şefâat buyurmaları için (وَابْتَعُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ) nazm-ı celîline imtisâlen salavât-ı şerîfeye devâm ile tevessül edinmek ve “لا اله الا الله الدافع محمد رسول الله الشافع” demek ve Kur'ân-ı Kerîm'den bazı sûreler ve ala'l-husûs (Yâsîn) ve (انا فتحنا لك) ve (اذا جاء) واعف عنا واغفر لنا وارحمنا أنت مولينا) ve (انصر الله ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فى امرنا وثبت اقدامنا)²⁸³ ve (فانصرنا على القوم الكافرين²⁸⁴ و انصرنا على القوم الكافرين²⁸⁴ âyet-i kerîmelerine ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin “esmâ-i hüsnâ”sına yâhut içinden bazılarına devâm etmek ve duâ eylemek, müsâit vakit bulunursa Kur'ân-ı Kerîm'i bir veya üç veya beş veya yedi veya on veya ziyâde kere hatmedip zât-ı ecl ve alâ hazretlerinden nusret istemek ve böyle tehlikeli vakitlerde düşmandan kaçmayı²⁸⁵ sabretmek ve yerinden kıyıdamamak ve ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ ve şühedâ ve ulemâ ve salihâdan istimdâd etmek. Ve kıyâmete kadar herbir muhârabede muâvenetleri muhakkak bulunan melâike-i kirâmın yardımlarını beklemek ve “الله أكبر الله أكبر لا إله الا الله والله أكبر” ve “لا اله الا الله محمد رسول الله” ve “سبحان الكبير المتعال” ve “لا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم” ve “الله أكبر والله الحمد” ve “سبحان الفتاح العليم سبحان العزيز الحكيم” demek ve a'zam-ı esmâ-i ilâhiyyeden olan “اذا وَقَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ الْعَظِيمِ قُولُوا ” الله الله الله” ism-i celîlini çok çok zikretmek ve “حَسْبُنَا اللهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ” hadîs-i şerîfine imtisâlen “حَسْبُنَا اللهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ” zikr-i celîline devâm etmek lâzımdır. Yani; “Ey ashâb ve ümmetim! Siz emr-i mühim-i azim yani büyük şeylerin husûl veya definde ziyâde muhtâç olduğunuz vakitte “حسبنا الله ونعم الوكيل” lafz-ı şerîfini çok çok zikredin” demektir.

²⁸³ el-Bakara, 2/286

²⁸⁴ el-Âl-i İmrân, 3/147

²⁸⁵ Düşmana mukâvemet ve mukâteleye iktidârları olmak üzere asâkir-i İslâmiyyeden yedlerinde eslah-ı muntazıme ve her bir türlü edevât ve malzeme-i harbiyye mevcûd iken düşmandan kaçmak pek büyük günâh olduğundan, kendi sayısının iki misli olan düşmandan kaçan kimseler cehennemde azâb-ı elîm görecekleri muhakkaktır.

Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz “Gazve-i hamrâu’l-esed” nâm-ı diğeri “Ceyşü’l-‘usra”da bu zikr-i celîle müdâvemet sebebiyle yetmiş nefer ashâb ile üç bin düşmana gâlib oldular. Yine “Uhud” ve “Hendek” ve “Tebûk” muhârebelerinde Efendimiz, kezâlik “حسبنا الله ونعم الوكيل” lafz-ı şerîfine müdâvemet sebebiyle nusret bulup düşmana gâlib oldular ve “Huneyn” muhârabesinde “اللهم لك الحمد و اليك المشتكى و انت المستعان” duâsına devâm ile nusret-i ilâhiyyeye mazhar oldular.

Cümle mü’minîne her bir vakitte ve ala’l-husûs muhârebe zamanlarında işbu tadâd olunan sûre ve âyet-i Kur’ânîyye ve daavât-ı me’mûra ve ezkâr ve tesbîhât-ı celîleye müdâvemet, bâis-i fevz ve necât olacağından, mümkün olursa hepsine ve muktedir olanmayanlar içinden bildiklerine ve arzu ettiklerine devâm etmelidir. Fütûhât ve muzafferiyât-ı azîmeye sebeptir.

Ders 93, 94

Silâh Talimi

Adâ-i dîn ile muhârebe için kullanılacak silâhı hazırlayıp usûlünü öğrenmek ve talîm etmek vâciptir. Zîrâ, âyet-i kerîmede (وَ اَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) buyurulmuştur.²⁸⁶ Manâ-ı şerîfi; “Düşmana gâlib gelmek için muktedir olduğunuz her bir kuvveti hazırlayıp tedârik ediniz” demektir. İşbu nass-ı celîle lâzımı’l-tebcîl-i meul-i münfiyyeden müstehaban olduğu vecihle düşmana gâlib olmak, kuvvet ve onu hüsn-i tedbîr ve istimâl ile hâsıl olacağından, hâmi-i dîn-i mübîn emîru’l-mü’minîn halîfe-i Rasûl-i Rabbi’l-âlemîn efendimiz hazretleri culûs-u müsaet-i menûs hamâyunlarından beri hemîşe adâ-i dîn ve devlet ve bed-i havâh-ı mülk ve milleti mazmuhal ve perîşân eylemek için asâkir-i nusret mesur şahânelerinin kemâl-i intizâm ve talîm ve terbiyesi ve her vakit ve zamana münâsib âlât ve edevât-i harbiyye-i bahriyye ve beriye ve serîyyean seyr ve sefîre eden sefâin nakliye ve harbiyyenin vakit ve zamanıyla tahîyye ve ahzârı ve her türlü levâzımât-ı harbiyyenin mazhar-ı tergiyyât-ı fevkalâde olması hususlarına ittâf ve anâyât-ı âliye-i hasravânlarını ibzâl buyurmakta oldukları, şimdiye kadar vucûda getirdikleri binlerce âsâr-ı umrân-ı kıstrâ ile sâbittir. Hazret-i fahr-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz, âlât-i harb ve silâh ile

²⁸⁶ el-Enfâl, 8/60

oynamak ve öğrenip öğretmenin fezâilini ve öğrenip de sonra unutmak isyân olduğu pekçok ehâdîs-i şerîfe ile beyân buyurdular.

Ve hadîs-i şerîfte (مَوْضِعُ سِلَاحِ رَجُلٍ فِي الْجَنَّةِ أَفْضَلُ مِنَ الدُّنْيَا وَ مَا فِيهَا) ve diğer hadîs-i şerîfte (السُّيُوفُ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ) buyurmuşlardır. Yani; “Bir kimse hâl-i hayâtında cihâd niyetiyle silâh hazır edip sâkin olduğu mahalde o silâhı asdığı ya koyduğu mahalde bedelinde sâhibine cennette ihsân buyurulacak makâmı dünya ve dünyanın içinde olan zî kıymet eşyânın cümlesinden efdal ve hayırlıdır.” Ve “Ehl-i harb ile mukâtele olunan kılıçlar cennetin anahtarıdır” demektir.

Ders 95

Nişân Atmak Talîmi

Nişân atmak talîmi vâciptir.

Hz. Peygamber Efendimiz üç defa (إِنِ الْفُؤَّةَ الرَّمَى) buyurmuşlardır.

Manâ-ı şerîfi; “Kuvvet ve iktidâr, düşman üzerine atmayı bilmek demektir.”

Ve diğer hadîs-i şerîfte (تَعَلَّمُوا الرَّمَى فَإِنَّ مَابَيْنَ الْهَدَقَيْنِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ) buyurulmuştur. Yani; “Ey ümmet ve ashâbım! Siz, ok ve top ve tüfenk atmayı öğreniniz. Zîrâ, hedefinin yani sizinle ok ve top ve tüfenk attığımız düşman arasında cennetin bahçeleri vardır” demektir. Ehâdîs-i şerîfe-i mezkûrada beyân buyurulduğu vecihle, silâh ve nişân talîmi öğrenip öğretmek ve ravza-i cennete dâhil olmak üzere attıkça ileri ileri gitmek ehem ve zâif-i İslâmiyyeden olduğundan, îcâb-ı zamana göre îcâd ve ihdâs olunan eslah-ı cedîdenin sûret-i istimâlini bilmek ve hıyn-ı indahtında mermilerden ekserisinin hedefe vusûl ve isâbetinde meleke ve mahârat-i tâmmе hâsil etmek için nişân talîmlerine fevkalâde seî ve ihtimâm lâzım olduğu gibi, mermileri sû-i istimâl ve isrâftan vikâye için îcâb eden tahmîn-i mesâfeye müteallık mevâdîde nazar-ı itinâdan durtunmamak îcâb eder.

Ders 96

Muhârape İçin At Beslemek

Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri (مَنْ حَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَانَ سَتْرُهُ) (مَنْ النَّارِ) buyurmuşlardır. Yani; “Kimse fî sebîlillah muhârape için at beslese, o at sâhibini cehennemden setreder” demektir.

Ve muhârape için beslenen ata verilen arpa taneleri ve saman parçaları adedince besleyen kimsenin günâhı affolunacağı ve herbir tüyü başına sâhibi için sevâb ihsân buyurulacağı ve o atın suyu, samanı, arpası ve ayaklarının nalınları ve torba ve sâir takımları ve dâiresi sâhibinin mîzânına konacağı dahi ehâdîs-i şerîfe ile sâbittir.

Ders 97

Nöbet Beklemek

Hadîs-i şerîfte “عَيْنَانِ لَا تَمَسُّهُمَا النَّارُ: عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَعَيْنٌ”

حَرَسُ لَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ لَيْلَةٍ” ve “بَاتَتْ تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِقِيَامِ لَيْلَةٍ وَصِيَامِ نَهَارِهَا” ve “وَمَنْ مَاتَ مُرَابِطًا مَاتَ شَهِيدًا” buyurulmuştur.

Manâ-i şerîfi; “Allah korkusundan ağlayan göz ile mü’minlerin ırz ve malını muhâfaza için nöbet bekleyen göze cehennem ateşi mesmetmez” ve “Fî sebîlillâh mü’minîn ve mü’minâtın ırz ve mallarını bir gece hıfzetmek, gecesinde kâim, gündüzünde sâim olarak bin gece ibâdet etmekten hayırlıdır” ve “Rızâ-ı ilâhî kastıyla dîn ve devletini muhâfaza için nöbet beklerken vefât eden kimseler elbette rütbe-i şehâdete nâil olurlar.”

Ve ehl ve evlâdını görebilmek ümidi olmayarak diyâr-ı harbte düşman karşısında bir gece nöbet beklemek bin aydan hayırlı olan Kadir Gecesi’nde sabaha kadar ibâdet etmeden efdal olduğu ve müslimîni muhâfaza için bir gece serhad bekleyen kimseye o serhad dahilinde namaz kılıp oruç tutan mü’minlerin cem’sinin sevâbı misallî sevâb ihsân buyurulacağı ve Müslümânlar etrâfında serhad bekleyen gâzinin bir vakit namazı sâir vakitte kıldığı beşyüz vakit namazına mükâbil ve muâdil olacağı dahi ehâdîs-i şerîfe ile sâbittir.

İşbu nöbetçilik mücerred-i refikâsı bulunan mücâhidlerin muhâfaza-i hayatları için olduğu ve bu muhâfaza dâiresinde âhir bir vakitte kendisinin dahi dâhil olacağı cihetle nöbetçi olan askerler derece-i nihâyede mütbesirâna bulunmalıdır. Yani; nasıl kendisi muhâfaza-i hayatını başkasına terk ederek rahatla uyumakta ise, başkasının dahi hayatını kendi nöbetçiliği zamanında evvel vecihle muhâfazaya dikkat etmelidir.

Ders 98, 99

Şeref-i şehâdet

Asâkir-i İslâmiyyeden ahkâm-ı bâliğa-ı sımdâniyyeye itikâd ile derunu nur besâlinla tâbân ve birini eslah-ı nâriye ile bıraklamak gibi firûzân olduğu hâlde muhârebe meydanına çıkarak dîn ve devletini muhâfaza uğrunda fedâ-i ser ve cân ederek rütbe-i âliye-i şehâdeti ibrâz ve hayat-ı câvidâmı ihrâz ile câiz-i şeref-i firâvân olan zevât meâliyedercâta ihsân buyurulacak ittâf-ı sebhâniyye hakkında âyet-i kerîmede

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ

بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ

إِلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلِهِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا

(يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ

buyurulmuştur.²⁸⁷

Manâ-i şerîfi; “Sadaka niyetiyle fî sebîlillâh katlolunanları siz emvât zannetmeyin. Belki onlar Rableri ‘indinde dirilerdir. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri fazl ve kereminden onlara verdiği şeref ve alâ derece ve nimetten ferh ve meserrette olarak cennet meyvalarıyla rızıklanırlar. Ve katlolunmayıp kendilerinden sonra kalan ehl ve ıyâl ve ehvânlarına kendilerinin nâil oldukları devlet ve nimetlerinde kat’an havf ve hüzn

²⁸⁷ el-Âl-i İmrân, 3/169-171

olmadığını tebşîr ve tarîf etmek isterler. Ve cânib-i ilâhiyyeden kendilerine ihsân ve enâm olunan cennet ve nimet ve fazl-i kerem ile şâdumân olduklarını istibşâr ve Allah-u Teâlâ Hazretleri mü'minlerin ecirlerini zâyî etmediğini teyakkın ederler.”

Ve diğêr âyet-i kerîmede (وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ)²⁸⁸ buyurulmuştur. Yani; “Şehitler Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin huzûrunda her türlü nûr nimetle ikrâm olunur” demektir. Ve şehitlerin yeryüzüne düşen ilk kan damlasından cemî günâhları affolunacağı ve mertebe-i şehâdete nâil olurken cennette makamlarını görecekleri ve kabr azâbından kurtulacakları ve yevm-i kıyâmetin fezinden emîn olacakları ve başlarına dünya ve mâfîhadan hayırlı olan vakâr tâclarını giyecekleri ve her birine yetmiş iki hûrî ihsân buyurulacağı ve kabirlerinden kalkıp arsa-i mahşere gelirken enbiyâ-ı azâm onlara tazîm için ayak üzere kalkacakları ve şühedâ mersa kürsîler üzerine câlis olup her biri akrabâsından yetmiş kişiye şefâat edeceği hadîs-i şerîflerde beyân buyurulmuştur.

Asâkir-i İslâmiyyeden olup muhâfaza-i dîn ve devlet uğrunda silâh altına alınarak gerek vakt-i hazr ve gerek zaman-ı seferde vefât edenler şehîd olduğu gibi, kendi silâhlarıyla ve asâkir-i İslâmiyyeden âhirin silâhıyla kazâen terk-i hayat etmiş olanlar dahi mertebe-i aliye-i şehâdeti ihrâz etmiş olacaklardır.

Ders 100

Şehitlerin Sûret-i Defni

Hadîs-i şerîfte “إِدْفِنُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ وَثِيَابِهِمْ” buyurulmuştur. Yani; “Siz, düşmanla mükâtele ederken şehît olanlara yevm-i kıyâmette hasmı üzerine şâhit olmak için kanları ve üzerlerindeki havn âlved elbiseleriyle defnediniz” demektir.

Diğêr hadîs-i şerîfte “Siz, ehl-i harb olan düşman ile şehît olan mevtâlara sâir cenâzeler gibi gasl etmeyin. Hemen şehît olduklarında üzerlerinde urba ve kanlarıyla defnedin. Zîrâ, şehîtlerin her yara ve kanları kıyâmet gününde misk gibi kokar” buyurulmuştur.

²⁸⁸ el-Hadîd, 57/19

İşbu muvekkı muhârabede şehît olanların üzerlerinde olan elbiselerinin üçten ziyâdesi ve kürkü ve fes ve çorabı ve mest ve yüzüğü çıkarılıp ve üzerinde olan para ve silâhı alınarak gasl olunmaksızın namazı kılınp yüzü Kible'ye çevirilerek defnolunur.

Lakin, muhârabe meydanında yaralanıp sonra hastahânedede vefât edenler ecr ve sevâpça beraber iseler de onları gasl ve tekfîn lâzımdır.

Ders 101, 102

Nehb ve Gârat ve Esrâ Hakkında Muâmele-i lâzıme

Hadîs-i şerîfte “ خُذُوا وَاغْزُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ وَلَا تَغْلُوا وَلَا تُمْتَلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا فَهَذَا عَهْدُ اللَّهِ وَسِيرَةُ نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ” buyurulmuştur.

Yani; “Ey mü'minler! Silâhlarınızı alın ve tedârik üzere olun. Ve fî sebîlillâh gazâ edin. Ve ehl-i harb olan müşrikleri öldürün ve mal ve ganîmetten bir şey alıp gizlemeyin. Ve zulmetmeyin. Ve esir tutarsanız sağ oldukları hâlde burun ve kulaklarını kesmeyin ve ehl-i harbin çocuklarını öldürmeyin. İmdi, bu size haber verdiğim ahkâm Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin ahd ve mîsâk ve emri, nebîsi Muhammed aleyhisselâmın sîret ve sünnetidir” demektir.

Ve diğêr hadîs-i şerîfte, “Ey mü'minler! Bismillâh diyerek fî sebîlillâh gidin. Allah-u Teâlâ'nın düşmanı olan ehl-i harb ile mukâtele edin. Nâsın malını zulmen alıp gizlemeyin ve gayrının ırz ve sâir eşyalarına el uzatıp gadretmeyin ve muhârabeden, mükâteleden nefret etmeyin ve düşmanlardan esir tutup sağ oldukları hâlde burun ve kulak ve sâir azâlarını kesip salıvermeyin. Ve âkil ve bâliğ olmayan küçük çocukları öldürmeyin. Ve sizden biriniz üç konak miktarı ya ziyâde olan mahal gittiğinizde abdest ile ayağınıza giyince mest üzerine üç gün üç gece mesh edin” buyurulmuştur.

Asâkir-i İslâmiyyenin zayfe-ı mukaddese-i askeriyyeyi terk ile düşmanın neferât-ı meyyite ve mecrûhalarının elbise ve nukûd ve eşyasını almakla iştigâl ve bu vecihle mensûp oldukları fırkanın harekâtını terk etmeleri, nizâm-ı harbı ihlâl edeceği gibi sebep-i saâdet-i dâreyn olan ve zayfe-i mevdûalarını sû-i istimâle bâdâ olacağından bu husûsta bigâyet-i tuvekkı lâzımdır.

Ders 103, 104, 105, 106

Îâne-i harbiyye

Âyet-i kerîmede “وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى” buyurulmuştur.²⁸⁹ Manâ-i münîffî; “Ey mü'minler! Siz, hayırlı olan şeylerde yani rızâ-ı ilâhiyi tahsîl yolunda ve ahkâm-ı şerîatı muhâfaza uğurunda birbirinize yardım ediniz” demektir. Dîn bâbında her vecihle mü'minlere yardım etmek hazreti Âdem'den kıyâmete kadar sünnet-i kadîmedir. Bunda muhâlefet edenler Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne âsî olurlar.

Ve hadîs-i şerîfte “مَنْ أَعَانَ سُلْطَانَ اللَّهِ فِي الدُّنْيَا أَكْرَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ” buyurulmuştur. Yani; “Bir kimse dünyada Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin halîfesi olan pâdişâha yardım eylese, kıyâmet gününde Allah-u Teâlâ o kuluna rahmet ve mağfiretiyle yardım eder” demektir.

Fahr-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri “Gazve-i Tebûk” nâm-ı diğeri “Ceyşu'l-'usra”yı arzu buyurdularında, minber-i şerîfe çıkıp eğniyâdan olan ashabtan her biri kudretince askerinin mühimmâtı için yardım etmeleri ve guzât ve şühedânın fezâili hakkında büşârât-i celîleyi hâvi bir hutbe-i balîğa kırâat buyurdular. Ashâb-ı kirâmdan kudreti olanlar huzûr-u risâletten çıkıp evlerine giderek her biri kudretinin fevkinde îaneler getirip huzûr-u risâlete takdîm ettikleri gibi, pekçok nisvân-ı müslimîne de ziynetlerine mahsûs olan zî kıymet eşyalarını takdîm ve esrâ ile ibzâl-ı muâvenet ve ibrâz-ı müddeâ-ı gayret ve hamîyyet etmişlerdir. Her bir husûsta cümle ashâbı sebk eden Hz. Sıddîk-ı ekber radiyallâhu anh, en evvel malının kâffesini hâkipâ-ı risâlete arz eylediğinde Efendimiz, “Hânende iyâlin için hiçbir şey bırakmadın mı?” buyurdularında “Ya Rasûlallâh, onlara Allah ve Rasûlu kâfidir” cevâbında bulundu.

Ve Hz. Ömeru'l-fârûk radiyallahu anh Efendimiz, malının nısfını ve Hz. Osmân-ı zi'nureyn radiyallahu anh Efendimiz, bir rivâyette yeninin içinde bin altın götürüp huzûr-u risâlete döktü.

²⁸⁹ el-Mâide, 5/2

Efendimiz, mübârek elleriyle altınları karıştırdılar. Diğer rivâyette, bin deve yetmiş at ve üç yüz miskâl altın ve diğer rivâyette yüz deve yükü mal hazır edip Şâm'a ticârete göndermek üzere iken muhâraibe zuhûruyla bu yüz deveyi malıyla beraber mühimmât-ı askeriyeye iâne olmak üzere Efendimiz'e teslîm eylediğinde Efendimiz, hakkında (Yâ Allah! Osmân'dan râzı ol, ben ondan râzıyım) ve bir rivâyette (Yâ Rab! Osmân'dan hesâbı def eyle) diye duâ buyurdular.

Ve Abdurrahmân b. Avf radiyallahu anh Hazretleri'nin sekiz bin dirhem mevcûdu olup nısfını mücâhidîne musarrıf olmak üzere Efendimiz'e teslîm eyledi. Efendimiz, hakkında berekât ile duâ buyurdular.

Ulemâ-i İslâm (عليهم رحمة الملك العلام) hazerâtı, gazâ ve mücâhidîne iâne etmek her bir husûsta ganî olmaya sebeptir ve evinde ve kesesinde bereket olur, mücerrib ve müşâhidir buyurdular.

Cümlenin malûmu olduğu üzere Hz. Fahr-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz, asâkir-i İslâmiyyenin mühimmâtını tedârikte hakîkaten hiçbir kimseye muhtâç değil idi. Zîrâ, kuvve-i kudsiyye ve mucizât-ı bâhirelerinde bütün dağlar taşlar altın ve gümüş ve mücevher olup Efendimiz'e teslîm olunmak mevûd idi. Lakin Efendimiz, ümmetlerinin eğniyâları ehl ve evlâdları yanında ve malının içinde iken gazât-ı mücâhidîne ihsân buyurulacak derecâna nâil olsunlar için asâkir-i İslâmiyyenin mühimmâtında gânî olan ashâblarının yardımlarını ve ilâ yevmi'l-kıyâme gelecek ümmetlerinin hakkında bu iânenin sünnet olmasını arzu buyurdular. Bu bâbta, asâkir-i İslâmiyyeye yardım etmeyip buhl edenler (ومن يبخل فانما يبخل عن نفسه) âyet-i kerîmesi²⁹⁰ me'l-i münîfince ancak kendi nefislerine buhl etmiş olacakları gibi ihsân edenler de (إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ) nazm-ı celîline²⁹¹ tevfiikan kendi nefislerine ihsân etmiş olurlar.

²⁹⁰ el-Muhammed, 47/38

²⁹¹ el-İsrâ, 17/7

Ders 107

Guzâta İâne

Asâkir-i nusret-i müessir-i İslâmiyyeden beyne'l-ikrân gâzilik şerefiyle kesb imtiyâz eden guzât-ı meâliyderecâta iâne hakkında Fahr-i âlem sallallâhu aleyhi vesellem Efendimiz (جَاهِدْ وَ الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَلْسِنَتِكُمْ فَمَنْ جَهَّزَ غَازِيًا وَلَوْ بِسِلْكَ) اِبْرَةِ عَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا وَلَوْ بِدِرْهَمٍ أَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى سَبْعِينَ دَرَجَةً (فى الْجَنَّةِ مِنَ الدَّرِّ وَ الْيَاقُوتِ) buyurmuşlardır. Yani; “Ashâbım ve ilâ yevmi'l-kıyâme gelecek ümmetler! Siz, malınız ve nefsiniz ve lisânınızla müşrikler ile cihad ve mükâtele ediniz. İmdi, bir kimse urbasını dikmek için bir gâzîye ipliği iğnesine geçirip verirse, Allah-u Teâlâ o kulunun geçmiş cemi günâhlarını affeder. Ve bir kimse bir gâzîye fî sebîlillâh bir kuruş verse Allah-u Teâlâ o kuluna cennette inci ve yâkuttan yetmiş derece ihsân eder” demektir. Ve bir kimse bir gâzîye silâh ve urba ve at ve harçlık verip cihâda gönderse, cihâdda şehît oluncaya kadar yahut sağ olup gelinceye kadar o gâzîye ihsân buyurulacak sevâb misallî ihsân eden kimseye de sevâb verileceği hadîs-i şerîf ile sâbittir.

Ders 108

Guzât ve Şuhedâ Ailelerine İâne

Bir kimse bir gâzî veya şehîdin ehl ve evlâdını hayr ile hıfzedip umûr ve husûslarına rızâ-i Allah nezâret ve hayırlı olan şeylerde yardım ederse, o gâzînin sevâbından hiç noksan olmayarak yardım eden kimseye ecr ve sevâb verileceği ve o kimse şehâdet parmağıyla orta parmak muttasıl olduğu gibi cennette Efendimiz'le beraber olacağı ve bir kimse bir gâzînin ehl ve evlâdını fenâ şeylerden muhâfaza ve yaramaz şeylerden men ederse, Allah-u Teâlâ o kimseyi yevm-i kıyâmette mahşerin hûl ve meşakkatinden hıfzedeceği ve arşı'r-Rahmân gölgesinde sufâlandıracağı ve cennette Efendimiz'in komşusu olacağı ve muhârabeye gitmeyenlere gâzîlerin harimlerine anaları gibi hürmet lâzım olup bunlara muhâlefet eden, vâlidesinin emrine muhâlefet etmiş gibi âsî olacağı ve onların ırzına mudâhale vâlidesinin ırzına mudâhale gibi büyük günâh olduğu ve bir gâzînin harimine bu sûretle tasallut eden kimse, mahşer meydanında evvelîn ve âhirîn

cem‘ olduğu cemaat-i kübrâda taraf-ı ilâhiyyeden rüsvâ-ı âlem edildikten sonra cümle sevâbını gâzî alıp azâb-ı elîmeye dûçâr olacağı hadîs-i şerîfle sâbittir.

Hâtime

Zikrolunan ehâdîs-i şerîfeden müstebân olduğu vecihle işbu zevât meâlîdrecât ve ailelerine vus‘î miktarı niyet-i hâlise ile iânatta bulunanlar derecât-ı âliyâta mazhar olacakları gibi “الدال على الخير كفاعله” hadîs-i şerîfi mantûk-u münîfine nazaran iâneye delâlette bulunanlar ve belki vakti müsâit olmayıp da iâne edemedim diye kalben mahzûn olanlar dahi iâne edenler misallî ecûr-u cezîleye nâil ve merâtıb-ı ulyâya vâsıl olacaklarından fî sebîlillâh cihâd için ehl ve evlâd ve mal ve menâllarını terk ile dîn, devlet, ırz, nâmûs ve haysiyet-i İslâmiyye ve şevket-i Osmâniyyeyi muhâfaza ve rûh-u cism-i mülk ve millet olan pâdişâh-ı a‘zam efendimize sâdıkâne hıdmet uğurunda sermâye-i hayatlarını fidye-i necât eden şühedâ ve seyf-i şecâatleriyle cevher-i diyâneti celâlendirerek idâ-ı bed hevâ dîn-i mübîni kahr ve tedmîr ve kulûb-ı ehl-i imânı pertevsurûr namahsûr ile tenvîr eden guzât mâne’n-necât aileleri muhtâcîne gerek nakden ve delâleten ve gerek kalben ve lisânen “iâne” eylemek.

Ve culûs-u muaddelet me’nûs humâyunları münevver sâz-ı ifk-ı saltanat ve meserredderes-i taba ve ru’yet olduğu rûz-u feyrûz-u müsadet endûzdan bugüne gelinceye kadar rûzû şeb techîz-i asker ve seriyye ve sabh ve mesa tertîb ve tesvî-i mühimmât-ı harbiyyeye bezl-i mukadderet buyuran ve vucûd-u mesûd-u mekârim olup şahâneleri yegâne bâis-i fevz ve nusret ve felâh olan pâdişâh-ı dîn-i perver ve şehinşâh-ı muaddelet-i küster es-sultânu’l-gâzî “Abdulhamîd Hân-ı Sâni” Efendimiz Hazretleri’nin saye-i satvetvâye-i hazret-i mulûkânelerinde nice nice futûhât-ı celîle ve muvaffâkiyet ve fîre-i müstemirreye nâil ve âsâr-ı sahîha ile musbît olan tebşîrât-ı azîmeye vâsıl olmaklığımızı eltâf-ı malânihâye subhâniyyeden istiânede bulunmak vecîbe-i zımmet-i ubudiyetimizdir.

اللهم انصره وانصر عساكره وكن اللهم مؤيده و حاميه وحافظه و ناصره و اغفر لي و
لوالدي و لا ساتيذي و الجميع المؤمنين و سلام على المرسلين و آخر دعوان انا الحمد لله
رب العالمين

Fihrist-i Vesîletü'n-Necât

İlmihal	5
Şerîat.....	5
Mezheb	5
İmân-ı icmâli ve tafsîlî	6
Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne İnanmak.....	7
Sıfat-ı zâtiyye	8
Sıfat-ı subûtiyye.....	9
Meleklerle İnanmak	11
Kitaplara İnanmak	12
Peygamberlere İnanmak	14
Âhirete İnanmak	16
Kadere İnanmak	16
Efâl-i Mükellefîn	17
Edile-i Şer'iyeye	19
İslâmın Şartları	20
Hadesten Tahâret.....	20
Gusul Etmek	21
Abdest Almak	22
Abdest Duâsı.....	23
Mesh Etmek	25
Mukîm	26
Müsâfir	26
Müddet-i sefer.....	26
Meshte Farz	26
Çizme ve Sargı Üzerine Mesh	27
Teyemmüm Etmek.....	27
Necâsetten Tahâret.....	29
Setr-i avret	30

İstikbâl-i Kible	31
Vakit	32
Kerâhat Vakitleri	32
Niyet	33
Tahrîme	34
Ezân	35
İkâmet	35
Kıyâm	36
Kırâat	36
Rukû'	37
Sucûd	38
Ka'deler	40
Namazın Vâcipleri	40
Namazın Sünnetleri	42
Namazın Müstehab ve Âdâbı	43
Namazın Mekrûhları	44
Namazın Müfsidleri	47
Secde-i sehv İcâb Eden Şeyler	49
Rükünlerde Tertîb	50
Kaç Rekât Kıldığını Bilememek	51
Beş Vakit Namazın Sayısı	52
Salât-ı vitr	53
Kazâ Namazları	54
Terâvîh Namazı	58
Cemâat	59
İmâma Erişememek	60
Rükünlerde İmâma Tabiyet	61
Son Sünnet Kılacak Mahal	62
İmâm Cemâate Yönelmek	62

Namaz Duâsı	63
Cuma Namazı	64
Bayram Namazı	67
Sâhib-i öZR	70
Cenâze Namazı	71
Zekât.....	74
Nisâb	74
Oruç.....	77
Fidye	80
Keffâret	81
Fitre	82
Kurban	83
Hac.....	84
Cihâd ve Cihâda Müteallık Mevâid-i mühimme.....	88
Ulu'l-emre İtâatin Vucûbu.....	89
Cihâda Niyet Ne Sûretle Olacağı	91
Fazîlet-i cihâd	92
Silâh Taliminin Luzûm ve Ehemmiyeti	95
Nişân Taliminin Luzûm ve Ehemmiyeti	96
Muhârabe İçin At Beslemenin Ecr ve Müsevvebâtı.....	97
Nöbet Beklemenin Müsevvebât-ı kesîrası	98
Şeref-i şehâdet Nîmet-i azîmâsı.....	99
Şehîtlerin Sûret-i defni.....	101
Nehb ve Gâratın Mezmûmiyyeti ve Esrâ Hakkında Muâmele-i Lâzime	102
Îâne-i harbiyyenin Fezâili ve Ğınâya Sebeb Olacağı	103
Guzâta İânenin Mûcib-i müsevvebât ve Fîre Olacağı	106
Guzât ve Şühedâ Âilelerine İânenin Şeref ve Fazîleti.....	106
Hâtîme	107

4.2. Musahhah Dürr-i Yektâ'nın Latinize Edilmesi

Musahhah Dürr-i Yektâ

Eser

İmâmzâde Merhûm Ahmed Es'ad Efendi

Zükür ve İnâs Mekâtıb-ı rüşdiyyesi'nde tedrîs olunmak üzere Meârif-ı umûmiyye

Nezâret-i celîlesi'nce kabul olunmuştur.

**Meârif Nezâret-i celîlesi'nin ve Matbûât-ı müdîriyyet-i âliyyesi'nin ruhsatıyla
tab' olunmuştur.**

İstanbul

Bâb-ı âlî Caddesi'nde 38 numaralı matbaada tab' olunmuştur.

1318

Fihrist-i Musahhah Dürr-i Yektâ

Fihristu'l-muttâlib	1
Matlub-u imân	4
Îrâde-i cüz'iyye	6
Hükmünde Olanlara Namaz İle Emretmek	9
Namazın Farzları	9
Hadesten Tahâret	10
Guslün Farzları	10
Mûcib-i gusl	10
Abdestin Farzları	11
Abdesti Bozanlar	11
Mest Üzerine Mesh.....	12
Müddet-i sefer.....	12
Sâhib-i özl	12
Sargı Üzerine Mesh	14
Teyemmüm	14
Necâsetten Tahâret.....	16
Setr-i avret	16
İstikbâl-i Kible.....	17
Namazda Önüne Sütrec Dikmek	18
Namazın Vakitleri	19
Mekrûh Vakitler	19
Niyet.....	20
Tekbîratü't-tahrîme	21
Ezân ve İkâmet	21
Namazın Rükünleri.....	22
Kırâat	23
Cehr ve İhfâ	23
Rukû'	24

Sucûd	25
Rukû‘ ve Sucûddan Acz Hâli	26
Ka‘de-i ûlâ ve ahîre	27
Namazın Âdâbı	28
Namazdan İhtiyârıyla Çıkmak	28
Namazın Rükünleri Tertîbi Üzere Edâ Olunmak.....	29
Secde-i sehv	31
Namazda Kaç Rekat Kıldığı Bilemese	31
Müstehab ve Mendûb ve Edeb	32
Namazı İfsâd Eden Şeyler	32
Namazın Rekatlarıyla Mukîm ve Müsâfir Hakkındaki Miktarları	32
Beş Vaktin Sünnetleri	33
Salât-ı vitr	34
Kunûd Duâsını Sehv Etme	34
Salâtu‘t-terâvîh	35
Ahkâm-ı cemâat	35
İmâm İlm ve Kırâatta Kâmil Olmak.....	36
Müezzin Cehren Tekbîr Alsa	37
Farza Ya Sünnete Başladıktan Sonra İkâmet Olunsa	37
İmâma İftitâh Tekbîrinde Erişemese	38
İmâma Erişemediği Rekatları Kazâ	38
Rükünlerde İmâma Mütâbeat	39
İmâm Beş Şeyi İşlemese Cemâat Dahi İşlemez.....	40
Dört Şeyi İmâm İşler İse Cemâat İşlemez.....	40
Son Sünnet Kılınacak Mahal	40
Namazdan Sonra İmâm Cemâata Doğru Teveccüh Etmek	41
İstiğfâr ve Âyetü‘l-kürsî ve Tesbîhât ve Duâ	41
Bâbu‘l-cuma	41
Cumannın Sihatinin Şartları.....	42

Cumannın Farzıyyetinin Şartları.....	43
Cumadan Sonra Kılınan Namazlar	45
Bâbu'l-ıydeyn	46
Bayram Namazında İmâm Tekbîri Unutsa	47
Bayram Namazına Sonradan İktidâ Etmek	48
Kurbân Bayramında Yirmi Üç Vakit Tekbîr.....	49
Bâbu'l-cenâze	50
Tekfîn-i cenâze.....	51
Salât-ı cenâze	52
Cenâze Götürmede Sünnet.....	53
Defn-i cenâze.....	54
Kabirde Suâl ve Telkîn	55
Bâbu'ş-şehîd	56
Bâbu'z-zekât	57
Sâdât-ı kirama Zekât	60
Fakir Zimmetinde Olan Alacağını Zekâta Tutmanın Sünneti	60
Zekât Vermede Müstehab Olan	61
Bâbu's-savm	61
Subût-ı hilâl	62
Ramazân ve Sâir Oruçların Niyeti	63
Keffâret-i savm.....	64
Yalnız Kazâ İcâb Eden Şeyler.....	65
Tütün İçmekle Kazâ ve Keffâret Lâzım Olmak.....	66
Sahûr ve İftâr	67
Fidye-i savm.....	67
Oruç Bozmayı Câiz Kılan Şeyler	68
Müddet-i sefer-i ba'îd	68
Kazâsı Lâzım Olmuş İken Vefât Etse	70
Senede Beş Gün Oruç Tutmak Harâmıdır	70

İ'tikâf.....	71
Faslu'l-fitre	72
Bâbu'l-hac.....	73
Hac Yolunda Vefât Etse.....	74
Bedel-i hac Akçesinden Fazla Kalsa.....	76
Bâbu'l-cihâd	77
Umerânın Emrine İtâat	79
Fezâil-i cihâd.....	81
Umûr-u mühimmede Duâ Olunmak	83

Musahhah Dürr-i Yektâ

Eser

İmâmzâde Merhûm Ahmed Es‘ad Efendi

Zükür ve İnâs Mekâtıb-ı rüşdiyyesi’nde tedrîs olunmak üzere Meârif-ı umûmiyye

Nezâret-i celîlesi’nce kabul olunmuştur.

**Meârif Nezâret-i celîlesi’nin ve Matbûât-ı müdîriyyet-i âliyyesi’nin ruhsatıyla
tab‘ olunmuştur.**

İstanbul

Bâb-ı âlî Caddesi’nde 38 numaralı matbaada tab‘ olunmuştur.

1318

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعلنا من المسلمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد خاتم الانبياء
والمرسلين وعلى آله و اصحابه اجمعين

Malûm ola ki, âkil ve bâliğ olup Müslim evlâdından olan kimse kelimeteyni-
şehâdeteyni telaffuz eder olduğunda îmân olunmak lâzım olan şeyleri bilip ve
inanmadıkça yeniden îmân ve nikâh eylemek lâzım olduğu kütüb-ü mu‘teberede tasrih
olduğundan bi’l-cümle Müslimîn için talîm ve taalu mu âsân olmak üzere fukahâ-i
azâm-ı Hanefiyye hazerâtının esah akvâlinden kadr-i kifâyede lisân-ı Türkî üzerine bir
risâle tedvîn ve akâyid-i dîniyye ile tasdîr ve tezyîn ve sıfat-ı îmânı ve mesâil-i salât ve
zekât ve sıyâm ve hüccetü’l-İslâm ve cihâdı tebyîn eylemek maksadıyla bezl-i makdûr
ve sa’yi nâmahsûr ederek bilutfi’l-kerîm-i itmâmı müyesser olmakla risâle-i mezkûra
(*Dürr-i Yektâ*) nâmıyla telkîb olundu. Hemen Cenâb-ı mülkü’l-mennân’dan mesûl ve
müttezar’dır ki fazl ve keremiyle vesîle-i nef’-i mevfûr ve bu ‘abd bîmiktârın sa’yını
meşkûr eyleye. “و من الله التوفيق”

Evvelâ her âkil ve bâliğ olan mü’min ve mü’mineye kalbiyle altı şeye inanıp lisânıyla
dahî “أمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وبالقدر خيره وشره من الله تعالى”
” والبعث بعد الموت حق أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله” manâsını
bilerek okumak farz-ı ayn olduğundan ‘inde’ş-şer’ îmân budur.

Îmân

“أمنت بالله” Ben Allah-u Teâlâ’nın ulûhiyyetine yani vücûdu kendinden olup kendisine
bir şey vücûdda sebkat etmediğine ve havâs-ı ulûhiyyetine yani âlemi tedbirine ve
cemi’i eşyânın hâlık olduğuna ve ibâdete istihgâkına ve kendiyle kâim olan sıfat-ı
rabbâniyyesi sonradan olmadığına ve zikrolunan ulûhiyyet ve havâs-ı ulûhiyyette
şerîki ve nezîri bulunmadığına ve mahlûkattan bir şeye hiçbir vecihle benzemediğine
inandım.

“وملائكته” dahî ben Allah-u Teâlâ’nın meleklerinin şeref-i ubûdiyyetlerine ve Cenâb-ı
hak ile Rusul-ü kirâmı beyninde vahy-i şerîat ve inzâl-i kütüb hıdmet-i celîlesiyle sıdk

ve emânet üzere tavassut onların şânından olduğuna inandım. İşte melâike-i kirâma bu vecihle îmân olunmak lâzım olduğunu Ebûssuûd Efendi tefsîrinde tenbîh etmiştir.

Melâike-i kirâm cumhur müslimînin itikâdları üzere ecsâm-ı latîfe-i nûrâniyyedir ki türlü türlü sûretlerde zâhir olurlar. Ve onlarda erkeklik ve dişilik olmadığı gibi ins ve cinnin sâir hâlleri dahi olmaz. Adetlerini ancak Allah-u Teâlâ Hazretleri bilir.

“وكتبه” dahî Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin kitaplarının dîn-i hakkı beyân için Cibrîl-i emîn ile peygamberan-ı izâma gönderildiğine ve sonra gelen kitap ve şerâat, evvel gelen kitap ve şerâatın hükmü ve zamanı tamam olduğunu beyân ettiğine inandım. Nitekim Kur’ân-ı azîmü’ş-şân sâir kitaplardan sonra peygamberimiz Muhammedu’l-Mustafâ “sallallâhu teâlâ aleyhi vesellem” Hazretleri’ne nâzil olarak sâir kitapların hükmü ve zamanı tamam olmakla Kur’ân-ı azîm’den mâadâsını tilâvet ve muktezasıyla amel câiz değildir.

“ورسله” dahî Allah-u Teâlâ’nın insandan nice kâmil zevât-ı izâmı mahzan lutf-u ilâhiyyesiyle peygamberlik şerefiyle müşerref kılıp ve mübârek yedlerinde mucizeler halk edip hak peygamber oldukları sâbit olduktan sonra, her biri zamanlarında ümmetlerini Allah-u Teâlâ’nın emreylediği şerâata davet ettiklerine inandım. Peygamberimiz Muhammed “aleyhisselâm” Efendimiz cümle inse ve cinne gönderilmiştir. Ve şer’-i şerîfi kıyâmete kadar bâkîdir. Ve Kur’ân-ı azîm büyük mucizesidir. İns ve cin bir yere ictimâ edip takatlarını sarf etseler Kur’ân-ı azîm’in mislini getiremezler.

“واليوم الآخر” dahî âhir günün vâkî olacağına inandım. Ehl-i tefsîrin beyânları üzere yevm-i âhirden maksat, cem‘-i emvâtın tekrar ihyâ olunup kabirlerinden kalkması ve cümlesinin mahşerde cem‘ olunması ve defter-i amâllerinin yedlerine verilmesi ve herkesin muhâsebelerinin görülmesi ve seyyiât ve hasenâtın veznedilmesi ve sırât köprüsünden geçilmesi ve ehl-i cennet, cennete ve ehl-i cehennem, cehenneme girip sevâb ibdâ ve azâb-ı sermediyye mazhar olması gibi âyet-i kerîme ve ehâdîs-i şerîfeden vârid olan ahvâl-i ahiretin zuhûru zamanı ki nihâyetsiz zamandan ibârettir. İmdi yevm-i âhirete îmân etmek zikrolunan umûr-u uhreviyyenin cümlesine îmân

etmeyi şâmil ve bunların küllîsi âyet-i kerîmeler ile sâbit olmakla hak olduğuna îmân olunmak lâzımdır.

“وبالقدر خيره وشره من الله تعالى” dahî her bir mukadder ki vucûda gelen hayr ve şerden ibârettir. Gerek ‘abdin efâl-i ihtiyâriyyesi gerek sâir eşyâ, cümlesi Allah-u Teâlâ’dan olduğuna yani Allah-u Teâlâ’nın dilemesiyle ve takdiriyle olduğuna, itikâtte mezhebimiz olan ehl-i sünnet ve cemâat mezhebi üzere inandım.

İrâde-i cüz’iyye

Ancak ‘abdden sâdır olan efâl-i ihtiyâriyyede ‘abdin irâde-i cüz’iyyesi ve ihtiyârı vardır. ‘Abdde Hak Teâlâ fi’l ve terk cânîplerine taaluka sâlih kadr ve irâdet halk etmiştir. ‘Abd, irâdesini bir cânibe sarf ve diğerkânibi kast ve ihtiyârdan ibâret olan irâde-i cüz’iyyesiyle mukadderatını bezl eylediğini müteakib, Allah-u Teâlâ hazretleri dilerse o cânibi kudret-i ilâhiyyesiyle halk buyurup rıza-ı rabbâniyyesine muvâkif ise tâat addolunarak ‘abd müsâb olur ve eğer rıza-ı ilâhiyyesine muhâlif ise masiyet addolunup ‘abd itâb ve ikaba müstehak olur.

Malûm ola ki, beyân olunduğu üzere mü’min ve mü’mine olan kimse îmân olunmak lâzım olan bir şeyde şüphe eylediğinde ona farz olan fi’l-hâl Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin ilminde o şeyde hak olan ne ise ona inanıp ba’dehu ulemâdan tahkîk-i mesele ederek ilm-i sahîh-i istihsâline müsâraat ve hemmet eylemek ve Müslim olan kimseye “Ne millettensin?” diye suâl olunduğunda “Millet-i Muhammed ‘sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem’ denim” demek lâzımdır.

Mü’min ve mü’mine olan kimsenin lisânından kelime-i küfr sadır etse, kalbiyle itikât etmese de tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur. Binâenaleyh şer’an tazîm olunması lâzım olan îmân ve Kur’ân ve ilm-i dîn ve mezheb ve Kabe ve bunların emsâli şer’an mübârek ve mukaddes olan şeylerden birine elfâz-ı ğalîza ile sebbetmek tazîz-i şer’îyi ve tecdîd-i îmân ve nikâhı îcâp edeceğinden bu mekûle tûfûhât-ı fâhişeden ve emsâlinden biğâyet hazrolunmak ve husûsiyle ânaya düşman etmekten lisânı hıfz etmek elzemdir.

Müslim ve müslimenin akşam ve sabah tövbe ve istiğfâra müdâvemet etmesi ve îmânın kemâli a’mâl-i mefrûzanın usulü ve dînin a’mâdı beş vakitte farz olan namaz

olduğundan bâ-i hâl ona muvâzabat edilmesi îcâp eder. Salâtın farziyyetini isbât eden nice âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler vardır. Ve Peygamberimiz Muhammed “aleyhisselâm” Hazretleri’nin vakt-i saâdetlerinde farziyyette icmâ-ı ümmet vâkı olmakla farziyyeti hakkında olan âyât ve ehâdîs-i şerîfenin bir vecihle te’vîli kâbil olamaz.

Kelâm-ı kadîmde nice mahalde zikrolunan salâtın maksat, beş vakitte hey’et-i mesnûna üzere edâ olunan erkân-ı malûma ve efâl-i mahsûsa olduğu Peygamberimiz “aleyhisselâm” Hazretleri’nin vakt-i saâdetinden karnen ba’de karnin tevâtür ile naklolunmuştur.

Her âkil bâliğ olan kimse bervecch-i muharrer îmân olunacak şeyleri bilip îmân ettikten sonra, beş vakit namazın farz ve vâciplerini dahî bilerek Peygamberimiz “aleyhissalâtuveselâm” Efendimiz Hazretleri’nden naklolunduğu vecihle yerine getirmeyi cem’-i umûru üzerine takdîm eylemekle mükelleftir.

Ehl-i sünnet ve cemâat şöyle icmâ eylediler ki, namaz borcu tövbe ile ve sâir hasenât ile sâkıt olmayıp behemehâl kazâ olunmaya muhtaçtır. Çünkü tövbe ile sâkıt olan ancak kazâyı te’hîrden neşet eden günâhtır. Velhâsıl, namazı izâ’a edenlere büyük azâp olacağı Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadîs-i şerîflerde tasrîh ve beyân buyurulmuştur.

Hükmünde Olanlara Namaz İle Emretmek

Evlâdına, sâir hükmünde olanlara yedi yaşından sonra namazı öğretip kılmasını emretmek ve on yaşına girdiğinde namazı terk ettikçe eliyle üç kere vurmak ve zevcesi gusl ve namazı terk eder ise dövmek lâzım olduğu ve ıslâh olmaz ise mehrini vermek ve zevcin kudreti yoksa boşayıp borçlu olmak hayırlı bulunduğu kütüb-ü mu‘teberede mestûrdur.

Namazın Farzları

Namazın farzları on ikidir:

Birincisi, hadesten tahâret.

İkincisi, necâsetten tahâret.

Üçüncüsü, setr-i avret.

Dördüncüsü, istikbâl-i Kible.

Beşincisi, vakit.

Altıncısı, niyet.

Yedincisi, tahrîme olup bunlara “şart” derler ki namaza şurû’ etmezden evvel bulunmaları farz olan şeylerdir.

Sekizincisi, kıyâm.

Dokuzuncusu, kırâat.

Onuncusu, rukû’.

On birincisi, sucûd.

On ikincisi, namazın âhîrinde teşehhüd miktarı oturmak olup bu beşine de “rûkn” derler ki namazın içinde farz olan amâl olup bunlarsız namaz sahîh olmaz. Zikrolunan on iki farz bervech-i âtî tafsîl olunur:

Hadesten Tahâret

Hadesten tahâret demek, su bulunan ve istimâline kudret olan mahalde gusl lâzım olduysa gusl etmek ve abdest lâzım olduysa abdest almak ve su bulunmayan yahut istimâline kudret olmayan mahalde teyemmüm eylemektir. Hades demek, cünüp veya abdestsiz olmaktır.

Guslün Farzları

Guslün farzları üçtür: Ağzını ve sâir bedenini yûmaktır. Keyfiyyet-i mesnûnası evvelâ ellerini yuyup ba‘dehu istincâ yerlerini ve sâir mahalde necâset var ise onları pak edip abdest aldıktan sonra cem‘-i azâyı üçer kere yıkamaktır. İlk defada eliyle ovmak sünnettir.

Mûcib-i gusl

Gusl îcâp eden şeyler, uykuda insanın ihtilâm olması yahut yakaza hâlinde hakîkaten veya hükmen kazâ-ı şehvet etmesi ve hâtunların hayz ve nifâslarının nihâyet bulmasıdır. Cuma ve bayram namazları için gusl eylemek sünnettir.

Abdestin Farzları

Abdestin farzları dörttür: Yüzünü ve ellerini dirsekleriyle bile yumak ve başının dört bölümünde birini mesh eylemek ve ayaklarını topuklarıyla bile yıkamaktır. Sûret-i mesnûnası, evvelâ besmele ile ellerini yuyup misvâklandıktan sonra ağzını ve burnunu üçer kere yıkayıp ba'dehu hadesten tahârete niyet ederek ve farzların aralarını kesmeyerek zikrolunan tertîp üzere başına meshten mâadâsını üçer kere yuyup ve başını tamam etmek ve parmaklarının ve sakalının aralarını hilâllemek ve kulaklarının içini şehâdet parmağının içi ile ve ardını baş parmağının içi ile mesh etmektir. Bâkî kalan üç parmaklarının arkasıyla boynunu mesh etmek ve ellerinde ve ayaklarında sağ yanından başlamak müstehabtır.

Abdesti Bozanlar

Önden ve arddan bir şeyin hurûc etmesi ve arddan yel ve bir uzuvdan kan çıkması ve irinin ve sarı suyun akması ve ağız dolusu balgamdan mâadâ bir şey kusulması yahut yatarak veya dayanarak uyunması ve dayanılan şey alındığında düşülmesi ve bihoş ve bayılmak yahut sarhoş olmak misallî bir hâlin vukûa gelmesi ve salât-ı cenâze ve secde-i tilâvetten mâadâ salât ve secde-i sehve yanında olan kimse işitecek kadar bâliğ olan kimsenin gülmesi gibi şeyler abdesti bozar.

Mest Üzerine Mesh

Ehl-i sünnetin alâmâtından biri de mestlerin üzerine mesh eylemektir. İmdi ayaklarını yıkayıp giyen kimseden hades vâkı olduğu vakitte abdestinde noksan olmamak şartıyla mukîm ise hades vaktinden ertesi vakte kadar mesh eder. "Mukîm" diye, kendi memleketinde veya memleketine yakın olan yerde veya memleketinden uzak mahalde on beş gün veya daha ziyâde eğlenmeye niyet eden kimseye denir.

Müddet-i sefer

Müddet-i sefer karada orta yürümekle ve denizde itidâl hava ile kısa günlerde öğleye kadar giderek üç günlük yerdir. Ve müsâfir olan kimse yolda on beş gün eğlenmeyi niyet etmedikçe konduğu mahallerde hades vaktinden itibâren üç gün üç gece mesh eder.

Müddet-i seferden ziyâde bir mahal kastıyla ikâmet eylediği mahalden ayrılan kimseye “müsâfir” denir.

Sâhib-i öZR

Sâhib-i öZR olan adam öZRü kesildiği hâlde abdest alıp mestlerini giyse, sahîh olan kimse gibi mukîm ise bir gün bir gece ve müsâfir ise üç gün üç gece mesh eder. Ve eğer öZRü hâlinde giyerse, giydiği vaktin hurûcuyla müddeti tamam olacağından yeniden abdest alıp ayaklarını yıkamak lâzım olur.

Sâhib-i öZR olmak, mübtelâ olduğu öZR bir vaktin evvelinden âhirine dek abdest alıp namazı edâ edecek kadar kesilmemekle olur. Sâhib-i öZR olmaktan halâs olup sahîh olmak, bir vaktin içinde mübtelâ olduğu öZR asla zuhûr etmemektedir. Sâhib-i öZR her namaz vaktinde abdest alır ve vakit hurûc edinceye değin o abdestle dilediği namazı kılar. Ve müptelâ olduğu öZRün gayrı hades vâkı olmadıkça vaktin içinde abdesti bozulmaz. Ama mübtelâ olduğu öZRü kesilmiş olup başka hadesten nâşî abdest aldıktan sonra aksa abdesti bozulacağından tekrar abdest almak lâzım olur. Farz olan, mestlerin üzerine üç parmak miktarı mesh etmektir. Sûret-i mesnûnası, ayaklarının parmakları tarafından mestlerin boğazına doğru parmaklarını açarak ve ellerinin ayasını dokundurmaksızın bir kere mesh eylemektir.

Mestlerinin birinde bir yerde veya başka başka yerlerde üç parmak miktarı açık olsa mesh eylemek câiz olmaz. Mest üzerine giyilen çizmenin üstüne mesh câizdir. Lakin ayakların evvelce yıkanmış olması ve abdest bozulmadan evvel giyilerek çizmelerin pak bulunması mukzîdir.

Sargı Üzerine Mesh

Kırık ve çıkık ve yara sargılarını çözüp tahtını yıkamakta veya mesh etmekte zarar olacağı malûm olursa, sargı üzerine mesh câizdir. Ve bağlandığı vakit abdestli olmak lâzım değildir. Bir ayağında yara veya kırık veya çıkık olup sargı üzerine mesh eylese, öbür ayağının mestî üzerine mesh câiz olmadığından yıkamak lâzımdır. Bir ayağının parmakları ve üstü kesilmiş olup ancak topuğu ve ökçesi olsa, o miktar mahale mesh etmek câiz olmadığından yıkamak lâzım olduğuna binâen sağlam olan öbür ayağına da mest giyip üzerine mesh edilmez. Ama yalnız bir ayağı olan kimse diğer ayağına mest giyip üzerine mesh etmek câiz olur.

Teyemmüm

Abdest veya gusl lâzım olduğu mahalde su bulunmayıp dört bin adım uzak olsa yahut su az olup kendi veya hayvanı susuz kalmasından korksa yahut suya vusûlünden veya istimâlinde âciz olsa, abdest veya gusl yerine teyemmüm edip hadesten tahâretle meşrû olan amellerden dilediğini işler. Teyemmümde niyet lâzım olmakla sûret-i icrâsı şöyledir: Yani ellerini bir kere pak toprak cinsinden bir şeye vurup elleri toz olur ise silkerek yüzünü kaplayıp mesh ettikten sonra ellerini bir kere daha vurarak sol eliyle sol elinin parmaklarının uçlarından dirseğine kadar mesh dilmeli ve kolunun içinde ve dışında asla meshden hâlî bir yer bırakmamalı. Ve sağ eliyle dahî sol koluna böyle mesh olunmalıdır.

Abdest alınacak olur ise cenâze veya bayram namazları fevt olacağı anlaşıldığı sûrette teyemmüm ile kılınmak câiz olur ise de cuma ve beş vakit namazlar böyle değildir. Lakin abdest veya gusl ile iştigâl etse vaktin geçeceği tayîn eylediği hâlde vakit çıkmaksızın teyemmüm ile kılıp sonra iktizâsına göre tahâretle iâde etmek evlâdır.

İki elleri çolak olup kendi abdest ve teyemmüm etmeye kâdir olmayan ve abdest ve teyemmüm ettirir adamı bulunmayan kimse, iki ellerini dirseklerine varınca yere mesh edip ve yüzünü duvara mesh eyleyip namazı kılmak lâzım gelir.

“Teyemmüm”, suyu istimâle kudret husûlüyle ve abdesti bozan şeyler ile bozulur. Ve abdest ve gusl suyu paha ile satılan mahalde kudreti olursa o mahalde değer pahasıyla almak vâcib olur.

Necâsetten Tahâret

Necâsetten tahâret demek, namaza mâni‘ olan necâsetten pak olmaktır. İmdi, namaza başlamadan bedeninde ve giyindiği şeyde ve namaz kıldığı yerde dirhemden ziyâde yani bevl ve şarap gibi mâyi‘ olan necâsetten el ayasından ziyâde yere isâbet ettiyse ve kazûrât gibi cüsseli necâsetin dirhem ağırlığından ziyâde miktarı bulunur ise, gerek hepsi bir yerde olsun gerek başka başka yerlerde bulunsun tathîr eylemek farzdır.

Necâset isâbet eden şey eğer bir kap içinde yıkanır ise, herbir defasında sıkarak üç defa yıkamakla pak olacağından sabun gibi bir şeye muhtâç değildir.

Sıkılmak mümkün olmayan şeyden her defasında kurutmak lâzım olur. Ve eğer üzerinden su akarak yıkanır ise, sıkmak veya kurutmak îcâp etmez. Bakır ve billur ve şişe üç kere yıkanıp eser-i necâset kalmasa pak olur. Def-i tab‘ olunduğunda makatın etrafına dirhemden ziyâde necâset tecâvüz eder ise, su ile istincâ yani yûmak farz olup tecâvüz etmediği hâlde sünnettir.

Setr-i avret

Göbeği altından diziyle beraber setr-i avret olunmak, karanlık gecede bile muktezîdir. Hürre olmayan kadınlara vucûtlarının arkasını ve karnını ve yanlarını ve hürre olanlara yüzünden ve elinin içinden ve ayaklarından mâadâsını setretmek îcâp eder. Lazım olan uzuvlardan birisinin namazda dört bölüğünde bir bölüğü, bir rüknü edâ yani üç tesbîh edecek kadar açılrsa, namazı câiz olmaz ve setredecek bir şey bulamadığı vakitte oturup rukû‘ ve sucûdu îmâ ile kılmak efdaldır.

Kudreti olduğu kadar güzelce libâsla edâ-i salât müstehabtır.

İstikbâl-i Kible

İstikbâl-i Kible demek, Ka’be-i Mükerrreme huzûr ve müâyenesinde olan Müslimin ayn-ı Ka’be’ye yönelmesi ve Ka’be-i Mükerrreme huzûr ve müâyenesinde olmayan mü’minin Ka’be’nin olduğu cihete teveccüh eylemesidir. İmdi, namaz içinde özürsüz göğsü Kible’den döndürmekle namaz fâsid olur ve yalnız yüzünü döndürmek eşed-i kerâhatle mekrûh olup fakat maraz veya sâir özr ile Kible’ye teveccühden âciz olsa kâdir olduğu tarafa teveccüh eder.

Kible ne taraf olduğunu bilemeyen ve suâl edecek kimse bulamayan Müslim, teharri edip yani vüs'ini bezl eyleyip re'yi ne tarafa hükmederse o cihete teveccüh eder.

Hükmeylediği mahalden başka bir tarafa tehavvül ederse, isâbet eylese dahî namazı câiz olmaz. Teharri edip kıldıktan sonra vakit çıkmadan hatası zâhir olsa, iâdesi lâzım olmaz. Namazın içinde iken hatası zâhir olsa yahut re'yi başka tarafa tehavvül eylese, namazın içinde o tarafa döner. Yeniden başlamak lâzım olmaz. Velhâsıl, namazın içinde dört tarafa re'yi tehavvül edip de dört tarafa dönerek kılsa câiz olur. Birkaç kimse Kible'de şüpheli edip teharri ettiklerinde re'leri tevâfuk etmese, cemâati terk edip her biri re'leri vecihle yalnızca kılarlar. Re'leri tevâfuk edenler cemâat ederler.

Kible'de iştibah eden mü'min teharri'siz bir tarafa teveccüh ederek namaz kıldığı sûrette, eğer namazın içinde Kible'ye müteveccih bulunduğu malûmu olur ise namaza yeniden başlamak lâzımdır. Ve eğer namazı tamam ettikten sonra Kible'ye rast geldiği malûmu olur ise iâdesi lâzım olmaz. Eğer Kible'ye teveccüh etmiş olduğu malûmu olmaz ise, namazı câiz olmayacağından teharri edip re'yi ne tarafa gâlip olursa o tarafa yeniden kılmak lâzımdır. Re'yi bir tarafı tercîh etmez ise dört tarafa dört defa kılar.

Namazda Önüne Sütrec Dikmek

Namaz kıldığı mahalde önünden adam geçmek ihtimâli olursa, önüne lâekal parmak kalınlığında ve bir arşın uzunluğunda bir şey dikmek müstehaptır. Cemâatla kılınır ise sade imâmın önüne sütrec dikmek kifâyet eder.

Namazın Vakitleri

Farz olan namazların Şer'de vakt-i muayyeni olmakla namazı edâ o vaktin içinde olmak şarttır. Ve o vakitten namazı çıkarmak câiz değildir. Bir mâni'le vaktinden çıktığı hâlde namaz kılındığı sûrette edâ etmiş olmaz. Belki kazâ etmiş olur.

Sabah namazının vakti, sabahleyin etraf açıldığından Güneş doğuncaya kadardır. Öğle namazının vakti, İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe Hazretleri'nin 'inde Güneş zevâlden yani her şeyin gölgesi kısalmakta nihâyet bulduktan sonra artmaya başlamasından itibâren tâ gölgesi iki katı oluncaya kadardır. Ve İmâm Ebî Yûsuf ve İmâm Muhammed 'indlerinde her şeyin gölgesi bir katı kadar oluncaya kadardır. İkinci namazının vakti, iki kavle göre öğlenin vakti tamam olduğundan Güneş gurup edinceye kadardır.

Akşam namazının vakti, gurutpan beyazlık gâip oluncaya dekter. Yatsı namazının vakti, beyazlık gâip olduğundan sabah namazının vakti girinceye kadardır. Vitir namazının vakti, yatsının vaktidir. Lakin yatsının farzı edâ olunmadıkça vitir kılınmaz.

Mekrûh Vakitler

Güneş doğarken ve zevâlde iken ve gurup ederken farz ve vâcip olan namazları kılmak sahîh değıldir. Meğer kıldığı o günün ikindi namazı olur ise Güneş gurup ederken kılması sahîhdir. Bu üç vaktin gayrısında hazırlanan cenâzenin namazı da bu üç vakitte sahîh olmaz ve bu üç vaktin gayrısında tilâvetle vâcip olan secdeyi de bu üç vakitte edâ etmek sahîh değıldir. Bu üç vakitte ve bundan mâadâ sabah namazının vaktinde ve ikindinin farzından sonra Güneş gurup edinceye kadar müdette ve Güneş gurup ettikten sonra akşamın farzından mukaddem nâfile namazı kılmak kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur.

Niyet

Niyet odur ki, kılacağı namaz beş vakit farzlarından hangisi olduğunu mülâhaza ederek Allah-u Teâlâ'nın rızâsı için edâsını kassetmektir. Lisân ile söylenmesi de müstehabdır. İmâma iktidâ edecek ise niyetinde imâma uymaya kast lâzımdır. Meselâ sabah namazını imâm ile kılacak olduğunda kalbiyle hulûs üzere sabah namazının farzını imâm ile edâ kasseterek lisânıyla “Niyet eyledim Allah-u Teâlâ'nın rızâsı için sabah namazının farzına, uydum şu imâma” der ve cuma ve bayram ve vitir ve nezr namazlarında dahi tayîn ederek mülâhaza lâzımdır. Mâadâ namazlarda hemen Allah-u Teâlâ'nın rızâsı için namazı kast kifâyet eder. Ve niyet ile iftitâh tekbîrinin arasında namaza müteallik olmayan ameli işlememeye dikkat etmek lâzımdır.

Tekbîratü't-tahrîme

Tahrîme demek, namazın ibtidâsında Hak Teâlâ'ya ancak tazîm ifâde edip bir şey dilemeye delâlet etmeyen lafızdır. Mesela “الله أكبر” veya “الله اعظم” veya “الرحمن أكبر” yahut bunlar gibi bir lafızdan hangisiyle başlarsa câiz olur. Lakin bunların içinde “الله أكبر” ile başlamak vâcip olup gayrısıyla başlamak kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhdur. İftitâh tekbîrinde er kişiye sünnet olan, evvela ellerini parmaklarını

sıkmayarak kulaklarına beraber kaldırıp ve tekbîr ederken başını eğmemektir. Hatunlar namaza şurû'larında ellerini omuz başına kadar kaldırmak iktizâ eder. Kunûd tekbîri ve bayram namazlarının tekbîrleri ve cenâze namazının iftitâh tekbîri dahi böyledir.

Ezân ve İkâmet

Farzların edâ ve kazâsında erkek hakkında ikâmet sünnettir. Nitekim ezân sünnet olduğu gibi. Ezânın keyfiyeti budur ki; ibtidâsından dört kere (الله أكبر) sonra ikişer kere (حي على), (حي على الصلاة), (أشهد أن محمدا رسول الله), (أشهد أن لا إله إلا الله) sonra bir kere (لا إله إلا الله) demektir. Ancak sabah namazının ezânında iki kere (حي على الصلاة) dedikten sonra iki kere (الصلاة خير من النوم) demek müstehabdır. Ezân esnâsında parmaklarını kulaklarının deliğine koymak güzeldir. Ve kelimelerin araları kesilerek okunup sürat olunmaya ve حي على الصلاة derken ancak yüzünü sağına döndürüp ve حي على الصلاة derken soluna döndüre ve minârede müezzîn kendi dahi dönüp minârenin sağında ve solunda bunları okuya. İkâmetin kelimâtı dahi ezân gibi olup ancak ikâmette “حي على الصلاة”dan sonra iki kere (قد قامت الصلاة) ziyâde olunur. Ve kelimâtın araları kesilmez. Ve ezân ve ikâmet ayakta edilip Kible'ye istikbâl olunur.

Namazın Rükünleri

Namazın rükünlerinden (birincisi, kıyâmdır). Farz ve farz olan namazlara mülhak olan namazlar ki vitir ve nezr ve sabah namazının sünnetidir. Bunlarda kudreti olan kimseye ayak üzere durmak farzdır. Sûret-i mesnûnası odur ki, sağ elinin ayasını sol elinin üzerine koyup ve sağ elinin küçük parmağını başparmağıyla halka ederek sol bileğini tutup göbeğinin altına koyup ve ayaklarını kibleye tevcih ettirip araları dört parmak olmaktır. Kadınlar, sağ elini sol elinin üzerine götürüp göğsünün üzerine koyar. Hastalık ya başka bir mâni'le kıyâmdan âciz olursa, oturarak farzı edâ câizdir. Meselâ İstanbûl'dan Üsküdâr'a giderken ikindinin vakti çıkmaya karîb olup da kayıktan çıkmak mümkün olmasa kayıкта oturarak edâ câiz olur. Nâfileye yahut kıyâmdan acz ile farza oturarak şurû' edildiğinde, ellerini kıyâmda ettiği gibi sağını solu üzerine koymak sünnettir.

Kırâat

Namazın rükünlerinde (ikincisi, kırâattır). Kırâat demek, kendi işitecek kadar lisânıyla harfleri mahreçlerinden getirerek bir âyet miktârı okumaktır. Her bir mükellefe bir âyet hıfzylemek farz ve sûre-i Fâtiha'yı ve başka bir sûreyi ezber etmek vâciptir. İki rekât olan farzların ve vitrin ve nâfile namazların cemî' rekâtlarında kırâat farzdır. Üç dört rekât olan farzların ancak iki rekâtında kırâat farzdır. Mezkûr iki rekât hangisi olur ise olsun. Fakat birinci ve ikinci rekâtlarında okunması ve sûre-i Fâtiha ve bir küçük sûre veya miktârı zammolunması vâciptir. Üçüncü ve dördüncü rekâtlarında muhtâr olan yalnız Fâtiha okunmak vâciptir. Sehv ile sûre zammolunsa, secde-i sehv lâzım olmaz.

Cehr ve İhfâ

Sabah namazında ve akşam ve yatsı namazlarının birinci ve ikinci rekâtlarında ve cuma ve bayram namazlarında ve Ramazânda salât-ı vitride ve terâvîhte imâm kırâatında cemâatına göre cehr etmek yani savtını kaldırmak ve mâadâsında ihfâ eylemek vâciptir. Kazâları dahi edâları gibidir. Yalnız kılan kimse, gece nâfilesinde ve vaktinde kılınan farz-ı cehriyyede dilerse cehr ve dilerse ihfâ eder. Mâadâsında ihfâ etmesi vâciptir. İmâm cehren kırâat ederken habt olduğunda, iktidâ edenlerden biri habt olduğu mahalden feth ve kırâat edip imâm dahi fethine binâen o mahalden kırâat etse namazı fâsid olmaz. Kırâattan evvel birinci rekatta (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ) (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ) demek, sonraki rekâtlarda kıyâma kalktıkça ancak (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) demek ve yalnız kılan her rekatta Fâtiha'yı bitirdikçe ve cemâatta kılan kılan imâmdan istimâ' ettikçe Fâtiha'nın hitâmında yavaşça "âmîn" demek sünnettir.

Rukû'

Namazın rükünlerinden (üçüncüsü, rukû'dur). İmdi, musallî kırâattan fâriğ olduğunda (الله أكبر) diyerek rukû' eder. Sünnet üzere rukû'n sûreti, başını arkasıyla bile arkası düz olunca eğip parmaklarını açarak elleriyle dizlerini tutarak ve topuklarını birbirine yapıştırarak inciklerini dikmektir. Ve bu hey'et üzere üç kere (سبحان ربِّي العظيم) demek ve rukû'a ve sâir rekâtlara intikâl ederken الله أكبر demek sünnettir. Ancak

rukû'dan kalkarken imâm ise (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) demek sünnettir. İmâma uydusa (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) demek sünnettir. Yalnız kılarlsa kalkarken (سمع الله لمن حمده) deyip doğrulduktan sonra (ربنا لك الحمد) demek sünnettir. Ve bu kadar doğru durmakta üç rivâyet vardır: Bir rivâyette sünnet ve bir rivâyette vâcip ve bir rivâyette farz. Bunun ismi “kavme”dir. Buna ihtimam lazımdır.

Sucûd

Namazın rükünlerinden (dördüncüsü, sucûddur). Her bir rekatta iki kere secde farzdır. Kavmeden secdeye varırken iptidâ dizlerini yere koyup ve sonra parmaklarını sıkarak ve Kible'ye teveccüh ettirerek ellerini koymak ve sonra başını iki ellerinin arasına vaz' etmek sünnettir. Ve başını koyduğu mahalın pekliğini anlayacak mertebe yerleştirip alnını ve burnunu yere messettirmek lâzımdır. Alnını asla yere vaz' etmeyip başında olan sarığı alnına sarılmış değil iken özürsüz sarığı ile burnu üzerine secde eylese, câiz olmaz ve ayaklarının birisinin olsun parmaklarını Kible'ye teveccüh ettirerek vaz' etmek de lâzımdır. Bu vecih üzere vaz' etmez ise namazı câiz olmaz. Dirseklerini açıp ve uyluklarını karnından irak etmek zahmet olmaz ise sünnettir. Secde ederken başındaki şey çıktığında bir eliyle giyip kılmak başı açık kılmaktan efdaldır. Kadınlar hakkında dirseklerini ayırmak ve uyluklarını karnından ayırmak yoktur. Şu hey'et üzere secdede üç kere (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) demek sünnettir. Sonra (الله أكبر) diyerek kalkıp teşehhüdde oturduğu gibi bir kere (سبحان الله) diyecek kadar oturur ve bu kadar oturmaya “celse” derler. Bunda da kavme gibi üç rivâyet vardır. Buna dahi ihtimâm lâzımdır. Zîrâ tadîl-i erkân bunlar ile hâsıl olur. İmâm Ebî Yûsuf 'inde farzdır ve İmâm-ı Azâm ve İmâm Muhammed 'indlerinde bir rivâyette vâcip ve bir rivâyette sünnettir. Bundan sonra zikrolunduğu vech üzere ikinci secdeyi ettikten sonra yere dayanmayarak oturmaksızın (الله أكبر) diye ikinci rekata ayağa kalkılır.

Rukû' ve Sucûddan Acz Hâli

Rukû' ve sucûddan âciz olan, oturarak rukû'a biraz eğilip secdeye ondan ziyâde eğilerek îmâ eder. Önüne bir yüksek nesne koyup üzerine secde etmek câiz değildir. Hemen secdede rukû'dan ziyâde eğilmek lâzımdır. Oturmaya da kudreti olmayan, ayaklarını yine Kible'ye doğru edip arkası üzere yatarak yahut yanına yatıp yüzü

Kible'ye gelerek başıyla kudreti kadar rukû' ve ondan aşağı olarak sucûd eder. Buna da kâdir olmazsa, gözü veya kaşı yahut kalbi ile îmâ etmeyip te'hîr eder. İkinci rekatta ilk rekatta beyân olduğu üzere kırâat ve rukû' ve secdelerden sonra erkeklere sünnet olan, sol ayağını yere yatırıp üzerine oturarak ve sağ ayağının parmaklarını Kible'ye teveccüh ettirerek dikip sağ elini sağ uyluğunun üzerine ve sol elini sol uyluğunun üzerine parmaklarının uçları dizlerine beraber olarak koymaktır. Hatunlar, sol cânibi üzerine oturup ayaklarını sağ cânibinden çıkarmak müstehabdır. Eğer kılınan namaz iki rekat olup selâm verilecek ise bu ka'de namazın rükünlerinden olur.

Ka'de-i ûlâ ve Ahîre

(Beşincisi, namazın âhirinde teşehhüd miktarı oturma) olup farz olmuş olur. Bunda (اللَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا) (وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ) işbu teşehhüdün okunması vâciptir. Bundan sonra

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ

إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ

(إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ)

daha sonra رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ “

(نِينَ يَوْمَ يَوْمٍ يَفُومُ الْحِسَابِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ) veya «بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» yahut edıyye-i me'sûradan başka bir duâ okumak sünnettir. Ba'dehu iki cânibine yüzünün beyazı görünecek kadar dönerek iki kere selâm vermek vâciptir. Eğer kılınan namaz üç veya dört rekat ise, bu ka'de namazın rükünlerinden olmayıp vâcip olan ka'de-i ûlâ olmakla farz ve vâcip ve sünnet-i müekkedede ancak vâcip olan Ettahiyyâtü'yü âhirîne dek okuyup üçüncü rekata kalkılır ve sünnet-i gayr-ı müekkedede salavât-ı mezkûrayı dahi okuyup üçüncü rekata kalktıktan sonra Sübhâneke ve Eûzü ile başlanır.

Namazın Âdâbı

Namaz kılariken kıyâmda secde yerine, rukû'da ayağının üstüne, secdede burnunun üstüne, ka'dede kucağına, selâm verirken omuz başlarına bakmak ve esnediği vakitte ağzını açmamak ve buna kâdir olmaz ise eliyle ağzını tutmak ve iftitâh tekbîrinde ellerini yeninden çıkarmak ve kudreti olduğu kadar öksürüğünü def' etmek namazın âdâbındandır.

Namazdan İhtiyâriyle Çıkmak

(Hurûc bisun'ihî) yani ka'de-i ahîrede teşehhüd miktarı oturduktan sonra ihtiyâriyle namazdan çıkmak hatta kasıtsız hades sebgat ettiğinde abdest alıp ihtiyâriyle namazdan çıkılmadığı sûrette namazın bâtil olması İmâm-ı A'zam Hazretleri'ne nisbet olunarak Ebû Saîd Berda'î'nin tahrîci üzere farâizden addolunur ise de adem-i farzıyyetine eimmenin ittifâkı olduğunu Zeylaî ve sâir muhakkakîn tashîh etmişlerdir. Selâm verdikten sonra (اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَ مِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْاِكْرَامِ) demek sünnettir.

Namazın Rükünleri Tertîbi Üzere Edâ Olunmak

Zikrolunan rükünleri istîkâz üzere edâ etmek şarttır. Uyuklayıp ne yaptığını bilmeyerek edilen kıyâm ve rukû' ve sâir efâle itibâr yoktur. İmdi, rükünlerden biri bu vecihle sudûr etse istîkâz üzere îadesi lâzımdır. İade olunmaz ise namaz fâsid olur. Fakat rukû' ya sucûda kast ve ihtiyâriyle varıldıktan sonra uyuklayıp ba'dehu kast ve ihtiyâriyle başını kaldırılmak fâsid olmaz. Bu rükünlerin tertîb-i mezkûr üzere edâsı muktezîddir. Tertîbe riâyet olunmayıp da kıyâmdan evvel rukû' ya rukû'dan evvel secde ya secdeye varılmayarak rukû'dan sonra rekat-ı sâniye için kıyâmla meşkûl olursa, itibâr olunmadığından te'hîr edilen rüknü yerine getirerek fi'liyle meşkûl olduğu rüknü îade ve sehv secde etmek îcâb eder. Fakat rekat-ı sâbıkada secdeteynden birini sehven terk edip de sonraki rekatın kıyâm ve rukû' ve secdeteynden herhangi birine hatırına gelir ise, terk eylediği secdeyi kazâ eder. Namazdan her ne bâkî kaldıysa kılıp fi'liyle meşkûl olduğu rükünleri îade lâzım değildir. Ancak selâmdan sonra secde-i sehv eder. Eğer secdeteynden birini sehven terk edip de ka'de-i ahîrede selâmdan evvel ya selâmdan sonra namaza münâfî bir şey işlemeden hatırına gelirse, o

secde-i metrûkeyi kazâ ve ka'de-i ahîreyi iâde etmedikçe namazı sahîh olmaz. Ka'de-i ahîreyi iâde ettikten sonra selâm verip secde-i sehv etmek dahi vâciptir.

Malûm ola ki, musallî zikrolunan rûkûnlerden birini sehven te'hîr eylese meselâ rûkû'dan sonra bir rûkû' daha edip sonra secde etse secdeyi vaktinden te'hîr etmiş olur. Yahut secdeden kıyâma kalkılacak sûrette bir miktar otursa kıyâmı te'hîr etmiş olur. Yahut ka'de-i ûlâda farzda veya vâcipde yahut sünnet-i müekkedede Ettehiyyâtü'den sonra salavâtan bir miktarını sehven okusa üçüncü rekatın kıyâmını te'hîr etmiş olur. Yahut ka'de-i ahîreye oturacak iken ayağa kalksa da sonra hatırına gelip otursa ka'de-i ahîreyi te'hîr etmiş olur. Velhâsıl, farzın te'hîrinden secde-i sehv lâzım gelir. Zikrolunan vâciplerden birini sehven te'hîr eylese, meselâ sûre-i Fâtiha'dan evvel sûre okuyup sonra Fâtiha'yı okusa yahut vâciplerden birini sehven terk eylese, meselâ sûre-i Fâtiha'yı okumasa yahut ka'de-i ûlâyı terk eylese secde-i sehv lâzım olur. Birkaç kere sehv eylese secde-i sehvin tekrarı lâzım gelmez. Ve imâma iktidâ eden kimseden secde-i sehvî mûcip bir şey vukû' bulsa secde-i sehv îcâp etmez.

Secde-i sehv

Secde-i sehv demek, namazdan iki tarafa selâm verdikten sonra iki kere secde edip sonra namazın ka'de-i ahîresinin keyfiyyeti üzere oturup Ettehiyyâtü'yü ve salavâtı ve duâyı okuduktan sonra selâm vermektir.

Namazda Kaç Rekat Kıldığını Bilemese

Namazda kaç rekat kıldığını bilemeyip şüphe eden musallî, aslından hiç başına gelmiş değil ise selâm vererek namaza yeniden başlayıp kılmak lâzım olur. Eğer kendine böyle hâl çok vâkı' olursa düşünüp akli kaç kıldığını keserse onunla amel eder. Lakin düşünmekle bir rûkû' miktarı vakit meşgûl olursa secde-i sehv lâzım gelir. Eğer akli kaç kıldığını kesmezse az olan ihtimâle itibâr edip oturma mahali zannettiği yerlerde oturarak namazı itmâm edip sonra secde-i sehv eder.

Namazda secde-i sehv îcâp eden şeyleri kasten işlese, kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûh olduğundan namaza noksan geleceğine binâen namazın tekâmîlî için iâdesi lâzım olur.

Zikrolunan sünnetleri işlemede ecr ve sevâb olup kesten terk etmekte ise kerâhat-ı tenzîhiyye vardır. Lakin sehven terkinde secde-i sehv yoktur.

Müstehab ve Mendûb ve Edeb

Müstehab olan şeyler ki ona “mendûb” ve “âdâb” ve “fazîlet” dahi derler, sünnetten aşığıdır; işlemede ecr ve sevâb olup terkinde kerâhat yoktur. Bundan sonra malûm ola ki, namazda olan kimse namazı ıslâhta menhalî olmayıp belki geriden müşâhede eden namazda olan kimse bunu işlemez diye kat’ edeceği amellerden birini işlerse namazı fâsid olur.

Namazı İfsâd Eden Şeyler

Namaza şurû’ndan evvel nohut kadar ağzında bulunan şeyi namazda yutmakla yahut ağzında eriyip tatlısını yutmakla namaz fâsid olur ve özürsüz ğaraz-ı sahîhi yok iken öksürse namazı fâsid olur. Ekser-i nâs buna mübtelâdır.

Namazın Rekatlarıyla Mukîm ve Müsâfir Hakkındaki Miktarları

Sabah namazının farzı, iki rekattır. Öğle namazının farzı, dört rekattır. İkinci namazının farzı, dört rekattır. Akşam namazının farzı, üç rekattır. Yatsı namazının farzı, dört rekattır. Müsafir olan Müslim hakkında öğle ve ikinci ve yatsı namazlarının farzları, ikişer rekattır. Müsâfir zikrolunan namazlardan ikinci rekatın başında ka’deden sonra selâm vermeyip dört rekatı tamam eylese namazı sahîh olur; lakin selâmı te’hîr ve farza nâfile katmak ve nâfilenin iftitâh tekbîri terk olunmak kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur. Eğer ikinci rekatın başında oturmayıp dört rekatı tamam kılsa namazı sahîh olmaz, ammâ müsâfir olan kimse vaktin içinde mukîme iktidâsı sahîh olur ve dört rekatı tamam kılar.

Beş Vaktin Sünnetleri

Beş vakitte sünnetler vardır: Sabah namazının farzından mukaddem iki rekat, sünnet-i müekkededir. Cemâat farza şurû’larından sonra geldiğinde imâma bir rekatta erişeceğini aklı keserse terk etmeyip bir kenarda safa hâlel vermeyerek edâsı sünnettir; erişeceğini aklı kesmezse terk edip imâma iktidâ eder. Farzından sonra kazâ olunmaz. Ama farzı kazâyâ kaldığı gün öğleye kadar farzıyla beraber kazâ olur.

Öğle namazının farzından evvel kılınan dört rekat, sünnet-i müekkededir. İşbu dört rekat hâzır cemâat bulunup da farza şurû' edilmiş olsa bile sâkıt olmayacağından farzdan sonra kazâ olunur. Öğlenin farzından sonra kılınan iki rekat dahi sünnet-i müekkededir. İkindinin farzından evvel kılınan dört rekat sünnet-i gayr-ı müekkede olduğundan farzından sonra kılınmaz. Akşamın farzından sonra kılınan iki rekat, sünnet-i müekkededir. Yatsının farzından evvel kılınan dört rekat, sünnet-i gayr-ı müekkede olmakla farzından sonra kılınmaz ve farzından sonraki iki rekat, sünnet-i müekkededir. Bu sünnetler hak i'tikâd edilmekle beraber terk olursa günâha mûcip olur, şefâata nâil olunmaz. Eğer hak i'tikâd edilmemekle beraber istihfâf olursa küfrü müstelzem bulunur. Müsâfir olan kimse beş vakitte zikrolunan sünnet-i müekkedeleri emniyet ve vüs'at hâlinde kılıp havf veya muzâyeyga hâlinde terk edebilir.

Salât-ı vitr

Yatsının son sünnetinden sonra salât-ı vitr niyetiyle üç rekat namaz kılmak vâciptir. Ka'de-i ûlâdan üçüncü rekata kalktığında Fâtîha ve zamm-ı sûreden sonra iftitâh tekbîri gibi tekbîr alıp Kunûd-u vitr için ihfâ ile edıyye-i me'sûradan bir duâ okumak vâciptir. Lakin sünnet olan (اللهم إنا نستعينك) ve (اللهم إياك) duâlarını okumaktır. Musallî bu duâları güzelce okumaya kâdir değil ise üç kere (اللهم اغفر لي) yahut (ربنا) (آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقتنا عذاب النار) deyip rukû' eder.

Kunûd Duâsını Sehv Etse

Kunûd'u sehv edip rukû'a gitmekle secde-i sehv lâzım olur. Rukû'da Kunûd hatırına gelse rukû'da okumaz ve Kunûd için geri kıyâma dönmez. Lakin rukû' gerek îade olunsun gerek îade olunmasın kıyâma döndüğü sûrette namaz fâsid olmaz. Ammâ salât-ı vitrde imâm Kunûd'u sehv edip rukû'a gittiğinde cemâat mutâbe'at etmek lâzım iken mutâbe'at etmemeleriyle imâm geri kıyâma dönüp Kunûd'u okuduktan sonra rukû' ettiğinde cemâat mutâbe'at etseler cemâatın namazları fâsid olur. Zîrâ imâm ibtidâki rukû'yla farzı edâ ettiğinden ikinci rukû' nâfile olup cemâatın rukû'ları ise henüz edâ olduğundan iktidâları sahîh olmaz. Bu meseleden ekser-i nâs gâfildir. Hâlbuki Ramzân-ı şerîfte vukû'u pek çoktur.

Salât-ı terâvîh

Ramazân-ı şerîfte her gece yatsının farzından sonra erkeklere ve hâtuñlara yirmi rekat Terâvîh namazı sünnet-i müekkededir. Bunun edâsında selef-i sâlihînden ma'rûf olan her iki rekat başında selâm verilip her dört rekat başında dört rekat miktarı oturmaktır. Salât-ı mezkûra tamam olduktan sonra buna tab'ıyyetle ancak Ramazân-ı şerîfte salât-ı vitr dahi cemâat ile edâ olunur.

Ahkâm-ı cemâat

Malûm ola ki, farâizde erkek hakkında cemâat sünnet-i müekkededir. Yalnız kılmanın üzerine yirmi yedi kat fazîleti vardır. Lakin şeâir-i İslâmiyyeden olduğundan mescidin fazîleti ziyâdedir. Terâvîh dahi böyledir.

İmdî, âkil ve bâliğ ve hür olup cemâata kudreti var iken özürsüz terk-i cemâat etmek âdeti olan Müslim, ta'zîr ve şehâdeti reddolunur ve komşuları dahi sukût edip haber vermemeleriyle günâhkâr olurlar.

İmâm İlm ve Kırâatta Kâmil Olmak

İmâm olan Müslim namazın sıhhati ve fesâdına âlim olmak ve Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'ı kırâatında ve harflerin mehâric ve sıfatında meşâyîh-i mu'tebereden ta'lim etmiş bulunmak lâzımdır. İmdî, cemâatla namaz kılınmak kast olunup ikâmet olduğunda (حی علی الصلاة) denilirken cemâat ayağa kalkmak müstehabdır. Meğer imâm mihrâba giderken ölerinden geçe. Bu sûrette, imâmı gören ayağa kalkmak müstehabdır. İmâma iktidâ eden yalnız ise imâmın sağına beraber durur soluna ya ardına durması mekrûhtur. Cemâat iki veya ziyâde olursa ardına dururlar. Yanına durmaları mekrûhtur. İmâm olan zât cemâatın saflarını düz eylemek ve gediklerini doldurmaları için cemâata emretmek gerektir. Ve ibtidâki safın fazîleti diğerlerinden ziyâdedir. (قد قامت الصلاة) denirken namaza başlanmak müstehabdır. İmâm iftitâh tekbîrinde cemâat işitecek kadar cehr etmek sünnettir. Ve sâir intikâlât tekbîrleri ve tesmî' ve selâm dahi böyledir.

Müezzin Cehren Tekbîr Alsa

İmâmın tekbîri kifâyet ettiğinde müezzine cehren tekbîr etmek lâzım değil iken etse, zarar yoktur. Lakin ziyâde çağırsa isânet etmiş olur. Makâmât ve nağmât ezhârı için tahrîkât-ı nağme ile iştigâl ederse namazı fâsid olur. Eğer imâmın tekbîri kifâyet etmeyip müezzinin tebliğine muhtâç olursa, müezzin tağyîr ve telhîn ve sayha etmeyerek mücerred savt-ı a'lâ ile teblîğ eder.

Farza Ya Sünnete Başladıktan Sonra İkâmet Olunsa

Cemâatla farza başlanmazdan evvelce bir Müslim o farza yalnız başlamış olsa, ibtidâki rekâtın secdesine varmadıkça ayakta olarak bir tarafına selâmla namazdan çıkıp imâma iktidâ eder. Eğer ibtidâki rekâtın secdesine vardıysa, kılınan farz dört rekât olduğu sûrette iki rekât başında teşehhüdden sonra selâm verip iktidâ eder. Eğer üçüncü rekâtın secdesini ettiyse, namazı tamam eyler. Kılınan namaz ikindinin farzı olmayıp da öğlenin yahut yatsının farzı ise, nâfile olarak iktidâ eyleyerek cemâat sevâbını iktisâb eder. Sabah ve akşam namazlarında ikinci rekâtın secdesine varmadıkça bozup imâma iktidâ eder. Eğer ikinci rekâtın secdesine vardıysa, bozmayıp tamam eyler ve bunlarda ve ikindide nâfile olarak iktidâ etmez.

Cemâatla farza başlanmazdan evvelce sünnete başlamış olan Müslim için sünneti bozmak câiz olmaz, belki kıldığı rekâtı tek bırakmayıp çift ettikten sonra teşehhüd ederek selâm vermek lâzımdır.

İmâma İftitâh Tekbîrine Erişemese

İmâma iftitâh tekbîrinde erişen için Sübhâneke'yi okumak sünnettir. İmâma iftitâh tekbîrinde erişemeyen kimse, imâmı kıyâmda bulduğunda imâm cehr ile kırâat etmediği sûrette iftitâh tekbîrini alıp yine Sübhâneke'yi okumak sünnettir. Cehr ile kırâat ettiği sûrette Sübhâneke'yi okumayıp imâmın kırâatını dinlemek lâzımdır. İmâmı rukû'da bulduğunda, imâma rukû'da erişmesini aklı keserse Sübhâneke'yi okur. Rukû'a erişeceğini aklı kesmezse Sübhâneke'yi terk edip rukû'a gider. Secde-i ûlâda dahi böyle aklıyla amel eder. Ammâ, imâmı secde-i sânîde bulduğunda iftitâh tekbîrini aldıktan sonra eğlenmeyip secdeye varır.

İmâma Erişemediği Rekatları Kazâ

Rukû'dan bir cüz'e erişemeyen kimse o rekata erişmiş olmaz. Herkaç rekata erişemediyse imâm selâm verdikten sonra kalkar kılar. Bir veya iki rekata erişemediği takdîrce Fâtiha ve zamm-ı sûre vâciptir. Üç rekata erişemediği hâlde Fâtiha ve zamm-ı sûre ile bir rekat kılıp oturur. Ancak, Ettahiyâtü'yü âhîrînden okuyup kalkar. Ve yine Fâtiha ve zamm-ı sûre ile bir rekat daha kıldıktan sonra âhir rekatta yalnız Fâtiha ile iktifâ edip ka'de-i ahîrede Ettehiyyâtü ve salavât ve edıyye-i me'sûradan bir duâdan sonra selâm verir. Bu sûretle yalnız kıldığı miktarın içinde secde-i sehvi îcâp eden bir şey vâki' olursa secde-i sehv lâzım olur.

Rükünlerde İmâma Mütâbe'at

Namazın rükünlerinden kırâattan mâadâda cemâat imâma tâbi' olduğundan imâm ile beraber işlemek lâzımdır. Binâenaleyh, rukû' ve sucûdda imâmdan evvel kalkmayıp imâmdan bir tesbîh ziyâde geri kalmamaya itinâ edilmek gerekir. Kunûd duâsında dahi imâm evvel tamam edip rukû'a gitse, cemâata Kunûd duâsını tamam etmek lâzım olmayıp imâm ile beraber hemen rukû'a gitmek lâzım olur. Namazın içinde olan sâir ezkâr ve tesbîhât cümlesini böyle imâma mutâbe'ata mâni' olmayacak mertebe işleyip imâmdan ayrılmamak îcâp eder. Ancak ka'de-i ûlâ ve ka'de-i ahîrede teşehhüd tamam edilmedikçe mutâbe'at edilmez ise de mutâbe'at olunsu dahi câizdir.

İmâm Beş Şeyi İşlemese Cemâat Dahi İşlemez

Beş şeyi imâm işlemese cemâat dahi işlemez: Bunların birincisi, Kunûd duâsı.

- İkincisi, bayram namazının tekbîrleri.
- Üçüncüsü, ka'de-i ûlâ.
- Dördüncüsü, secde-i tilâvet.
- Beşincisi, secde-i sehvidir.

Dört Şeyi İmâm İşlerse Cemâat İşlemez

Dört şeyi imâm işlerse cemâat işlemez:

- Birincisi, ziyâde secde eylese.

- İkincisi, bayram namazının tekbîrlerini rivâyetten ziyâde eylese.
- Üçüncüsü, cenâze namazında dört tekbîrden ziyâde eylese.
- Dördüncüsü, sehven beşinci rekata kalksa.

Eğer imâm dördüncü rekatin başında oturdu ise cemâat kalkmayıp oturdukları hâlde muntazır olurlar. İmâm geriye avdet eder ise imâm ile selâm verirler. Geriye avdet etmeyip tâ secdeye kadar varırsa cemâat yalnız başlarına selâm verirler. Eğer imâm dördüncü rekatin başında oturmadan kalksa cemâat yine kalkmaz. Lakin imâm beşinci rekati yalnız kılıp secdeye vardığında cümlesinin namazı fâsid olur.

Son Sünnet Kılınacak Mahal

İmâm son sünnete kalktığıında farz kıldığı mahali değiştirmek sünnettir. Ammâ, muktedî yahut yalnız kılanın değiştirmeleri evlâdır. Farz edâ olunduktan sonra safı bozmak müstehabdır.

Namazdan Sonra İmâm Cemâata Doğru Teveccüh Etmek

Namaz tekmîlinde cemâat iki kişi olsa dahi imâm cemâata yüzünü çevirmek sünnettir. Meğer imâma karşı namaz kılan buluna. Bu sûrette, imâm sağına ya soluna döner.

İstiğfâr ve Âyetü'l-kürsî ve Tesbîhât ve Duâ

Namazdan sonra üç kere istiğfâr edip ve Âyetü'l-kürsî ve Muavvizeteyn'i okuyup otuz üç kere (سُبْحَانَ اللَّهِ) ve otuz üç kere (الْحَمْدُ لِلَّهِ) ve otuz üç kere (اللَّهُ أَكْبَرُ) ve bir kere (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) deyip ellerini göğsü mukâbilinden kaldırıp ve araları açıkça olarak semâya doğru açıp duâ ve hitâmında

سُبْحَانَ رَبَّنَا

رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَ سَلَامٌ عَلَيَّ

(رَبِّ الْعَالَمِينَ الْمُرْسَلِينَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ

demek müstehab ve duâdan sonra eliyle yüzünü mesh eylemek sünnettir.

Bâbu'l-cuma

Cuma günü öğle vaktinde farz olan, İmâm-ı A'zam ve İmâm Ebû Yûsuf 'indlerinde sâir günler gibi öğle namazıdır. Lakin cuma namazını edâ ile namazını zımmetten düşürme lâzımdır. İmâm Muhammed 'inde farz olan cuma namazıdır. Lakin öğle namazının sıhhatiyle hükme ruhsat vardır. Hulâsa-ı kelâm cuma günü cuma namazı farz-ı ayn olup öğle namazından ekvâdır. Fazîleti hakkında vârid olan âsârdan biri İmâm-ı Müslim rahimehullâh, Ebû Hureyre radiyallâhu teâlâ anhdan rivâyet eder ki (مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوَضُوءَ ثُمَّ آتَى الْجُمُعَةَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْجُمُعَةِ) (الأخرى و زيادته ثلاثة أيام) yani “Bir kimse, cuma günü sünnet üzere abdest alıp sonra cuma namazını edâya gelse ve hutbeye kulak tutup dinlese ve hutbe esnâsında aslâ tekellüm etmese, olduğu cuma ile cuma-ı uhrâ arasının ve üç gün dahi ziyâdenin günâhlarının mağfiret olunmasına sebep olur.” Özürsüz terk hakkında büyük mazarratlar olduğunu ifâde eden hadîs-i şerîflerden birisi İmâm Taberânî *Câmi'-i Kebîr*'inde Üsâme bin Zeyd radiyallâhu anhdan rivâyet eder ki (مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمُعَاتٍ) (من غير عذر كتب من المنافقين) yani “Bir kimse özürsüz üç cuma namazını birbiri ardınca terk eylese münâfıkîn zümresinden yazılır.”

Cumanın Sıhhat Şartları

İmdî, cuma namazı ibâdet-i mühimmeden ve şeâir-i İslâm'dan olmakla mü'min olanlar üzerine evvelâ şartlarını bilmek, sonra her cuma günü edâsına sâî ve ihtimâm etmek lâzımdır. Beş vakit namazın şartlarından mâadâ sıhhati için altı şartı vardır:

- Birincisi, şol beldede kılınmaktadır ki, ahâlîsinden cuma namazını edâ ile mükellef olanlara câmi-i kebîre vefâ etmeye. Bu misallî beldeye “mısr” ta'bîr olunur.
- İkincisi, pâdişâh-ı İslâm hazretleri yahut taraf-ı âlîlerinden cuma namazını ikâmetle me'mûr kimse bulunmak.
- Üçüncüsü, öğle namazının vaktinden ihrâc olunmamak.
- Dördüncüsü, vakt-i mezbûrun içinde namazdan evvel cemâat hâzır olarak hutbe okunmak.

- Beşincisi, imâmdan mâadâ cemâat üç racul-u Müslimden noksan olmamak.
- Altıncısı, edâ olunduğu mahale izn-i âmm olmak.

Fakat bir beldede ahâlîsi bilâmânî‘ câmilerine müctemi’ olduktan sonra o beldeyi muhit olan sûrun kapılarını hâkim belde ancak havf-ı adûdan nâşî kapatması mâni‘ değildir.

Cumanın Farzıyyetinin Şartları

Bu zikrolunan altı şartla cuma namazının edâsı sahîh olduğundan öğle namazını iskât ederse de farzıyyeti yedi şarta tevakkuf eder:

- Birincisi, mısır ta’bîr olunan beldede ikâmet üzere olmak.
- İkincisi, sahîhi’l-vucûd olup maraz ve zaafî olmamak.
- Üçüncüsü, hür olup kimsenin kölesi olmamak.
- Dördüncüsü, erkeklîği muhakkak olmak.
- Beşincisi, gözü görüp ağmâ olmamak.
- Altıncısı, yürümeğe kâdir olup kötürüm veya ayaksız olmamak.
- Yedincisi, şedîd yağmur veya bir şeyden korkup veya bunlar misallî namaza mâni‘ bir özl bulunmamak.

Bu zikrolunan şartlar tamamen bulunduğunda bir Müslim, cuma günü cuma namazı kılınmadan öğle namazı kılması kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur. Cuma namazı kılınan beldede cuma günü me’zûr veya müsâfir olan kimselerin öğle namazını cemâatla edâları kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur.

Zikrolunan şerâiti müstecmi‘ olan Müslim, cuma günü ezân-ı evveli işittiğinde her ne işle meşgûl ise terk edip cumaya gitmek ona vâciptir. Câmiye vardığında, tilâvet-i Kur’ân olunursa dinleyip olunmuyorsa hatîb minbere çıkmadan cumanın sünneti niyetiyle kılınan dört rekat sünnet-i müekkededir. Eğer esnâ-ı salâtta hatîb minbere çıkarsa, kırâatta tahfîf edilip aksar sûre ile tekmîl olunur. Câmiye varıldığında hatîb minbere çıkmış ise, zarûret olmadıkça nâsın cesedine veya libâsına basarak ileriye

geçilmeyip hemen bulunan mahale oturularak sünnet kılmaya dahi şurû' olunmaya ve hutbe evâhırında dahi o sünnet kılınmaya, belki cumanın farzı kılındıktan sonra kazâ edile. Hulâsa-i kelâm hatîb minbere çıktuktan sonra hatîbe karşı verilen ezândan gayrı bir şey meşrû' değildir. Nehyolması lâzım olan bir münker görülür ise, lisânla nehyolunmayıp işâretle nehyedilmek gerekir. Hutbe tamam olduktan sonra ikâmet olunup cumanın farzı niyetiyle cemâatla iki rekat edâ olunur.

Cumadan Sonra Kılınan Namazlar

Sonra cumanın son sünneti niyetiyle kılınan dört rekat, sünnet-i müekkededir. Bundan sonra, "Daha hâlâ edâsı müyesser olmayıp üzerimde sâbit olan âhir-i zuhr niyetiyle niyet ettim" diyerek her rekatta Fâtîha ve zamm-ı sûre ile dört rekat kılmak evlâdır. Çünkü, ya o günün öğle namazı hâlâ üzerinde sâbit olan âhir-i zuhr olmakla niyet-i mezbûra ile kılınan dört rekat o günün öğle namazı olmuş olur. Veyahut niyet-i mezbûra ile kılınan dört rekatla sâbıkada üzerine kazâsı lâzım olan öğle namazı var ise onu kılmış olur, yoksa nâfile kılmış olur. Bundan sonra dahi vakit sünneti ile iki rekat namaz kılmak evlâdır. Bunları işbu tertîb üzere Halebî tasrîh etmiştir. Ammâ, sâhib-i *Dürer* metninde âhir-i zuhr niyetiyle kılınan dört rekata cumanın son sünneti üzerine takdîm etmiştir. Bu vecihle hangisi takdîm olursa câiz olur. Cuma namazının her ne miktarına erişir ise iktidâ ve imâma mütâbe'at edip imâm selâm verdikten sonra kalkıp fevt olanı kıldığında cumayı kılmış olur. Hatta imâma teşehhüdde ya secde-i sehve erişse de böyledir. Cuma günü hatîbin kuûdundan namaz tamam oluncaya dek duâ makbûl olduğu, eserde vârid olmuştur. Hutbe aralarında kalben duâ etmekte gaflet olunmaya.

Bâbu'l-'ıydeyn

Ramazân ve Kurban bayramlarında bayram namazı vâciptir. Hutbeden mâadâ cuma namazının sıhhatinde ve farzında zikrolunan şartlar, bayram namazının sıhhat ve vucûdunda dahi mu'teberdir. Bayram namazlarından sora hutbe, sünnettir.

Ramazân bayramında namaza çıkmazdan mukaddem, bir tatlı şey yemek ve misvâklanmak ve gusl etmek ve râyiha-i tayyibeli bir şey isti'mâl etmek ve güzel libâsını giymek, ondan sonra hafîce tekbîr ile yürüyerek namaza gitmek müstehabdır. Câmiye vardığında tekbîr ve tehlîl ile meşkûl olup vakittâki Güneş doğup iki mızrak

irtifâ'yla vakt-i kerâhat çıktuktan sonra ezân ve ikâmetsiz, bayram namazı niyetiyle imâm iftitâh tekbîrini alıp namaza şurû' ettiğinde nâs dahi iktidâ ve tekbîr alıp ellerini sâir namazlardaki vech üzere bağlayıp Sübhâneke okuduktan sonra, imâm ellerini kaldırıp cemâat dahi mütâbeat ederek tekbîr aldıktan sonra ellerini iki yanlarına salıverirler. Üç tesbîh kadar eğlenerek yine ellerini kaldırıp tekbîr alarak yanlarına salıverirler. Üç tesbîh kadar eğlenip yine ellerini kaldırarak tekbîr aldıklarında yanlarına salıvermeden bağlarlar. İmâm hafifçe Eûzü besmele ile cehren Fâtiha ve üç âyet miktarı kırâat ettikten sonra rukû' ve sucûd olunup kıyâma kalktığında Fâtiha ve zamm-ı sûre akabînde uslûb-u sâbık üzere üç defa tekbîr alıp üçünde de ellerini yanlarına salıverirler. Dördüncüde ellerini kaldırmaksızın tekbîr alarak rukû'a intikâl ederler.

Sâir namazların tekbîrlerinden ziyâde olarak bayram namazlarına mahsûs olan tekbîrler altıdır. Üçü, rekat-ı ûlâda kırâattan evvel ve üçü dahi rekat-ı sâniyede kırâattan sonra olup bunların altısı da vâciptir. İkinci rekatın rukû' tekbîri dahi vâcip olan tekbîrlere ittisâli sebebiyle vâciptir. Kaldı ki, iftitâh ve intikâlât tekbîrleri sâir namazlarda olduğu gibidir. Nitekîm mâsbukta beyân olundu.

Müezzinlerin bayram namazına şurû' esnâsında “Dokuz tekbîr ile iki rekat bayram namazına niyet ede, uyak imâma” demelerinden dolayı avâm-ı nâs bayram namazına mahsûs dokuz tekbîr olduğu zannında bulunarak iştibâha düşmekte olduklarından, müezzinlerin onun yerine “Bayram namazına niyet edek, uyak imâma” demeleri evlâdır.

Bayram Namazında İmâm Tekbîri Unutsa

İmâm rekat-ı ûlâda bayram tekbîrlerini unutup Fâtiha tamam olmadan veya tamamından sonra hatırına gelse, tekbîrleri alıp sûre-i Fâtiha'yı îade eder. Eğer Fâtiha ve zamm-ı sûreden sonra hatırına gelse, tekbîrleri alıp kırâatı îade etmez. Eğer rukû'da hatırına gelse, tekbîrler için kıyâma avdet etmeyip ellerini kaldırmayarak tekbîrleri rukû'da eder ve eğer rukû'dan kalktıktan sonra hatırına gelse, tekbîrlerin mahali fevt olmakla tekbîrler fevt olur. İmdî, vâcip olan tekbîrlerden birini yahut hepsini sehven terk eylese secde-i sehv lâzım olur. Lakin, cuma ve bayram namazlarında ulemâ-ı

muteahhirûnun secde-i sehvin terk olunmasını ihtiyâr ettikleri *Redd-i muhtâr*'da tasrîh olunmuştur.

Bayram Namazına Sonradan İktidâ Etmek

İmâm bayram namazının tekbîrlerini edip kırâatı esnâsında iktidâ eden Müslim, iftitâh tekbîrinden sonra fî'l-hâl bayram namazının tekbîrlerini eder. Eğer imâma rukû'da erişirse, kıyâmda tekbîrleri edip rukû'da erişeceğini aklı kestiğinde bayram tekbîrlerini kıyâmda ettikten sonra rukû'a gider. Eğer rukû'un fevtinden havf ederse, iftitâh tekbîrinden sonra rukû'a gidip imâm rukû'dan kalkmadan bayram tekbîrlerini ellerini kaldırmayarak rukû'da eder. Bayram tekbîrlerini tamamen etmeden imâm rukû'dan kalksa, imâma mütâbeat etme lâzım olup bâkî kalan tekbîrler sâkıt olur. Rekat-ı ûlâyâ erişemese, imâm selâm verdikten sonra rekat-ı ûlâyı kazâda ibtidâ kırâat sonra tekbîrleri îfâ eyler.

Bayram namazının ikinci rekatın rukû'nda erişse, tekbîr-i husûsi rekat-ı ûlânın rukû'nda eriştiği sûrette icrâsı luzûmu beyân olunan vecih üzere îfâ eder. Eğer ikinci rekatın secdelerinde ya teşehhüdünde erişse, yine iktidâ ederek imâm selâm verdikten sonra kalkarak bayram namazını hey'et-i malûması üzere yalnızca kazâ eyler. Kurban bayramı namazı dahi bu tafsîl üzeredir. Ancak Kurban bayramında namazdan evvel bir şey yemeyip yolda tekbîr-i cehr eder.

Kurban Bayramında Yirmi Üç Vakıt Tekbîr

Kurban bayramında Arafe günü sabah namazından bayramın dördüncü günü ikindi namazına değin yirmi üç vakıt farzlardan selâm akabînde bir kere tekbîr-i teşrîk vâciptir, sûreti budur: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ) yani iki tekbîr sonra bir tehlîl sonra yine iki tekbîr ile hamd. Ve dahi bu yirmi üç vakıt farzlardan vaktinde edâ olunmayıp kazâ olduğu takdîrde o sene o günlerde kazâ olunursa yine tekbîr vâciptir. Selâm ile tekbîrin arasında yemek ve içmek ve söz söylemek ve namaz kıldığı mekândan çıkmak ve kasten hades etmek tekbîre mâni'dir. Kasıtsız hades vukû'u zarar etmez.

Bâbu'l-cenâze

Bir kimsede alâmet-i mevt zuhûra gelip hâlet-i nezinde ayaklar Kible'ye gelerek arkası üzere yatırılıp başı altına bir şey konur ve aralıkta Kelime-i şehâdet zikrolunur ve yanında sûre-i Yasîn ve sûre-i Ra'd tilâvet olunmak müstehabdır. Vefât ettiğinde çirkin olmamak için çenesi bağlanıp ve gözleri yumulup ve elleri ve ayakları uzatılıp üzerinde olan libâsı soyulur. Ve gasl oluncaya kadar yanında tilâvet-i Kur'ân olunmaz. Bundan sonra gasli için hazırlanan tahtanın etrafı üç, beş ya yedi kere tütsülendikten sonra cenâzenin avret yeri setrolunarak üzerine yatırılıp avret yeri tathîr iktizâ ederse gasl eden kimse sâde eliyle yapışmayarak eline bir bez sarıp setr bezinin altından tathîr eder. Sonra mazmaza ve istinşâk ettirmeyerek abdest verir ve dudaklarını ve burnu deliklerini eline bir bez sarıp tathîr eder, sonra baş ve sakalını sabun veya sabun makâmına kâim olan bir şey ile yıkar. Bir şey bulunmaz ise sâde sıcak su ile gasl eyler. Ba'dehu cenâzeyi sol yanına yatırıp sağ yanını üç kere yıkar. Sonra sağ yanına yatırıp sol yanını dahi üç kere gasl eder. Bundan sonra oturtur gibi kaldırıp karnını mülâyimetle mesh eder. Eğer necâsetten bir şey çıkarsa izâle edip abdesti ve gasli iâde etmeyip bir şey ile siler.

Cenâzeyi gasl, hayatta olan mükellefler üzerine farzdır. Hatta bir ölü su içinde bulunmuş olsa, zimmetlerinden farz sâkit olmayıp gasl niyetiyle suyun içinde üç kere kımıldatmak lâzımdır. Cenâze gasli için su bulunmayıp ya az olup hayatta olanlara luzûmu olan mahalde cenâzeye teyemmüm ettirilir.

Tekfîn-i cenâze

Tekfîn-i cenâzede erlere sünnet olan kefen üç kat olmaktadır:

- Birincisi, gömlektir ki omuzdan ayağına kadar ola.
- İkincisi, izârdır.
- Üçüncüsü, lifâfedir.

Bu ikisi baştan ayağa kadar olup cemî'-i a'zâyı setretmelidir. Hâtunlara bu üçünden başka başörtüsü ve bir de göğüslerine sargı sünnettir.

Kefene sarılmanın sûreti şöyledir: Evvelâ lifâfe bir pak yere döşenip üzerine gül suyu veya râhiya-i tayyibeli bir şey saçılıp onun üstüne izâr ve onun üstüne de gömlek döşendikten sonra üç veya beş veya yedi kere tütsülenerek cenâze, silecek ile mestûr olarak içine vaz' olunup elleri yanına götürülür ve secde uzuvlarına yani alınına ve burnuna ve ellerine ve dizlerine ve ayaklarına kâfûr konulur ve başına ve sakalına cenâze için âdet olan râhiya-i tayyibeli şeyden isti'mâl olunup ve gömleği örtülüp altından silecek alınır. Sonra izârın ibtidâ sol cânibi ve sonra sağ cânibi çekilir. "Lifâfe bu keyfiyyet üzeredir." Yolda açılmak ihtimâli olur ise baş ve ayak taraflarından bağlanır. Kefen beyaz olmak müstehabdır.

Salât-ı cenâze

Cenâze üzerine namaz farz-ı kifâyedir. Bazı kimselerin edâsıyla mâadâsından sâkıt olur. Cenâze namazında cenâzenin İslâmı ve tahâreti ve tamam azâsı veya ekser azâsı cenâze namazını kılanların önünde bir mahalde vaz' olunması şarttır. Ve vaz'ının sûret-i mesnûnası, cenâzenin başı imâmın sağ cânibine gelmektir. Ve imâm cenâzenin göğsü mukâbilinde durup cemâat ne kadar az ise de üç saf olmak müstehabdır. Ve âhir safı efdaldır. Cenâze namazının rüknü ikidir: Evvelkisi, kıyâmdır. Binâenaleyh özürsüz oturarak kılmak câiz değildir. İkincisi, dört tekbîr olup ancak ibtidâsında el kaldırmak sünnettir. İmdî, cenâzenin er kişi yahut hâtûn olduğunu bilip "Niyet ettim Allah için namaza, şu er kişi için" veya "şu hâtûn için duâya" diye. Ve eğer cemâattan biri cenâzenin er veya avrat olduğunu bilemese, "imâm her kimin üzerine kılsa ona duâya" diye ve sübyânda "şu oğlancık için" ya "şu kızcağız için" diye ve cenâze duâsında bunlardan her birinde evlâ olan ta'bîre riâyet eylemektir. Nitekim yakında tenbîh olunur. İmdî, iftitâh tekbîrinden sonra (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك) (وتعالى جدك وجل ثناؤك ولا إله غيرك) deyip ve ba'dehu tekbîr alıp namazın âhîrinde okunan salâtları okur. Ondan sonra tekbîr alarak rahmet ve mağfirete dâir duâ eder. Bu duâyı okumak evlâdır: (

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرْنَا وَآثْنَا. اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَاحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ وَخُصَّ هَذَا الْمَيِّتَ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانِ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ وَ

إِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَ لِقِهِ الْإَمْنُ وَ الْبُشْرَى وَ الْكِرَامَةَ وَ الزُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ
وَ خُصَّ هَذِهِ الْمَيَّةَ بِالرُّوحِ وَ) (الرَّاحِمِينَ Ve eğer cenâze hâtûn ise duâda böyle diye: (الرَّاحِمِينَ
الرَّاحَةَ وَ الرَّحْمَةَ وَ الْمَغْفِرَةَ وَ الرِّضْوَانَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَتْ مُحْسِنَةً فَزِدْ فِي إِحْسَانِهَا وَ إِنْ كَانَتْ
مُسِيئَةً فَتَجَاوَزْ عَنْهَا وَ لِقِهَا الْإَمْنُ وَ الْبُشْرَى وَ الْكِرَامَةَ وَ الزُّلْفَى بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ
اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ) (الرَّاحِمِينَ Ve eğer cenâze sabî ise “وَ خُصَّ”dan aşağısını okumayıp yerine (اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ
(لَنَا فَرَطًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَ دُخْرًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَ مُشَفَّعًا
اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا فَرَطًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا) (لَنَا أَجْرًا وَ دُخْرًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا شَافِعَةً وَ مُشَفَّعَةً
iki yanına selâm verir ve eğer cenâze sabiye kız ise (اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا فَرَطًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا)
diye. İmdî, tekbîrler aralarında edilen senâ ve salavât ve duâ sünnettir. Ve selâm müstehabdır. Cenâze namazının evvelinde
şurû' edemeyip bazı tekbîrâtı fevt eden kimse, fî'l-hâl iftitâh tekbîrini alıp iktidâ ve
bâkîde imâma mütâbeat eder. İmâm selâm verdikten sonra cenâze omuza ref' olunmadan fevt olan tekbîrleri birbiri ardınca kendi selâm vermeden kazâ eder.
Dördüncü tekbîrden sonra selâmdan evvel erişse de böyledir. Doğduğu vakitte hayatına alâmet olup akabînde vefât eden sabînin gasl ve tekfîn ve namazı lâzımdır. Ve
eğer hayatına alâmet olmasa namaz kılınmaz. Hemen gasl olunup ve ad verildikten sonra bir astara sarılıp defnolunur.

Cenâze Götürmede Sünnet Olan

Cenâze götürmede sünnet olan, cevânib-i erbeasından dört nefer kimse götürmek ve cenâzenin her cânibinden onar adım götürmek müstehabdır. Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki bir kimse bir cenâzeyi kırk adım götürürse kırk büyük günâhının mağfîretine sebep olur.

Defn-i cenâze

Cenâze ile kabre varılıp yere konulduğunda, bir hâcet olmadıkça cenâzede bulunanların cümlesi oturur. Tâ kabir bir adam boyu yahut göğsü kadar kazılıp cenâze içine indirilecek iken iktizâsına göre birkaç kimse Kible tarafından cenâzeyi Kible'ye müteveccih olarak indirip ve sağ yanına yatırılırlar. Ve (بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ) (اللَّهُ) derler ve kefen bağlanmış ise çözülür ve kabrin içine hâtûn ve gayr-ı Müslim girdirilmez. Bu diyârlarda yerin lahde tahmilî olmadığından tahta dizilir sonra kendi

toprağıyla örtülerek arkaç gibi kılınır. Kabrin yıkılmaması için üzerine su serpmekte beis yoktur. Bundan sonra, cenâzede bulunanların cümlesi oturup içlerinden birisi güzel savt ile tecvîd üzere sûre-i Yasîn ve Tebâreke ve on bir kere sûre-i İhlâs ve Muavvizeteyn ve Fâtiha ve sûre-i Bakara'nın evvelini ve âhirini okuyup sevâbını cenâzenin ruhuna ihdâ ve taksîrâtının af ve mağfiret olunması ricâsını mütezammin duâ edilerek sâirleri dahi huzur-ı kalble “âmîn” deyip Fâtiha'dan sonra vedâ' ederler. Gemide fevt olup kıra uzak olduğunda gasl ve tekfîn ve namazı kılınıp denize ilgâ olunur.

Kabirde Suâl ve Telkîn

Kabirde suâl ve cevâb ve naîm ve azâb hakkında âyât-ı kerîme ve ehâdis-i şerîfe olmakla ehl-i sünnet ve cemâat mezhebinde kabirde suâl hak olduğunu i'tikâd lâzımdır. Cenâze defnolunup vech-i muharrer üzere tilâvet-i Kur'ân ve duâdan sonra, imâm veya bir sâlih kimse kalarak cenâzenin yüzü mukâbelesinde ayak üzere durup cenâzenin ismiyle (يَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ أَذْكَرَ مَا كُنْتَ عَلَيْهِ وَ أَفْ لُ رَضِيْتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَ بِالْإِسْلَامِ) (ديناً وَ بِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَبِيًّا) diye telkîn eylemesi ehl-i sünnet 'indinde meşrû'dur. Hâtûn ise [يَا فُلَانَةُ بِنْتُ فُلَانٍ أَذْكَرَى مَا كُنْتَ عَلَيْهِ وَ أَفُولَى رَضِيْتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَ بِالْإِسْلَامِ دِينًا] (وَبِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَبِيًّا)

Bâbu'ş-şehîd

Rütbe-i şehâdete mazhar ve saâdet-i a'zamî ile mübeşşir zümre-i mükremînden hüküm dünya-i hâs ile yani gaslsız namaz ve hıyn-ı şehâdetinde üzerinde bulunup kefen cinsinden olmayan yani pamuklu başa giyilen şey ve gerek mest ve hırka misallî libâsı çıkarılıp ve mâadâsı kefen-i mesnûn adedinden yani üç kattan aşağı ise üçe iblâğ olunup ve ziyâde ise ziyâdesi çıkarılıp bâkî kefen-i mesnûn adedinde libâs-ı perhûnlarıyla defnolunmakla ihtisâs etmenin şurûtu İslâm ve bulug; gasli îcâp eden hadeslerden tahâret ve bigayr-ı hak katl olunmak ve katl olduğundan nâşî mal lâzım olmamak ve yaralandıktan sonra menâfi'-i hayattan bir şey ile intifâ' etmemekten ibârettir. Bunlardan mâadâ şühedânın envâ'-ı kesîrası olup İmâm Suyûtî *Teşbîb* nâm kitabında otuza iblâğ etmiştir. Ezcümle, i'dâ-ı dini kast ederken âlet-i cârihası kendine isâbetle vefât eden ve gark olan veya ateşte yanan ve diyâr-ı gurbette fevt olan ve ilim

yolunda fedâ-ı cân edenler dahi şehîttirler. Lakin bunlar sâir mevta gibi gasl, techîz ve tekfîn olunurlar. Bunlar için zikrolunan hüküm-ü dünyâ-ı hâs yoktur. Hemen bunlar sevâb-ı cezîl-i uhrevî imtiyâz ve rütbe-i ulyâyâ pervâz etmişlerdir. وقفنا الله تعالى لرتبتهم و حشرنا في زمرةهم آمين

Bâbu'z-zekât

Kur'ân-ı Kerîm'de zekât, salâtın akabinde nice mahalde zikrolunması, salâtın sonra zekâtın ehem-i farâiz olduğuna delîl-i kat'îdir. Peygamberimiz sallallâhu aleyhi vesellem Hazretleri'nin vakt-i saâdetlerinden zekâtın farz-ı ayn olduğu tevâtür ile nakloluna gelmiştir. İnkâr eden kâfir olur ve üzerine zekât farz olan kimse te'hîriyle günahkâr olup şehâdeti reddolunur. İmdî, ehl-i İslâmdan hür ve âkil ve bâliğ olan kimsenin hâcet-i asliyyesinden yani libâsı ve evi ve evinin takımı ve borcundan başka alış ve veriş ile artmaya kâbil nisâb miktarı malı olur ise, üzerinden bir sene geçtiğinde o malın kırk cüz'den bir cüz'ü hesâb ve tefrîk ederek Allâh-u Teâlâ rızâsı için bir veya birkaç fakîr Müslime vermesi farzdır.

Nisâb, altından sikkeli ya sikkesiz yirmi miskâldir. "Her miskâl yirmi kîrâttır" ve gümüşten ikiyüz dirhemdir "Her dirhem on dört kîrâttır" ve sâir ticâret metâ'larından yirmi miskâl sikkeli altın yahut ikiyüz dirhem sikkeli gümüş kıymetli metâ'dır. Ve hâtûnların ziynetlerine müteallık olmakla isti'malleri helâl olan altın ve gümüşten hallîleri nisâbda mu'teberdir. Binâenaleyh, yirmi miskâl altının zekâtı, yarım miskâl ve ikiyüz dirhem gümüşün zekâtı, beş dirhem eder. Bunlardan birisiyle kıymeti taktîr olunan metâ'-ı ticâret dahi böyledir. Ve nisâbdan ziyâdenin zekâtı hesâbça bu kıyâs üzeredir. Ve nisâb cins-i vâhid olmak lâzım değildir. Belki bir kimsenin mülkünde bir miktar altın ve bir miktar gümüş ve bir miktar da metâ'-ı ticâret olup da mecmû'un kıymeti altın veya gümüş nisâblarından birine bâliğ olsa zekâtı lâzım olur. Bir kimse evi olmadığından bir hâneye muhtâç olsa da nisâb miktarı malın olduğu altın ve gümüşü ev almak niyetiyle hıfzetsen ve hâne mübâye'a etmeden aradan bir sene geçse hıfzettiği altın ve gümüş için zekât lâzım olur. Altın gümüş veya bâkır misallî ma'den ile eritilip mahlût olduğunda onlar gâlib olurlarsa, hâlisleri hükmündedirler. Eğer beraber olurlarsa, ihtiyâten hâlisleri hükmünde olduğundan Kâdîhân ve sâhib-i *Hulâsa* zekâtın vucûbunu ihtiyâr etmişlerdir. Eğer karışan ma'den bunlara gâlib olursa kıymeti

i'tibâr olunur. Satmak niyeti var ise metâ'-ı ticâret olup zekâtı lâzım olur. Kullanılacak ise zekâtı lâzım olmaz. Zîrâ sâir bâkır takım hükmündedir.

Nisâba mâlik olunduğu vaktin ibtidâsında ve sene tamamında nisâbın kemâlde olması şarttır. Lakin, arada kâhîce eksilmek zekâtın vucûbuna mâni' değildir. Nisâba mâlik olan kimse esnâ-i senede kazanıp veya esbâb-ı mülkten bir sebeple yedindeki nisâb ziyâdelendiğinde, nisâbın senesi tamamıyla mecmû'u için zekât lâzım gelir. İnci ve cevâhirde zekât yoktur. Meğer alıp satıcısı ola. O sûrette, sâir metâ'-ı ticâret gibi kıymeti i'tibârıyla zekât lâzım gelir. Pahâsı nisâba bâliğ olan metâ'ında ticârete niyet etmekle senesi tamamında zekâtının luzûmu o metâ'ı satın aldığı sûrettedir. Fakat o metâ' mîrâs veya tarlasında hâsıl olsa, ticâret niyet edip üzerinde bir sene geçtikten sonra sattıkta pahâsının üzerinden bir sene geçmedikçe zekâtı lâzım olmaz. Lakin nisâba mâlik olan kimse, sene geçmeden bir sene veya ziyâde için zekâtını hesâb edip takdîm ve ta'cîl etmek câizdir.

Zekâtı verirken veya malından ayırırken zekât niyeti bulunmak lâzım ve zekâtını verdiği fakîr Müslim ahz ve kabzı te'akkul etmek şarttır. Zekâtı asâlet ve fer'ıyyet cihetinden karâbeti olanlara yani kendinin babası ya büyük babaları ya anası ya büyük anaları ya kendinin evlâdı ya evlâdının evlâdı gibi akrabâsına vermemek lâzım ve sâir akrabâsına vermek câizdir. Belki sâir akrabâsında muhtâç var iken gayrıya vermemelidir. Zevc ve zevce birbirine ve köle ve câriyelerine zekâtlarını vermek câiz değildir ve ganî adamın veled-i sağıri ve köle ve câriyesi de böyledir.

Sâdât-ı kirâma Zekât

Sâdât-ı kirâma ve âzâtlılarına zekât verilmek câiz olmadığı cemî'-i kütüb-ü mu'teberede zikrolunup *Netîcetü'l-fetâvâ*'da fetâvâsı kaydolunmuştur.

Lakin, şerh-i âsârda sâdât-ı kirâma zekât ve sâir sadaka verilmek câiz olduğu İmâm-ı A'zam'dan rivâyet edilip ve İmâm Tahâvî bunu ihtiyâr eylediğini *Kifâye* nâm kitabında ve İbn Mâlik *Vikâye* şerhinde ve *Su'lûk Tuhfetü'l-mulûk* şerhinde ve Kahîstânî kitabında zikretmişlerdir. Bâhusûs bu vakitlerde nesebini Benî Hâşim'e îsâl eden seyyid pek nâdir bulunur. Bu sûrette, sâdât-ı kirâma vermekte beis yoktur. Belki verilmediği sûrette bunların ekser fikrâsının hâceti def' olunmayıp meşakkate dûçâr olacakları zâhirdir.

Fakîr Zimmetinde Olan Alacağını Zekâta Tutmanın Sûreti

Bir kimse bir fakîr zimmetinde olan şu kadar akçe alacağını malının zekâtına tutmak kast ettiğinde sûreti budur ki, o fakîre malının zekâtından o kadar akçe verip o fakîr kabz ettikten sonra borcu için geri vermektir. Yoksa böyle etmeyip de “Zimmetinde olan şu kadar akçemi zekâtım için sana verdim” diyerek fakîr medyûn “Kabul ettim” demekle, malının zekâtını edâ etmiş olmaz.

Zekât Vermede Müstehab Olan

Zekât vermede müstehab olan, verdiği fakîrin hâline göre verdiği gün mûcib-i teayyiş olacak kadar şeyi vermektir. Ve bir günlük teayyiş edecek kadar şeyi olan kimse, arz-ı hâcet edip dilenmesi harâmıdır. Ve havâyic-i aslıyyesinden mâadâ kadar nisâba mâlik olan kimsenin zekât ve sâir sadaka alması helâl olmaz.

Ma'lûm ola ki, hayvânât-ı sevâimin zekâtı ashâbına tevîz olunmayıp şer'an imâmu'l-müslimîn tarafından ahz olunduğundan, işbû risâlede îzâh olunmaya hâcet messetmemekle ancak emvâl-i bâttınanın zekâtını beyân ile iktifâ olundu. Arâzi-i şer'îyye ve harâciyyenin ahkâmı dahi buna binâen terk olunmuştur.

Bâbu's-savm

Savm yani oruç, her bir Müslim-i âkil ile hayz ve nifâstan pak olan Müslime-i âkilenin ibâdet kastıyla fecr-i sâdıktan Şems gurûp edinceye kadar kasten yemek ve içmekten ve ihtiyâr ve mübâşeretle hakîkten veya hükmen kazâ-ı şehvet eylemekten kendisini hıfzetmesidir. İmdî, Ramazân-ı şerîf orucu her Müslim-i mükellef üzerine farz-ı ayn olduğu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ve icmâ'-ı ümmetle tevâtüren sâbittir. İnanmayan kâfir olur ve mükellef olan Müslim, özürsüz alenen Ramazân-ı şerîfte gündüz kasten yiyip içse katli lâzım olur.

Subût-ı hilâl

Şa'bân-ı mu'azzamın yirmi dokuzunda hilâl-i Ramazân'ın ru'yeti için dikkat ve iltimâs olunmak lâzımdır. Eğer havada ru'yete mâni' yoksa, hilâlin sübûtu haberleriyle zann-ı gâlip hâsıl olacak kadar kimselerin ru'yeti ve ahbârlarına muhtâçtır. Bu sûrette, hâric beldeden gelip ya bir mekân-ı mürtefi'de olan adl kimsenin haberi dahi kabul

olunduğu rivâyet olunmuştur. Eğer havada bulut ya duman gibi ru'yete mâni' bir şey var ise, iki veya bir adl kimsenin gördüğü keyfiyyet üzere haberiyle sâbit olur. İmdî, iki adl kimsenin haberleriyle sâbit olduğu taktîrce, otuz gün tekmîlinde "fitr" yani bayram etmek helâl olur. Fakat yalnız bir adlin haberiyle sâbit olduğu taktîrde, otuz gün oruç tutulduktan sonra hilâl-i fitr görülmedikçe fitr helâl olmaz. Meğer havada ru'yete mâni' olup görölmek mümkün olmaya. Ru'yet-i hilâl hükmünde cemî'-i bilâd birdir. Binâenaleyh, bir beldede sübûtu belde-i uhrâ ahâlîsi 'inde sâbit olması onlara dahi lâzım olur.

Hilâl-i Ramazân ru'yet ile sâbit olmadığı taktîrce, Şa'bânın otuzuncu günü "yevm-i şek" ta'bîr olunur. Eğer bugün, aslından sâim olmak âdeti olduğu günlere rast gelip yahut birkaç gün mukaddem oruçlu bulduysa bunda nâfile olarak oruç tutmak efdaldır. Ammâ, bunlardan birisi olmazsa ancak havâstan olanlar nâfile olduğunu kat' ederek tutup avâm-ı nâs ihtiyâten öğleye kadar imsâk ederler. Eğer o aralık bir taraftan ru'yet-i hilâl haberi gelip sâbit olursa, o gün fevt olmuş olmamak için niyet ederler. Eğer bir haber zuhûr etmez ise, öğleden sonra iftâr ederler. Bu günde kazâ ve keffâret ve nezr oruçlarını tutmak mekrûhtur. Ve niyette tereddüt edip "Bugün Ramazân ise Ramazândan olsun değil ise vâcib-i âhir yahut nâfile olsun" demek de mekrûhtur. Ve yevmi şekkin Ramazân olduğu sâbit olsa, bu niyetler ile tutulan oruç Ramazândan vakî' olur. Zîrâ, Ramazân-ı şerîfin orucun niyette Ramazândan olduğunu ta'yîn etmek lâzım değidir.

Ramazân ve Sâir Oruçların Niyeti

Ramazân orucunu geceden tâ gündüz kuşluğa kadar niyet etmek câiz olur. Nezr-i muayyen ve nâfile dahi böyledir. Lakin, nezr-i muayyende ta'yîn lâzımdır. Fakat kazâ ve keffâret ve günlerden bir günün nezri tutulmak kast olunduğunda ta'yîn olunarak geceden niyet olunmak lâzımdır. Ramazân-ı şerîfte oruca niyet etmiş iken imsâk vaktinden sonra hayz ve nifâs veya maraz-ı şedîd gibi bir özrü ammüden me'kûlât ve meşrûbâtta ğâzâ veya devâ olan nesneyi yemek veya içmekle oruç fâsid olduğu misallî kazâ-ı şehvet için bi'l-fi'l mübâşeretle dahi orucu fâsid olur. Bu taktîrce, o günü kazâ ve keffâret-i savm dahi lâzımdır.

Keffâret-i savm

Keffâret-i savm odur ki, köle azâd etmeye kudreti var ise köle azâd etmek lâzım olur. Buna kudreti yoksa, altmış gün birbiri ardınca arasını kesmeyip ve Ramazâna karıştırmayarak oruç tutmak lâzım olur. Hatta Receb-i şerîfin beşinci günü keffâret için oruca başlayıp ve elli altı gün oruç tuttuktan sonra Ramazân-ı şerîf girip Ramazân-ı şerîften dört gün dahi oruç tutsa, o dört gün Ramazân-ı şerîften sayılıp keffâreti yeniden başlayıp tutmak lâzım olur. Ve bu altmış gün arasında hasta olmakla oruç tutamasa yine böyledir. Ama keffâret-i savma şurû' eden hâtûn birkaç gün mürûrunda hayz görmekle hayz günlerinde tutmasa zarar etmez. Lakin hayızdan pak olduğunda öZR-ü hayz ile tutamadığı günlerin arasını ayırmayarak kazâya şurû' ve tamam etmek ve arasını ayırırsa yeniden başlamak lâzım olur ve altmış gün oruç tutmaya da kudreti yoksa altmış fakîre her birine beşyüz yirmi dirhem buğday veya bin dirhem arpa yahut bunların akçesini verir. Yahut sabah ve akşam it'âm eder ve münhasıran bir fakîre altmış gün verse de olur. Fakat altmış günlüğü bir günde bir fakîre verirse ancak bir günlük vermiş olur; velhâsıl, bir fakîre bir günde herkaç günlüğü verirse bir günlükten ziyâde yerine geçmez. Zikrolunan keffâret-i Ramazân-ı şerîfe adem-i riâyet-i ve hetk-i hurmet edip içinde edâsı farz olan orucu ifsâd etmeye mahsûstur. Mâadâ vakitte tutulan oruçlardan herhangiisini ifsâd eyler ise ancak onun kazâsı lâzım olur. Ve hâriçten susam kadar bir şey yemekle kazâ ve keffâret îcâp eder. Ammâ, dışının arasında kalıp nohut kadar şeyi yutsa ancak kazâ iktizâ edip eğer nohut kadar olmazsa zarar etmez. Meğer dışının arasından dışarı çıkarıp sonra ekl ederse o sûrette de yalnız kazâ lâzım gelir.

Yalnız Kazâ İcâb Eden Şeyler

Mazmaza ederken boğazından su kaçsa veya tahammülünden hâriç zorla bozdursalar veya ihtikân etse yahut burnuna bir devâ çekip burnunun kemiğine vâsıl olsa veya kulağına yağ akıtsa yahut cevfine bâliğ olan yarasına ilâç etse veya taş veya temûr yutsa veya kendi sun'ıyla ağız dolusu kussa veya sun'ı olmayarak kustuktan sonra orucu bozulduğu zannıyla yese ve içse yahut nâmahremini öpse veya şehvet mahallerinin gayrıya mübâşeret etse veya yapışsa yahut istimnâ tarîkiyle inzâl olsa yahut imsâk vaktinden sonra gece zannıyla yiyip içse yahut gurûb olmamış iken gurûb

zannıyla iftâr etse veya orucunu unutup yedikten sonra hatırına geldiğinde oruç bozuldu zannıyla kasten yese, bunların hepsinde yalnız kazâ lâzım olur. Orucunu unutup yese ve içse veya uyuyup ihtilâm olsa veya şehvetle bakmakla inzâl olsa veya halîlesini öpse yahut kay-ı galebe edip sun'ı olmayarak kussa veya cünüb olarak sabaha kalksa veya boğazına toz veya sinek kaçsa veya ta'âm pişirmekle dumanı boğazına gitse, bunlardan hiçbiri oruca zarar vermez. Dumanını cezb etmeyerek od veya anber ile âdet üzere tütsülenmek dahi böyledir.

Tütün İçmekle Kazâ ve Keffâret Lâzım Olur

Şöyle ki, nâsın mübtelâ oldukları tütünü içen kimse eczâ-ı duhânı çekerek boğazından idhâl ve cevfine îsâl etse, ülfet edenlerin kavline göre devâ ve te'sîri olduğundan orucu ifsâd edip kazâ ve keffâret lâzım olduğunu *Hâşiye-i Dürer*'de Abdulhalîm tasrîh etmiştir.

Bilâözr bir şey tatmak ve çiğnemek mekrûhtur, kendinden emîn olmayan kimsenin halîlesini öpmesi ve ona sarılması ve onunla sâir mülâ'abesi dahi mekrûhtur. Sürme çekmekte ve hacâmat olmakta ve bıyığına yağ sürmekte kerâhat yoktur.

Sahûr ve İftâr

Sahûr etmek ve âhir vakitte yemek müstehabdır. İftârda acele etmek dahi kezâlik müstehabdır. Ammâ, Ramazân-ı şerîfte akşam ezânına daha birkaç dakîka var iken bazı acûl kimseler gibi iki veya üç dakîka ezândan evvel iftâr etmekte istihbâb olmayıp belki hıtr vardır. Sin-i kemâl bulup ihtiyâr olduğunda oruçtan âciz olan Müslim için Ramazân günlerinde yeyip fidye vermek câiz olur.

Fidye-i savm

Fidye odur ki, her bir gün için dilerse buğdaydan beşyüz yirmi dirhem, dilerse hurmâdan yahut arpadan bin kırk dirhem ı'tâ eder yahut kıymetlerini tasadduk eyler ve dilerse cümlesini ibtidâ-i Ramazânda verir ve dilerse Ramazânın âhirinde verir. Lakin fidyeleri verdikten sonra oruçları tutmaya iktidârı olursa onları kazâ lâzım olur.

Oruç Bozmayı Câiz Kılan Şeyler

Süğûr-u İslâmiyyeden bir kale veya tabyayı ve istihkâmı ta'mîr ve hendeği tathîre taraf-ı sultândan me'mûr olan müslimîn, o kaleyi Ramazân günlerinde oruç tutarak ta'mîr ve tathîr ettiklerinde şiddet-i harâretten nâşî za'f ve helâkları zann-ı ğâlibleri olsa, bunlar oruçlarını bozarak hıdmet-i mezbûrayı görüp sonra kazâ etmek mübâh olur. Bir kimse hasta olup oruç sebebiyle hastalığının ziyâdelenmesi zann-ı ğâlibi olsa veya bir hâtûnun hamile olmakla oruca tahammülden âciz bulunsa veya emzikli olup oruç hâliyle gâyet za'f gelse ve kendinden başka bir hâtûnun emzirmesi de müyesser olmasa ve kendinin veya emzirdiği çocuğun telefinden korksa, bunlar için oruçlarını bozup sonra kudretleri olduğu vakitte kazâ etmek câizdir.

Müddet-i sefer-i ba'id

Bir tarafa müsâferet kast ederek Ramazân-ı şerifte beldesinde mukîm olmayan kimse, bir mahalde on beş gün veya daha ziyâde ikâmeti niyet etmedikçe oruç tutmayıp sonra kazâ etmek câiz olur. Ancak, ibtidâ-ı müsâferetinde oruçlu bulunursa o günün orucunu bozmamak lâzımdır. Niteki, geceden müsâfir olup kuşluktan evvelce kendinden orucu bozan kimse, bir şey vâki' olmaksızın ikâmete niyet etse, vaktiyle oruca niyet edip o günü tutmak lâzımdır. Lakin tutmayıp bozduğu sûrette kefâret îcâp etmeyeceğinden ancak kazâsı iktizâ eder.

Müsâfir olan kimseye esnâ-i seferinde meşakkat olmayınca orucu tutmak efdaldır ve Ramazân günü bir kâfir şeref-i İslâmla müşerref olsa veya bir kimse müsâfir iken ikâmet etse yahut merîz iken sıhhat bulsa veya bir hâtûn hayz ve nifastan pak olsa, ekl ve şerbi terk edip akşama değin imsâk etmeleri lâzımdır.

Mesn ve ihtiyârlıktan mâadâ zikr olunan özr-ü şer'ıyyelerden biriyle Ramazândan tutulmayan günler için fidye verilmek câiz olmadığından kazâsı lâzımdır. Ve kazâsının luzûmu tutamadığı günler kadar Ramazândan sonra ikâmet üzere olarak sağ ve ı'zâr-ı şer'ıyyeden sâlim olduğu sûrettedir. Ammâ, Ramazândan sonra vech-i mezkûr üzere mu'ammer olmasa, kazâsı îcâb etmez. Şehr-i Ramazânın mecmû'nda veya bazısında iğmâ yani kendini bilemeyecek sûrette bayılmakla veya buna memâsil selb-i te'akkul ve idrâk edecek bir maraz-ı ârız olup da oruç tutulamadığı hâlde, tutulmayan günlerin

kazâ edilmesi lâzımdır. Lakin, maraz-ı mezkûr Ramazânın ibtidâki gecesinden son günü kuşluğuna kadar ihâta edip de ondan sonra ifâkat kılsa kazâsı lâzım olmaz.

Kazâsı Lâzım Olmuş İken Vefât Etse

Bir Müslim veya Müslime üzerine kazâsı lâzım olan günleri kazâ edecek kadar mu'ammer olmuş iken kazâ etmeden vefât etse, vasiyyeti var ise sülüs-ü mâlından her bir günün fidyesi verilmek lâzım olur. Vasiyyeti yoksa, vârislerin teberruân fidye vermeleri sahîhtir. Ammâ, vefât eden için kazâ olmak üzere vârislerin oruç tutuvermeleri sahîh değildir.

Oruç Tutmak Harâm Olan Eyyâm

Senede beş gün oruç tutmak harâmdır. Bunların (birisi) Ramazân bayramının ibtidâki günü ve (dördü) Kurbân bayramının günleridir. Lakin, bu günlerde oruç nezr etse başka günlerde kazâ etmek îcâb eder. Eyyâm-ı mezkûranın mâadâsında nâfile oruca niyet edilip şurû' olunduğunda özürsüz bozmak câiz olmadığından özürlü veya özürsüz bozduğu taktîrce kazâsı lâzım olur. Ancak nâfile oruçta menâhîden hâlî olan ziyâfete da'vet olunup da orada bulunur ise, bu da özürden ma'dûddur. Lakin bu husûsta sâhib-i ziyâfetin taâmından tenâvül edilmedikçe hâtırı hoş olmayacağı tebyîn etmek gerektir.

İ'tikâf

Ramazân-ı şerîfin aşr-ı ahîrinde i'tikâf, sünnet-i müekkede-i kifâyedir. Ve sâir vakitte müstehab olup gecede ve gündüzde icrâ olunur. Nezredilirse vâcip olur. İ'tikâf oruçsuz olmaz ve bir günden eksik yapılmaz ve bir gecenin i'tikâfı nezretmek sahîh olamaz.

İ'tikâf demek imâm ve müezzini olup beş vakit namaz kılınan mescid veya câmide niyetle eğlenmektir. Hâtûnlar i'tikâfı hânelerinin namaz kıldıkları köşelerinde meks ve ibâdet ile iştigâl ederek icrâ ederler.

İ'tikâf nezr ile vâcip olduğu gibi şurû'la da vâcip olduğu bazı kütüb-ü mu'teberede zikrolunmuştur. Bu taktîrce, Ramazânın aşr-ı ahîrinde şurû' olunan i'tikâf ifsâd edildiğinde, Ramazânın gayrı aylardan birinde on gün oruç tutularak i'tikâfı kazâ etmek lâzım gelir. Ve i'tikâf eden Müslimin yemesi ve içmesi ve uyuması ve iktizâ

ederse metâ'-ı ihzâr olunmayarak bey' ve şîrâsı bulunduğu mescid veya câmide de olur. Ancak, abdest bozmak abdest almak ve iktizâ ederse gusl etmek ve i'tikâf eylediği mescidde cuma kılınmazsa cuma namazını kılmak için çıkıp iktizâsından ziyâde eğlenmeyerek gelmek lâzımdır ve i'tikâfta bulunan kimseye cimâ' ve cimâyâ dâ'î olan şeyler harâmdır. Gecede bile cimâ' veya sun'uyla inzâl-ı menî vâki' olsa i'tikâf fâsid olur ve i'tikâf edilen vakitleri sukût ve mâlâyânî ile geçirmek harâmdır. Binâenaleyh, tilâvet-i Kur'ân ve sâir ezkâr-ı hayriyye ile meşkûl olarak nazarda feyz-i ilâhîden gayri bir nesne olmamak gerektir.

Faslu'l- fitre

Havâic-i aslıyyesinden mâadâ kadar nisâba mâlik olan her Müslime kendi nefsi ve ğânî olmayan veled-i saġiri ve mülkü olup ticâret niyet etmediği hizmetinde olan köle ve câriyesi ve ümm-ü veledî ve müdbiri için sadaka-i fitr vermek vâciptir. Zevcesinin ve bâliġ olan veledinin fitreleri, kudretleri varsa kendi üzerlerine vâcip ve ğânî olan veled-i saġirinin fitresi saġirin malından lâzım olur.

Sadaka-i fitrin vucûb-u edâsının vakti, bayram günü fecrin tulû'nda ise de ondan mukaddemce verilmesi müstehabdır. Fitre bayramdan sonraya te'hîr olunmakla sâkit olmaz. Bayram gecesî tulû'-ı fecrden mukaddem ğânî kimsenin dünyaya bir veledî gelse veya bir ğânî kâfir İslâmı müşerref olsa yahut bir Müslim fakîr iken ğânî olsa, fitreleri verilmek vâcip olur. Ammâ, bunlar tulû'-u fecrden sonra vâki' olur ise fitreleri verilmek îcâp etmez.

Fitre, buġday ve buġday dakîkından beşyüz yirmi dirhemdir ve arpa ve üzüm ve hurmadan bin kırk dirhemdir. Kıtlık zuhûruyla bunlar pahalı olduġu senede aynları verilip bolluk, ucuzluk vaktinde kıymetleri verilmek efdaldır. Üzerine fitre vermek vâcip olan Müslim, Kurban bayramında bulunduġu mahalde mukîm olursa kurban etmesi dahi vâcip olur ve kurban ancak kendi nefsi için lâzım gelir.

Bâbu'l-hac

Hucetu'l-İslâm farz-ı ayn olduġu âyet-i kerîme ve ehâdis-i şerîfe ve icmâ'-ı ümmetle sâbit olup tevâtür ile naklolunageldiğinden inanmayan kâfir olur.

Şer‘de hac demek, niyet ve telbiye ettikten sonra Ka‘be-i Mükerrerme‘de ve Arafât‘ta Peygamberimiz aleyhissalatuvessem Efendimiz Hazretleri hacc-ı vedâ‘larında ta‘lîm buyurup karnen ba‘de karnin meşhûr ve mütevâtir olan menâsiği vaktinde işlemektir.

Haccın farzları ve vâcipleri ve sünnetleri kütüb-ü fikhıyyede tafsîl olduğundan mâadâ müstekillen Türkî ve Arabî risâlelerde dahi beyân olunmakla ve mahalinde edâ olunurken delîller ta‘rîfiyle icrâ olunagelmekle, işbû risâlede tafsîline hâcet messetmediğinden, ancak herkese bulunduğu belde hacca müte‘allık lâzım olan ba‘zı mesâilin beyânıyla iktifâ olundu.

Müvâgı‘-ı bidünya ve hâriciyyeden sâlim olan her hür mükellef Müslim ki, süknâsından ve sâir kendine lâzım olan şeylerden ve haccedip avdetine dek ‘ıyâlinin nafakasından mâadâ zâd ve râhileye vüs‘atı olsa, ömründe bir kere haccetmesi ona farz olur ve bâliğ olmazdan mukaddem ve abd âzâd olmadan haccetmiş olsa, farz hac sâkıt olmaz.

Üzerine hac farz olup Mekke-i Mükerrerme‘den mesâfe-i sefer-i ba‘îd olan hâtûnun zevci ve mahreminden kimsesi olmasa, edâ-ı farîza-ı hac için nefsinin bir âkil ve bâliğ Müslime tezvîc etmesi vâcip olur.

Hac Yolunda Fevt Olan Müslime Dâir Ahkâm

Farîza-ı haccı edâ için yola çıkıp yolda fevt olan Müslim, üzerine hac farz olduğu seneyi te‘hîr etmediyse kendisi için hacc olunmaya vasiyyet etmesi vâcip olmaz. Meğer tadavvu‘ân vasiyyet ede. Eğer üzerine hac farz olduğu sene gitmeyip te‘hîr etmiş ise, vasiyyet etmesi lâzım olur. Vasiyyet ettiği sûrette (Fevt olduğum mahalden sülüs-ü malımdan şu kadar akçe ile tarafımdan haccoluna) diye vasiyyet etse, vasiyyeti vechile amel olunur ve eğer mahalini ve meblâğın ta‘yîn etmeyerek (Benim için sülüs-ü malımdan haccoluna) diye vasiyyet etse, sülüs-ü malı beldesinden haccettirilmeye müsâid ise beldesinden haccettirilmesi lâzım olur. Beldesinden haccettirilmeye müsâid olmaz ise müsâid olduğu mahalden haccettirilir.

Üzerine hac farz olan kimse hacca mâni‘ olacak özr ile binnefsihi haccetmeden aczi yok iken, gelecek sene öbür sene diyerek te‘hîr edip edâ edemeden vefât etse, ittifâken günâhkâr olur ve eğer bir özre mübtelâ olup binnefsihi haccetmekten âciz olsa,

hayatında tarafından birini kendinden haccetmek için nâib edip ve o nâib kıldığı Müslim dahi varıp vech-i şer‘î üzere tarafından haccediverdikten sonra, mübtelâ olduğu özr dâim olmakla acz-i mevtine dek müstemir olacak farz hac kendisinden sâkıt olur.

Üzerine hac farz olup haccetmeyen Müslim, maraz-ı mevtinde (Malımdan sülüs müsâid olduğu şu kadar akçe ile fevtimden sonra veresemden olmayan filân kimse benim için hac etsin) diye vasiyyet edip vasiyyetinde sâbit olarak fevt olduktan sonra, vasiyyeti üzere terekeden meblâğ-ı mezbûr tamamen ta’yîn eylediği kimseye verilmek lâzım olur.

Bedel-i hac Akçesinden Bir Şey Bâkî Kalsa

Bedel-i hac akçesinden hacca varıp avdet edinceye kadar mesârif-i lâzımeden her ne fazla kalır ise, o kimseye tîb olmayıp vereseye reddetmesi lâzım olur. Meğer verese bâliğler olup meblâğ-ı mezbûru verdiklerinde “Mesârif-i lâzımeden fazlayı nefesine hibe et” diye vekîl kılalar. Bu sûrette, o kimse fazlayı kendine hibe edip nefsi için kabz eylese tîb olur.

Eğer vasiyyetinde (Veresemden filân sülüs-ü malımdan şu kadar akçe ile benim için haccetsin) diye vasiyyet ettiyse, sâir verese bâliğler ise icâzetlerine muhtâçtır. İcâzet etmezler ise, meblâğ-ı mezbûru mîrâsa idhâl edip beynlerinde taksîm ederler.

Eğer vasiyyetinde ta’yîn-i şahs etmeyip (Hemen sülüs-ü malımdan şu kadar akçe ile fevtimden sonra benim için haccolunsun) diye vasiyyet ettiyse, efdal olan aslında haccetmiş olmakla efâl-i haccı lâyük üzere edâ edeceği ve haccedip avdet eyleyeceği me’mûl olan kimseye haccettirmektir.

Vasiyyet eylediği meblâğ sâkin olduğu beldeden haccettirilmeye kifâyet etmezse, kifâyet ettiği mekândan haccettirilir. Üzerine hac farz olmuş iken hacceylemeden ve kendi için haccettirilmeği vasiyyet etmeden fevt olduktan sonra vârislerinden biri kendi malıyla fevt olan kimsenin üzerine farz olan haccı edâ ediverse câiz olur.

Bâbu'l-cihâd

Şer' de cihâd demek, dîn-i Muhammedî'ye da'vete icâbet ve kabûl-u İslâmı kesb-i saâdetten yahut cizye vermeğe tenezzül ile zül ve hakâretten imtinâ' eden veya bilâd-ı İslâmiyyeye tecâvüc ve tehâccum eyleyen ı'dâ-ı dîn ile mükâtele husûsunda mübâşeret yahut mal veya hüsn-ü tedbîr ile müâvenet veya sâir vucûh-u hayr ile bezl-i vüs' ve tâkat etmektir.

Ma'lûm ola ki, cihâd hakkında nice âyet-i kerîmeler nuzûl ve hadîs-i şerîfler vurûd edip nihâyet cihâd her zamana ve her mekâna âmm ve şâmil olarak ehl-i İslâm üzerine lâzım ve ilâ yevmi'l-kıyâme bâkî ve dâimdir. Binâenaleyh, bu ümmet-i Muhammediyye'nin hayr ümmet oldukları i'lâ-ı kelimetullâh için cihâd etmeleriyledir. Lakin, cihâdın farzıyyetinden maksûd olan i'zâz-ı dîn ve kahr-ı müşrikîn ehl-i İslâmdan bazılarının yediyle hâsıl olduğu sûrette, bâkîlerinden farz sâkit olup farz-ı kifâye ve i'dâ-ı dîn hudûd-ı İslâmiyyeden bir beldeye hucûm ettikte etrafında olan her Müslim üzerine beş vakit namaz gibi farz-ı ayn olur ve onlar ile de i'dâ-ı dîne karşı gelinemeyip şer ve fesâdları def' olunamaz ise, daha uzakta olanlar üzerine kezâlik farz-ı ayn olur ve onlar ile de mukâbele olunamaz ise, tadrîcle tâ şarkan ve ğarban cemî'-i ehl-i İslâm üzerine cihâd farz-ı ayn olur.

İ'dâ-ı dînden sâhib-i kuvvet olanların âlât ve edevât-ı harbiyyelerinin aynını ve mislini tedârik ve isti'mâl ve îcâd ve ittihâz eyledikleri usûl ve kavâ'id-i müfiyde-i cihâdiyyeleri asâkir-i İslâma ta'lîm olunup lideyi'l-hâceh isti'mâl olunmak câiz ve iktizâsına göre lâzımdır. Niteki, Hazreti Rasûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem, ehl-i Tâif ile mücâhede-i mübârekelerinde âlât-ı harbiyyeden ok ile zaferyâb olunmayıp biemr-i Rasûlullâh sallallâhu aleyhi vesellem belde-i mezbûra muâsara olduğunda tedâriği karîn-i tevfiik olan mancınık ile büyük taşları belde-i mahsûranın derûnuna havâdan ilkâ ve bu vecihle biavnillâhi teâlâ istflâ olunarak emr-i nusret teysîr ve belde-i mezbûra feth ve teshîr olduğuna kütüb-ü mu'teberede tastîr olunmuştur.

Mancınık âletini İbrâhîm-i Halîlurrahmân aleyhisselâmu'l-mennân Hazretleri'ne cefâ ve ezâ za'mıyla Nemrûd aleyhilla'nenin îkât eylediği âteşin bir vecihle semtine varılamayıp mütehayyîr olduklarında şeytân-ı la'în zuhûra gelip ta'rîfiyle mancınık inşâ ve o Nebî zîşâna âlet-i ezâ kılındığı kütüb-ü tefsîr ve sîrede tahrîr olunmuştur.

Velhâsıl, ğazve-i Tâif'te mancınık âletinin menâfi'-i uzmâsını mülâhaza ile biemr-i Rasûlullâh sallallâhu aleyhi vesellem isti'mâl olunması, ilâ kıyâmu's-sâ'a düşmanların ihdâs ettikleri âlât ve edevât-ı harbiyyeyi istihsâl ve muhârabe henkâmında isti'mâlinin şer'an cevâzına ve hasbi'l-iktizâ luzûmuna delîl-i kavîm olduğu, pisnedîde-i erbâb-ı akl-ı selîmdir. Nitekîm, barût ve top ve hambere ve bunun emsâli âlât ve levâzımât-ı cihâdiyye ibtidâ milleti-i ecnebiyyede zuhûr edip sonra ehl-i İslâm dahi ta'lîm ve isti'mâl etmedikçe i'dâ-ı dîne mükâbele olunamadığından, şer'an ta'limi ve isti'mâli lâzım olmuştur ve bunların küllîsinden maksûd kahr-ı i'dâ olup yoksa onlara teşbih aslâ hayâl ve hatıra gelmez.

Ümerânın Emrine İtâ'at

Sünnet-i lâzıme-i hazreti Muhammediyye ve a'zam maslahat-ı cihâdiyyedendir ki, sultânü'l-müslimîn dâim mansûran ilâ yevmi'd-dîn hazretleri bir mahale gerek kalîl gerekse kesîr olarak asâkir-i İslâmın irsâlini emr ve irâde buyurdıklarında içlerinden onlara âmir olmaya lâyık ve umûr-ı harbiyyeyi tedbîrde cümlesine fâik bir zât-ı memdûhu's-sıfatı ta'yîn buyurdıklarında, efrâd-ı asâkir üzerine vâciptir ki o zâta her vecihle i'timâd ve harb husûsunda her bir emrine inkıyâd ederler. Gerek emreylediği şeyin menfe'atini anlasınlar gerek anlayamasınlar; zîrâ âhâd-ı asâkir her bir mâddenin hakîkatini bilemez ve bildirmek dahi umerâ-ı askeriyenin re'y-i sevâblarına tevâfuk etmez.

Binâenaleyh, âmir her fırkanın re'yislerine her ne mahalde sebâtlarıyla emreylerse onların ma'ıyyetinde olan zâbitân ve neferâtıyla me'mûr oldukları mahalden ayrılmaları câiz olmaz ve umerâya lâyık olan zâbitândan veya efrâd-ı asâkirden emrine muhâlefet eden olursa ibtidâ-i emrde afv edip (Ba'demâ her hanginiz emrime muhâlefet ederse lâyık üzere cezâsını tertîb ederim) diye tehdîd ve ondan sonra muhâlefet eden olursa onun cezâsını tertîb eyleye. Zîrâ ekser-i nâsın salâhı bu vecihle hâsıl olacağından beyne'l-asâkir re'y ve tedbîrde ittifâk bulunmamak hasebiyle nizâ' ve münâferat vukû'a gelmeye ki yekdiğerinin sözüne muhâlefet sebebiyle ne'ûzübillâh-i teâlâ düşmandan bir zarar ve ziyân zuhûr etmeye. Asâkir-i İslâm nusret-i encâm beynlerinde ittifâk tam olarak on iki bin adede bâliğ olduğunda, düşman-ı dîn kırk kat dahi ziyâde olsa merdâne karşılaşmak lâzımdır.

Asâkirden veya zâbitândan birinin harbden arkasın çevirip kaçmasını günâh-ı kebâirdendir. Ammâ, miktarları on iki bin olmadığı taktîrce yüz aded mücâhid-i sâbur, iki yüz aded düşmana ve bin aded guzât-ı müslimîn iki bin ı'dâ-ı dîne biiznillâhi teâlâ gâlib ve Cenâb-ı Rabbi'l-'izzet'in imdâdı kendilerine musâhip olduğu âyet-i kerîme ile sâbittir. Asâkir-i İslâm nusret-i encâm bir mahalde saflarda kıyâm ve metânet ve istihkâm üzere kıtâl ederken düşmanın ibtidâ-ı emrde bozulduğunu gördüklerinden ganîmet sevdâsıyla saflarını bozmayalar. Zîrâ, bu sûretle yağma ile iştiğâl olduğu sırada ma'azallâh-ı teâlâ asâkir-i İslâmın bazı kere bozulup perîşânlığa dûçâr oldukları kütüb-ü siyerde mezkûrdur.

Fezâil-i cihâd

Siyer-i kebîrde Peygamberimiz aleyhissalâtuveselâm Hazretleri'nden rivâyet olundu, buyurmuş ki: (لَمَقَامٌ سَاعَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِنْ إِحْيَاءِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ عِنْدَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ) yani “Bir sâ'at fî sebîlillâh düşman karşısında durmak Ka'be-i Mükerrreme'de Haceru'l-esved huzûrunda (bin aydan hayırlı olan) Leyle-i kadr'i ihyâ etmeden efdaldır”. Ve yine siyer-i kebîrde Abdullâh bin 'Ömer radiyallâhu teâlâ anhumâ Hazretleri'nden rivâyeten beyân olunur ki: (إِلَّا أَنْبَأَكُمْ بَلَيْلَةٌ هِيَ أَفْضَلُ مِنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ) yani (حَارِسٌ يَحْرَسُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فِي أَرْضٍ خَوْفٍ لَعَلَّهُ لَا يَوُوبُ إِلَى أَهْلِهِ أَوْ رَحْلِهِ) yani “Size bir geceyi haber vereyim mi ki Leyle-i kadr'den efdaldır? Şol bir muhâfız ki, korkulu yerde fî sebîlillâh bir beldeyi yahut askeri hıfz ve hirâset ede ve şehîd olmayı ümîd eyleye, işte onun gecesi Leyle-i kadr'den efdaldır.” Bu hadîs-i şerîfte muhârabe yerinde guzât-ı cunûd-ı İslâmiyyeyi karakol tarîkıyla hıfz ve hirâsete terğîp-i azîm vardır ki, onun gecesi bin aydan efdal olan Leyle-i kadr'den efdal kılınmıştır, vechi budur ki, o muhâfız sâir müslimînden havfı def'e sa'y eder ama Leyle-i kadr'i ihyâ eden ancak nefsin tahlîse sa'y eyler. Yine siyer-i kebîrde rivâyet olunur ki, Peygamberimiz sallallâhu aleyhi vesellem Hazretleri şöyle buyurmuşlardır: (لِرَبَاطِ يَوْمٍ خَيْرٌ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَ قِيَامِهِ وَ مَنْ مَاتَ وَ هُوَ مُرَابِطٌ أَحْيَرَ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَ نَمَالُهُ عَمَلُهُ) yani “Bir gün serhad-i aduvda muhâfız olmak, bir ay sıyâm ve kıyâmdan elbette efdaldır ve o kimse ki muhâfız olduğu hâlde vefât ede azâb-ı kabrden hıfzolunur ve ameli hayr-ı ahsen vücûhla amel olunmuş gibi neşv

ve nemâ bulup ilâ yevmi'l-kıyâme defter-i hasenâtına yazılır.” Yine siyer-i kebîrde rivâyet olunur ki, Hazreti Nebî zîşân aleyhissalâtu vesselâm Hazretleri şöyle buyurmuşlardır: (مَا مِنْ أَحَدٍ يَمُوتُ وَلَهُ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ فَيَتَمَنَّى الرَّجْعَةَ إِلَى الدُّنْيَا وَلَهُ الدُّنْيَا بِمَا) (فيها إلا شهيداً فإنه يتمنى الرجوع ليستشهد ثانياً من أعظم ما ينال من الدرجاة) yani “Hiçbir kimse vefât eyledikten sonra ‘indillâh hayr ve sevâbı var iken bütün dünya içinde olan metâ’ıyla kendinin olmak üzere geri dünyaya geleydim diye temennî etmez; ancak şehîd, nâil olduğu derecât-ı azîmeden nâşî bir daha ölmek için geri dünyaya geleydim diye temennî eder.” Yine siyer-i kebîrde Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu anhumdan mervîdir ki, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: (مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ) yani “O mü’min ki fî sebîlillâh yürüyüp ayakları toz ola, onun için cennet vâcip olur.” (مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي) (سَبِيلِ اللَّهِ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ فَهُمَا حَرَامَانِ عَلَى النَّارِ) hadîs-i şerîfi dahi mervîdir. Ma’nâsı; “Her kimin ki kademleri fî sebîlillâh günde bir sâ’at kadar tozlanmış olsa, o ayaklar cehennem harâm olur” demektir.

Umûr-u Mühimmede Duâ

Abdullâh bin Ebî Evfâ radiyallahû teâlâ anhumâdan mervîdir ki, Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz Hazretleri ı’dâ-ı dîn ile meydân-ı muhârebeye mülâkât ettiklerinde kıtâlden mukaddem bu duâyı icâbet-i istid’â ile tazarru’ ve münâcât buyururlar idi: (اللَّهُمَّ إِنَّا عِبَادُكَ وَهُمْ عِبَادُكَ نَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ اللَّهُمَّ) (اهْزَمُهُمْ وَأَنْصُرْنَا عَلَيْهِمْ) tercemesi budur ki: “Yâ Rab! bizler Senin kullarınız ve düşmanlar dahi kullarınızdır. Biz ve onlar, taht-ı kudret-i Rabbâniyyende ve mülk ve tasarrufât-ı ilâhiyyendeyiz. Yâ Rab! Bizler hak üzere, onlar bâtil üzere olmamız ile onları mehzûm ve meksûr ve bizleri onlar üzerine gâlib ve mansûr eyle.” İmdî, sünnet-i cenâb-ı risâletpenâhiyye iktidâ edip her umûr-u mühimmede duâ ve tazarru’ etmek gerektir. Zîrâ, mü’min hulûsâne duâsı ile mazhar-ı nusret ve nâil-i hayr ve bereket olduğu hakkında âsâr-ı kesîre vâridir ve enbiyâ-ı ızâm hazerâtının siyer-i hüsnleridir, evvel bi evvel tahsîl-i akâid-i İslâm ve tadhîr-i libâs ve câme ederek firâizî’mâli’n-nizâm ile erkân-ı dînin ikmâlîne ihtimâm lâzımdır.

والله المستعان و عليه التكلان

سبحان ربك رب العزة عما يصفون و سلام على

المرسلين و الحمد لله رب العالمين

الفه الفقير. الى الطاف ربه القدير. عبده المدعو بين مدرسى دار الخلافة السنية. لا زالت

هى وقطانها بالمواهب الربانية بامام زاده اسعد. جعله

الله تعالى فى الدارين اسعد. رجاء ان يكون من الناصحين. و طمعالمغفرة سيئاته يوم الدين.

يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى

الله بقلب سليم ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم.

4.3. *İlmihal*'in Latinize Edilmesi

İlmihal

Cem'iyet-i tedrîsiye-i İslâmiye tarafından tertîb olunmuştur.

(Mirlivâ Süleymân Paşa'nın eseridir)

أحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه اجمعين

Bâbu'l-i'tikâd

Müslümân olan kimselere altı şeye inanmak lâzımdır:

Birincisi, Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne inanmak.

İkincisi, meleklerle inanmak.

Üçüncüsü, Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin gönderdiği kitaplara inanmak.

Dördüncüsü, Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin peygamberlerine inanmak.

Beşincisi, âhiret gününe inanmak.

Altıncısı, kadere ve hayr ve şerrin Allah-u Teâlâ'dan olduğuna inanmak.

Birincisi, (Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne inanmak)

Allah-u Teâlâ Hazretleri birdir. Kendisinin hiç ortağı ve yardımcısı ve benzeri yoktur. Dünyada gördüğümüz ve bildiğimiz şeylerden hiçbir şey kendisine benzemez. Ve yarattığı şeylerden hiçbir şeye ne vücûta ve ne ilimde benzetilir. Onun için Rabbin şekl-i sûret hatıra getirilmez. Anadan, babadan, oğuldan, kızıdan, karıdan, uykudan, uyulamaktan, yemeden, içmeden, gülmeden, ağlamadan, sevinmeden, yerinmeden berîdir. Ne kendi kimseden hâsıl oldu ne de ondan doğarak bir kimse vücûda geldi. Ne altta ne üstte, ne önde ne arkada, ne sağda ne soldadır. Lakin, her yerde hâzır ve nâzırdır. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri yaratmazdan evvel yaratacağı şeylerin cümlesini bilir idi. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri kendi diriliği ile diridir. Diriliği kimsen değildir. Ve O'nun için ölüm yoktur. Ve her ne ki murât eder ise yapar. Murât ettiği şeyi yapmak için hiçbir engel yoktur. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin yanında en ufak bir böceği yaratmakla bütün göğü ve yeri yaratmak birdir. Ve söyler, lakin söylemesi ağız ve dil ve harf ile değildir. Ve her şeyi işitir, fakat işitmesi bizim gibi kulak ile değildir. Ve her şeyi görür, lakin görmesi bizim gibi göz ile değildir.

İkinci, Meleklerle İnanmak

Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin melekleri vardır. O'nun emrini icrâ ederler. Bunlarda erkeklik ve dişilik yoktur. Yemezler, içmezler ve bizim gibi öyle etten ve kemikten ve kandan ibâret değildirler. Onların içinde mukarribleri yani Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne yakın olanları vardır. Onlar da Cebrâîl, Azrâîl, İsrâfîl, Mîkâîl aleyhimüsselâmdır.

Üçüncü, Kitaplara İnanmak

Allah-u Teâlâ Hazretleri, hak olan dîni kullarına bildirmek için Cebrâîl aleyhisselâm ile peygamberlerine birtakım kitaplar göndermiştir. Ve emrettiği şeyler ile nehyettiği yani yapıldığına rızâsı olmadığı şeyler o kitaplarda yazılıdır. Ve emrini tutanlara cennet vaad ettiği gibi emr ve nehyini tutmayan âsî kulların da cehenneme gireceklerini haber vermiştir.

Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin gönderdiği kitapların en şerefli Kur'ân-ı azîmü's-şân'dır. Sonra Tevrât, sonra İncîl, sonra Zebûr, sonra da birtakım suhulardır.

Kur'ân-ı Kerîm iktizâ ettikçe ara sıra inerek yirmi üç yılda tekmîl olmuştur. Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin kelâmıdır. Ve Hz. Cibrîl vâsıtasıyla peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma vahyolunmuştur. Tevrât, Hz. Mûsâ'ya nâzil olmuştur.

Fakat Yahûdîlerin ve Hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrât, Hz. Mûsâ'ya nâzil olan Tevrât olduğuna kanâat getirecek bizce bir senet yoktur. Ve ellerinde bulunan Tevrât'ta cennet cehennem ahvâline ve âhirete dâir bir hurûf bile yazılmamıştır. İncîl, Hz. İsâ'ya nâzil olmuştur. Fakat Hıristiyanların ellerinde bulunan İncîller, Kur'ân-ı azîmü's-şân'da zikrolunan ve Cibrîl-i emîn vâsıtasıyla Hz. İsâ'ya nâzil olan asıl İncîl-i şerîf değildir. Bu dört İncîl'i tarih kalkav dört nefer kimseler Hz. İsâ göğe çekildikten sonra yazmışlardır.

Zebûr, Hz. Dâvûd'a nâzil olmuştur. Fakat, Yahûdî Hıristiyan ellerinde bulunan Zebûr'un Hz. Dâvûd'a nâzil olan Zebûr olduğu bizce malûm değildir.

Dördüncü, Peygamberlere İnanmak

Hak Teâlâ Hazretleri insanlara yine kendi cinsten olmak üzere kendisini tanıttırmak ve dünya ve gerek âhiretçe doğru yolu göstermek için birtakım peygamberler gönderdi.

Bunların birincisi, Âdem aleyhisselâm ve en sonra geleni Muhammed aleyhisselâmdır. Sayılarını ancak Cenâb-ı Hak bilir. Fakat, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi zikrolunan yirmi sekiz peygamberdir ki isimleri bunlardır:

Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhîm, İshak, İsmâîl, Yakûb, Yûsuf, Şuayb, Lût, Yahyâ, Zekeriyâ, Mûsâ, Harûn, Dâvûd, Süleymân, İlyâs, Eyyûb, Elyesa, Zü'l-kifl, İsâ, Yûnus, Uzeyr, Lokmân, Zü'l-karneyn, Hz. Muhammed aleyhisselâm. Fakat Uzeyr ile Lokmân ve Zü'l-karneyn için ihtilâf vardır. Bazılar peygamberdir ve bazılar da evliyâ-ı ilâhidendir dediler. Ve ne kadar peygamber gelmiş ise cümlesi Allah'ın emrini ve nehyini ümmetlerine haber vermişlerdir. Ve efdali yani en büyüğü ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin sevgilisi, Hz. Muhammed aleyhisselâmdır. Ve peygamberler günâhtan ve hatadan ve belândan ve hıyânetten berâdirlir. Ve bizim peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhisselâmdan sonra artık peygamber gelmeyecektir. Ve kendileri âhir zaman peygamberidir.

Mekke-i Mükerrreme'de dünyaya teşrîf etmişler ve kırk yaşında peygamberlik gelip altmış üç yaşında vefât eylemişlerdir. Pekçok mucizâtları vardır. Hz. Muhammed'den sonra ümmet-i Muhammed içinde efdal, Hz. Ebû Bekr'dir. Ondan sonra Hz. Ömer, sonra Hz. Osmân, sonra Hz. Alî'dir. Ve sahâbe-i Rasûlun cümlesini birbirinden fark etmeyerek severiz.

Beşinci, Âhirete İnanmak

İnsan, öldükten sonra tekmîl eczâsıyla yine dirilecektir. Ve ruhu geriye gelerek vucûduna girecektir. Ve Münker ve Nekîr'in suâli ve kabr azâbı ve sırât ve mîzân ve cennet ve cehennem haktır. Herkesin dünyada işlediği amellerin defteri okunur ve hesap olunur. Ve cümle halk, kabirlerinden kalkıp mahşer meydanına toplanır. Ve herkesin işlediği amellerin defteri ellerine verilerek dünyada işlediği iyilikleri ve kötülükleri tartılıp miktarı belli olur. Ve Sırât köprüsünden geçilip ehl-i cennet, cennet ve ehl-i cehennem, cehenneme girerler. Ve mü'min olan fâsık da bulunsa cehennemde ebedî olarak kalmaz. Cenâb-ı Hak dilerse onu affeder.

Ve âhret gününde mazlûmların hakkı zâlimlerden alınacaktır. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin adâleti yerini bulacaktır. Ve kabirde dahi ruh bedene gelir. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri ölü için bir türlü dirilik halk eder yani yaratır. İnsan, o dirilikten

dolayı elem veyahut safâ hisseder. Ve kabr azâbı kâfirlerin cümlesine ve mü'minlerin bazı âsî ve fâsıklarına vardır. Ve bu dünya fânîdir. Tertîb ve nizâmı bozulacak ve kıyâmet kopacaktır. Ve o vakit, dünyada ne kadar canlılar var ise ölüp asla kimse kalmayacaktır.

Altıncı, kadere ve hayr ve şer Allah-u Teâlâ'dan Olduğuna İnanmak

Dünyada her ne vukû' bulursa, Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin irâdesi yani dilemesi ve yaratması ile olur. Kul için ancak yapabileceği şeyleri murât etmek ve istemek veyahut istememek vardır. Kul ne tarafa kudretini sarf eder ise, Allah-u Teâlâ akabinde dilerse o tarafı kendi kudretiyle yaratır. Kulun dilediği şey, rızâsına muvâfık ise tâat addolup kul sevâba girer. Eğer rızâsına muhâlif ise, günâh addolup kul cezâyâ müstehak olur.

Bâbu'l-'amel

Farz odur ki, onu Allah-u Teâlâ buyurmuş ola ve şüphesiz delil ile belli olmuş ola. Abdest almak, cünüp iken yıkanmak, beş vakit namaz kılmak, Ramazân orucu tutmak, zekât vermek, hac etmek gibi.

Vâcib odur ki, Allah-u Teâlâ onu buyurmuş ola ve şüpheli delil ile belli olmuş ola. Vitr namazı ve Kurban bayramında kurban kesmek ve Ramazân bayramında fitre vermek gibi.

Sünnet odur ki, peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhisselâm ömründe onu birçok kere işlemiş ola. Misvâk tutmak, cemâat ile namaz kılmak gibi.

Müstehab odur ki, peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm onu ömründe bir veya iki veya ziyâde kere işlemiş ve çok kere de terk etmiş ola. Nâfile namaz kılmak, nâfile oruç tutmak, nâfile sadaka vermek gibi.

Harâm odur ki, Allah-u Teâlâ Hazretleri onu işlemekten katıyyen nehyetmiş ola. Nâhak yere adam öldürmek, domuz eti yemek, zînâ etmek, şarâb içmek gibi.

Mekrûh odur ki, Allah-u Teâlâ Hazretleri onu işlemekten katıyyen nehyetmemiş ise de nehyine dâir deliller buluna ve nehy için dahi icmâ-ı ümmet hâsıl ola. At eti yemek ve tütün içmek gibi.

İslâmın Şartları

İslâmın şartı beştir yani Müslümân olan kimsede bu beş şart bulunmalıdır.

Birincisi, Kelime-i şehâdet getirmek.

İkincisi, beş vakit namaz kılmak.

Üçüncüsü, Ramazânda oruç tutmak.

Dördüncüsü, kudreti olanların ömründe bir kere haccetmesi.

Beşincisi, zengin olanların her sene malının zekâtını vermesi.

Kelime-i şehâdet; أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله demektir.

Manâsı; “Ben şehâdet ederim ve kalbim ile inanırım ki, birçok ilahlar yoktur. Ancak bir Allah-u Teâlâ vardır ve Hz. Muhammed de o birliğine inandığımız Allah-u Teâlâ Hazreti'nin kulu ve rasûlü yani elçisidir.

İkincisi, Namaz Kılmak

Müslüman olan kimselere beş vakitte sünnet-i seniyye üzere namaz kılmak farzdır.

Namaza başlamazdan evvel namazı kılacak Müslümana yedi şey farzdır: Birincisi, (hadesten tahâret) yani cünüb veya abdestsizlikten temizlenmektir. Bu da su bulunup da kullanmaya kudreti olduğu hâlde gusl yani yıkanmak lâzım olduysa gusl etmek, abdest lâzım olduysa abdest almak ve su bulunmayıp yahut su bulunup da kullanmaya kudret olmazsa teyemmüm etmekten ibârettir.

Gusl Etmek

Guslün farzı üçtür: Birinci, ağzını; ikinci, yüzünü; üçüncü, sâir bedenini yıkamak. Bu üçü yıkandığıyla insan temizlenmiş olur. Lakin, sünnet-i şerîfe üzere temizlenmek için evvela ellerini ve sonra murdârlık çıkan yerlerini ve vücûdunda murdârlık ve sidik ve menî var ise öyle olan yerleri yıkayıp temizledikten sonra cemî-i azâyı dahi üçer kere yıkamalıdır. Ve birinci defasında eliyle ovmak dahi sünnettir.

Gusl, insandan hırs ve arzu ile menî yerinden kopup erkeklik âletinden çıktığı veyahut sünnet yerinin bir başka âdemin şehvet mahaline girdiği veyahut su iktizâ ettiği gerek

hatırında olsun gerek olmasın donunda veya gömleğinde menî bulunduğu ve kadınların hayz ve nifâs günlerinin tamam olduğu vakitte iktizâ eder.

Abdest Almak

Abdestin farzı dördtür: Birinci, yüzünü; ikinci, ellerini dirsekleriyle beraber yıkamak. Üçüncü, başın dört bölükte birini su ile mesh etmek yani sıvamak. Dördüncü, ayaklarını topuklarıyla beraber yıkamaktır. Sünnet-i şerîfe üzere abdest almak için evvela besmele ile ellerini yıkayıp misvâklandıktan sonra ağzını ve burnunu üçer kere yıkamalı ve sonra sırasıyla başını meshten mâadâsını üçer kere yıkayıp bazı vakitte dahi başını tamamen mesh eylemeli ve parmaklarının ve sakallarının aralarını hilâlleyip kulaklarının içini şehâdet parmağının içi ile ve ardını başparmağının içi ile mesh eylemelidir. Geri kalan üç parmaklarının arkasıyla boynunu mesh etmek ve ellerinde ve ayaklarında sağ yanından başlamak müstehabdır.

Abdesti Bozan Şeyler

Önden veya arddan çıkan şey. Arddan gelen şey. Her uzuvdan çıkan kanın ve irinin ve sarı suyun akması. Ağız dolusu kusmak. Âdeten veyahut dayanıp (dayandığı şey alınıp düşer ise) uyumak, bayılmak. Sarhoş olmak. Namaz arasında yanındaki adam işitecek kadar gülmek. Bir adamın erkeklik âletinin başka birisinin ayıplık mahaline dokunması.

Ayakkabları Üzerine Mesh Etmek

Gerek mest ve serhadlik ve gerek mest gibi topuklarına kadar örtecek, içerisinden su geçmeyecek sâir ayakkabları üzerine mesh etmek câizdir. Ayaklarını yıkayıp mestlerini veya ayakkablarını giyen kimseden abdesti bozacak bir şey zuhûr ettiği hâlde, kendi memleketinde veyahut memleketine yakın bir yerde ise veyahut yolcu olduğu memlekette on beş gün veya daha ziyâde eğlenecek ise, o abdesti bozduğu vakitten ertesi o vakte kadar mesh eder.

Ve karada orta yürümekle ve denizde mülâyim hava ile kısa günlerden öğleye kadar üç günlük yer giden ve bir de gittiği mahalde on beş gün eğlenmeği niyet etmeyen kimse, yolcu demek olmakla, abdesti bozduğu vakitten üç gün üç gece tamamına kadar mesh eder. Ve meshte farz olan, mestlerin üzerine üç parmak miktarıdır. Sünnet olan,

ayaklarının parmakları tarafından mestlerin boğazına doğru ve parmaklarını açarak ve ellerinin ayasını dokundurmaksızın ve ellerini aşağı yukarı hareket ettirmeksizin bir kere mesh etmektir. Ve mestlerin birinde bir yerde ya başka yerlerde uzunluğuna ve enliliğine üç parmak miktarı açık olsa, mesh etmek câiz olmaz. Ve mest üzerine giyilen çizme üzerine de mesh câiz olur. Eğer ayaklarını yıkadığı vakit abdest bozulmadan giyip ve çizmeler de pak ise. Ve kırık ve çıkık ve yara sargılarını çözüp altını yıkamakta veya mesh etmekte zarar olacağı malûm olursa, sargı üzerine mesh câizdir. Bağlandığı vakit abdestli olmak lâzım değildir. Bir ayağında yara veya kırık veya çıkık olup sargı üzerine mesh ile öbür ayağının mesti üzerine mesh câiz olmaz; yıkamak lâzımdır. Eğer yalnız bir ayağı var ise onun üzerine mesh etmek câizdir.

Teyemmüm Etmek

Abdest veya gusl lâzım olduğu mahalde su bulunmasa veya bulunsa da dört bin adım uzak olsa veyahut su az olup kendi veya hayvanı susuz kalmasından korksa veyahut suyu bulmaktan veya kullanmaktan âciz olsa, abdest veya gusl yerine teyemmüm edip pak ve temiz olur.

Teyemmümün Usûlü

Teyemmüm edecek olan kimse evvela niyet ve sonra ellerini bir kere toprak veya toprak cinsten bir şeye vurup elleri toz olur ise silkip yüzünü kaplı mesh etmeli sonra bir kere daha vurup sol eliyle sağ elinin parmaklarının uçlarından dirseğine dek öyle mesh etmeli ki kolunun içinde ve dışında asla mesh olmadık bir yer kalmamalı ve sağ eliyle dahi sol kolunu böylece mesh etmelidir. Eğer abdest alındığı takdirce cenâze veya bayram namazları fevt olacak ise teyemmüm ile kılınmak câizdir. Ve teyemmüm, suyu kullanmaya kudret olduğu vakitte ve bir de abdesti bozan şeyler ile bozulur.

İkincisi, Necâsetten Tahâret

Necâsetten tahâret demek, namaza mâni‘ olan murdarlıktan pak olmaktır. Namaza başlamadan bedeninde ve giyindiği şeyde ve namaz kıldığı yerde dirhemden ziyâde ve şarâb ve sidik gibi sulu olanlardan el ayasından ziyâde yere isâbet ettiyse, gerek topu bir yerde olsun ve gerek başka başka yerlerde olsun pak eylemek farzdır. Ve dahi necâset isabet eden şey eğer bir kap içinde yıkanır ise, herbir defasında damlası

kesilinceye değin sıkar. Üç defa yıkamakla pak olur. Sabun ve sabun gibi bir şeye muhtaç değildir. Sıkılmak mümkün olmayan şeyde, her defasında kurutmak lâzım olur. Ve eğer üzerinden su akararak yıkanır ise, sıkılmak veya kurutmak lâzım değildir. Ve abdest bozduktan sonra isribrâ vâciptir. Fakat, evvela âletinde yaşlık görünmeyecek kadar bir yere mesh etmek sonra da istibrâya başlamak iktizâ eder. (İstibrâ) sidikten berî olmak demektir. Ve bunun usûlü de sol eliyle sıvalayarak meydanda olan sidiği bir parmağının ucuyla alıp bir tarafa silmelidir. Fakat istibrâyı memişhânelerin havâlinde veyahut تنها bir mahalde etmelidir. Pazar ve çarşı gibi kalabalık mahallerde herkese karşı yapmamalıdır.

(**Üçüncü, Setr-i avret**) Setr-i avret, göbeği altından dizlerine kadar örtmektir ki, karanlık gecede dahi lâzımdır. Esîr olan avratlara, arkasını ve karnını ve yanlarını dahi örtmek lâzımdır. Esîr olmayan hâtulara, yüzü, elinin içi ve ayaklarından mâadâsını örtmek lâzımdır. Ve kudreti olduğu kadar güzelce esvâb ile namaz kılmak müstehabdır.

(**Dördüncü, İstikbâl-i Kible**) İstikbâl-i Kible demek, Ka'be-i Mükerrime karşısında olan kimsenin, aynı Ka'be'ye ve Ka'be-i Mükerrime karşısında olmayan kimsenin, Ka'be'nin olduğu tarafa yüzünü çevirmesidir. Ve Kible ne tarafta olduğunu bilemeyip ve suâl edecek kimse bulunmasa, akli ne tarafı keserse o tarafa yüzünü çevirir. Namazın içinde iken yanlış durduğunu anlasa yahut akli başka tarafta olduğunu cezm etse, namazın içinde o tarafa döner ve namazı bozulmaz. Bâkîsini de döndüğü tarafa kılar.

(**Beşinci, Namazın Vakitleri**) Farz olan namazların mahsûs vakitleri vardır. Namazı o vaktin içinde kılmak şarttır. Ve ondan namazı çıkarmak câiz değildir. Bir sebeple vaktinden çıktığı hâlde kılsa edâ etmiş olmaz, belki kazâ etmiş olur. Sabah namazının vakti, etraf açıldıktan Güneş doğuncaya kadardır. Öğle namazının vakti, zevâlden yani her şeyin gölgesi kısalmakta nihâyet bulduktan sonra artmaya başlamasından tâ gölgesi iki kat olunca ve ikindi namazı, öğlenin vakti tamam olduktan Güneş batıncaya kadardır. Akşam namazının vakti, Güneş battıktan beyazlık gâib oluncaya kadar, yatsı namazının vakti, beyazlık gâib olduğundan sabah namazının vakti girinceye kadardır. Güneş doğarken ve zevâlde iken ve batarken, farz ve vâcip olan namazları kılmak câiz

değildir. Meğer ki kıldığı, o günün ikindi namazı olursa, Güneş batar iken kılınması sahîhtir.

(Altıncısı, Niyet) Niyet, kılacağı namaz beş vakit farzlarından hangisi olduğunu düşünerek Allah-u Teâlâ'nın rızâsı için edâsını kalple kasdetmektir. Lisân ile söylenmesi de müstehabdır. İmâma uyacak ise, niyetinde uymayı dahi kasd lâzımdır. Ve niyet ile iftitâh tekbîrinin yani birinci tekbîrin arasında namaza müteallık olmayan amel işlenmemelidir.

(Yedincisi, Tahrîme) Tahrîme demek, namazın ibtidâsında Hak Teâlâ'ya ancak tazîm ifâde edip başka bir şeye delâlet etmeyen lafızdır. الله أكبر gibi. Fakat الله أكبر ile başlamak vâciptir. Başka lakırdı ile başlamak, kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur.

Bu yedi şeyi namaza başlamazdan evvel bulunmak farzdır ve lâzımdır. Ve iftitâh tekbîrinde erkeklere sünnet olan, ellerini parmaklarını sıkmayarak kulaklarına kadar kaldırıp ve tekbîr ederken başını eğmemelidir. Kadınlar, namaza başladıklarında ellerini omuz başına kadar kaldırır. Ve farzların edâsında ve kazâsında erkek hakkında ikâmet sünnettir. Ezân sünnet olduğu gibi. Ezân dahi bu vecihledir:

İbtidâ dört kere الله أكبر sonra ikişer kere لا إله إلا الله ve أشهد أن لا إله إلا الله bir kere الله أكبر, حي على الفلاح, حي على الصلاة, الله الصلاة خير من النوم حي على الفلاح dedikten sonra iki kere الصلاة خير من النوم demek müstehabdır. Ve kâmette حي على الفلاح dan sonra iki kere الصلاة خير من النوم ziyâde olunur. Ve kelîmâtın araları kesilmez. Ve ezân ve ikâmeti ayakta edip Kible'ye karşı durmalıdır. Namazın içinde beş farz daha vardır ki, onlarsız namaz sahîh olmaz. Onlara rûkn itlâk olunur.

(Birincisi, Kıyâmdır) Kıyâm demek, namaz kılan kimsenin kudreti olduğu hâlde ayak üzere durmasıdır. Beş vakit namazın farzlarında ve vitr ve nezr ve sabah namazının sünnetinde kıyâm farzdır. Sünnet olan, sağ elinin ayasını sol elinin üzerine koyup ve sağ elinin küçük parmağını baş parmağıyla halka ederek sol bileğini tutup göbeğinin altına koymalı ve ayaklarını Kible'ye çevirip araları dört parmak olmalıdır.

Kadınlar, sağ elini sol elinin üzerine götürüp göğsünün üzerine kor. Bir adam, hastalık veya başka bir mâni'le kıyâmdan âciz olsa oturarak farzı edâ câizdir.

(**İkinci, Kırâat**) Kırâat demek, kendi işitecek kadar diliyle harfleri yerli yerince çıkartarak bir âyet miktarı okumaktır. Namaz kılmaya borçlu olan her Müslümana bir âyet ezberlemek farzdır. Ve sûre-i Fâtiha'yı ve başka bir sûreyi ezberlemek vâciptir. Ve iki rekat olan farzların ve vitrin ve nâfile namazların cemi rekatlarında okumak farzdır. Ve üç veya dört rekat olan farzların ancak iki rekatında farzdır. O iki rekat hangisi olursa olsun velakin, evvelki ve ikinci rekatlarında okunması ve sûre-i Fâtiha ve bir küçük sûre ya üç âyet miktarı zammolunması vâciptir. Üçüncü ve dördüncü rekatlarında Fâtiha okunmak vâciptir. Ve sabah namazında ve akşam ve yatsı namazının ibtidâki ikinci rekatlarında ve cuma ve bayram namazlarında ve vitride ve terâvîhte imâm, sesini cemâati işitecek kadar çıkarmak ve mâadâsında gizlemek vâciptir. Ve okumazdan evvel ibtidâki rekatta **سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك**

demek ve her rekatta Fâtiha okudukça ya imâmdan işittikçe yavaşça **أمين** demek sünnettir.

(**Üçüncüsü, Rukû'dur**) Namaza başlayan kimse, kıyâmda iken okumak bittiğinde **الله أكبر** diyerek rukû'a gider. Sünnet üzere rukû'un sûreti, başını arkasıyla bile arkası düz olunca eğip parmaklarını açarak elleriyle dizlerini tutup ve topuklarını birbirine yapıştırarak inciklerini dikmektir. Ve bu heyet üzere üç kere **سبحان ربّي العظيم** demek ve rukû'a ve sâir rükünlere geçerken **الله أكبر** demek sünnettir.

(**Dördüncüsü, Secdedir**) Herbir rekatta iki kere secde farzdır. Rukû'dan secdeye varırken, yere ibtidâ dizlerini koyup sonra parmaklarını sıkarak ve Kible'ye çevirerek ellerini komak, sonra başını iki ellerinin arasına komak sünnettir. Ve başını koduğu mahalın pekliğini anlayacak mertebe yerleştirip elini ve burnunu yere dokundurmak lâzımdır. Ayaklarının parmaklarını da Kible'ye çevirmelidir.

Ve dirseklerini açıp ve uyluklarını karnından irak etmek, sıkıntı olmadığı hâlde sünnettir. Ve secde ederken başındaki şey çıktığında bir eliyle giyip kılmak başı açık

kılmaktan iyidir. Kadınlar için dirseklerini ayırmak ve uyluklarını karnından ırak etmek olamaz. İşte şu heyet üzere olan secdede üç kere **سبحان ربى الأعلى** demek sünnettir. Sonra **الله أكبر** diyerek kalkıp teşehhüdde oturduğu gibi bir kere **الله سبحان** diyecek kadar oturur. Sonra ikinci secdeyi eder. İkinci secdeden sonra yere dayanmayıp ve oturmaksızın **الله أكبر** diyerek ikinci rekata kıyâm eder. Eğer rukû‘ ve sucûddan âciz olursa, oturarak rukû‘a biraz eğilip ve sucûda ondan ziyâde eğilerek işâretle kılar. Ve ikinci rekatta ibtidâki beyân olunan kırâat ve rukû‘ ve secdelerden sonra erkeklere sünnet olan, sol ayağını yere yatırıp ve üzerine oturup ve sağ ayağının parmaklarını Kible’ye çevirerek dikip ve sağ elini sağ uyluğunun üzerine ve sol elini sol uyluğunun üzerine parmaklarının uçları dizlerine beraber olarak komaktır. Ve kadınlar sol tarafı üzerine oturup ayaklarını sağ tarafından çıkarmak müstehabdır.

(Beşinci, Namazın Âhırinde Teşehhüd Miktârı Oturmak) Eğer kılınan namaz iki rekat olup selâm verilecek ise, bu oturuş namazın rükünlerinden olup oturulduğunda

التحيات لله والصلوات والطيبات السلام عليك أيها النبي

ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين

أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم

إنك حميد مجيد

اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم

إنك حميد مجيد

sonra da **ربنا اغفر لى ولوالدى وللمؤمنين يوم يقوم الحساب** yahut başka bir duâ okunur. Ve Ettehiyyâtü’yü okumak vâcip, kasûrları sünnettir. Ve sonra iki tarafta yüzünün beyazı görünecek kadar dönerek iki kere selâm vermek vâciptir. Ve eğer kılınan namaz üç yahut dört rekat ise, bu oturuş namazın rükünlerinden olmayıp vâcip olan birinci oturuş olmakla, farzda ve vâcipde ve sünnet-i müekkedede ancak vâcip olan Ettehiyyâtü’yü âhırine dek okuyup üçüncü rekata kalkar. Ve sünnet-i gayr-ı

müekkedede salavât-ı mezkûrayı dahi okuyup üçüncü rekata kalktıktan sonra Sübhâneke ve Eûzü ile başlar.

(**Namazın Âdâbı**) Namazın rekatlarından başka riâyet olunacak birtakım âdâbı dahi vardır ki, bunlardır: Namaz kılariken kıyâmda secde yerine bakmak. Rukû'da ayağının üstüne bakmak. Secdede yüzünün üstüne bakmak. Oturuşta kucağına bakmak. Ve selâm verirken omuz başlarına bakmak. Ve esnediği vakitte ağzını açmamak. Ve buna kâdir olmazsa eliyle ağzını tutmak. Ve iftitâh tekbîrinde ellerini yeninden çıkarmak. Ve kudreti olduğu kadar öksürüğünü def etmek. Ve selâm verdikten sonra اللهم انت منك السلام و اذا الجلال و الاكرام demek sünnettir. Ve dahi bu rükünler zikrolunan tertîb üzere edâ olunmak lâzımdır. Tertîbe riâyet olunmayıp kıyâmdan evvel rukû' ya rukû'dan evvel secdeye ya secdeye varmayıp rukû'dan sonra ikinci rekat için kıyâma meşgûl olsa, itibâr olunmayıp geriye bıraktığı rükünü yine her şeyiyle yeniden edâ ve secde-i sehv lâzımdır. Ammâ, geçen rekatta iki secdeden birini unutarak terk edip sonraki rekatın kıyâm ve rukû', sucûdundan herhangiinde hatırına gelse secdeyi kazâ eder. Ve namazda her ne bâkî kaldı ise kılmayıp meşgûl olduğu rükünleri geri çevirmek lâzım değildir ve ancak selâmdan sonra secde-i sehv eder.

Ve dahi zikrolunan vâciplerden birini unutarak geri bıraksa, meselâ sûre-i Fâtiha'dan evvel sûre okuyup sonra Fâtiha'yı okusa yahut vâciplerden birini sehven terk eylese, meselâ sûre-i Fâtiha'yı okumasa yahut birinci ka'deyi terk eylese yahut ka'de-i ûlâda teşehhüd okunduktan sonra sehven salavâtın bir miktarını okusa yahut ka'de-i ahîreye oturacak iken sehven kıyâma kalkıp sonra hatırına gelip otursa, secde-i sehv lâzım olur. Ve dahi birkaç kere sehv eylese, secde-i sehvin tekrarı lâzım gelmez. Ve imâma uyan kimseden secde-i sehv iktizâ eden bir şey vukû' bulduğunda secde-i sehv lâzım gelmez. Lakin, imâma secde-i sehv lâzım gelmiş olsa cemâat dahi imâm ile secde-i sehv edâ etmek lâzımdır. Ve secde-i sehv demek, namazdan iki tarafa selâm verdikten sonra iki secde etmek ve sonra namazın nihâyetindeki oturuş gibi oturup Ettehiyyâtü'yü ve salavâtı ve duâyı okuyup selâm vermektir. Ve dahi kaç rekat kıldığını bilemeyip şüphe eden kimse, aslından hiç başına gelmiş değil ise selâm vererek yeniden başlayıp kılmak lâzımdır. Ve eğer kendine her zaman vâki olursa, düşünüp aklı kaç kıldığını keserse onunla amel eder. Velakin düşünmekle bir rukû'

miktarı vakit meşgûl olursa secde-i sehv lâzım olur. Ve eğer aklı kaç kıldığını kesmezse, az olan ihtimâli itibâr edip meselâ üç yahut iki rekat mı kıldım diye şüphe vâki olsa, iki kıldım diyerek oturma mahali zannettiği yerlerde oturarak tamam edip sonra secde-i sehv eder.

Ve dahi namaza başlamazdan evvel nohut kadar ağzında bulunan nesneyi namazda yutmakla yahut ağzında eriyip tatlısını yutmakla namaz fâsid olur. Ve özürsüz gerçekten bir sebep yok iken öksürse namaz fâsid olur.

Beş Vakitte Olan Namazların Sayısı

Beş vakitte farz olan namazlardan sabah namazının farzı, iki rekattır. Öğle namazının farzı, dört rekattır. İkinci namazının farzı, dört rekattır. Akşam namazının farzı, üç rekattır. Yatsı namazının farzı, dört rekattır. Ve dahi beş vakitte sünnetler vardır. Bir kimse sabah namazında cemâat farza başladıktan sonra gelip de imâma bir rekatta erişeceğini aklı keserse, terk etmeyip bir kenarda safı bozmayarak edâsı sünnettir. Bu kadarca dahi erişeceğini aklı kesmezse, terk edip imâma uyar. Farzından sonra kazâ olunmaz. Çünkü kerâhat vaktine tesâdüf eder. Vakt-i kerâhat üçtür: Biri, Güneş doğacak ve biri, batacak zamanlarda ve diğeri, Güneş zevâle geldiğindedir. Ammâ, farzı kazâyâ kaldığı gün öğleye kadar farzıyla beraber kazâ olunur. Ve dahi öğle namazının farzından evvel dört rekat sünnet-i müekkededir. Hâzır cemâat bulup farza başlamakla sâkit olmaz. Farzdan sonra da kazâ olunur. Ve öğle farzından sonra iki rekat sünnet-i müekkededir. Ve ikindinin farzından evvel dört rekat sünnet-i gayr-ı müekkededir. Farzından sonra kılınmaz. Ve akşamın farzından sonra iki rekat sünnet-i müekkededir. Ve yatsının farzından evvel dört rekat sünnet-i gayr-ı müekkededir. Ve farzından sonra iki rekat sünnet-i müekkededir. Ve dahi yatsının son sünnetinden sonra salât-ı vitr niyetiyle üç rekat kılmak vâciptir. Birinci oturuştan üçüncü rekata kalktığında Fâtiha ve zamm-ı sûreden sonra iftitâh tekbîri gibi tekbîr alıp Kunûd-u vitr için güzelce bir duâ okumak vâciptir. Velakin, sünnet olan bu duâyı okumaktır:

اللهم إنا نستعينك ونستغفرك ونستهديك ونؤمن بك و نتوب اليك

ونتوكل عليك ونثنى عليك الخير كله نشكرك ولا نكفرك ونخلع

ونترك من يفجرنا

اللهم إياك نعبد ولك نصلى ونسجد وإليك نسعى ونحفد نرجو رحمتك ونخشى عذابك إن
عذابك بالكفار ملحق

Ve dahi Kunûd'u unutup rukû'a gitmesiyle secde-i sehv lâzım olur. Rukû'da hatırına gelse, artık rukû'da okumak lâzım gelmez. Ve Kunûd için geri kıyâma dönmez. Velakin, döndüğü surette dahi namaz fâsîd olmaz. Rukû'u gerek îâde etsin gerek etmesin. Ammâ, salât-ı vitrde imâm Kunûd'u unutup rukû'a gittiği hâlde cemâat uymak lâzım iken uymayıp da geri kıyâma dönüp Kunûd'u okuduktan sonra rukû'nda uydukları hâlde cemâatın namazları fâsîd olur. Ramazân-ı şerîfte her gece yatsının farzından sonra erkekler ve kadınlara yirmi rekat terâvîh namazı sünnet-i müekkededir. Bundan muhtâr (beğenilen) olan her iki rekat başında selâm verip ve her dört rekat başında dört rekat miktarı oturmaktır. Ve Ramâzan-ı şerifte salât-ı vitr dahi cemâat ile edâ olunur. Ve dahi farzlarda erkek hakkında cemâat sünnet-i müekkededir. Ve mescitte cemâatla kılınmanın fazîleti daha ziyâdedir. Terâvîh dahi böyledir. Ve kâmet olduğunda الصلاة على denirken cemâat ayağa kalkmak ve imâm mihrâba giderken önünden geçtiği adamların ayağa kalkması müstehabdır. Ve imâma iktidâ eden yalnız ise, imâmın ardına ya soluna durmayıp sağına beraber durur. Ve müezzin الصلاة dediği vakitte namaza başlamak müstehabdır. Ve imâm iftitâh tekbîrinde cemâat işitecek kadar âşikâr okumak sünnettir. Ve sâire ki kıyâmdan rukû'a, rukû'dan sucûda, sucûddan kuûda, kuûddan kıyâma, velhâsıl imâmın âşikâre ettiği tekbîrlerdir. Onları tekrarlamak ve tesmi' (سمع الله لمن حمده) demek ve selâm verirken tekrarlamak müstehabdır.

Ve dahi cemâatla farza başlanmazdan evvelce bir kimse o farza yalnız başlamış olsa, eğer ibtidâki rekatın secdesine varmamış ise ayakta olarak beri tarafına selâm verip namazdan çıkar. Evvel imâma uyar ve eğer ibtidâki rekatın secdesine vardıysa, kılınan farz dört rekat olduğu sûrette iki rekat başında teşehhüdden sonra selâm verip yine imâma uyar. Üçüncü rekatın secdesini edâ ettiyse, namazı tamam edip kılınan namaz ikindinin farzı olmayıp belki öğlenin yahut yatsının farzı ise nâfile olarak uyar ve cemâat sevâbını kazanır. Sabah ve akşam namazlarında ikinci rekatın secdesine

varmadıysa, bozup imâma uyar. Ve eğer ikinci rekatin secdesine vardıysa bozmayıp tamam eder. Ve bunlarda ve ikindide nâfile olarak imâma uymaz. Ve cemâatla farza başlanmazdan evvel sünnete başlamış olsa, sünneti bozmak olmaz. Belki kıldığı rekâtı tek bırakmayıp çift ettikten sonra teşehhüd edip selâm vermek lâzımdır. İftitâh tekbîrinde erişen kimse, Sübhâneke'yi okumak sünnettir. İmâma iftitâh tekbîrinde erişse, imâmı kıyâmda bulduğunda imâm âşikâre okumadığı sûrette iftitâh tekbîrini alıp yine Sübhâneke'yi okumak sünnettir. Âşikâre okuduğu hâlde, Sübhâneke'yi okumayıp imâmın okuyuşunu dinlemek lâzımdır. İmâmı rukû'da bulduğunda, Sübhâneke'yi okuyup da imâma rukû'da erişeceğini aklı keserse Sübhâneke'yi okur. Rukû'a erişeceğini aklı kesmez ise, yalnız iftitâh tekbîrini alarak Sübhâneke'yi terk edip rukû'a gider. Birinci secde de dahi böyle aklıyla amel eder. Ammâ, imâmı ikinci secde de bulsa, iftitâh tekbîrini aldıktan sonra eğlenmeyip secdeye gider. İmâm rukû'dan kalkmazdan evvel rukû'a erişemeyen kimse, o rekata erişmiş olmaz. Herkaç rekata erişemediyse imâm selâm verdikten sonra kalkar kılar. Bir ya iki rekata erişemediği taktirce Fâtiha ve zamm-ı sûre vâciptir. Üç rekata erişemediği sûrette Fâtiha ve zamm-ı sûre ile bir rekât kılıp oturur. Ancak, Ettahıyyâtü'yü âhîrine dek okuyup kalkar. Yine Fâtiha ve zamm-ı sûre ile bir rekât dahi kıldıktan sonra âhir rekatta yalnız Fâtiha ile iktifâ edip sonraki ka'dede yani oturuşta Ettahıyyatü ve salavât ve bir duâdan sonra selâm verir. Ve yalnız kıldığı miktarın içinde secde-i sehv icâp eden bir şey vâki olursa, secde-i sehv lâzım olur. Ve namazın rükünlerinden okumaktan maâda, cemâat imâma uyup imâm ile birlikte işlemek lâzımdır. Rukû' ve sucûdda imâmdan evvel kalkmayıp ve imâmdan bir tesbîhten ziyâde de geriye kalmamalıdır. Çünkü imâmdan evvel kalkmış olsa imâma uymamış olup namazı fâsid olur. Kunûd duâsında dahi imâm evvel tamam edip rukû'a gitse, artık cemâata Kunûd duâsını tamam etmek iktizâ etmeyip imâm ile rukû'a gitmek lâzım olur.

Ve imâm son sünnete kalktığında farzı kıldığı mahali değiştirmek sünnettir. Ama imâma uyanın yahut yalnız kılanın değiştirmeleri evlâdır. Ve farz edâ olunduktan sonra safi bozmak müstehabdır. Lakin, kılınır iken safların doğru ve gayet düzgün sûrette olması ve saflar arasında boş yer kalmaması lâzımdır. Ve namaz tekmîlinde imâm cemâata yüzünü çevirmek sünnettir. Ve cemâat iki kişi olursa da yine böyle etmelidir. Meğer ki, imâma karşı namaz kılan buluna. Bu sûrette, sağına ya soluna

döner. Ve namazdan sonra üç kere istiğfâr edip ve Âyetü'l-kürsî ve Muavvizeteyn'i (قل اعوذ برب الفلق ve قل اعوذ برب الناس) okuyup ve otuz üç kere سبحان الله ve otuz üç kere الحمد لله ve otuz üç kere الله أكبر ve bir kere لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك له الله أكبر diye ellerini göğsü karşısına dek kaldırıp ve araları açık olarak gökyüzüne doğru açıp duâ bittiğinde سبحان ربنا رب العزة عما يصفون و الحمد لله رب العالمين demek müstehabdır. Ve duâdan sonra eliyle yüzünü mesh eylemek sünnettir.

Cuma Namazı

Cuma günü namazı farz-ı ayndır. Bir kimse, cuma günü cuma namazı kılınmadan öğle namazını kılması kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur. Ve namazı kılınan memlekette cuma günü mazûr veya müsâfir veya mahpûs olan kimselerin öğle namazını cemâatla edâları kerâhat-ı tahrîmiyye ile mekrûhtur. Ve bir kimse, cuma gün birinci ezânı işittiğinde her ne ile meşkûl ise terk edip cumaya gitmek vâciptir. Câmiye vardığında Kur'ân okunuyor ise, dinleyip okunmazsa hatîb minbere çıkmadan cumanın niyetiyle dört rekat sünnet-i müekkede kılar. Eğer namaz arasında iken hatîb minbere çıkarsa, okumayı hafifleştirip en kısa sûre ile tekmîl eder. Ve eğer geldiği vakitte hatîb minbere çıkmış ise, hutbe tamam oluncaya kadar dinlemek lâzımdır. Gerek hutbe arasında ve gerek hutbenin duâsı esnasında sünneti kılmak câiz değildir. Cumanın farzı kılındıktan sonra kazâ etmelidir. Hutbe tamam olduktan sonra ikâmet olunup cumanın farzı niyetiyle cemâatla iki rekat edâ olunur. Sonra cumanın son sünneti niyetiyle dört rekat sünnet-i müekkededir. Bundan sonra dahi “Hâlen edâsını müyesser olmayıp üzerimde sâbit olan âhir-i zuhr niyetiyle niyet ettim” diyerek, her rekatında Fâtiha ve zamm-ı sûre ile dört rekat kılmak evlâdır. Bundan sonra dahi vakit sünneti niyetiyle iki rekat evlâdır. Ve cuma namazının her ne miktarına erişirse imâma uyup imâm selâm verdikten sonra kalkıp fevt olanı kıldığında cumayı kılmış olur. Hatta imâma teşehhüdde ya secde-i sehvede erişse yine böyledir.

Bayram Namazı

Ramazân ve Kurban bayramlarında bayram namazı vâciptir. Bayram namazlarından sonra hutbe sünnettir. Câmiye varıldığında tekbîr ve tehlîl ile meşkûl olup Güneş

doğup iki mızrak yüksekliğine gelerek mekrûh olan vakit çıktıktan sonra ezân ve ikâmetsiz bayram namazı niyetiyle imâm iftâh tekbîrini alıp namaza başladığında halk dahi uyararak tekbîr ve ellerini sâir namazlardaki vech üzere bağlayıp Sübhâneke okunduktan sonra, imâm ellerini kaldırıp cemâat dahi tekbîr aldıktan sonra ellerini iki yanlarına salıverirler. Üç tesbîh kadar eğlenip yine ellerini kaldırarak tekbîr alır yanlarına salıverirler. Bittekrar üç tesbîh kadar eğlenip yine ellerini kaldırarak tekbîr aldıklarında yanlarına salıvermeden bağlarlar. İmâm güzelce Eûzü besmele ile ve âşikâre olarak Fâtiha ve üç âyet miktarı okuduktan sonra rukû' ve sucûd olunup kıyâma kalktığında Fâtiha ve zamm-ı sûre akabinde evvelki usûl üzere üç defa tekbîr alınır ve üçünde de ellerini yanlarına salıverirler. Dördüncüsünde, ellerini kaldırmaksızın tekbîr alarak rukû'a varırlar. Ve sâir namazların tekbîrlerinden ziyâde olarak bayram namazlarına mahsûs olan tekbîr altıdır. Üçü, okumazdan evvel birinci rekatta; üçü dahi okuduktan sonra ikinci rekatta ve bunların altısı da vâciptir. İmâm bayram namazının tekbîrlerini edip okurken uyan kimse, iftitâh tekbîrinden sonra fi'l-hâl bayram namazının tekbîrlerini eder. Ve eğer imâm rukû'da iken gelecek olursa, tahrîme tekbîrini alıp ve eğer yetişeceğini aklı keserse bayram tekbîrini de kıyâmda eder. Sonra rukû'a gider ve eğer rukû'n fevtinden korkarsa, iftitâh tekbîrinden sonra rukû'a gidip imâm rukû'dan kalkmadan bayram tekbîrlerini ellerini kaldırmayarak yine rukû'da eder. Ve eğer bayram tekbîrlerin tamam etmeden imâm rukû'dan kalksa, imâma uymak lâzım olup bâkî kalan tekbîrler sâkit olur. Birinci rekatta erişemese, imâm selâm verdikten sonra kazâ edip ve işbu kazâda iptidâ okur sonra tekbîrlere kalkışır. Ve ikinci rekatin rukû'nda erişse, tekbîr husûsu birinci rekatin rukû'nda eriştiği sûrette beyân olunan vech üzeredir. Ve eğer ikinci rekatin secdelerinde ya teşehhüdünde erişse, yine uyup imâm selâm verdikten sonra kalkıp bayram namazını tertîbi üzere yalnızca kazâ eder. Kurban bayram namazı dahi bu tafsîl üzeredir. Ve Kurban bayramında Arafe gün sabah namazından bayramın dördüncü gün ikinci namazına değin yirmi üç vakit farzlarının selâmı akabinde bir kere tekbîr-i teşrîk vâciptir. Sûreti budur ki: **الله أكبر الله أكبر لا إله إلا الله والله أكبر والله أكبر والله الحمد** Ve bu yirmi üç vakit farzlardan biri veya birkaçı vaktinde edâ olunmayıp da kazâyâ kaldığı takdirde, o sene günlerinde kazâ olunursa yine tekbîr vâciptir.

Cenâze Namazı

Cenâze üzerine namaz farz-ı kifâyedir. Bazı kimselerin edâsıyla mâadâdan sâkıt olur. Ve cenâze namazında cenâzenin İslâmı ve tahâretiyle beraber tamam azâsı ya birçok azâsı cenâze namazını kılanların önünde bir mahale konması şarttır. Ve koymakta sünnet, cenâzenin başı imâmın sağ tarafına gelmektir. Ve imâm cenâzenin göğsü karşısında durup cemâat az ise de üç saf olmak müstehabdır. Ve en sonraki saf efdâldir. Ve cenâze namazının rûknü ikidir. Evvelkisi, kıyâmdır. Lakin, özürsüz oturarak kılmak câizdir. İkincisi, dört tekbîr alıp ancak iptidâsında el kaldırılmak sünnettir. Ve cenâzenin er kişi veya hâtun olduğunu bilip “Niyet ettim Allah için namaza, şu er kişi için” ya “hâtun için duâya” demeli. Ve eğer cemâattan biri cenâzenin erkek veya kadın olduğunu bilemese “imâm her kimin üzerine kılsa ona duâya” demelidir. Sübyanda dahi “şu oğlancık için” ya “şu kızcağız için” demelidir. Ve iftitâh tekbîrinden sonra *سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك وجل* deyip tekbîr alıp namazın âhirinde okunan salâtları okur. Ondan sonra tekbîr alıp rahmet ve mağfirete dair duâ eder. Duâ da budur: *اللهم اغفر لحينا و* Ve tekbîrler aralarında edilen senâ, salavât ve duâ sünnettir. Ve selâm müstehabdır. Ve cenâze namazının evvelinde başlayamayıp bazı tekbîrâtı yetiştiremeyen kimse, fi'l-hâl iftitâh tekbîrini alıp imâma uyar. İmâm selâm verdikten sonra cenâze omuza kalkmadan yetişemediği tekbîrleri birbiri ardınca kazâ eder. Dördüncü tekbîrden sonra selâmdan evvel erişse de yine böyledir. Doğduğu vakitte sağ olduğuna alâmet olup akabinde vefât eden sabinin ismini komak ve gasl ve tekfîn ile namazını kılmak lâzımdır. Ve eğer hayatına alâmet olmazsa namazı kılınmaz. Hemen gasl olunur. Ve adı verildikten sonra bir astara sarılıp defnolunur. Ve eğer gemide fevt olup da kıra uzak bulunursa, o hâlde gasl ve tekfîn edilip ve namazı kılınıp denize atılır.

Zekât

Üçüncü, zekâttır. Ehl-i İslâmdan esîr olmayan ve âkil ve bâliğ olan kimse, hâcet-i asliyyesinden yani esvâbı ve evi ve evinin takımı ve borcundan ve bineceği at ile kullanacağı silâhından başka alış veriş ile artabilir nisâb miktarı malı olup üzerinden

bir sene geçtiğinde o malın kırk cüz'ünden bir cüz'ünü Allah-u Teâlâ'nın rızâsı için fakir Müslime vermesi farzdır. Ve nisâb, altından sikkeli veya sikkersiz yirmi miskaldır. Ve bir miskal yirmi kırattır. Ve gümüşten nisâb iki yüz dirhemdir. Ve her dirhemi on dört kırattır. Ve sâir ticâret metalarından yirmi miskal sikkeli altın yahut iki yüz dirhem sikkeli gümüş kıymetli metadır. Ve hâtunların ziynetlerine mahsûs olup kullanması helâl olan altın ve gümüşten ziynete dair olan takımı nisâbda muteberdir. Ve dahi nisâb, cins-i vâhid olmak lâzım değildir. Belki bir kimsenin mülkünde bir miktar altın ve bir miktar gümüş ve bir miktar meta-ı ticâret olup hepsinin kıymeti altın veya gümüş nisâblarından birine varsa, zekâtı lâzım olur. Ve altın ve gümüş ve bâkır veya sâir bir maden karışık olduğu hâlde bulunurlarsa, gâlip veya beraber ise altın ve gümüş itibâr olunup değil ise pahâsı biçilir. Sâir bâkır takı hükmünde olup o takı sayılan şeylerde ve inci ve cevâhirden zekât yoktur. Eğer alıp satıcısı ise, o sûrette ticâret metası gibi kıymet itibâr olunur. Ve zekâtı verirken ya malından ayırırken zekât niyeti bulunmak lâzımdır. Ve zekâtını verdiği Müslüman fukârasının o zekâtı almayı akletmek şarttır. Ve yakın akrabası olmamak lâzımdır. Yani kendinin babası ya büyük babaları ya anası ya büyük anaları ya kendinin evlâdı ya evlâdının evlâdı olmamalıdır. Sâir akrabasına câizdir. Belki akrabasında muhtaç var iken gayrıya vermemelidir. Ve koca ve karı birbirine zekâtlarını verme câiz değildir. Ve köle ve câriyesine vermek dahi câiz değildir. Ve zekâtın verdiği fakirin hâline göre verdiği gün rızık olacak vecihle verilmesi müstehabdır. Ve bir günlük rızık olacak şeyi olan kimsenin dilenmesi harâmdır. Ve zekât, pekaz bir şeye mâlik olan fakir yahut hiçbir şeyi olmayan miskine ve borçlu kimselere ve gazâyâ gideceklere ve memleketinde parası var ise de başka diyarda bulunduğu cihetle parasız kalmış olan yolculara verilir. Ve Müslümandan başka millete zekât verilmez. Ve zekât parasıyla mescit yapılmaz. Ve meyyit kefen olunmaz. Ve onunla azâd için köle satın alınmaz. Ve zengine verilmez. Ve bir memlekettten başka bir memlekete zekât yollamak mekrûhtur. Her kavmin zekâtı kendi içinde dağılmalıdır. Eğer başka memlekette kendi akrabasından muhtaç var ise yahut göndereceği kavim kendi memleketinin ahâlisinden daha ziyâde muhtaç ise o vakit câizdir.

Oruç

Dördüncüsü, oruçtur. Oruç demek, âkil olan Müslüman erkek ile hayız ve nifastan pak olan Müslüman kadının ibâdet niyetiyle fecr-i sâdik denilen vakitten Güneş batınca kadar kasten yemek ve içmekten ve kendi isteğiyle meni indirmekten ve hırslandığı kimsenin ayıplık mahallerine erkeklik âletini sokmaktan kendini hıfzetmesidir. Ve Ramazân-ı şerîfin orucu, her âkil ve bâliğ olan üzerine farz-ı ayn olduğu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ve icmâ-ı ümmetle tavâtüren sâbittir. Ramazân-ı şerîf isbât olduğunda her Müslüman oruç tutar. Ve ramazân-ı şerîfte oruca niyet etmiş iken imsâk vaktinden sonra erkekliğini hırslandığı kimsenin ayıplık mahallerine kasten kendi isteğiyle soktuğu ve o kimse dahi o mahallerine sokturduğu hâlde ikisinin de orucu fâsid olur. Ya hayzı ya şiddetli hastalık gibi bir özrü yok iken yenilir veya içilir şeylerden azık veya ilâç kabilinden bir şeyi yemek ya içmekle orucu fâsid ve bu taktirce o gün kazâ ve oruç keffâreti dahi lâzımdır. Oruç keffâreti için köle azât etmeye kudreti var ise köle azât etmek ve buna kudreti yok ise, altmış gün birbiri ardınca arasını kesmeyip ve Ramazân karıştırmayarak oruç tutmak lâzım olur. Fakat, oruç keffâretine başlayan hâtun birkaç gün mururunda hayzını görüp de hayız günlerinde tutmasa zarar etmez. Lakin, hayızdan pak olduğunda hayız bahanesiyle tutamadığı günlerin arasını ayırmayarak kazâyâ başlamak ve tamam etmek lâzım olur. Ve eğer altmış gün oruç tutmaya da kudreti yok ise, altmış fakire her birine beş yüz dirhem buğday ya bin kırk dirhem arpa verir. Yahut akçesini verir. Yahut sabah ve akşam karnını doyurur. Ve bir fakire altmış gün verse de olur. Ammâ, altmış günlüğünü bir kerede bir fakire verse olmaz. Dışarıdan susam kadar nesne yemekle kazâ ve kaffâret lâzım olur. Ammâ, dışının arasında kalıp nohut kadar olan şeyi yutsa ancak kazâ lâzım olur. Nohut kadar olmazsa zarar etmez. Meğer dışarı çıkarıp sonra yerse, o surette yine ancak kazâ lâzım olur. Ve ağzını çalkalarken boğazından su kaçsa ya tahammül olunmaz beter cebr ve zor ile bozdursalar ya ihtikân etse ya burnuna bir ilâç çekip burnunun kemiğine kadar değse ya kulağına yağ akıtsa ya içeri kadar işlemiş yarasına ilâç etse ya taş veya temur yutsa ya mahsûs ağız dolusu kussa ya mahsûs olmayarak kustuktan sonra orucu bozulmak zannıyla yese ve içse veya öpmekle ya ayıplık yerlerinin gayrısına dokunmakla veya yapışmakla su iktizâ etse veya eliyle menisini indirse veyahut imsâk vaktinden sonra gece zannıyla yiyip içse yahut Güneş batmamış

iken battı zannıyla iftâr etse yahut orucu unutup yedikten sonra hatırına gelip de bozuldu zannıyla kasten yese, bunların hapsinde ancak kazâ lâzım olur. Ve orucunu unutup yese ve içse ya uyuyup su iktizâ etse ya birine hırsıyla bakarak beli gelse ya nikâhlısını öpse yahut kaykılıp mahsûsi olmayarak kussa ya cünüp olarak sabaha kalksa ya boğazına toz ya sinek kaçsa ya yemek pişirmekle tütün gitse, bunlardan birisi oruca zarar etmez. Ve dumanını çekmeyerek od ağacı veya anber ile âdet üzere tütsülenmekte zarar yoktur. Fakat, tütün içen kimse çekmesiyle dumanı boğazından alabildiğinden onun orucu fâside varıp kazâ ve keffâret lâzım gelir. Ve sahur yemek ve en son vakitte yani fecr-i kâzibden sonra olan karanlıkta yemek müstehabdır. Ve iftarda acele etmek de müstehabdır. Ve yaşı ziyâdeleşip ihtiyâr olanlardan oruçtan âciz bulunanlar, Ramazân günlerinde yiyip fidye vermek câiz olur. Fidyeye odur ki, her bir gün için dilerse buğdaydan beş yüz yirmi dirhem ve hurmadan yahut arpadan bin kırk dirhem yahut akçelerini sadaka verir. Ve hem de dilerse cümlesini Ramazân ibtidâsında verir. Dilerse âhirinde verir. Lakin, fidyeleri verdikten sonra oruçları tutmaya iktidârı olursa kazâsı lâzım olur.

Ve kale ve tabya tamiri ya yapması ile meşgul olup da sıcağın şiddetinden zayıflaşmak ihtimâli olanların oruçlarını bozarak o hizmeti edâ etmeleri ve sonra kazâ etmeleri mübâhdır. Ve hasta olup da oruç sebebiyle hastalığının ziyâdelenmesi memûl olsa ya bir hâtun gebe olup da oruca tahammûlden âciz olsa ya emzikli olup oruç hâliyle gayet zayıflık gelerek kendinden başka bir hâtunun emzirmesi de mümkün olamayarak kendinin ya emzirdiği çocuğun telefinden korksa, bunlar için oruçlarını bozup sonra kudreti olduğu vakitte kazâ etmek câiz olur. Ramazân-ı şerîfte memleketinde olmayan kimse, bir mahalde on beş gün ya ziyâde oturmaya niyet etmediği hâlde oruç tutmasa da sonra kazâ etse câizdir. Ancak, yolculuğunun ibtidâsında oruçlu bulunursa orucunu bozmamak lâzımdır. Yolcu olan kimseye yolculuk arasında meşakkat vermezse orucu tutmak efdaldır. Ve üzerine kazâ lâzım olan günler kazâ edecek kadar sağ kalmış iken kazâ etmeden vefât etse, vasiyyeti var ise malının üçte birinden her bir günün fidyesi verilmek lâzım gelir. Vasiyyeti yok ise, vârislerin kendiliklerinden vermeleri de sahîhtir. Ammâ, tarafından kazâ olmak üzere oruç tutuvermeleri sahîh değildir.

Fitre Beyânındadır

Kendi geçineceğinden başka nisâba mâlik olan her Müslüman nefis için ve zengin olmayan küçük çocuğu için ve malı olup ticâret niyet etmediği ve hıdmetinde bulunduğu köle ve câriyesi için sadaka-i fitre vermek vâciptir. Ve hareminin ve bâliğ olan evlâdının fitreleri, kudretleri varsa kendileri üzere vâcip olur. Ve zengin olan küçük çocuğunun fitresi yine o çocuğun malından lâzım olur. Ve sadaka-i fitrin vakti, bayram günü fecr doğduğu yani alaca karanlık olduğu vakittedir. Lakin, daha evvel verilmesi müstehabdır. Bayramdan sonraya kalmakla sâkıt olmaz. Ve fitre buğday ve dekikten beş yüz yirmi dirhemdir. Ve arpa ve üzüm ve hurmadan bin kırk dirhemdir. Kıtlık olmakla pahalı olduğu sene aynları verilir. Bolluk ve ucuzluk vakitte kıymetleri verilmek efdaldır. Ve dahi üzerine fitre vermesi vâcip olan kimse, Kurban bayramında bulunduğu mahalde oturmuş yerleşmiş ise kurban etmesi vâcip olur. Lakin, kurban ancak kendi nefsi için vâcip olur. Ve kurban, koyun veya deve veya sığır olmalıdır. Ve bir deve veya bir sığır, yedi kurban yerine geçer. Yani yedi kişi bir yere gelip bir sığırı veya deveyi kurban edebilirler. Sekiz olursa kurban fâsid olur.

Beşinci, Hac

Haccın farz olduğu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ile bellidir. Vucûd sağlam olan ve hiç özrü olmayan Müslümanlara, oturacağı evden ve sâir kendine lâzım olan şeylerden haccedip dönünce kadar ıyâlinin nafakasından mâadâ geçineceği bulunduğu taktirde ve yollarda muhâtara olmadığı hâlde, ömründe bir kere haccetmek farzdır. Âkil ve bâliğ olmazdan evvel yahut bir köle veya câriye azâd olmaksızın haccetmiş olsa, hac sâkıt olmaz. Ve üzerine hac farz olup Mekke-i Mükerrreme'den uzak yerde olan hâtunun kocası ve mahreminden kimsesi olmasa, bir âkil bâliğ kimseye varması vâcip olur. Haccın farâizi, niyet ve telbiye yani (الهم لبيك لبيك لا شريك لك لبيك الح) demek ve vakfe yani vakfeye durmak ve tavâf ve ziyâret ve tavâfa niyettir. Vâcipleri, mîkattan yani gün doğdu veya gün battı veya yukarı veya aşağı kattaki tarafın ahâlisi ise kendilerine gösterilen yerden ihramlanmak ve sa'y etmek ve Safâ'dan başlayarak yürümek ve Arafâ'de sa'yda Güneş batıncaya kadar vakfede durmak ve Arafât'tan dönüşte Müslümanların halîfesine veya vekîline uymak ve fecirden sonra Müzdelife'de bir lahza olsun durmak ve akşam namazını yatsıya bırakmak ve üç gün hicreler yani

ufak taşlar atmak ve ilk günkü taşlama tıraştan evvel olmak. Ve her günün taşlanmasını ertesi güne tehîr etmemek. Ve kurban kestiği gün tıraş veya saç kesmek ve avret yerini örtüp temiz olduğu hâlde tavâf namazını kılmaktır. Ve haccın farzları ve vâcpleri ve sünnetlerine dâir malumât fıkıh kitaplarında ve hac risâlelerinde bulunduğu gibi mahalinde edâ olunurken dahi deliller marifetiyle usûlu öğrenildiğinden, burada uzun uzadıya söylenmekten vazgeçildi. Ve hacdan sonra aleyhissalâtuveselâm Efendimiz’i ziyâret ibâdetlerin en iyisidir. Zîrâ (من الحج البيت) (ولم يزرني فقد جفاني) yani “Her kim ki haccı edâ ettikten sonra beni ziyâret etmez ise, bana cefâ etmiş olur” buyurmuşlardır.

Fazîlet-i cihâd

Düşmanla muhârabe yani cenkleşmek farz-ı kifâyedir. Kavga, din-i İslâmın düşmanları veyahut ahâliyi peygamber vekîli olan pâdişâhın itâatinden çıkarmaya çalışan âsîler ile olur. Eğer düşman Müslüman memleketlerinden biri üzerine hucûm etse veyahut peygamber vekîli olan pâdişâh tarafından bir memleket halkının kavgaya gitmesi için fermân çıksa, o vakit o memleketler ahâlisi üzerine farz-ı ayn olur. Eğer düşman Müslümanların olduğu o memleket üzerine hucûm etmedi ise veyahut pâdişâh tarafından gazâyâ birden gitmek için emr u fermân yok ise, o vakit gazâ her bir Müslümana farz-ı kifâye olur. Ve Müslümanların içlerinden kifâyet miktarı gazâyâ gittiğiyle başkalarından farz sâkit olur. Ve hiç kimse düşman ile gazâyâ çıkmazsa, o memleket ahâlisi cümle Allah-u Teâlâ Hazretleri’ne âsî olmuş olur. Eğer düşman memlekete hucûm etmez veyahut gazâyâ gitmek için peygamber vekîli olan pâdişâh tarafından bütün halkın nefîr-i âmm yazılması için fermân çıkmazsa, o vakit gazâ düşmana yakın bulunan memleket ahâlisiyle pâdişâhın muvazzaf olarak beslediği asker üzerine vâcip olur. İktizâ ederse, onlardan sonra sınıf-ı ihtiyât sonra redîf ve daha sonra müstahfiz askeri üzerine vâcipdir. Ve düşman kuvvetli olup da İslâm memleketlerine hucûm ettiği hâlde askerle ve civâr ahâli ile defî mümkün olmazsa, silâh tutmaya muktedir olan bilcümle Müslümana gazâ etmek farzdır. Ve düşman ile muhârabe için her bir Müslümana, kullanacağı silâhın usûlünü öğrenmek ve talîm etmek vâciptir. Zîrâ, âyet-i kerîmede **واعدوا لهم ما استطعتم من قوة** ²⁹², manâ-1 şerîfi;

²⁹² el-Enfâl, 8/60

“Düşmana gâlip gelmek için muktedir olduğunuz her bir kuvveti hazırlayıp tedârik ediniz” demektir. Ve nişân atmak talimi her bir Müslüman vâciptir. Hz. Peygamber, üç defâ *ان القوة الرمي الا ان* buyurmuştur ki, manâ-i şerîfi; “Kuvvet ve iktidâr, düşman üzerine atmayı bilmek demektir.” Ve askerın zâbitlerine itâat etmesi vâciptir. Çünkü, zâbite itâat onu memur eden pâdişâhın emrine itâat demek olup âyet-i kerîmede *يا ايها* buyurulmuş ki²⁹³, manâ-i şerîfi; “Ey mü’minler! Allah-u Teâlâ Hazreti’ne ve Rasûlüne ve içinizden emr ve kumanda sâhibi olanlara itâat ediniz” demektir. Ve asker gazâyâ çıktığı vakitte Allah-u Teâlâ Hazretleri’ne tevekkül edip dâima O’ndan yardım istemeli ve tedbirde dahi kusur etmemelidir. Ve düşman askerinin çokluğunu görüp ürkmeyerek Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin lutf ve inâyetini hatırlamalıdır. Ve kendi sayılarının iki katı olan düşmandan kaçan Müslümanlar, cehennemden çıkmamak şartıyla azâb göreceklerdir. Ve böyle tehlikeli vakitlerde sabretmek ve yerinden kımıldamamak lâzımdır. Ve Müslümanlar gazâyâ çıktıklarında çekecekleri her türlü yorgunluk ve zahmet için amel defterine ayrıca ecir ve sevâp yazılır. Hatta *من اغبرت قدماه في سبيل الله ساعة من نهار* hadîs-i şerîfini Câbir ibni Abdillâh Hazretleri rivâyet eder. Manâ-i şerîfi; “Her kim ki ayakları fî sebîlillah günün bir saat kadarı tozlanmış olsa, o ayaklar için cehenneme girmek harâm” demektir. Ve gazâyâ gidecek adamın niyeti hâlis olup yalnız düşmanı kahretmekten ve Allah’ın rızâsını tahsîl eylemekten başka arzusu olmamalıdır. Ve bu ecir ve sevâp o misallî niyet edenler hakkında ihsân buyurulur. Ve denizde gazâ etmek karada cenkleşmekten daha efdaldır. Ve on mislî ecir ve sevâbı vardır. Ve bir deniz kavgası, Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin yanında on kara kavgasına bedeldir. Ve asâkir-i İslâmiyyeden şehîd olanların göreceği mükâfât hakkında pekçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf vardır. Cümleden biri *والشهداء عند ربهم لهم اجرهم و* hadîs-i şerîfidir ki²⁹⁴, manâ-i şerîfi; “Şehîdler, Allah-u Teâlâ Hazretleri’nin huzûrunda her türlü nûr ve nimet ile ikrâm olunur” demektir. Şehîdlere hiçbir suâl ve cevâp olmayıp akrabasından yetmiş kişiye dahi şefâat edebilirler. Denizde şehîd olanlar karada şehîd olanlardan efdaldır.

²⁹³ en-Nisâ, 4/59

²⁹⁴ el-Hadîd, 57/19

(تمت بعون الله الملك الوهاب)

(Mekteb-i funûn-u harbiye-i hazret-i şahâne Matbaası'nda tab' olundu)

Fî 24 Recep sene 1292 ve fî 13 Ağustos sene 1291

SONUÇ

İnsanı dünya ve âhiret saadetine ulaştırmak amacıyla gönderilmiş olan son din İslâm, muhataplarından doğru anlaşılmayı, doğru şekilde içselleştirilip hayata doğru yansıtılmayı ister. İslâmın bu talebini karşılamak ise, onu, yine onun iki temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet aracılığı ile öğrenmekle mümkündür. Kıyâmete değin hüküm sürececek olan bu son dinin hitabı, Hz. Muhammed (s.a.v.)’e gelen ilk vahiyle kıyâmetin kopma anı arasındaki geniş zaman diliminde çok sayıda insanı, bölgeyi ve şartı kapsamaktadır. Aynı çağda yaşayıp, son ilâhî dinin gereğini yapmakla mükellef kılınan insanların bile, zihin ve hissiyât haznelerindeki farklılıklar nedeniyle, ilâhî hitabı her daim aynı biçim ve en mükemmel düzeyde algılamaları mümkün olmamaktadır. Gerek kişinin kendisinden gerekse kendisinin dışındaki etkenlerden kaynaklanabilen bu durum, dinin hitabına doğru şekilde mukabele edebilmek için aracı unsurlara ihtiyacı doğurmuştur.

Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında ihtiyaç duydukları bu tür durumlarda Nebî’nin bizzat kendisine yahut Onun görevlendirdiği kişilere başvuran Müslümanlar, Hz. Muhammed’in vefâtından sonra sahabe ve tâbiîn vasıtasıyla bu ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İlk başlarda şifâhî ağırlıklı olan bu bilgi aktarımının daha sonraki dönemde kitâbî ağırlıklı bir karaktere döndüğü görülür.

Çalışmamızın temel hareket noktası olan “ilmihal” kavramı da meselenin bu kısmında önem kazanmaktadır.

İlmihalin terim mânâsı “Müslümanın günlük yaşantısında lâzım olan, kul ile Allah ve kulların kendi aralarındaki ilişkilerini düzenleyen ve herkesin bilmesi gerekli olan bilgileri ihtiva eden ilim”dir. Bu bilgilerin yer aldığı eserlere de “ilmihal kitabı” denir. İlmihal kelimesinin ilk kullanıldığı yer olarak İmâm Muhammed’in *Kitâbu’l-Kesb*’i karşımıza çıkmaktadır.

İslâm dininin muhataplarına doğru ve isâbetli biçimde tanıtılması, dinin çeşitli kısımlarına dair meselelerde akla gelen soruların cevaplarının sunulması noktasında Müslümanların ilk başvuru kaynakları arasında ilmihal türü eserler yer almaktadır. İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin *el-Fıkhu’l-ekber*’i ve Ahmed b. Hanbel’in *Kitâbu’s-Salât*’ı bunların ilk örnekleri olarak zikredilmektedir.

Zaman içinde oluşan ilmihal geleneğinin süreci incelendiğinde, bugün Kelâm ilmi alanına dahil ettiğimiz bazı meselelerin tartışıldığı, uzun ve ayrıntılı izah ve delillerin yer aldığı müdâfaalar ilmihal alanına âit en eski örnekler arasında karşımıza çıkmaktadır. Müctehid imâmlar döneminde ilmihal kapsamına giren konuların fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde yer aldığı görülür.

Ancak bu malzemenin ilmî birikime sâhip insanlara hitap etmesi; ilmî derinlikten yoksun olan halk kitlelerinin ilmihal bilgilerini daha kolay ve net şekilde, uzun izah ve delillerden arınmış biçimde sunan eserler talep etmesini doğurmuştur. Bu talep, bu alandaki eserlerin karakterinde belirleyici rol oynamıştır. Meseleleri müctehid bazında ele alan eseler yerini, halkın kolayca anlayıp hayatlarına tatbik edebileceği ilmihallere bırakmıştır. Osmanlılar dönemi, bu tür eserlerin verildiği dönemdir.

İlmihal geleneğimizde önce Arapça yazılan eserlerin Türkçeye çevrildiği, eksik kısımlarına tamamlayıcı ilâveler yapıldığı görülür. Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin *el-Mukaddimetü fi's-salât* adlı namaz risâlesinin, eklemeler yapılmış biçimde Kutbüddîn İznîkî tarafından ve *Kitâbu'l-Mukaddime* adı altında yapılan tercümesi bunun ilk örneğidir. Daha sonra ilmihal alanına dair eserlerin isimlerinde bizzat "ilmihal" kelimesinin yer aldığı görülmektedir. Bu konudaki ilk örnek ise, anonim bir eser olduğuna dair görüşlerin yaygın olduğu "*Mızraklı İlmihal*"dir.

Müslümanların gayr-ı Müslimleri algılayış biçimlerinde zaman içinde zuhûr eden farklılaşma da ilmihallerin karakterini etkileyen önemli faktörlerden olmuştur. Zaman içinde Batı dünyası ile yakınlaşma, ön plana çıkan değerlerinden etkilenme neticesinde; farklı konuların aynı eser içinde işlendiği, farklı yaş gruplarına aynı anda hitap eden, muhatap olunabilecek yeni durumlara çözümler sunan ilmihaller ortaya çıkmıştır.

Din derslerinin açılan okulların ders programlarında yer alması ise ilmihal yazımını hızlandırmıştır. Mevcut eserlerin gerek muhtevasının hurâfelerden arındırılması, gerekse doyuruculuğunun artırılması amacı, yeni teliflere ivme kazandırmıştır.

Sıbyan mekteplerinde dinî bilgilerin aktarılmasında son derece etkin olan imihallerin yeni teliflerle ortaya konan hâlleri, ibtidaiye ve rüştiye mekteplerinde de okutulmaya devam etmiştir.

1838 tarihinden itibaren rüştiye mekteplerinin sayılarının artması ile ilmiye mesleğine sülûk edenlerin rüştiyeyi bitirdikten sonra medreseye dahil olma usûlü hâkim olmuştur. Bundan dolayı da rüştiyelerde okutulan ilmihallerin önemi ziyâdeleşmiştir.

İlmihaller sadece sivil alana yönelik eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda askerî eğitim kurumlarında da ders kitabı olarak okutulmuştur. İslâmî ilimler noktasında eğitim görmüş önemli askerî şahsiyetler, askerî rüştiyelerde okutulmak üzere ilmihaller kaleme almışlardır.

II. Meşrutiyet’le hızını sürdüren ilmihal yazımı, Cumhuriyet dönemi ile yeni bir form kazanmıştır. Harf inkılâbı yeni alfabe ile yazılmış ilmihallere ihtiyacı gündeme getirmiş, bu ihtiyaç da ardarda yazılan eserlerle karşılanmaya çalışılmıştır. İlkini A. Hamdi Akseki’nin *İslâm Dini* adlı eserinin oluşturduğu Cumhuriyet dönemi ilmihallerinin öne çıkan özelliği olarak duâ, vaaz ve irşâd mahiyetindeki bölümlere yer verenlerin az sayıda olması zikredilmektedir.

Ortaya konan ilmihallerden bazıları konularına göre tasnif edilmiş, bazıları ise hacimlerine göre ansiklopedik, mufassal, muhtasar, cep ilmihali şeklinde gruplandırılmıştır. “Otuz iki farz”, “elli dört farz” şeklindeki el kitapları da yaygındır. Bunun yanısıra akaid, ibâdet, muamelât, konularından yalnızca birini, bir mezhebi ya da tarikatı esas alan özel ilmihal örnekleri de mevcuttur.

Çalışmamızın ana kısmı, Osmanlı’nın son dönemine âit üç ilmihalin tanıtımı, Latinizesi ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Bu eserler, Ahmed Ziyâüddîn’e âit *Vesîletü’n-Necât*, İmâmzâde Ahmed Es’ad Efendi’ye âit *Musahhah Dürr-i Yektâ* ve Süleyman Hüsnü Paşa’ya âit olan *İlmihal* adlı eserlerdir.

Müelliflerin üçü de İslâmî ilimler alanında bilgi sâhibi olan, çeşitli eserler kaleme almış zâtlardır. Eserlerinden uzun yıllar yaygın ve örgün eğitimde istifâde edilmiştir. Bu kişiler önemli görevlerde bulunmuş, ilmî kişilikleriyle geniş kitleler üzerinde iz bırakmışlardır. Zamanlarındaki mevcut eğitim kurumlarının nitelik ve nicelik bakımından inkışâfı için çaba sarfetmişlerdir.

Musahhah Dürr-i Yektâ adlı eser, İmâmzâde Ahmed Es'ad Efendi'ye âit *Dürr-i Yektâ*'nın düzenlenmiş hâlidir; *İlmihal* adlı eser ise Süleyman Hüsnü Paşa'ya âit olan *İlmihal-i Kebîr*'in kısaltılmış hâlidir.

Bu üç ilmihal de rüştiyelerde okutulmuştur. *Vesîletü'n-Necât* ve *İlmihal*'in askerî rüştiyelerde ders kitabı olarak okutulduğu bildirilmektedir. Üç eser incelendiğinde, kullanılan dil ve uslûbun üçünde de sade ve kolay anlaşılır olduğu, konuların anlatımı esnasında örnekler verildiği, terim ve tanımlamalara yer verildiği, ele alınan mevzuya dair âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler zikredildiği, genelde bunların Arapça metinlerinin ve manâlarının verildiği görülmektedir. Ayrıca, duâların da Arapça metinleri sunulmuştur. Konuların temel noktaları genel itibarla yeterli biçimde verilmiştir. Süleyman Hüsnü Paşa'nın eseri kısaltılmış bir mahiyet arzettiği için diğer iki esere oranla konuların sunumu iyice sınırlı tutulmuştur. *Musahhah Dürr-i Yektâ*'da ise *Dürr-i Yektâ* adlı eserdeki mevzuların daha detaylı bir biçimde verildiği görülmektedir.

Eserler arasında biçimsel düzen açısından diğerlerine oranla *İlmihal* geri planda kalmaktadır. Noktalama işâretlerinin yoksunluğu, konular işlenirken klasik fıkıh kaynaklarına atıflar yapılmaması bu cümleden sayılabilir.

Vesîletü'n-Necât ve *Musahhah Dürr-i Yektâ*'da ise konular doyurucu biçimde ele alınmış, mevzular açıklanırken klasik fıkıh kaynaklarına az da olsa atıflar yapılmış, meselelere dair farklı görüşler var ise bunlara yer verilmiştir. Biçimsel açıdan bu iki eser de gayet düzenli bir formatta arz edilmiş, noktalama işâretleri, dipnotlar, paragraf sistemi v.b. kullanılarak konuların daha sistemli sunulması temin edilmiştir.

İlmihal'de eser iki temel "bâb"a ayrılmış, konular işlenirken ara konu başlıkları kullanılmıştır. Eserde girizgâh bölümü, fihrist ve hâtîme bölümleri mevcut değildir. *Vesîletü'n-Necât*'ta konuların "ders"ler şeklinde sunulduğu, ana metin bölümünün başına "İfâde-i mahsûsa" başlıklı bir girizgâh bölümü ile eserin sonuna da hâtîme bölümü eklendiği, fihrist bölümüne de yer verildiği görülmektedir. *Musahhah Dürr-i Yektâ*'da ise konuların sunumunda "bâb" sistemi ve ara başlıklar kullanıldığı, kısa da olsa bir girizgâh ve fihrist bölümüne yer verildiği müşâhede edilmiştir.

Üç eser de ele aldıkları konular açısından, ilmihallerin konu sistematiği bakımından genelleşmiş olan içerik öğelerine yer vermektedir.

Çalışmamızda ilmihal kavramı ve ilmihal kitaplarının tarihî sürecine dair bilgilerin pekiştirilmesi, Son dönem Osmanlı ilmihallerinden *Vesîletü'n-Necât*, *Musahhah Dürr-i Yektâ* ve *İlmihal*'in Latinizesi, tanıtım ve değerlendirilmesi, müellifleri hakkında da kısa bilgi sunulması amaçlanmıştır. Çalışmamız, amacını ifâ etmiş; Osmanlı Türkçesi ile yazılan ve pekçoğu henüz Latinize edilmediği için günümüz araştırmacılarının ve halkın istifâdesine sunulamayan dinî-ilmî mirâs öğelerimizden üç tanesini daha ilgililerin istifâdesine sunmuş bulunmaktadır.

Günümüzde devam ettirilmekte olan ilmihal geleneğinin yeteri derecede etkin ve yetkin olduğuna dair kuvvetli bir kanaat mevcut değildir. Bu husustaki menfi düşünceleri bertaraf etmek için, mevcut ilmihal çalışmalarının eksiklerinin giderilmesi, halkın ihtiyaçlarına her bakımdan doyurucu biçimde cevap verebilecek yeni çalışmaların da ortaya konması gerekmektedir.

Müslümanların günlük yaşayışında en çok başvurdukları kaynaklardan olan ilmihaller üzerine yapılan çalışmaların ideal boyuta ulaşmamış olduğu, nitelik ve nicelik bakımında daha yetkin ve etkin çağdaş ilmihal eserlerinin ortaya konması için çabaların yoğunlaştırılmasının gerekli olduğu vakıadır. Özellikle Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve gün yüzüne çıkmayı bekleyen eserler, araştırmacıların kıymetli mesâîlerini beklemektedir.

KAYNAKÇA

- AKÇURA, Yusuf, *Türk Yılı*, Türk Ocağı Yay., İstanbul, 1928.
- AKKUŞ, Süleyman, “Kültürlerin Buluşma Noktasında Uluslararası İznik Sempozyumu Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII, 251-263, Sakarya, 2005.
- ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.
- AVANOĞLU, Abdürreşîd, *Vesîletü'n-Necât Seâdet Yolu*, Berekât Yay., İstanbul, 1972.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- BURSALI Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333.
- _____, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, (sdl. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral Yay., İstanbul, t.y.
- CİCİ, Recep, “Klâsik Dönem Osmanlı Hukuk Düşüncesi: Belli Başlı Hukukçular ve Çalışmaları”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., XI, 372, Ankara, 2002.
- _____, “İmamzâde Es'ad Efendi”, *DİA*, XXII, 211, İstanbul, 2000.
- ÇANKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *Tarihî Hakikatler*, Tercüman Tarih ve Kültür Yay., İstanbul, 1979.
- DEVELİOĞLU, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 12. basım, Ankara, 1995.
- EBUZZİYA, Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, I, İstanbul, 1973.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul, 1998.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, I-II, İstanbul, 1991.

- İMÂMZÂDE, Ahmed Es‘ad Efendi, *Musahhah Dürr-i Yektâ*, Bâb-1 âlf Caddesi’nde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1318.
- KARAMAN, Hayrettin, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, I-III, İz Yay., İstanbul, 2001.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu‘cemu’l-Müellifîn*, Beyrut-Lübnan, t.y.
- KELPETİN, Hatice, “İlmihal”, *DİA*, XXII, 139-141, İstanbul, 2000.
- KILIÇ, Muharrem, *Oruç Kitabı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- KIRBAŞOĞLU, Hayri, “İlmihal Dindarlığının İmkânı Üzerine”, *İslamiyat*, VI/4, 109-124, y.y., 2002.
- KURT, Hasan, *İlmihal Kitaplarında İman Esasları*, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Rağbet Yay., İstanbul, 2005.
- MARDİN, Ebu’lulâ, *Hûzur Dersleri*, (nşr. İsmet Sungur Bey), İstanbul Üniversitesi Yay.- İsmail Akgün Matbaası, II-III, 155-156, İstanbul, 1966.
- OĞUZ, Muhammed İhsan, *Vesiletü’n-Necât İslâm İlmihali*, Oğuz Yay., 4. baskı, İstanbul, 1995.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1944.
- ÖZBİLGİN, Erol, *Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilişi Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- PEKOLCAY, Neclâ, *İslâmî Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996.
- SEVÜK, İsmail Habip, *Tanzimat Devri Edebiyatı*, İstanbul, t.y.
- SÜLEYMAN Hüsnü Paşa, *İlmihal*, Cem‘iyyet-i Tadrîsiyye-i İslâmiyye, y.y., t.y.
- SÜLEYMAN PAŞAZÂDE, Sami (Süleyman Nesib), *Süleyman Paşa Muhakemesi*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1912.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, (hızr. Ali Aktan-Abdulkadir Yuvalı-Metin Hülâgü), Sebil Yay., İstanbul, 1996.

ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdullah b. Muammed b. Hasan b. Ferkat el-Hanefî, *Kitâbu'l-Kesb*,
(thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebetu'l-Matbaati'l-İslamiyye, Haleb, 1997.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Şıpka Kahramanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa
Hayatına Dair Bazı Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, "İslâm İlmihali", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi*, sy. I, 5-21, İstanbul, 1952.

ZİYÂÜDDÎN, Ahmed, *Vesîletü'n-Necât*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet,
1319.

ÖZGEÇMİŞ

Nur İlkay CERRAH, 12.01.1982 tarihinde Erzurum'da dünyaya geldi. İlkokulu, Akyazı Atatürk İlkokulu ve Kastamonu Atabey İlkokulu'nda okudu; Atabey İlkokulu'ndan 1993 yılında mezun oldu. Ortaokul hazırlık sınıfını, Kastamonu Mustafa Kaya Anadolu Lisesi'nde; ortaokul tahsilinin geri kalan bölümü ve liseyi, Adapazarı Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde okudu ve 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 2004 yılında eğitimini tamamlayarak lisans diploması aldı. Akabinde, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine devam etti.

Nur İlkay CERRAH, hâlen Sakarya'da ikâmet etmekte ve aynı ilde 2007 yılından bu yana Kur'ân Kursu Öğreticisi olarak görev yapmaktadır.

Nur İlkay CERRAH, İngilizce ve Arapça bilmektedir.